

IZDALA IN ZALOŽILA MOHORJEVA DRUŽBA V CELJU
V REDNI KNJIŽNI ZBIRKI ZA LETO 1972

II 1025 / 413

02734/492

UREDIL JOŽE DOLENC
v sodelovanju z uredniškim odborom
(Rado Bordon, Stanko Cajnkar, Emilijan Cevc, Jože Dolenc, Jože Lodrant, Rafko Vodeb)

OPREMIL AKAD. SLIKAR STANE KREGAR

Prva stran ovitka je posnetek okenske slike v kapeli Žalostne Matere božje v opatijski župnijski cerkvi sv. Danijela v Celju, zadnja stran ovitka pa posnetek okenske slike v stolni cerkvi sv. Janeza Krstnika v Mariboru (slikal akad. slikar Stane Kregar)

MOHORJEV KOLENDAR

ZA NAVADNO LETO

1973

1972

Navadno leto 1973

ima 365 dni, se začne s ponedeljkom in konča s ponedeljkom

Premakljivi prazniki

Pepelnica	7. marca
Velika noč	22. aprila
Vnebohod	31. maja
Binkošti	10. junija
Sv. Trojica	17. junija
Sv. Rešnje Telo	21. junija
1. adventna nedelja	2. decembra

Postna postava

Zapoved pritrganja v jedi (le enkrat na dan se do siteda najesti) velja za vse kristjane od izpolnjenega 21. leta do začetka 60. leta življenja na pepelnico in na véliki petek.

V vseh slovenskih škofijah imamo **zdržek** od mesnih jedi (mesna juha je dovoljena) **vse petke** v postu (znamenje +), **strogi post** (zdržek od mesnih jedi ter pritrgovanje v jedi, znamenje ++), na **pepelnico** in na **véliki petek**.

V našem koledarju se oziram na svetnike vesoljne Cerkve in na svetnike vseh slovenskih škofij. Za vsak dan smo napisali najprej tiste svetnike, ki jih ta dan Cerkev časti v bogoslužju po prenovljenem bogoslužnem koledarju. Upoštevali smo tudi svetnike, ki jih časti ljudstvo in se jim priporoča. Novorojencem dajemo najraje imena svetnikov, ki so blizu dneva rojstva. Kadar ne najdemo primerne imena, *pojdim*o k dušnemu pastirju. Ta nam bo tudi povedal, kako bi se glasilo tuje svetnikovo ime po slovensko.

Godovinsko število

Letni vladar je	Jupiter
Zlato število	17
Sončni krog	22
Epakta	15
Nedeljska črka	25
Rimsko število	11
Berila in evangeliji:	
nedeljski	B delavniški I

Začetek letnih časov

Začetek pomladi:	dne 20. marca ob 19. uri 13 minut; Sonce stopi v znamenje Ovna (pomladansko enakonočje).
Začetek poletja:	dne 21. junija ob 14. uri 1 minuti Sonce na povratniku Raka.
Začetek jeseni:	dne 23. septembra ob 5. uri 21 min.; Sonce stopi v znamenje Tehtnice (jesensko enakonočje).
Začetek zime:	dne 22. decembra ob 1. uri 8 minut; Sonce na povratniku Kozoroga.

Znamenja v koledarju

Znaki za Lunine spremembe

Mlaj	●
Prvi krajec	●
Ščip (polna luna)	○
Zadnji krajec	○

Drugi koledarji

Na splošno je v veljavi naš gregorijanski koledar. Verniki vzhodnega ali bizantinskega obreda (zlasti pravoslavni) se ravnaajo glede praznikov po starem, julijanskem koledarju; glavne praznike njihovega koledarja objavljamo na strani 32. Po judovskem štetju je to leto 5733, ki se je začelo 9. sept. 1972, je nepopolno prestopno leto s 383 dnevi in se konča na sredo, 26. septembra 1973, na četrtek 27. sept. 1973 pa se začne leto 5734 in je nadštevilo navadno leto s 355 dnevi. – Mohamedanci štejejo leta od Mohamedovega bega iz Meke v Medino (»hedžra«). Od takrat je letos minilo 1392 Luninih let. S 16. februarjem 1972 se je začelo njihovo novo leto 1392, ki je po njihovem navadno leto in se bo končalo na soboto 3. februarja 1973, dne 4. februarja 1973 pa se bo začelo njihovo leto 1393, ki je prestopno leto s 355 dnevi

Državni prazniki

- in 2. januar, novo leto
 - in 2. maj, praznik dela
 - julij, dan borca
 - in 30. november, dan republike
- Če pride kateri od dnevov novega leta (1. in 2. januar), praznik dela (1. in 2. maj) ali dan republike (29. in 30. november) na nedeljo, se šteje za praznik tudi prvi naslednji delavnik po teh dnevih. – Ob državnih praznikih SFRJ se ne dela v državnih uradih in ustanovah ter v gospodarskih organizacijah na vsem območju SFRJ.

Republiški prazniki

27. april	– Dan ustanovitve OF Slovenije
7. julij	– Dan vstaje srbskega naroda
13. julij	– Dan vstaje črnogorskega naroda
22. julij	– Dan vstaje slovenskega naroda
27. julij	– Dan vstaje hrvaškega naroda in naroda Bosne in Hercegovine
2. avgust	– Ilinden, narodni praznik Makedonije
11. oktober	– Dan vstaje makedonskega naroda
1. november	– Dan spomina na mrtve – državni praznik v SR Sloveniji.

Pomembnejši dnevi

8. marec	– Dan žena
15. april	– Dan železničarjev
9. maj	– Dan zmage
21. maj	– Dan jugoslovanskega vojnega letalstva
25. maj	– Rojstni dan maršala Tita
	– Dan mladosti

13. julij	- Dan šoferjev
16. julij	- Dan tankistov JLA
9. september	- Dan vstaje v Istri, Trstu in Slovenskem Primorju
10. september	- Dan jugoslovanske mornarice
7. oktober	- Dan topništva JLA
20. oktober	- Osvoboditev Beograda
24. oktober	- Dan organizacije Združenih narodov
31. oktober	- Mednarodni dan varčevanja
7. november	- Velika oktobrska socialistična revolucija
22. december	- Dan Jugoslovanske ljudske armade

Herschlov ključ

Učenjaki sicer ne morejo dokazati, da Luna vpliva na vreme - podobno kakor vpliva na morsko dno - vendar opazovanja dokazujejo, da je Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz Luninih sprememb, precej zanesljiv vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremeniki.

Zvezdoslovec F.J. Herschel je sestavil tabelo, ki jo podajamo spodaj. Na podlagi te tabele - vsaj približno - lahko ugotovi vreme, ako vemo, kdaj se izpremeni Luna, to je, ob kateri uri nastopi prvi krajec ☉, ščipa ☽, zadnji krajec ☾ in mlaj ☿.

Herschlov ključ pravi: Če se Luna spremeni:

ob uri	bo poleti (16. 4.-15. 10.)	bo pozimi (16. 10.-14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozahodnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severo zahodniku, sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zahodniku, dež ob jugu ali jugozahodniku	dež in sneg ob jugu ali zahodniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo ta ključ takole:

1. Vreme bo tem zanesljiveje lepo, čim bliže polnoči se Luna spremeni.

2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se Luna spremeni.

Ako Herschlov ključ napoveduje lepo vreme za določen dan, moramo razumeti tako, da bo približno v tistih dneh lepo.

Naši dedje so zelo verjeli stoti uri po mlaju. Kakor se je vreme tedaj zastavilo, tako je redno do ščipa (polne lune) tudi trajalo. Rimljani so v svojem pregovoru to označevali kar s petim dnevom: Kakršno je po mlaju vreme peti dan, tako do ščipa (polne Lune) sleherni dan.

Mrki Sonca in Lune

V letu 1973 bodo trije Sončevi in en Lunin mrk.

1. Dne 4. januarja bo kolobarjasti Sončev mrk; kot takšen bo viden iz krajev v ozkem pasu, ki se začne na Tihem oceanu, teče čez južni del Južne Amerike in čez Atlantski ocean ter se konča pred afriško obalo; kot delni mrk bo viden iz večjega področja Tihega oceana, iz Južne Amerike, na Atlantskem oceanu, iz Afrike in z Antarktike. Pri nas mrk ne bo viden.

2. Dne 30. junija bo popolni Sončev mrk. Kot popolni mrk bo viden iz krajev v ozkem pasu, ki se začne v Gvajani, teče čez Atlantski ocean, srednjo Afriko in se konča v Indijskem oceanu. Kot delni mrk bo viden iz Južne Amerike, na Atlantskem oceanu, iz Afrike, iz južnega dela Evrope, iz Male Azije, iz Indije in na Indijskem oceanu. Pri nas bo mrk viden kot delni. Za opazovalce v Sloveniji bo Luna zakrila ob največji stopnji mrka komaj desetino navideznega Sončevega premera (ali natanko 0,09 del) ob spodnjem robu ploskvice. Za Ljubljano veljajo naslednji trenutki nastopa: začetek delnega mrka ob 12. uri 5 minut, konec mrka ob 13. uri 8 minut sr. evr. časa. Ob začetku mrka bo Sonce 67 stopinj, ob koncu pa 64 stopinj nad obzorjem.

Odprave astronomov si bodo za opazovanja izbrale kraje v osrednji Afriki, kjer bo popolni mrk trajal 7 minut.

3. Dne 10. decembra bo delni Lunin mrk. Začetne stopnje mrka bodo vidne iz Evrope, severozahodnega dela Azije, iz Afrike, iz Severne in Južne Amerike, iz Severnega ledenega morja in z Grenlandije. Končne stopnje mrka bodo vidne iz Severne in Južne Amerike, na Severnem ledenem morju, iz Evrope, iz zahodnega dela Azije in iz Afrike.

Začetek delnega mrka bo ob 1 uri 10 minut
sredina ob 2 uri 44 minut
konec delnega mrka ob 3 uri 20 minut

Zemljina senca bo začela krmiti Lunino ploskev ob njenem levem spodnjem robu, ob največji stopnji mrka bo pa pokrila le desetino navideznega Luninega premera.

4. Dne 24. decembra bo kolobarjasti Sončev mrk viden iz krajev v pasu, ki se prične ob tihoocanski mehiški obali, teče ob Srednji Ameriki, čez Kolumbijo, severno Brazilijo in Atlantski ocean ter se konča v Sahari. Kot delni mrk bo viden iz Severne, Srednje in Južne Amerike, iz zahodne Evrope ter severozahodnega dela Afrike. Pri nas mrk ne bo viden.

Navidezni prehod Merkurja čez Sončevo ploskev.

V letu 1973 bo še en zanimiv pojav: dne 10. novembra pride planet Merkur v lego na zveznici med Soncem in Zemljo in bo tem še skoraj natanko v ravnini, v kateri se Zemlja giblje okoli Sonca, torej v ekliptiki. Zaradi tega bodo opazovalci iz nekaterih krajev na Zemlji projicirali Merkurjevo sliko na Sončevo ploskev; govorimo o navideznem prehodu ali »tranzitu« Merkurja čez Sončevo ploskev. Pojav je razmeroma redek: v 217 letih se zvrsti 29 prehodov. Prvi navidezni stik Merkurjeve ploskvice s Sončevo nastopi za opazovalca v naših krajih ob 8. uri 48 minut (ob levem Sončevem robu). Konec prehoda bo ob 14. uri 16 minut. Celoten pojav bo trajal 5 ur 28 minut.

Vidnost premičnic – planetov.

MERKUR je na nebu zmeraj v bližini Sonca in se od njega lahko oddalji največ za 10 do 28 stopinj; pot Merkurja okoli Sonca je namreč dokaj sploščena elipsa in največja navidezna oddaljenost od Sonca je odvisna od trenutne lege Merkurja v tiru in od istočasne lege Zemlje. Merkurja lahko opazujemo samo zvečer na zahodnem nebu po sončnem zahodu ali zjutraj na vzhodnem nebu pred sončnim vzhodom. Na večernem nebu bo letos viden ob datumih okoli 25. II., 22. VI. in 18. X.; na jutranjem nebu bo viden ob datumih okoli 10. IV., 8. VIII. in 27. XI.

Merkur sreča Luno: 3. I., -6. III., 1. IV., 1. V., 2. VI., 2. VII., -28. IX., 28. X. in 23. XI. Venero sreča: 16. III., 1. VI. in 1. VII.; Jupitra sreča 18. I., Saturna 31. V., Urana 27. IX. ter Neptuna 14. XII. Dne 10. XI. bo viden prihod Merkurja čez Sončevo ploskev.

VENERA je v začetku leta Danica, vzhaja pa sredi januarja šele ob 6. uri 20 minut, sredi marca ob 6. uri 10 minut. Dne 9. IV. je v zgornji kulminaciji s Soncem in je zato do konca meseca nevidna. Od maja in vse do konca leta je Večernica. Sredi maja zaide četrto po 20. uri, torej okoli tričetrt ure za Soncem. Potem ko je 30. V. srečala planet Saturn, preide v ozvezdje Dvojčkov. Sredi junija in julija zaide četrto po 21. uri, približno uro in četrto za Soncem. Avgusta in septembra se giblje v ozvezdju Device; sredi oktobra zaide že ob 19. uri. Dne 13. XI. je v največji navidezni razdalji 47 stopinj vzhodno od Sonca in se giblje v ozvezdju Strelca. Največji navidezni sij (-4,4 m) doseže 19. XII. v ozvezdju Kozoroga. V splošnem bo Venera kot Večernica bolj skromna nebesna prikazen kot v letu 1972. Astronomi nadaljujejo z raziskavami tega planeta z izredno gostoto atmosfere; sovjetski znanstveniki so poslali v njegovo bližino leta 1972 kozmično sondo Venero 8 z namenom, da bi mehko pristala na njegovem površju.

Venera sreča Luno: 2. I., 2. II., -2. VII., 1. VIII., 31. VIII., 30. IX., 30. X., 29. XI. in 27. XII. Merkurja sreča: 16. III., 1. VI. in 1. VII.; Jupitra sreča 31. I., Saturna 30. V., Urana 5. IX. in Neptuna 14. X.

MARS je v začetku leta viden na jutranjem nebu v ozvezdju Škorpiona, vzide pa sredi januarja šele ob 4. uri 30. minut. Februarja se giblje v ozvezdju Strelca. V naslednjih mesecih vzide vedno bolj zgodaj: sredi aprila okoli 3. ure, sredi maja četrto pred 2. uro. Meseca aprila se giblje v ozvezdju Kozoroga, kjer sreča 6. IV. planet Jupiter; maja je v ozvezdju Vodnarja, junija in julija se pa giblje v ozvezdju Rib. V drugi polovici junija vzide okoli polnoči, v drugi polovici julija pa že ob 23. uri. Meseca avgusta je v ozvezdju Ovna, dne 19. IX. je v zastoju in se nato začne gibati v nasprotni smeri; vzide sredi septembra okoli 20. ure. Oktobra je vso noč nad horizontom. Dne 17. X. pride Mars v najmanjšo razdaljo od Zemlje: 65 milijonov km. Sredi oktobra bodo okoli 22. ure kar trije planeti istočasno nad našim horizontom: Mars, Jupiter in Saturn. Od avgusta do konca leta se Mars giblje v ozvezdju Ovna. Sredi novembra zaide četrto pred 5. uro, sredi decembra pa že pred 3. uro. Dne 27. XI. je v zastoju in se po tem datumu začne spet gibati v napredni smeri. Po novembru leta 1971 se tri umetne lunice sučejo okoli Marsa: ena ameriška in dve sovjetski. Opremljene so s televizijskimi oddajniki, ki posredujejo znanstve-

nikom na Zemlji posnetke Marsovega površja z razdalje nekaj tisočev kilometrov. Na luninah so še druge merilne naprave. Najpomembnejša dognanja so: na Marsu so področja gosto pokrita s tvorbami-kraterji – podobnimi onim na Luni. Naleteli so tudi na tvorbe, ki utegnejo biti ugasli ali pa morda še aktivni vulkani. Zelo obširna področja so popolnoma ravna brez vidnejših tvorb. So pa še področja z nepravilnim in celo kaotičnim reliefom. Višinske razlike dosega 10 do 13 km. Beli tečajni kapici sta iz suhega ledu.

Mars sreča Luno: 1. I., 30. I., 28. II., 29. III., 27. IV., 26. V., 24. VI., 22. VII., 19. VIII., 16. IX., 9. XI. in 6. XII. Mars sreča Jupitra 6. IV., Neptuna 9. I.

JUPITER je 10. januarja v konjunkciji s Soncem in je zaradi tega v začetku leta neviden. Sredi marca vzide četrto po 4. uri. Giblje se do konca leta v ozvezdju Kozoroga. Dne 6. IV. sreča planet Mars. Sredi aprila vzide ob 2. uri 30 minut. V drugi polovici maja vzhaja okoli polnoči in je 31. V. v zastoju: po tem datumu se giblje v obratni smeri. Sredi junija vzide četrto pred 23. uro; ob koncu julija in v začetku avgusta je viden vso noč, ker je 30. VII. v opoziciji s Soncem. Kdor ima manjši daljnogled naj v tem obdobju opazuje in spremlja gibanje štirih svetlih lunic okoli planeta. Sredi avgusta zaide ob 3 1/2 uri, sredi septembra ob 1 1/4 uri. Dne 28. IX. je v zastoju in se nato giblje v napredni smeri. V začetku oktobra je viden samo v prvi polovici noči; ob koncu tega meseca zaide ob 23. uri, sredi novembra ob 21 1/2 uri, sredi decembra pa že ob 20. uri. - Dne 2. III. 1972 so ameriški znanstveniki poslali v smeri proti Jupitru kozmično sondo Pioneer X, ki naj bi dosegla razdaljo planeta Jupitra okoli decembra leta 1973. Šla naj bi v razdalji 143 tisoč kilometrov mimo planeta, opravila neke meritve in posnetke ter dognanja posredovala sprejemnikom na Zemlji. To je prva kozmična sonda, ki naj bi obiskala ta planet, ki se po svojih lastnostih popolnoma razlikuje od Marsa, Venera in same Zemlje ter zastavlja astronomsko celovito vrsto uganjk.

Jupiter sreča Luno: 1. II., 1. III., 29. III., 26. IV., 23. V., 19. VI., 16. VII., 12. VIII., 8. IX., 6. X., 2. XI., 30. XI. in 28. XII. Jupiter sreča Venero 31. I., Marsa 6. IV.

SATURN je bil 9. XII. leta 1972 v opoziciji s Soncem, zato je v začetku leta viden vso noč. Giblje se v ozvezdju Bika v obratni smeri. Zaide sredi meseca četrto pred 5. uro. Dne 13. II. je v zastoju in se nato giblje v napredni smeri. Giblje se do junija v ozvezdju Bika. Ob koncu marca zaide okoli polnoči, sredi aprila ob 23. uri, sredi maja pa že ob 21 1/2 uri. Junija ni viden, saj je 15. VI. v konjunkciji s Soncem. Sredi julija je že jutranji planet: vzide ob 2 1/2 uri. V drugi polovici avgusta vzide opolnoči. Od julija do konca leta se giblje v ozvezdju Dvojčkov. Sredi septembra vzide ob 23. uri, sredi oktobra ob 21. uri. Dne 17. X. je v zastoju; giblje se nato v obratni smeri, vzide vedno bolj zgodaj, sredi novembra ob 19. uri, ker je 23. XII. v opoziciji s Soncem. Decembra je torej vso noč nad horizontom.

Saturn sreča Luno: 15. I., 12. II., 11. III., 7. IV., -27. VII., 23. VIII., 20. IX., 17. X., 13. XI. in 11. XII. Saturn sreča Merkurja 31. V., Venero 30. V.

URAN je na meji vidnosti s prostim očesom. Giblje se vso leto v ozvezdju Device. Dne 27. I. je v zastoju in se nato giblje v obratni smeri. Ob koncu

januarja vziđe opolnoči, sredi februarja ob 22 1/2, sredi marca ob 20 1/2 uri. Meseca aprila je viden vso noč, saj je 11. IV. v opoziciji s Soncem. Sredi maja zaide ob 3 1/4 uri, sredi junija ob 1. uri. Dne 27. VI. je v zastoju in se nato začne gibati v napredni smeri. V prvi polovici julija je viden v prvi polovici noči. Sredi avgusta zaide ob 21 1/4 uri, sredi septembra ob 19. uri. Dne 16. X. je v konjunkciji s Soncem in je zato do konca novembra neviden. Sredi decembra vziđe četrť pred 3. uro.

Uran sreča Luno: 25. I., 21. II., 21. III., 17. IV., 14. V., 10. VI., 7. VII., 4. VIII., 31. VIII., 28. IX. in 19. XII. Uran sreča Merkurja 27. IX., Venero 5. IX.

NEPTUN je 9. III. v zastoju, nato se giblje v obratni smeri; dne 27. V. je v opoziciji s Soncem, dne 16. VIII. je spet v zastoju in se nato giblje v napredni smeri. Dne 29. XI. je v konjunkciji s Soncem. Giblje se v ozvezdju Škorpiona.

PLUTON, deveti, najbolj oddaljeni planet, je v opoziciji s Soncem meseca marca, v konjunkciji

z njim meseca septembra. Giblje se v ozvezdju Device.

Pregled

Venera je v začetku leta do marca Danica, od maja do konca leta Večernica.

Mars je v začetku leta viden le v kasnih jutranjih urah, v drugi polovici junija je viden v drugi polovici noči, od druge polovice septembra do polovice novembra je viden vso noč.

Jupiter v začetku leta ni viden; v drugi polovici maja je viden po polnoči, julija in avgusta je viden vso noč, v drugi polovici septembra je viden pred polnočjo, proti koncu leta pa samo v zgodnjih večernih urah.

Saturn je viden v začetku leta vso noč, ob koncu marca samo v prvi polovici noči, junija ni viden, v drugi polovici avgusta je viden po polnoči, decembra je viden vso noč.

Označevanje praznikov in godov po novem bogoslužnem koledarju

Od letos dalje bomo v kalendariju označevali praznike in godove tako, kakor so označeni v novem bogoslužnem koledarju. Stopnjo praznika oz. godu bomo označili s številko v oklepaju za praznikom. Pri tem pomeni: 1 – slovesni praznik, 2 – praznik, 3 – obvezni god in 4 – neobvezni god. Krog (●) razmejuje praznovanja bogoslužnega koledarja od navadnih godov. Tako so na levi od tega kroga (oz.

pred njim) navedena praznovanja, ki se jih tisti dan spominjamo v bogoslužju, desno od kroga (oz. za njim) pa so koledarski godovi, ki se jih redno v bogoslužju ne spominjamo. Če je krog že v začetku, pomeni, da tisti dan v bogoslužju ni posebnega godu in je zato maša in molitveno bogoslužje od delavnika (bogoslužni delavnik).

Premakljivi prazniki po gregorijanskem koledarju

Prestopno leto*	Pepelnica	Velika noč	Vnebohod	Binkošti	Sv. rešnje telo	1. adventna nedelja
1972*	16. febr.	2. aprila	11. maja	21. maja	1. junija	3. dec.
1973	7. marca	22. aprila	31. maja	10. junija	21. junija	2. dec.
1974	27. febr.	14. aprila	23. maja	2. junija	13. junija	1. dec.
1975	12. febr.	30. marca	8. maja	18. maja	29. maja	30. nov.
1976*	3. marca	18. aprila	27. maja	6. junija	17. junija	28. nov.
1977	23. febr.	10. aprila	19. maja	29. maja	9. junija	27. nov.
1978	8. febr.	26. marca	4. maja	14. maja	25. maja	3. dec.
1979	28. febr.	15. aprila	24. maja	3. junija	14. junija	2. dec.
1980*	20. febr.	6. aprila	15. maja	25. maja	5. junija	30. nov.
1981	4. marca	19. aprila	28. maja	7. junija	18. junija	29. nov.
1982	24. febr.	11. aprila	20. maja	30. maja	10. junija	28. nov.

Na kateri dan prideta novo leto in božič

Leto	Novo leto	Božič	Leto	Novo leto	Božič
1972	sobota	ponedeljek	1977	sobota	nedelja
1973	ponedeljek	torek	1978	nedelja	ponedeljek
1974	torek	sreda	1979	ponedeljek	torek
1975	sreda	četrtek	1980	torek	četrtek
1976	četrtek	sobota	1981	četrtek	petek
1977	sobota	nedelja	1982	petek	sobota

1 Ponedeljek

2 Torek

3 Sreda

4 Četrtek

5 Petek

6 Sobota

7 Nedelja

8 Ponedeljek

9 Torek

10 Sreda

11 Četrtek

12 Petek

13 Sobota

14 Nedelja

15 Ponedeljek

16 Torek

17 Sreda

18 Četrtek

19 Petek

20 Sobota

21 Nedelja

22 Ponedeljek

23 Torek

24 Sreda

25 Četrtek

26 Petek

27 Sobota

28 Nedelja

29 Ponedeljek

30 Torek

31 Sreda

NOVO LETO, OSMINA BOŽIČA, PRAZNIK BOŽJE MATERE MARIJE (1) ●

Bazilij Vel. in Gregor Nac., škofa in cerkv. uč. (3) ●

● Genovefa, devica; Anter, papež, mučenec

● Angela Folinjska, red.; Gregor Langreski, škof

● Simeon Stilit, puščavnik; Emilijana (Milena), devica

GOSPODOVO RAZGLAŠENJE, SV. TRIJE KRALJI (1) ●

JEZUSOV KRST (2) ● Rajmund Penjaf., duh.

Ti si moj ljubljeni Sin (Mr 1, 7-11)

● Severin Noriški, op.; Erhard, škof; Jurij iz Hozibe, men.

● Julijan in Bazilisa, mučenca; Hadrijan, opat

● Viljem iz Bourgesa, škof; Agaton, papež

Pavlin Oglejski, škof (3) ● Teodozij, opat

● Alfred, opat; Tatjana (Tanja), muč.; Ernest, škof

Hilarij, škof in cerkv. uč. (4) ● Veronika Milanska, dev.

2. NAVADNA (2) ● Odon iz Novare, redovnik

Jezusovi prvi učenci (Jan 1, 35-42)

● Pavel Puščavnik; Maver, opat; Habakuk, prerok

● Marcel, papež; Berard in tov., frančišk. mučenci

Anton (Zvonko), puščavnik (3) ● Marijan, diakon, muč.

● Marjeta Ogrska, redovn.; Priska, mučenka

● Kanut (Knut); kralj; Germanik, muč.; Arsen, red.

Fabijan, pap. in Boštjan (Sebastijan), mučenca (4) ●

3. NAVADNA (2) ● Neža (Janja), devica, mučenka

Spreobrnite se in verujte evangeliju (Mr 1, 14-20)

Vincenc (Vinko), diakon, muč. (4) ● Anastazij, muč.

● Emerencijana, mučenka; Ildefonz, škof

Frančišek Saleski, šk., c. u. (3) ● Felician, škof, muč.

Spreobrnitev apostola Pavla (2) ● Ananija, mučenec

Timotej in Tit, škofa (3) ● Robert, Alberik, Stefan, r. u.

Angela Merici, devica (4) ● Vitalijan, papež

4. NAVADNA ● Tomaž Akvinski, duh., c. u.

Jezus uči z oblastjo (Mr 1, 21-28)

● Valerij, škof; Julijan Ubogi, spokornik

● Martina, dev., muč.; Hiacinta (Jacinta) Marescotti

Janez Bosco, red. ust. (3) ● Marcela, vdova

JANUAR

PROSINEC

*Dokler slovenski rod
biva na zemlji tod,
bode slovelo
slovensko dekle.*

Mlaj 4. ob 16.42
Prvi krajec 12. ob 6.27
Ščip 18. ob 22.28
Zadnji krajec 26. ob 7.04
Sonce stopi v znamenje
Vodnarja 20. ob 6

Vremenski pregovori

Če prosinca ni snega,
ga mali traven da.
Prosinec mrzel, da poka,
sadje v jeseni in moka.

Prosinec mil, Bog se usmil'.
Prosinca gorkota, jeseni sirota.

Če sv. Anton (17.) z dežjem prihaja,
še dolgo potem zemljo napaja.

Če Vinka (22.) sonce peče,
v sode vince teče.

Kakor okoli Vincenca (22.) biló,
tako čez leto ostalo bo.

Božja modrost

Polnost modrosti je strah Gospodov,
s svojimi sadovi nasičuje verne (Sir 1,16). – Poslušaj, moj sin, svojega očeta pouk in ne zametuj nauka svoje matere! (Preg 1,8). – Po katerikoli poti bedak gre, mu manjka pameti, in razodeva vsakemu, da je bedak (Prid 10,3). – Zaradi lenobe se pogreza tramovje in zaradi zanikrnosti rok kaplja v hišo (Prid 10,18).

Ljudska modrost

Začnimo z Bogom vsako delo, da bo dober tek imelo. – Boljša je domača gruda ko na tujem zlata ruda. – Bedak zna več vprašati kakor deset modrijanov odgovoriti. – Kdor nima v glavi, naj ne tišči na visoko.

- 1 Četrtek
2 Petek
3 Sobota

4 Nedelja

- 5 Ponedeljek
6 Torek
7 Sreda
8 Četrtek
9 Petek
10 Sobota

11 Nedelja

- 12 Ponedeljek
13 Torek
14 Sreda
15 Četrtek
16 Petek
17 Sobota

18 Nedelja

- 18 Ponedeljek
20 Torek
21 Sreda
22 Četrtek
23 Petek
24 Sobota

25 Nedelja

- 26 Ponedeljek
27 Torek
28 Sreda

● Brigita Irska, devica; Pionij, mučenec
● **Jezusovo darovanje, Svečnica**(2) ● Simeon in Ana
Blaž, škof, mučenec; Oskar (Ansgar), škof (4) ●

**5. NAVADNA (2) ● Andrej Corsini, škof
Jezus ozdravlja bolnike (Mr 1, 29–39)**

Agata, dev., muč. (3) ● Ingenuin in Albuin, škofa
Pavel Miki in tov., muč. (3) ● Amand Belgijski, škof
● Nivard, redovnik; Adavkt in frigijski muč.
Hieronim Emiliani (4) ● Janez iz Mate; Prešernov dan
● Apolonija, devica, mučenka; Nikefor, mučenec
Sholastika, devica (3) ● Viljem Veliki, puščavnik

**6. NAVADNA (2) ● Lurška Mati božja; Cedmon, red.
Jezus ozdravi gobavca (Mr 1, 40–45)**

● Evlalija, mučenka; Benedikt Anianski, opat
● Katarina de Ricci, redovn.; Gregor II., papež
Valentin (Zdravko), mučenec (4) ● Bruno Kverfurtski, m.
● Jordan Saški, opat; Georgija, devica; Agapa, d., m.
● Julijana, mučenka; Onezim, škof; Peteri muč. iz Egipta
Sedem ustanoviteljev servitov (4) ● Frančišek Clet, muč.

**7. NAVADNA (2) ● Simeon Jeruzalemski, šk., m.
Jezus ozdravi mrtvoudnega (Mr 2, 1–12)**

● Konrad iz Piacenze, spok.; Barbat, škof
● Sadot in tovariši, mučenci; Evherij, škof
Peter Damiani, šk., c.u. (4) ● Maksimijan Puljski, škof
Sedež apostola Petra (2) ● Marjeta Kortonska, spok.
Polikarp, škof, cerkv. uč. (3) ● Dositej, menih
● (Matija, apostol), Sergij, mučenec

**8. NAVADNA (2) ● Tarazij (Taras), škof
Jezus napoveduje novo dobo (Mr 2, 18–22)**

● Matilda iz Hackeborna, devica; Porfirij, škof
● Gabrijel Žalostne Matere b., red.; Leander, škof
● Roman, opat; Hilarij, papež; Osvald, škof

FEBRUAR

SVEČAN

*Prav luštno je pozim,
ko za pečjo sedim
in fajfco v rok držim,
in pa tobak kadim.*

Mlaj 3. ob 10.23
Prvi krajec 10. ob 15.05
Ščip 17. ob 11.06
Zadnji krajec 25. ob 4.11
Sonce stopi v znamenje
Rib 18. ob 20

Vremenski pregovori

Svečnica zelena,
velika noč snežena.

Če je svečnica topla, sončnega
vremena
čebele bogate, dobrega plemena.

Ako na svečnico burja vleče,
bo dobro leto,
ako jug, bo slabo.

Na svečnico in Blaževo lepo,
veliko v jeseni vina bo.

Sv. Valentin (14).
prinese ključe do korenin.

Božja modrost

Ne snuj zla zoper svojega bližnjega,
ki zaupno pri tebi prebiva! (Preg
3,27). – Potrpežljiv mož je boljši ko
močan, in kdor sam sebe brzda, je
boljši kot kdor premaga mesta (Preg
15,22). – Kar je krivo, se ne more
zravnati, in kar manjka, se ne more
šteti (Prid 1,15).

Ljudska modrost

Dobro orodje je pol mojstra. – Bolje
je z modrim jokati, kakor z norcem
peti. – Kadar ima Bog praznik, tudi
hudobec ne petkuje. – Ni bolj praz-
nega človeka od tistega, ki je sam
sebe poln. – Kruhova pijanost je naj-
hujša. – Lepa beseda nikomur ne
preseda. – Laž je ključ h koncu.

- 1 Četrtek
2 Petek
3 Sobota

4 Nedelja

- 5 Ponedeljek
6 Torek
7 Sreda
8 Četrtek
9 Petek
10 Sobota

11 Nedelja

- 12 Ponedeljek
13 Torek
14 Sreda
15 Četrtek
16 Petek
17 Sobota

18 Nedelja

19 Ponedeljek

- 20 Torek
21 Sreda
22 Četrtek
23 Petek
24 Sobota

25 Nedelja

- 26 Ponedeljek
27 Torek
28 Sreda
29 Četrtek
30 Petek
31 Sobota

- Albin, škof; Svitbert, škof; Antonina, mučenka
- Neža Praška, devica; Henrik Suzo, redovnik
- Kunigunda, cesarica; Marin in Asterij, mučenca

9. NAVADNA (2) ● Kazimir, kraljevič Jezus, gospod sobote (Mr 2, 23–28; 3, 1–6)

- Janez Jožef od Križa, redovn.; Hadrijan, mučenec
- Pust; Fridolin (Miroslav), opat; Koleta (Nika), devica
- + + Pepelnica (1) ● Perpetua in Felicita, mučenki
- Janez od Boga, redovn. ustanov. (4) ● Beata, muč.
- + Frančiška Rimska, redovn. (4) ● Gregor Niški, škof
- Štirideset mučencev; Makarij, škof

1. POSTNA (1) ● Sofronij, škof Hudi duh skuša Jezusa (Mr 1, 12–15)

- (Gregor Vel., papež) Maksimiljan iz Teveste, m.
- Nikefor, škof; Teodora, mučenka; Kristina, dev., muč.
- Matilda, kraljica; Florentina, opatinja
- Klemen M. Dvořak, red.; Ludovica de Marillac, r.
- + ● Hilarij in Tacijan, muč.; Herbert, škof; Julijan, m.
- Kvatre; Patricij, škof (4) ● Jedrt Nivelaska, opatinja

2. POSTNA (1) ● Ciril Jeruzalemski šk., c.u. Jezus se na gori spremeni (Mr 9, 2–10) JOŽEF; MOŽ DEVICE MARIJE (1) ● Sibilina, dev.

- Klavdija in tov., muč; Kutbert, škof
- Nikolaj iz Flüe, puščavnik; Filemon, mučenec
- Lea, spokornica; Katarina Genovska, spokornica
- + Turibij iz Mongroveja, šk. (4) ● Viktorijan in tov.
- Dionizij in tov., mučenci; Katarina Švedska, r.

3. POSTNA (1) ● GOSPODOVO OZNAJENJE + Jezus očisti tempelj (Jan 2, 13–25)

- Evgenija, mučenka; Kastul, mučenec
- Rupert Salzburški, škof; Lidija, mučenka
- Milada Praška, dev.; Bojan (Vojan), knez, muč.
- Bertold, red. ustanov.; Evstracij, mučenec
- + ● Amadej IX. Savojski, knez; Kvirin iz Neussa
- Modest Gosposvetski, škof (3) ● Gvido, opat

+ Liturgično se praznik Oznanjenja letos zaradi nedelje praznuje že v soboto, 24. III.

M A R E C

SUŠEC

*Preljuba si ti pomlad,
kak si vesela,
ptičica vsaka že
skoraj bo pela.*

Mlaj 5. ob 1.07
Prvi krajec 11. ob 22.25
Ščip 19. ob 0.33
Zadnji krajec 27. ob 0.46

Sonce stopi v znamenje
Ovna 20. ob 19. (začetek pomladi).

Vremenski pregovori

Suščev prah in kup zlata –
iste vrednosti oba.

Sušca veliko meglè,
dobro letino nam daje.

Kar že sušca zeleni,
se rado posuši.

Sv. Jedrt (17.) lepa
dobro letino obeta.

Sv. Jožef (19.) lep in jasen,
dobre letine prerok prijazen.

Sv. Gabrijela (24.) če zmrzuje,
potle slana nič več ne škuduje.

Božja modrost

Kdor vedno pazi na veter, ne pride do
sejanja, kdor vedno gleda na oblake,
ne pride do žetve (Prid 11,4). – Spo-
znajte, preprosti, modrost, in vi,
neumni, spametujte se! (Preg 8,5). –
Kjer se veliko dela, tam je obilnost,
kjer je pa preobilno besedi, tam je
pogosto revščina (Preg 12,23).

Ljudska modrost

Brez muke ni moke. – Bolje je bosa
trnje mleti, kakor pijanca vzeti. –
Vsak dež ima svoj čas. – Molčati ni
nobena umetnost, pa vendar je težko.
– Nevoščljivec bi rad blagor drugemu
z očmi uničil. – Drevo se na drevo
naslanja, a človek na človeka. – Iz
neumne dupline neumen veter piha.

1 Nedelja

- 2 Ponedeljek
- 3 Torek
- 4 Sreda
- 5 Četrtek
- 6 Petek
- 7 Sobota

8 Nedelja

- 9 Ponedeljek
- 10 Torek
- 11 Sreda
- 12 Četrtek
- 13 Petek
- 14 Sobota

15 Nedelja

- 16 Ponedeljek
- 17 Torek
- 18 Sreda
- 19 Četrtek
- 20 Petek
- 21 Sobota

22 Nedelja

- 23 Ponedeljek
- 24 Torek
- 25 Sreda
- 26 Četrtek
- 27 Petek
- 28 Sobota

29 Nedelja

- 30 Ponedeljek

4. POSTNA (1) ● Hugo Grenobelski, škof Božji Sin Odrašenik (Jan 13, 14–21)

Francišek Paolski, red. ust. (4) ● Teodozija, muč.
● Rihard, škof; Sikst I., papež; Agapa, muč.
Izidor Seviljski, šk., c.u. (4) ● Zosim, pušč.
Vincenc Ferrer, duh. (4) ● Julijana, opatinja
+ ● Irenej Sirmijski, škof, muč.; Celestin I., papež
Janez Krstnik de la Salle, red. ust. (3) ● Saturnin, š.

5. POSTNA (1) ● Albert, šk., m.; Valter, opat Jezus napove svoje trpljenje (Jan 12, 20–33)

● Marija Kleopova, svetopis. žena; Tomaž Tolent., m.
● Ezekijel, prerok; Apolonij in tov., mučenci
Stanislav, šk., muč. (4) ● Domnij (Dujam), škof
● Lazar Tržaški, škof, mučenec; Zenon, škof
+ Martin I., papež, muč. (4) ● Hermenegild, muč.
● Lidvina, devica; Valerijan in tov., muč.

CVETNA – NEDELJA TRPLJENJA (1) ● Anastazija Jezusov slovesni vohod v Jeruzalem (Mr 11, 1–10)

● Bernarda Lurška, devica; Benedikt J. Labre, spok.
● Rudolf, mučenec; Inocenc, škof; Fortunat, m.
● Apolonij, mučenec; Eleverij Ilirski, mučenec
Vel. četrtek (1) ● Leon IX., papež; Ema, redovn.
+ + Vel. petek (1) ● Teotim (Teo), škof
Vel. sobota (1) ● Anzelm, škof, cerkveni učitelj

VELIKA NOČ, GOSPODOVO VSTAJENJE (1) ● Leonid Jezus vstane od mrtvih (Jan 20, 1–9)

Velikon. ponedeljek: (1) ● Vojteh, škof, muč.

● Fidel (Zvest) Sigmarinški, d. m.; Jurij, muč.
● Marko, evangelist; Ermin, škof, mučenec
● Mati dobrega sveta; Pashazija, opat
● USTANOVITEV OF; Hozana Kotorska
● Peter Chanel, duh., muč. Vital (Živko), muč.

2. VELIKONOČNA, BELA (1) ● Katarina Sienska Jezus se prikaže apostolom (Jan 20, 19–31)

Pij V., papež (4) ● Jožef Cottolengo, red. ust.

APRIL

MALI TRAVEN

*In ko pomlad prihaja že,
vesel v vinograd Stajerc gre.
Juhe, juhe, z motikoj kopa
okoli trsa svojega.*

Mlaj 3. ob 12.45
Prvi krajec 19. ob 5.28
Ščip 17. ob 14.50
Zadnji krajec 25. ob 19.
Sonce stopi v znamenje
Bika 20. ob 7.

Vremenski pregovori

Če je april deževen,
kmet ne bo reven.

Če sušča sneg kazi,
malega travna sneg gnoji.

Kadar je o mladem mesecu sv. Jurij,
tedaj ni krme.

Če se o Jurijevem krokar v žitu skrije,
mlatič v jeseni mnogo cepcev razbije.

Če veliki petek dežuje,
suho leto napoveduje.

Božja modrost

Kdor ti kaj dela, mu brž daj plačilo
(Tob 4,15). – Poslušaj, moj sin, in
sprejmi moje besede, in pomnožila se
ti bodo leta življenja! (Preg 4,10). –
Pojdi k mravlji, lenuh, poglej njena
pota in postani moder! (Preg 6,6). –
Otroci, pazite na očetovo pravico in
tako delajte, da vam bo dobro! (Sir
3,1).

Ljudska modrost

Ako vesta dva, je med tema; ako
trije, je med vsemi. – Bog ima tako
dolgo šibo, da z njo vsakogar doseže.
– Vsaka povodenj se uteče. – Kdor
hoče, temu ni nič težko. – Brez potu
ni medu. – Kdor lahko z vedrom
zajemlje, ne vpraša po korcu. –
Častna obleka sramote ne pokriva.

1 Torek

2 Sreda

3 Četrtek

4 Petek

5 Sobota

6 Nedelja

7 Ponedeljek

8 Torek

9 Sreda

10 Četrtek

11 Petek

12 Sobota

13 Nedelja

14 Ponedeljek

15 Torek

16 Sreda

17 Četrtek

18 Petek

19 Sobota

20 Nedelja

21 Ponedeljek

22 Torek

23 Sreda

24 Četrtek

25 Petek

26 Sobota

27 Nedelja

28 Ponedeljek

29 Torek

30 Sreda

31 Četrtek

MEDNARODNI PRAZNIK DELA, JOŽEF DELAVEC (2) ●

Atanazij, škof, cerkv. uč. (3) ● Boris, kralj

Filip in Jakob, apostola (2) ● Teodozij Kijeovski, red.

Florijan, mučenec (4) ● Janez-Martin Moyë, red. u.

● Gotard, škof; Angel, mučenec; Juta, spok.

3. VELIKONOČNA (1) ● Marija, Srednica milosti
Jezusovo slovo od apostolov (Lk 24, 35–48)

● Gizela, opatinja; Domicijan, škof

● Viktor Milanski, mučenec; Bonifacij IV., papež

● Pahomij, opat; Beat, pušč.; Dan zmage

● Antonin, škof; Gordijan in Epimah, muč.

● Mamert, škof; Sigismund (Žiga), kralj

Nerej in Ahilej, muč.; Pankracij, muč. (4) ●

4. VELIKONOČNA (1) ● Servacij, škof
Jezus, dobri pastir (Jan 10, 11–18)

Matija, apostol (2) ● Bonifacij, mučenec

● Zofija (Sonja) mučenka; Izidor, kmet

Janez Nepomuk, duh., muč. (4) ● Andrej Bobóla, m.

● Paskal Baylon, red.; Jošt, opat

Janez I., papež, muč. (4) ● Erik, kralj

● Peter Celestin, papež; Pudencijana, devica

5. VELIKONOČNA (1) ● Bernardin Sienski
Vinska trta in mladike (Jan 15, 1–8)

● Krispin, redovnik; Valens, škof

● Marjeta (Rjeta, Rita) Kasijska, red.; Joahima Vedr.

● Dezider (Željko) škof, muč., Janez de Rossi, duh.

Marija Pomočnica (3) ● Socerb, tržaški mučenec

Beda Čast.; Gregor VII. pap.; Marija Magd. de'Pazzi (4) ●

Filip Neri, duh (3) ● Lambert de Vence, šk.

6. VELIKONOČNA (1) ● Avguštin Canterburyjski
Jezusova zapoved ljubezni (Jan 15, 9–17)

● Prošnji dan; German Pariški, šk.; Bernard M.

Maksim Emonski, škof (4) ● Prošnji dan

● Prošnji dan; Ivana Orł., d.; Ferdinand Ar., kr.

GOSPODOV VNEBOHOD (1) ● Obiskanje D. M.

M A J

VELIKI TRAVEN

*Da nas nevarnost ne obleti,
zročimo se Devic Marij!
O le naprej, o le naprej,
tja do srečnih krajev mej!*

Mlaj 2. ob 21.55
Prvi krajec 9. ob 13.06
Ščip 17. ob 5.58
Zadnji krajec 25. ob 9.40
Sonce stopi v znamenje
Dvojčkov 21. ob 6.

Vremenski pregovori

Če je ta mesec dosti dežja,
v jeseni bo dosti vsega blaga.

Velikega travna mokrota,
malega srpana (julija) suhota.

Velikega travna, če pogostoma grmi,
kmet se dobre letine veseli.

Slana v začetku maja,
zoritvi sadja jako nagaja.

Na sv. Urbana (25.) sonce gorko,
obilno bo vina, bo sladko;

Božja modrost

Karkoli shraniš, preštej in pretehtaj,
in kar izdaš in prejmeš, vse zapiši!
(Sir 42,7). – Pouči modrega in bo še
modrejši, pouči pravičnega in bo
napredoval v spoznanju! (Preg 9,9). –
Očetov blagoslov utrjuje otrokom
hiše, materina kletev pa jih do teme-
ljev podira (Sir 3,9).

Ljudska modrost

Mirna vest je najboljše vzglavje. –
Bolezen po vrvi, zdravje po niti. –
Življenja razvaline so življenja no-
vine. – Ne hvali dneva pred večerom.
– Komur Bog ni dal razuma, temu ga
tudi kovač ne skuje. – Kdor hoče, da
ga drugi spoštujejo, naj sam sebe
spoštuje. – Hvaležnost dobroto
razveseli.

1 Petek
2 Sobota

3 Nedelja

4 Ponedeljek
5 Torek
6 Sreda
7 Četrtek
8 Petek
9 Sobota

10 Nedelja

11 Ponedeljek
12 Torek
13 Sreda
14 Četrtek
15 Petek
16 Sobota

17 Nedelja

18 Ponedeljek
19 Torek
20 Sreda
21 Četrtek
22 Petek
23 Sobota

24 Nedelja

25 Ponedeljek
26 Torek
27 Sreda
28 Četrtek
29 Petek
30 Sobota

Justin, mučenec (3) ● Pamfil, mučenec
Marcelin in Peter, muč. (4) ● Erazem, škof, mučenec

7. VELIKONOČNA (1) ● Karel Lwanga in tov. Naj bodo vsi eno (Jan 17, 11–19)

● Frančišek Caracciolo, r. u.; Kvirin iz Siscije, šk., m.
Bonifacij, šk., muč. (3) ● Svetko (Svetopolk), m.; Igor, m.
Norbert, šk., red. u. (4) ● Bertrand Oglejski, škof
● Robert Newminsterski, opat; Ana Garzia, devica
● Medard, škof; Viljem iz Yorke, škof
Efrem Sirski, diakon, c. u. (4) ● Primož in Felicijan, m.

BINKOŠTI, PRIHOD SV. DUHA (1) ● Bogumil, šk. Prejmite Svetega Duha (Jan 20, 19–23)

Barnaba, apostol (3) ● Feliks, mučenec
● Janez Fakundski, redovnik; Adelhajda, devica
Anton (Zvonko) Padovanski, red., c. u. (3) ● Trifil. šk.
● Elizej, prerok; Valerij in Rufin, mučenca
Vid (Vitomir) mučenec (4) ● Germana (Mana) Cousin, d.
● Kvatre; Frančišek Regis, duh.; Beno, šk.; Gvido, šk.

SV. TROJICA (1) ● Adolf, škof Pojdite in učite vse narode (Mt 28, 16–20)

● Marko in Marcelijan, mučenca; Amand (Ljubo), šk.
Romuald, opat (4) ● Nazarij, škof
● Silverij L., papež, mučenec; Mihelina Malatesta, spok.
REŠNJE TELO IN REŠNJA KRI (1) ● Alojzij
Pavlin iz Nole, šk.; Janez Fisher in Tomaž More, m. (4) ● Ahac m.
● Agripina, devica, mučenka; Jožef Cafasso, duhovnik

ROJSTVO JANEZA KRSTNIKA (1) KRES ● Elizabeta rodi sina Janeza (Lk 1, 57–66. 80)

● Viljem (Vilko) iz Vercellija, opat; Doroteja (Rotija), dev.
● Vigilij (Stojan), škof; Pelagij, mučenec
Ema (Hema) Krška, kneginja; Ciril Aleksandr., šk., c. u. (4) ●
Irenej, škof, mučenec (3) ● Potamijena, mučenka
PETER IN PAVEL, apostola (1) ● Marcel, mučenec +
Marijino brezmadežno Srce; Prvi mučenci (4) ●

+ Praznik Srca Jezusovega sovpada letos s praznikom sv. Petra in Pavla, zato je letos prenešen na naslednjo nedeljo, 1. VII.

JUNIJ

ROŽNIK

*Mrzla rosa, ostra kosa,
rada travca se kosi –
jaz pa vedno premišlujem,
kaj mi delaš, dekle ti.*

Mlaj 1. ob 5.34
Prvi krajec 7. ob 22.10
Ščip 15. ob 21.34
Zadnji krajec 23. ob 20.45
Mlaj 30. ob 12.38

Sonce stopi v znamenje
Raka 21. ob 14. (začetek poletja).

Vremenski pregovori

Kakor vreme na Medarda (8.) kane,
tako ves mesec ostane.

Če kres deži, orehov ni.

Kukavica dolgo po kresu če kuka,
dragota in glad v deželo pokuka.

Kakršno je vreme kresnic,
takšno bo tudi žanjic.

Pred sv. Vidom (15.) muhe
napovedujejo dneve suhe .

Sv. Peter in Pavel (29.) lep,
brez dežnika greš lahko daleč po
svet'.

Božja modrost

Moj sin, podpiraj očeta v njegovi starosti,
ne žali ga, dokler živi! (Sir 3,12).
– Sovraštvo vzbuja prepire, ljubezen
pa vse pogrške pokriva (Preg 10,12).
– Kdor zanemarja svojo hišo, žanje
veter, in neumnež bo suženj modremu
(Preg 11,29).

Ljudska modrost

Kjer vidiš, da je mnogo otrok, zaklepaj.
– Kjer je mnogo besedi, je mnogo laži.
– Potrpljenje je tista roža,
ki je zasajena v božjem vrtu, pa jo
nebeški Oče daje porednim otrokom,
da jih pokori. – Izkušnja je kos preroka.
– Čas vse v kozji rog užene.
– Navada je lahka, odvada je težka.

1 Nedelja

- 2 Ponedeljek
- 3 Torek
- 4 Sreda
- 5 Četrtek
- 6 Petek
- 7 Sobota

8 Nedelja

- 9 Ponedeljek
- 10 Torek
- 11 Sreda
- 12 Četrtek
- 13 Petek
- 14 Sobota

15 Nedelja

- 16 Ponedeljek
- 17 Torek
- 18 Sreda
- 19 Četrtek
- 20 Petek
- 21 Sobota

22 Nedelja

- 23 Ponedeljek
- 24 Torek
- 25 Sreda
- 26 Četrtek
- 27 Petek
- 28 Sobota

29 Nedelja

- 30 Ponedeljek
- 31 Torek

SRCJE JEZUSOVO (1) ● Teobald (Bogoslav), pušč. Jezusu prebodejo srce (Jan 19, 31–37)

● Oton Bamberski, škof; Vital (Živko), mučenec
Tomaž, apostol (2) ● Anatol, škof

DAN BORCA; Elizabeta Portugalska (4) ● Urh, šk.

Ciril in Metod, slov. ap. (1) Anton M. Zaccaria
Marija Goretti, dev. muč. (4) ● Bogomila, spokornica
● Izaija, prerok; Vilibald, škof, Edelburga, devica

14. NAVADNA (2) Kilijan, mučenec

Jezusa v Nazaretu prezirajo (Mr 6, 1–6)

● Veronika Giuliani, opatinja; Gorkumski mučenci
● Amalija (Ljuba), redovnica; Rufina in Sekunda, m.
Benedikt, opat (3) ● Olga Kijevska, kneginja
Mohor in Fortunat, mučenca (4) ● Nabor in Feliks, m.
Henrik (Hinko) I., kralj (4) ● Evgen, škof, mučenec
Kamil de Lellis, duh. (4) ● Frančišek Solan, red.

15. NAVADNA (2) ● Vladimir Kijeviski, knež

Jezus razpošlje apostole (Mr 6, 7–13)

Karmelska Mati božja (4) ● Evstahij, škof
Aleš (Aleksej), spokornik (4) ● Marcelina, dev.
● Friderik (Miroslav), škof, mučenec; Arnold, škof
● Avrea (Zlatka), devica; Arsen, diakon
Marjeta Antiohijska, dev. muč. (4) ● Elija, prerok
Lovrenc iz Brindizija, duh., c. u. (4) ● Danijel (Danilo), pr.

16. NAVADNA (2) ● DAN VSTAJE; Magdalena (Majda)

Množica se Jezusu smili (Mr 6, 30–34)

Brigita Švedska, redovnica (4) ● Apolinarij, škof
● Kristina, devica, mučenka; Boris in Gleb, mučenca
Jakob st., apostol (2) ● Krištof (Krištof), mučenec
Joahim in Ana, starši DM (3) ● Valens, škof
Gorazd, Kliment, Naum in tov. (3) ● Natalija (Boža)
● Viktor (Zmago) I., papež; Samson (Samo), škof

17. NAVADNA (2) ● Marta iz Betanije

Jezus nasiti pet tisoč mož (Jan 6, 1–15)

Peter Krizolog, škof, c. u. (4) ● Angelina, kneginja
Ignacij Lojolski, red. ust. (3) ● Fabij, mučenec

JULIJ

MALI SRPAN

*Po polju se ziblje to klasje rumeno,
pšenično, ovseno in tudi rženo,
v pšenici prepeva prepelica prepedu,
saj Bog je ustvaril tako.*

Prvi krajec 7. ob 9.25
Ščip 15. ob 12.55
Zadnji krajec 23. ob 4.57
Mlaj 29. ob 19.58

Sonce stopi v znamenje
Leva 23. ob 1.

Vremenski pregovori

Če Marijinega dne (2.) ne bo lepo,
se dež ves mesec ustavil ne bo.

Jakobova ajda in Ožbaltova repa
je malokedaj lepa.

Če na dan Marjete (20.) deži,
orehov pričakovati ni,
seno se ne more posušiti,
lešniki bodo črvoviti.

Če je Jakob lep,
mrzli bodo svetki (božič),
a obilna bo jesen,
je znano vsem ljudem.

Božja modrost

Kdo je, ki načrtno delo zatemnjuje
z govori brez pameti? (Job 38,2). – Ne
ponašaj se z jutrišnjim dnem, če ne
veš, kaj ti prinese (Preg 27,1). – Če
razumeš, odgovori bližnjemu; če pa
ne, deni roko na svoja usta! (Sir 5,12).
– Železo se brusi z železom, človek
brusi svojega bližnjega (Preg 27,17).

Ljudska modrost

Grunt pravi: obdeluj me, če ne, bom
jaz tebe. – Človek se mora po ljudeh
ravnati, ne ljudje po človeku. – Dober
glas gre v deveto vas, slab pa v deveto
deželo. – Veselo srce kodeljo prede. –
Na sedem let vsaka reč prav pride. –
Kogar hoče sreča končati, ga prej
razvadi kakor neumna mati.

- 1 Sreda
2 Četrtek
3 Petek
4 Sobota

5 Nedelja

- 6 Ponedeljek
7 Torek
8 Sreda
9 Četrtek
10 Petek
11 Sobota

12 Nedelja

- 13 Ponedeljek
14 Torek
15 Sreda
16 Četrtek
17 Petek
18 Sobota

19 Nedelja

- 20 Ponedeljek
21 Torek
22 Sreda
23 Četrtek
24 Petek
25 Sobota

26 Nedelja

- 27 Ponedeljek
28 Torek
29 Sreda
30 Četrtek
31 Petek

Alfonz M. Ligvorij, škof, c. u. (3) ● Fides, mučenka
Evzebij iz Vercellija, škof (4) ● Stefan I., papež
● Lidija, makedon. žena; Avguštin Kazočič, zagr. škof
Janez M. Vianney, duh. (3) ● Perpetua, žena

18. NAVADNA (2) ● Posvetitev bazilike M. Snežne Kruh iz nebes (Jan 6, 24–35)

Jezusova spremenitev na gori (2) ● Pastor, muč.
Sikst II., papež in tov., muč; Kajetan, duh. (4) ●
Dominik (Nedeljko), red. ust. (3) ● Cirijak in tov.
● Peter Faber, redovnik; Roman, mučenec
Lovrenc, diakon, muč. (2) ● Asterija (Zvezdana), muč.
Klara (Jasna), devica (3) ● Tiburcij in Suzana, muč.

19. NAVADNA (2) ● Hilarija, muč.; Herkulan, šk. Jaz sem kruh življenja (Jan 6, 41–51)

Poncijan, papež in Hipolit, duh., mučenca (4) ●
Maksimilijan Kolbe, muč. (4) ● Evzebij iz Rima, duh.
MARIJINO VNEBOVZETJE (1) ● Tarcizij, m.
Rok, spokornik; Stefan Ogrski, kralj (4) ●
● Hiacint Poljski, redovnik; Liberat (Svobodan), op., m.
● Helena (Jelka, Alenka), cesarica; Agapit iz Preneste

20. NAVADNA (2) ● Janez Eudes, red. ustan. Moje telo je res jed (Jan 6, 51–58)

Bernard, opat, c. u. (3) ● Samuel (Samo), prerok
Pij X., papež (3) ● Fidel (Zvest), mučenec
Devica Marija Kraljica (3) ● Timotej in tov., muč.
Roza iz Lime, devica (4) ● Filip Benizi, red.
Jernej, apostol (2) ● Avrea (Zlata), mučenka
Ludvik IX. Francoski, kralj; Jožef Kalasanc, d. (4) ●

21. NAVADNA (2) ● Rufin, škof Gospod, h komu pojdemo? (Jan 6, 60–69)

Monika, mati sv. Avguština (3) ● Cezarij, škof
Avguštin, škof, c. u. (3) ● Hermes, mučenec
Mučeništvo Janeza Krstnika (3) ● Sabina, muč.
● Feliks (Srečko) in Adavkt, mučenca; Gavidencija, muč.
● Rajmund (Rajko) Nonat, redovnik; Pavlin, škof

AVGUST

VELIKI SRPAN

*Na goro, na goro,
na strme vrhe,
tja kliče in miče
in vabi srce.*

Prvi krajec 5. ob 23.26
Ščip 14. ob 3.16
Zadnji krajec 21. ob 11.22
Mlaj 28. ob 4.25

Sonce stopi v znamenje
Device 23. ob 8.

Vremenski pregovori

Če se megla zjutraj v zrak dviguje,
slabo vreme napoveduje;
če pa zemlja meglo posrka,
lepo vreme na vrata trka.

Srpana če veter zvedri,
vreme dolgo še trpi.

Sv. Lovrenc pa sv. Jernej lep,
še dolgo v jeseni bo topel svet.

O velikem šmarnu lepo,
dosti grozdja bo.

Po vremenu sv. Jerneja (24.)
rada vsa jesen se nareja.

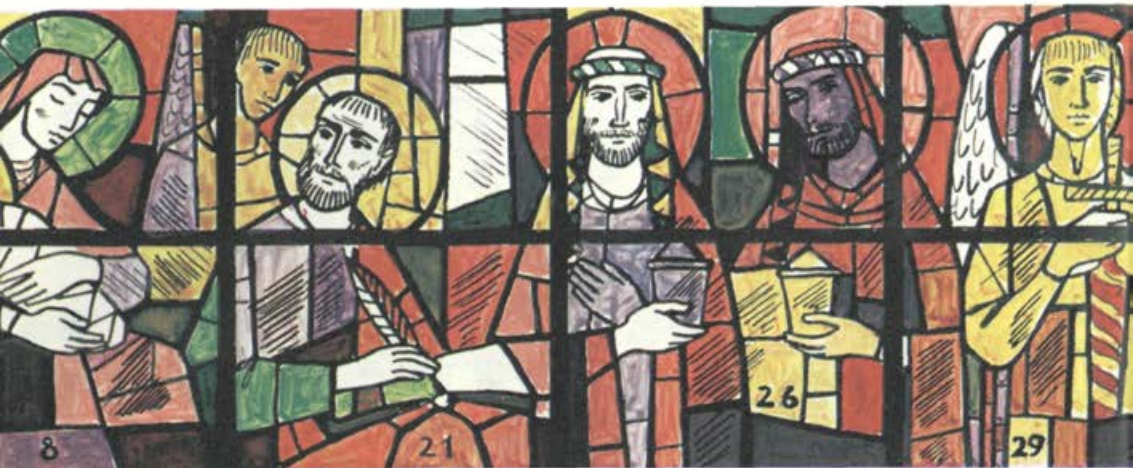
Božja modrost

Od potrebnega ne odvrčaj očesa in
ne dajaj nikomur prilike, da bi te
klel! (Sir 4,5). – Do smrti se bojuj za
pravico in Gospod Bog se bo zate
boril! (Sir 4,28). – Mož nagle jeze dela
neumnosti, preudaren mož pa potrpi
(Preg 14,17). – Ne vodi vsakega člo-
veka v svojo hišo; zakaj mnogotera so
zalezovanja prekanjenega! (Sir 11,29).

Ljudska modrost

Drži se novega pota in starega pri-
jatelja. – Poredni otroci pa slaba
mačka naredijo pridno gospodinjjo. –
Bog ni dal enemu človeku vsega, dal
je vsem vse. – Na lesniki nikdar
jabolko ne zraste. – Krivično blago
pod streho, molji v zrnju.

1 Sobota

2 Nedelja

3 Ponedeljek

4 Torek

5 Sreda

6 Četrtek

7 Petek

8 Sobota

9 Nedelja

10 Ponedeljek

11 Torek

12 Sreda

13 Četrtek

14 Petek

15 Sobota

16 Nedelja

17 Ponedeljek

18 Torek

19 Sreda

20 Četrtek

21 Petek

22 Sobota

23 Nedelja

24 Ponedeljek

25 Torek

26 Sreda

27 Četrtek

28 Petek

29 Sobota

30 Nedelja

● Egidij (Tilen), opat; Verena, devica

**22. NAVADNA (2), ANGELSKA ● Kastor, škof
Jezus obsoja farizejska izročila (Mr 7, 1–23)**

Gregor Vel., papež (3) ● Evfemija, Tekla, Doroteja, m.

● Rozalija (Zalka), devica; Ida, spok.; Mojzes, prerok

● Lovrenc Giustiniani, škof; Viktorin, škof, mučenec

● Petronij, škof; Favst, Makarij in tov., mučenci

● Marko Križevčan in tov., muč; Regina, dev., muč.

Marijino rojstvo: (2) ● Hadrijan, mučenec

**23. NAVADNA (2) ● Peter Klaver, redovnik
Jezus ozdravi gluhtonemega (Mr 7, 31–37)**

● Nikolaj Tolentinski, spok.; Otokar, redovnik

● Prot in Hiacint, muč.; Erntruda (Erna), devica

● Gvido iz Anderlechta, spok.; Tacijan (Tihomil), muč.

Janez Zlatousti, škof, c. u. (3) ● Mavrilij, škof

Povišanje sv. Križa (2) ● Notburga, devica

Zalostna Mati božja (Dolores) (3) ● Melita, muč.

**24. NAVADNA (2) ● Ljudmila, kneginja
Petrova izpoved o Jezusu (Mr 8, 27–35)**

Robert Bellarmino, škof, c. u. (4) ● Lambert, šk., m.

● Jožef Kupertinski, duhovn.; Irena in Zofija, muč.

Januarij, škof, muč. (4) ● Emilija de Rodat

● Suzana, mučenka; Kandida (Svetlana), mučenka

Matej (Matevž), apost. in ev. (2) ● Jona, prerok

● Kvatre; Tomaž Villanovski, škof; Mavricij in tov., muč.

**25. NAVADNA (2) ● Paternij, škof, muč.
Jezus opominja k ponižnosti (Mr 9, 30–37)**

● Marija Devica, Rešiteljica jetnikov; Gerard, škof

● Avrelija (Zlata), devica; Sergij Radoneški, škof

Kozma in Damijan, muč. (4) ● Nil, opat

Vincenc Pavelski, duh. (3) ● Hiltruda, devica

Venčeslav (Vaclav), muč. (4) ● Lioba (Ljuba), devica

Mihael, Gabrijel in Rafael, nadangeli (2) ●

**26. NAVADNA (2) ● Hieronim, duh., c. u.
Jezus svari pred pohujšanjem (Mr 9, 38–48)**

SEPTEMBER

KIMAVEC

*Hlače moga sem glodati
v šoli sedem let,
navča sem se neke brati,
šteti do deset.*

Prvi krajec 4. ob 16.22

Sčip 12. ob 16.16

Zadnji krajec 19. ob 17.10

Mlaj 26. ob 14.54

Sonce stopi v znamenje

Tehtnice 23. ob 5. (začetek jeseni).

Vremenski pregovori

Kakršno bo vreme sv. Ila (1.) kazalo,
bo tudi ves mesec ostalo.

Ako je na malo mašo (8.) lepo,
potem bo dva meseca suho.

Na sv. Matevža (21.) vreme ugodno,
tako bo ostalo štiri tedne prihodno.

Če ptice selivke pred sv. Mihaelom
(29.) ne lete,
se pred božičem ni bati zime trdé.

Božja modrost

Boljša je zelenjavna jed, kjer je lju-
bezen, kakor pitan vol, kjer je sovra-
štvo (Preg 15,17). – Mila beseda
pridobi mnogo prijateljev, vljuden
jezik množi te, ki prijazno pozdrav-
ljajo (Sir 6,5). – Začeti zdražbo je
kakor vodo odjeziti, opusti torej
prepir, preden izbruhne! (Preg 17,14).

Ljudska modrost

Bogu posojuje, kdor revežem daruje.
– Pametni se pri ognju ogreje, ne-
spametni opeče. – Ako kupuješ, česar
ne potrebuješ, boš prodajal, kar
potrebuješ. – Med pravico in krivico
ni srede. – Noben dan ni tako dolg, da
bi ne bilo večera. – Brat bratu
najgloblje izkoplje oči.

- 1 Ponedeljek
2 Torek
3 Sreda
4 Četrtek
5 Petek
6 Sobota

7 Nedelja

- 8 Ponedeljek
9 Torek
10 Sreda
11 Četrtek
12 Petek
13 Sobota

14 Nedelja

- 15 Ponedeljek
16 Torek
17 Sreda
18 Četrtek
19 Petek
20 Sobota

21 Nedelja

- 22 Ponedeljek
23 Torek
24 Sreda
25 Četrtek
26 Petek
27 Sobota

28 Nedelja

- 29 Ponedeljek
30 Torek
31 Sreda

Terezija Deteta Jezusa, dev. (3) ● Remigij, škof
Angeli varuhi (3) ● Teofil (Bogoljub, Bogomil), sp.
● Evald, mučenec; Kandid (Žarko), mučenec
Francišek (Branko) Asiški, red. ust. (3) ● Edvin, kralj
● Marcelin, škof; Flavija, mučenka
Bruno, redovni ustanovitelj (4) ● Renato, škof

27. NAVADNA (2), ROŽNOVENSKA ● Marko I., papež Sveti zakon je nerazvezljiv (Mr 10, 2–16)

● Pelagija, spokornica; Marcel, mučenec
Dioniz, šk. in tov., muč.; Janez Leonardi, duh. (4) ●
● Francišek Borgia, redovnik; Hugolin, muč.
● Emilijan (Milan, Milko), škof; German, šk., muč.
Maksimiljan Celjski, škof (4) ● Serafin, redovnik
● Edvard, kralj; Koloman, mučenec

28. NAVADNA (2) ● Kalist I., papež, mučenec Jezus o nevarnosti bogastva (Mr 10, 17–30)

Terezija (Zinka) Velika, devica (3) ● Avrelija, devica
Hedvika, redovn.; Marjeta M. Alakok, dev. (4) ●
Ignacij Antiohijski, škof, muč. (3) ● Viktor, škof
Luka, evangelist (2) ● Julijan, puščavnik
Izak Jogues in kanadski muč.; Pavel od Križa (4) ●
● Irena (Miroslava), mučenka; Vendelin, opat

29. NAVADNA (2), MISIJONSKA ● Uršula, d., m. Jezus o lastnostih apostolov (Mr 10, 35–45)

● Marija Saloma, svetopis. žena; Kordula, muč.
Janez Kapistran, duh. (4) ● Severin iz Kölna, škof
Anton M. Claret, škof (4) ● Feliks, škof, mučenec
● Krizant in Darija (Darinka), m.; Krispin, šk., m.
● Lucijan, mučenec; Amand iz Strassbourga, škof
● Frumencij, škof; Vincenc in Sabina, mučenca

30. NAVADNA (2), ŽEGNANJSKA (1) ● Simon in Juda Jezus ozdravi slepega (Mr 10, 46–52)

● Narcis, škof; Ermelinda, devica
● Marcel, mučenec; Alfonz Rodriguez, redovn.
● Volbenk (Bolfenk), šk.; Krištof iz Romandiole, duh.

OKTOBER

VINOTOK

*Po Koroškem, po Kranjskem
že ajda zori,
moje dekle jo žanje,
pa jo roka boli.*

Prvi krajec 4. ob 11.32
Ščip 12. ob 4.08
Zadnji krajec 18. ob 23.32
Mlaj 26. ob 4.16

Sonce stopi v znamenje
Škorpijona 23. ob 15.

Vremenski pregovori

Sv. Gal (16.) deževen ali suh –
prihodnjega leta ovaduh.

Če se drevje pozno obleti,
huda zima sledi.

Sv. Luka (18.) sneg prikuka.

Kakor je sv. Uršula (21.) pričela,
bo zima vsa izpela.

Ko žerjav leti na tuje,
zima se že približuje.

Božja modrost

Začetek vsakega dela bodi preudarek,
pred vsakim dejanjem naj bo posve-
tovanje! (Sir 37,16). – Vse ima svoj
čas in vsak opravke ima svojo uro
pod nebom (Prid 3,1). – Oblaki in
veter, pa nič dežja, tak je mož, ki se
baha z darilom, ki ga samo obljublja
(Preg 25,14). – Vsaka krivica je dvo-
rezen meč, za njegov udarec ni zdra-
vila (Sir 21,3).

Ljudska modrost

V premislekih bodi podoben polžu,
v dejanjih ptici. – Od mladega dre-
vesa vejico še lahko odčesneš, od
starega jo moraš odsekati. – Pomisli,
preden kaj rečeš: tudi beseda človeka
ubije. – Kdor je zdoma, ima eno
misel; kdor je doma, jih ima sto. –
Laž in zvijača pogineta, samo resnica
in pravica ostaneta.

1 Četrtek

- 2 Petek
3 Sobota

4 Nedelja

- 5 Ponedeljek
6 Torek
7 Sreda
8 Četrtek
9 Petek
10 Sobota

11 Nedelja

- 12 Ponedeljek
13 Torek
14 Sreda
15 Četrtek
16 Petek
17 Sobota

18 Nedelja

- 19 Ponedeljek
20 Torek
21 Sreda
22 Četrtek
23 Petek
24 Sobota

25 Nedelja

- 26 Ponedeljek
27 Torek
28 Sreda
29 Četrtek
30 Petek

VSI SVETI (1) ● Cezarij, diakon, mučenec

Spomin vseh vernih rajnih (1) ● Marcijan, puščavnik
Viktorin Ptujski, š., m.; Just, tržaški muč., Martin Porres, šk. (4) ●

31. NAVADNA (2), ZAHVALNA ● Karel B., šk.

Največja zapoved (Mr 12, 28–34)

● Zaharija in Elizabeta, starši Janeza Krst.; Bertilda, op.
● Lenart (Narte), opat; Sever, škof, mučenec
● Engelbert, škof, mučenec; Ernest, opat; Vilibrord, šk.
● Bogomir (Mirko), škof; Deodat (Bogdan), papež
Posvetitev lateranske bazilike (2) ● Teodor (Božidar)
Leon Vel., papež, c. u. (3) ● Andrej Avelinski, duh.

32. NAVADNA (2) ● Martin Turski, škof

Dar uboge vdove (Mr 12, 38–44)

Jozafat Kunčević, škof, muč. (3) ● Kunibert, škof
Stanislav Kostka, redovn. (4) ● Didak, redovnik
● Nikolaj Tavelić, muč.; Serapion, mučenec
Albert Veliki, škof, c. u. (4) ● Leopold, knez
Marjeta Škotska; Jedrt iz Helfte (4) ● Otmar, op.
Elizabeta Ogrska, redovn. (3) ● Gregor Čud., šk.

33. NAVADNA (2) ● Roman, diakon, mučenec

Jezus napoveduje konec sveta (Mr 13, 24–32)

● Narsej, škof, mučenec; Barlam, mučenec
● Edmund, kralj, muč.; Feliks Valois, redovnik
Marijino darovanje (3) ● Gelazij I., papež
Cecilija (Cilka), dev., muč. (3) ● Maver, škof, mučenec
Klemen, papež, muč.; Kolumban, opat (4) ●
● Krizogon, mučenec; Flora, devica, mučenka

JEZUS KRISTUS, KRALJ VESOLJSTVA (1) ● Katarina Aleks.

Moje kraljestvo ni od tega sveta (Jan 18, 33–37)

● Leonard Portomavriški, redovnik; Silvester, op.
● Virgil, apostol Koroške; Valerijan, škof
● Gregor III., papež; Eberhard, škof
● **DAN REPUBLIKE; Saturin, mučenec**
Andrej, apostol (2) ● Justina, devica, mučenka

NOVEMBER

LISTOPAD

*Slovinc Slovenca vabi:
»Če se ti pit ne gabi,
pa pridi v gorico k nam,
smo dobre volje tam.«*

Prvi krajec 3. ob 7.29
Ščip 10. ob 15.26
Zadnji krajec 17. ob 7.34
Mlaj 24. ob 20.55

Sonce stopi v znamenje
Strelca 22. ob 12.

Vremenski pregovori

Deževni vsi sveti,
pozimi hudi zameti.

Macesen se vselej na kopno obleti,
prej zapadli sneg ne obleži.

Kolikor ima Lenart (6.) snega na
planini,
toliko ga ima božič v dolini.

Vreme sv. Katarine (25.)
tudi prosinca ne mine.

Božja modrost

Kdor sam sebi nič ne privošči, zbira
za druge in z njegovimi dobrinami se
mastijo tujci (Sir 14,4). – Dobrohoden
pogled razveseljuje srce, vesela novica
oživi kosti (Preg 15,30). – Ne grajaj,
preden nisi preiskal; najprej preišči in
potem posvari! (Sir 11,7). – Ne pre-
mikaj starega mejnika, ki so ga
postavili tvoji očetje! (Preg 22,28).

Ljudska modrost

Starost ne pride sama. – Hišni prag je
najvišja planina. – Kdor v jezi pije in
v žalosti molči, nikdar dolgo ne živi. –
Od žalosti ne moreš v zemljo, ne od
radosti v nebesa. – Z lastnimi žulji je
malokdo obogatel. – Bog zapre ena
vrata, pa odpre stotera. – Kdor se na
tujo pomoč zanaša, v situ vodo
prenaša.

1 Sobota

2 Nedelja

3 Ponedeljek

4 Torek

5 Sreda

6 Četrtek

7 Petek

8 Sobota

9 Nedelja

10 Ponedeljek

11 Torek

12 Sreda

13 Četrtek

14 Petek

15 Sobota

16 Nedelja

17 Ponedeljek

18 Torek

19 Sreda

20 Četrtek

21 Petek

22 Sobota

23 Nedelja

24 Ponedeljek

25 Torek

26 Sreda

27 Četrtek

28 Petek

29 Sobota

30 Nedelja

31 Ponedeljek

● Natalija (Božena), spok.; Eligij, škof

1. ADVENTNA (1) ● Bibijana (Viviana), m.

Opomin k žuječnosti (Lk 21, 25–36)

Francišek (Branko) Ksaver, duh. (3) ● Sofonija, m.

Barbara, dev., muč.; Janez Damaščan (4) ●

● Saba (Sava), opat; Gerald iz Brage, škof

Nikolaj (Miklavž), škof (3) ● Apolinarij, mučenec

Ambrož, škof, c. u. (3) ● Agaton, mučenec

BREZMADEŽNO SPOČETJE DEVICE MARIJE (1) ●

2. ADVENTNA (1) ● Valerija, mučenka

Janez Krstnik pripravlja Jezusu pot (Lk 3, 1–6)

● Melkijad, papež, mučenec; Evlalija, dev., muč.

Damaz I., papež (4) ● Daniel Stilit, duhovnik

Ivana Frančiška Šantalska, red. (4) ● Amalija, muč.

Lucija, devica, muč. (3) ● Otilija, dev., muč.; Jošt, pušč.

Janez od Križa, duh., c. u. (3) ● Spiridion (Dušan), šk.

● Kristina (Krista), devica; Marija K. di Rosa, red. ust.

3. ADVENTNA (1) ● Albina, devica, muč.

Janez Krstnik pričuje o Kristusu (Lk 3, 10–18)

● Lazar iz Betanije; Vivina, devica

● Teotim in Bazilijan, mučenca; Gacijan, škof

● Urban V., papež; Tea, mučenka; Favsta, spok.

● Evgen in Makarij, mučenca; Dominik Siloški, op.

Peter Kanizij, duh., c. u. (4) ● Severin, škof

● Kvatre; Demetrij, m.; Frančiška Cabrini; Dan JLA

4. ADVENTNA (1) ● Janez Kancij, duhovnik

Marija obiše Elizabeto (Lk 1, 39–45)

● Sveti večer; Adam in Eva; Hermina (Irma), dev.

BOŽIČ, GOSPODOVO ROJSTVO (1) ● Anastazija, m.

Štefan, prvi mučenec;(2) ● Zosim, papež

Janez Evangelist, apostol (2) ● Fabiola, spokornica

Nedolžni otroci, muč. (2) ● Kastor in tov., muč.

Tomaž Becket, škof, muč. (4) ● David, kralj

SV. DRUŽINA (2) ● Rajner, škof; Liberij, škof

Dvanajstletni Jezus v templju (Lk 2, 41–52)

Silvester I., papež (4) ● Melanija, opatinja

DECEMBER

GRUDEN

*Erjav kakti Judaš bodi!
Naj te pes za plotom jé;
Med Slovence naj ne hodi,
Ki je prav Slovenec ne!*

Prvi krajec 3. ob 2.28
Štip 10. ob 2.33
Zadnji krajec 16. ob 18.12
Mlaj 24. ob 16.07

Sonce stopi v znamenje
Kozoroga 22. ob 1. (začetek zime).

Vremenski pregovori

Prvi teden v adventu mraz
trajal bo ves zimski čas.

Dež in veter pred božičem
koplje jamo rad mrličem.

Ako na božič dežuje,
bo prihodnje leto mokro.

Če nedolžni otročiči so oblačni,
prihodnjega leta ne bodo kruha lačni.

Božja modrost

Blagor človeku, ki ga njegova vest ne
obtežuje in ki ne izgubi svojega
upanja! (Sir 14,2). – Kjer ni pamet-
nega vodstva, propade ljudstvo, blagi-
nja pa je, kjer je mnogo svetovavcev
(Preg 11,14). – Brez razodetja ljud-
stvo podivja, a blagor mu, če se drži
postave (Preg 29,18). – Modri si
pridobi zaupanje pri svojem ljudstvu
in njegovo ime živi na veke (Sir
37,26).

Ljudska modrost

Marsikdo je že dejal: Jaz sem ti
prijatelj zvest – v potrebi pa je
naredil iz dlani pest. – Bog je star
gospodar. – Nekateri človek je tako
visok, kakor bi svet na njem stal. – Za
krta ni treba plota okrog vrta. – Bog
nikogar ne vleče za lase v nebesa. –
Srečna smrt je lepega življenja
dozorek.

JULIJANSKI KOLEDAR

Leto 1973 po julijanskem koledarju je navadno leto, ki ima 365 dni ali 52 tednov in en dan. Začne se 14. januarja in se konča 13. januarja 1974.

PRAZNIKI SRBSKO-PRAVOSLAVNE CERKVE PO JULIJANSKEM KOLEDARJU

Gospodovo rojstvo (božič) (Rodenje Hristovo)	25. december 1972 po julijan.	= 7. januar po gregorijan.
Mati božja (Sabor Presvete Bogorodice)	26. december	= 8. januar
Sv. Štefan (Sv. prvomučenik i arhidžakon Stefan)	27. december	= 9. januar
Novo leto 1973	1. januar 1973	= 14. januar
Gospodovo razglašenje (Sv. 3 kralji) (Bogojavljanje)	6. januar	= 19. januar
Sv. Sava (Sv. Sava, I. arhiepiskop srpski)	14. januar	= 27. januar
Sv. trije hierarhi (Sv. tri jerarha: Vasalije Vel., Grigorije Bog. i Jovan Zlat.)	30. januar	= 12. februar
Jezusovo darovanje (Sretenje Gospodnje)	2. februar	= 15. februar
Marijino oznanjenje (Blagovest)	25. marec	= 7. april
Velika noč – Vstajenje Gospodovo (Vaskrsenje Gospoda Isusa Hrista)	16. april	= 29. april
Vnebohod Gospodov (Vaznesenje, Spasovdan)	25. maj	= 7. junij
Binkošti (Prihod sv. Duha) (Silazak Sv. Duha)	4. junij	= 20. junij
Rojstvo Janeza Krstnika (Rodenje sv. Jovana Preteče)	24. junij	= 7. julij
Peter in Pavel (Sv. apost. Petar i Pavle – Petrovdan)	29. junij	= 12. julij
Jezusova spremenitev na gori (Preobraženje Gospodnje)	6. avgust	= 19. avgust
Marijino vnebovzetje (Uspenije Bogorodice – Velika Gospojina)	15. avgust	= 28. avgust
Mučeništvo Janeza Krstnika (Usekovanje glave sv. Jovana Krstitelja)	29. avgust	= 11. september
Marijino rojstvo (Rodenje presvete Bogorodice – Mala Gospojina)	8. september	= 21. september
Povišanje sv. Križa (Vozdviženje časnoga krsta – Krstovdan)	14. september	= 27. september
Marija Zavetnica (Pokrov presv. Bogorodice)	1. oktober	= 14. oktober
Nadangel Mihael (Sabor sv. arhangela Mihaila – Arandželov dan)	8. november	= 21. november
Marijino darovanje (Vavedenje Presvete Bogorodice)	21. november	= 4. december
Sv. Nikolaj (Sv. Nikolaj Čudotvorac – Nikoljdan)	6. december	= 19. december

Pripombe h Koledarju 1973

Že v koledarjih zadnjih treh let smo pisali o spremembah bogoslužnega koledarja, o ukinitvi nekaterih praznovanj in o premikih nekaterih svetniških godov, zato teh stvari ne bi ponavljali. Slovenska škofovska liturgična komisija je na seji dne 6. junija 1972 odločila, da začnemo v Sloveniji z letom 1973 uporabljati prenovljeni bogoslužni koledar v celoti, torej ne le za nedelje – kot v letu 1972 – marveč tudi za svetniške godove. Uredništvo je s to novostjo računalo in je že pred to odločitvijo pripravilo celotni bogoslužni koledar po novem. Zato je za pripombami h Koledarju za leto 1973 dodalo seznam svetniških godov v novem splošnem bogoslužnem koledarju (prirejen po *Calendarium Romanum generale* 1970), pregled sprememb za posamezne mesece in svetniške godove po rimskem misalu (indeks tega misala). V enem prihodnjih koledarjev bomo objavili obširnejši pregled svetnikov in njihovih godov.

Navodilo, ki ga je slovenski medškofjski liturgični svet poslal vsem sestavljalcem koledarjev s cerkvenimi prazniki, govori tudi o nekaterih spremembah pokrajinskega bogoslužnega koledarja, ki je bil v načrtu. V letu 1973 bo začel veljati tudi pokrajinski koledar. S tem bo prišel v veljavo tisti red datumov godov svetnikov, kakor je že natisnjen v knjigi Berila in evangeliji za praznike in godove svetnikov (Ljubljana 1970) – z nekaterimi popravki oziroma spremembami. Slovenski škofje so letos (1972) dosegli, da ostane pri nas slovesni praznik sv. Cirila in Metodja na prvotnem datumu, t.j. 5. julija in ne 14. februarja, kot je po splošnem bogoslužnem koledarju, zato pa 14. februarja še naprej častimo sv. Valentina. Dne 14. avgusta smemo tudi pri nas častiti poljskega blaženega Maksimilijana Kolbeja.

Namesto različnih datumov za skupno obletnico posvetitve cerkva so slovenski škofje sprejeli enoten dan za tako imenovano »žegnansko nedeljo«, ki pride na zadnjo nedeljo pred vsemi svetimi; v letu 1973 bo ta dan 28. oktobra. Ta dan bodo praznovale vse tiste posvečene cerkve, ki za datum posvetitve ne vedo. Druge pa praznujejo vsaka svojo pravo obletnico.

Navodilo nadalje opozarja, da pri štetju navadnih nedelj nikoli ne odpadejo zadnje nedelje v cerkvenem letu. Če je kdaj treba, izpadejo nedelje po binokstih. V letu 1973 je pred postom devet navadnih nedelj – 4. marca je 9. navadna nedelja. Ker je 25. marca 3. postna nedelja, bomo v bogoslužju praznovali Gospodovo oznanjenje dan prej, to je 24. marca. Dne 24. junija ne praznujemo nedelje, ampak slovesni praznik sv. Janeza Krstnika. Dne 1. julija je izjemoma praznik Srca Jezusovega, ki ne more biti 29. junija, ker obhajamo ta dan god apostolov Petra in Pavla. Tako v letu 1973 šele 8. julija pridejo na

vrsto nadaljnje navadne nedelje, in sicer je to 14. navadna nedelja.

Slovenski lekcionar za godove svetnikov potrebuje nekatere popravke, na katere je opozorila že »Družina«. Ti popravki se nanašajo na stopnjo pokrajinskih bogoslužnih praznovanj:

Slovesni praznik: 5. julija sv. Ciril in Metod.

Praznik: 1. maja sv. Jožef Delavec.

Obvezni godovi so štirje: 11. januarja sv. Pavlin Oglejski, 31. marca sv. Modest Gosposvetski, 24. maja Marija Pomagaj, 27. julija sv. Gorazd, Kliment in drugi učenci slovanskih apostolov Cirila in Metoda.

Neobvezni godovi pa so: 14. februarja sv. Valentin, 27. aprila sv. Hozana Kotorska, 4. maja sv. Florijan, 16. maja sv. Janez Nepomuk, 29. maja sv. Maksim Emonski, 15. junija sv. Vid, 12. julija sv. Mohor in Fortunat, 17. julija sv. Aleš, 20. julija sv. Marjeta, 14. avgusta bl. Maksimiljan Kolbe, 16. avgusta sv. Rok, 12. oktobra sv. Maksimilijan Celjski, 21. oktobra sv. Uršula, 3. novembra sv. Viktorin Ptujski in sv. Just Tržaški, 13. novembra sv. Stanislav Kostka, 25. novembra sv. Katarina in 4. decembra sv. Barbara (slovenski lekcionar ima pri godu sv. Barbare napako, popraviti je treba, da je to neobvezni god).

Še nekaj pripomb k astronomskemu delu koledarja. Tabele, ki kažejo čas vzhoda in zahoda Sonca in Lune, smo izločili iz glavnega koledarskega dela, da je več prostora za zapiske.

Točen čas sončnega vzhoda in zahoda je izračunan za vzporednik 46 stopinj severne širine. Ta vzporednik gre skozi Ljubljano, od Ljubljane gre ta vzporednik proti vzhodu skozi Laze, Litijo, Smartno, Radeče, Sevnico, Brestanico, Podsredo; proti zahodu pa skozi Dobrovo, Horjul, Žiri, Idrijo, Vojsko. Vendar za severnejše ali južnejše kraje od Ljubljane ni velike razlike, komaj kako minuto, in se dejansko niti ne opazi.

Podatki o vzhodu in zahodu Sonca so matematično točni za vse kraje, ki so na istem vzporedniku kakor Ljubljana.

Ko Sonce vzhaja iznad obzorja, ga večkrat zakrivajo še gore, in šele ko prileze izza gora, ga opazimo. Isti pojav je tudi ob zahodu. Sonce se najprej skrrije za gore, potem šele čez nekaj minut zatone pod obzorjem in to je pravi zahod Sonca. Kmet bo pri svojem delu na polju, ko sonce vzhaja ali zahaja, takoj vedel, koliko je pravi čas, če bo seveda za tisti dan pogledal v koledar, kjer je označen točen čas sončnega vzhoda in zahoda.

Za izračunavanje koledarja ali dolžine leta, ali kdaj so kateri prazniki, so v prejšnjih stoletjih rabili pripomočke, ki so še sedaj v naših koledarjih, vendar samo še zaradi izročila in zgodovinskega pomena. Takih pripomočkov danes astronomi ne potrebujejo več, ker sedaj lahko izračunajo koledar veliko hitreje in preprosteje kakor kdaj prej. Tako tudi v našem koledarju še vedno navajamo: zlato število, nedeljsko črko, epakto, sončni krog, rimsko število, živalski krog, letni vladar itn.

Nedeljsko črko so nekoč rabili, da so izračunali, kateri dan je prva nedelja v januarju. V letu 1973 je nedeljska črka G, ker pride prva nedelja na 7. dan januarja in je G sedma črka v latinski abecedi: A, B, C, D, E, F, G. V letu 1974 se prične s torkom in prva nedelja v novem letu 1974 bo šesti dan v januarju, to je nedeljska črka F.

Zlato število. Pred 2404 leti (l. 432 pred Kr.) je grški učenjak Meton izračunal, da je 6940 dni točno 235 mesecev ali 19 let. To je rabil, da je lahko izračunal dolgost Luninega leta (lunisolar), ker takrat so računali dolgost dneva po Luni. To dobo so imenovali Metonov ciklus, ki traja 19 let in to se šteje kot zlato število 1 do 19. Po 19 letih pridejo namreč Lunine mene na iste dneve v mesecu, le za dve uri kasneje. Zlato število nam torej pove, katero leto teče v tako imenovanem 19-letnem Luninem krogu ali Metonovem ciklu. V letu 1973 je to število 17.

Epakta je čas od zadnjega mlaja v letu do januarja prihodnjega leta. Zadnji mlaj v letu 1972 pride na 5. dec., do novega leta je torej še 25 Luninih dni. V letu 1973 ima epakta število 25. Epakte se navadno pišejo z rimskimi številkami od I do XXX. Beseda epakta je grška in pride od glagola epagein = dodati; število, ki ga moramo dodati, da pridemo do naslednjega začeta leta.

Sončni krog. Rimljani so hoteli urediti koledar in so gledali, kdaj in v katerih letih se ujemajo datumi s tedenskimi dnevi. Ker ima navadno leto en dan več, prestopno leto pa dva dni več kakor 52 celih tednov, se pomakne vsak mesečni datum po navadnem letu za eno, po prestopnem pa za dve mesti naprej. Če bi ne bilo prestopnih let, bi prišli na vsakih sedem let dnevi v tednu na isti dan v mesecu. Zaradi prestopnih let se pa to primeri šele po 4-krat sedmih letih, to je po 28 letih. Sončni krog je torej doba 28 let in število 22 v letu 1973 pomeni, da je to leto 22. leto v tej dobi, manjka torej še 6 let, da se bodo ujemale datumi s tedenskimi dnevi.

Rimsko število. Rimski cesar Konstantin je leta 312 vpeljal 15-letno obdobje za plačevanje obresti, davkov in drugih dajatev. Število, ki pove, katero leto v tem obdobju teče, se imenuje rimsko število, ki nima pravzaprav nobene zveze z našim urejanjem koledarja. Rimsko število za leto 1973 je 11; to število dobimo tako, da število let dodamo 3 in delimo s $15 : 1973 + 3 = 1976 : 15 = 131$, ostane 11 in to je rimsko število.

Znamenja so: Oven, Bik, Dvojčka, Rak, Lev, Devica, Tehtnica, Skorpion, Strelec, Kozorog, Vodnar in Ribi. Od teh znamenj, v katerih prevladujejo imena živali in so zato dobila ime Zodiak ali Živalski krog, od teh imen ozvezdij, v katerih se gibljejo skozi leto in dan Sonce in planeti, je treba razlikovati ozvezdja istega imena, ki so prvotno približno res sovpadala s temi znamenji, danes pa so za celo širino ozvezdja – za okoli 30 stopinj premaknjena od živalskega kroga.

Letni vladar – Jupiter. Stari narodi so razlikovali razen zvezd stalnic še 7 nebesnih teles, ki so zbujala pozornost zaradi svojega premikanja med zvezdami. To so Sonce in Luna ter planeti, ki so jih imenovali: Saturn, Jupiter, Mars, Venera in Merkur. Zemlja jim je bila središče sveta, okrog katerega so se gibali planeti. Danes ve vsak solarček, da je Sonce središče našega planetnega sistema, da je Luna spremljevalka Zemlje, ki kroži okrog Sonca in je zato uvrščena med planete. Stari so poleg tega domnevali, da vsak izmed 7 omenjenih nebesnih teles – danes poznamo 9 velikih planetov – menjaje »vlada« leto dni in se zato imenuje letni vladar. Ker so vsakemu teh nebesnih teles pripisovali določene lastnosti, so mislili tudi, da vsak izmed njih uravnava vreme v letu svojega »vladanja«. Ta zmotna vera se je

ohranila dolgo in ponekod še vedno živi v preprostem ljudstvu, in tako najdemo v mnogih koledarjih vsakih sedem let spet in spet istega letnega vladarja in njemu pripisano napoved vremena. Ker bolj zaradi izročila kakor zaradi kakšnega znanstvenega ali vremenoslovskega pomena navajamo Jupitra kot letnega vladarja za 1973, zapišimo o tem planetu tisto, kar je znanstveno dognanega. Jupiter je največji planet našega osončja. Njegov premer (142.700) je enajstkrat večji kakor Zemljin in njegova prostornina bi lahko zajela 1300 zemeljskih obel. Po svetlosti in siju je za Venero najbolj vidna zvezda na nebu. Zaradi majhne gostote pa je njegova masa le 318 krat večja od Zemljine mase. Jupiter se giblje na svoji krožni poti okrog Sonca v povprečni razdalji 778 milijonov kilometrov in potrebuje za eno tako pot okrog Sonca skoraj dvanajst naših let. Iz opazovanj peg in oblakov, ki jih lahko vidimo v daljnogledu in zlasti po radijskem sevanju tega planeta, je bilo mogoče ugotoviti njegovo zelo hitro vrtenje okrog svoje osi. En dan na Jupitru traja samo 9 ur, 55 minut in 30 sekund po našem času. Zaradi tega hitrega vrtenja te velikanske krogle vidimo njeno sploščenost že v srednje velikem daljnogledu. Premer ekvatorja je za 1/15 daljši kot vrtilna os. Ker je Jupiter nekoliko več kot petkrat bolj daleč od Sonca, kakor je Zemlja, sta svetloba in toplota na njem skoraj 27-krat slabotnejši kakor pri nas. Temperatura znaša le kakih 120 stopinj pod ničlo. Obdaja ga gost plašč oblakov, ki se vrtil hrkati z njim in preprečuje našim očem, da bi lahko neposredno videli, kakšna je njegova površina. Planet sam sestoji iz silikatov, železa in kovinskega vodika, njegovo atmofero sestavljajo helij, vodik in njegova strupena spojina metan in amonijak. »Velika rdeča pega«, ki je vidna med oblačnim plaščem, kaže na vulkansko delovanje.

Jupitra obkroža 12 Lun, izmed katerih so 4 zelo svetle in jih je kmalu po iznajdbi daljnogleda odkril Galilei leta 1610. Obkrožni čas teh trabantov (spremljevalcev) je zelo različen – med 1 3/4 in 16 3/4 dneva, njihov premer je med 2900 in 5000 kilometri. (Premer Zemlje je 3500 km). Pri njihovem hitrem teku okrog Jupitra lahko zelo pogostoma opazujemo, kako jih zatemnjuje planet s svojo senco, kako se premikajo pred Jupitrovo oblo in kako jih ta spet in spet zakrije.

Osem drugih Lun – spremljevalk Jupitra, so majhna telesa z zelo slabo svetlobo in so jih odkrili šele v novejšem času. Tisto, ki je najbolj znotraj, obkroži planet v dni dneva, druga pa potrebujejo za to pot 250 dni, nekatera celo dobri dve leti. Njihovi premeri so med 160 in 20 kilometri. Sodobna raziskovanja z raketami brez posadk nam bodo še v tem desetletju omogočila nova odkritja tudi o Jupitru. Več o tem je v Ribaričevem članku Novi mejniki pri osvajanju vesolja na strani 114.

V astronomskem koledarju se srečujemo še z nekaterimi imeni in pojmi, ki jih je včasih treba pojasniti:

Konjunkcija je srečanje Lune s kakim planetom na isti dolžini, v smeri sever-jug. Primer: Jupiter je 10. januarja v konjunkciji s Sencem in je zaradi tega v začetku leta neviden. V konjunkcijo lahko pridejo vsi planeti: Merkur, Venera, Mars, Jupiter, Saturn, Uran, Neptun in Pluton. Ko ima kateri teh planetov tako lego, da je Sonce med Zemljo in tem planetom, je to zgornja konjunkcija. Le planeta Merkur in

Venera prideta lahko v položaj, da sta med Soncem in Zemljo. To je spodnja konjunkcija.

Opozicija. Kadar pride kateri izmed planetov: Mars, Jupiter, Saturn, Uran, Neptun in Pluton v tako lego, da je Zemlja med Soncem in enim izmed teh planetov, pravimo, da je planet v opoziciji s Soncem. Kadar je planet v opoziciji s Soncem, je popolno vedno v meridianu na (južnem) nebu ter je vso noč viden.

Elongacija. Oba planeta, Merkur in Venera, sta najbolj svetla in vidna, kadar sta od Sonca najbolj oddaljena, to je, kadar sta v »elongaciji«. O poti in vidnosti obeh planetov izvemo več v poglavju Vidnost premičnic-planetov v astronomskem delu kalendarja. Kadar sta Merkur in Venera vzhodno od Sonca, imenujemo to vzhodno elongacijo; tedaj vidimo planeta samo zvečer. Ko sta planeta v zahodni elongaciji, to je, ko sta oddaljena od Sonca v zahodni smeri, tedaj ju vidimo samo zjutraj.

Stacionaren je planet tedaj, ako navidezno miruje na nebu in se začasno ne premika, to pa zaradi kroženja Zemlje okrog Sonca, ko Zemlja svojo smer spreminja.

Ekvinokcij ali enakonočje. Sonce je dvakrat v letu na ekvatorju, t.j. 21. marca na spomladanski točki (znamenje ovna) in 23. septembra (znamenje tehtnice) na jesenski točki. Prvo je spomladanski ekvinokcij, drugo pa jesenski.

Solsticij. Sonce stoji najvišje na nebu 21. junija, to se imenuje poletni povratnik. Dne 22. decembra pa stoji najnižje na nebu, kar se imenuje zimski povratnik, tedaj se prične tudi dan daljšati. Ko je Sonce na poletnem povratniku 21. junija, se prične dan krajšati.

Perihel ali priončje pomeni, da je Zemlja tedaj najbližje Soncu.

Afel ali odsončje se imenuje položaj, kadar je Zemlja najbolj oddaljena od Sonca.

Godovi svetnikov

v novem splošnem bogoslužnem koledarju – po Calendarium Romanum generale 1970

Januar

1. Praznik božje Matere Marije
2. Bazilij Veliki in Gregor Nacijanški
7. Rajmund Penjafortski
13. Hilarij
17. Anton Puščavnik
20. Fabijan in Boštjan
21. Neža
22. Vincenc
24. Frančišek Saleški
25. Spreobrnitev apostola Pavla
26. Timotej in Tit
27. Angela Merici
28. Tomaž Akvinski
31. Janez Bosco

Februar

2. Svečnica
3. Blaž; Oskar
5. Agata
6. Pavel Miki in tovariši
8. Hieronim Emiliani
10. Sholastika
11. Lurska Mati božja
14. Ciril in Metod*
17. Sedem ustanoviteljev servitov
21. Peter Damiani
22. Sedež apostola Petra
23. Polikarp

Marec

4. Kazimir
7. Perpetua in Felicita

8. Janez od Boga
9. Frančiška Rimska
17. Patricij
18. Ciril Jeruzalemski
19. Jožef
21. Turibij de Mongrovejo

April

2. Frančišek Pavelski
4. Izidor Seviljski
5. Vincenc Ferrer
7. Janez Krstnik de la Salle
11. Stanislav
13. Martin I.
21. Anzelm
23. Jurij
24. Fidelis Sigmarinški
25. Marko
28. Peter Chanel
29. Katarina Sienska
30. Pij V.

Maj

1. Jožef delavec
2. Atanazij
3. Filip in Jakob
12. Nerej in Ahilej
14. Matija
18. Janez I.
20. Bernardin Sienski
25. Beda; Gregor VII; Marija Magdalena de Pazzi
26. Filip Neri
27. Avguštin Canterburyjski
29. Obiskovanje Device Marije

* Pri nas obhajamo njun spomin 5. julija

Junij

1. Justin
2. Marcellin in Peter
3. Karel Lwanga in tovariši
5. Bonifacij
6. Norbert
9. Efrem
11. Barnaba
13. Anton Padovanski
19. Romuald
21. Alojzij Gonzaga
22. Pavlin Nolanski; Janez Fisher in Tomaž More
24. Rojstvo Janeza Krstnika
27. Ciril Jeruzalemski
28. Irenej
29. Peter in Pavel
30. Prvi rimski mučenci

Julij

3. Tomaž apostol
4. Elizabeta Portugalska
5. Anton Marija Zaccaria
6. Marija Goretti
11. Benedikt
13. Henrik
14. Kamil de Lellis
15. Bonaventura
16. Karmelska Mati božja
21. Lavrencij (Lovrenc) iz Brindisija
22. Marija Magdalena
23. Brigita
25. Jakob apostol
26. Joahim in Ana
29. Marta
30. Peter Krizolog
31. Ignacij Lojolski

Avgust

1. Alfonz Marija Ligvorij
2. Evzebij iz Vercellija
4. Janez Marija Vianney
5. Posvetitev bazilike Marije Snežne
7. Dominik
8. Kajetan
10. Lovrenc
11. Klara
13. Poncijan in Hipolit
15. Marijino vnebovzetje
16. Štefan Ogrski
19. Janez Eudes
20. Bernard
21. Pij X.
22. Marija Kraljica
23. Roza iz Lime
24. Jernej
25. Ludvik; Jožef Kalasanc
27. Monika
28. Avguštín
29. Mučeništvo Janeza Krstnika

September

3. Gregor Veliki
8. Marijino rojstvo
13. Janez Krizostom

15. Žalostna Mati božja
16. Kornelij in Ciprijan
17. Robert Bellarmino
19. Januarij
21. Matej apostol
26. Kozma in Damijan
27. Vincenc Pavelski
28. Venceslav
29. Mihael, Gabrijel in Rafael
30. Hieronim

Oktober

1. Terezija Deteta Jezusa
2. Angeli varuhi
4. Frančišek Asiški
6. Bruno
7. Rožnovenska Mati božja
9. Dionizij in tovariši; Leonardi
14. Kalist I.
15. Terezija Velika
16. Hedvika; Marjeta Marija Alacoque
17. Ignacij Antiohijski
18. Luka
19. Janez de Brébeuf, Izak Jogues in tovariši, kanadski mučenci; Pavel od Križa
23. Janez Kapistran
24. Anton Marija Claret
28. Simon in Juda.

November

1. Vsi sveti
2. Spomin vseh vernih rajnih
3. Martin de Porres
4. Karel Boromejski
9. Posvetitev lateranske bazilike
10. Leon Veliki
11. Martin
12. Jozafat
15. Albert Veliki
16. Marjeta Škotska; Jedrt iz Helfte
17. Elizabeta Ogrska
18. Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla
21. Marijino darovanje
22. Cecilija
23. Klemen I.; Kolumban
30. Andrej apostol

December

3. Frančišek Ksaver
4. Janez Damaščan
6. Nikolaj (Miklavž)
8. Brezmadežno spočetje Device Marije
11. Damaz I.
12. Ivana Frančiška de Chantal
13. Lucija
14. Janez od Križa
21. Peter Kanizij
23. Janez Kentski
26. Štefan
27. Janez, evangelist
28. Nedolžni otroci
29. Tomaž Becket
31. Silvester

Koledar 1973

Spremembe za posamezne mesece

Januar

2. Bazilij Veliki (doslej 14. junija)
in Gregor Nacianski (doslej 9. maja)
2. Imena Jezusovega se spominjamo na Novega leta dan, zato je poseben praznik odveč)
7. Rajmund Penjafortski (doslej 23. januarja)
13. Hilarij (doslej 14. januarja)
24. Frančišek Saleški (doslej 29. januarja)
(26. Polikarp po novem 23. februarja)
27. Angela Merici (doslej 1. junija, poprej 31. maja)
- (27. Janez Zlatousti, po novem 13. septembra)
28. Tomaž Akvinski (doslej 7. marca)

Februar

- (1. Ignacij Antiohijski, po novem 17. oktobra)
- (6. Tit, po novem 26. januarja)
8. Hieronim Emiliani (doslej 20. julija)
- (9. Ciril Aleksandrijski, po novem 27. junija)
17. Sedem ustanoviteljev servitov (doslej 12. februarja)
21. Peter Damiani (doslej 23. februarja)
23. Polikarp (doslej 26. januarja)
- (24. Matija, po novem 14. maja)

Marec

7. Perpetua in Felicita (doslej 6. marca)
 - (7. Tomaž Akvinski, po novem 28. januarja)
 - (12. Gregor Veliki, po novem 3. septembra)
 - (21. Benedikt, po novem 11. julija)
 - (27. Janez Damaščan, po novem 4. decembra)
 - (28. Janez Kapistran, po novem 23. oktobra).
- (Cvetni petek: Marija sedem žalosti – praznik je odpravljen, ker praznujemo isto 15. septembra: Žalostna Mati božja)

April

7. Janez Krstnik de la Salle (doslej 15. maja)
11. Stanislav, škof, mučenec (doslej 7. maja)
- (11. Leon Veliki, po novem 10. novembra)
13. Martin I. papež (doslej 12. novembra)
- (14. Justin, po novem 1. junija)
- (27. Peter Kanizij, po novem 21. decembra)
- (28. Pavel od Križa, po novem 19. oktobra)
29. Katarina Sienska (doslej 30. aprila)
30. Pij V. (doslej 5. maja)

Maj

3. Filip in Jakob (doslej 11. maja, poprej 1. maja)
- (4. Monika, po novem 27. avgusta)
- (5. Pij V., po novem 30. aprila)
- (7. Stanislav, škof, mučenec, po novem 11. aprila)
- (9. Gregor Nacianski, po novem 2. januarja)
- (13. Robert Bellarmino, po novem 17. septembra)

14. Matija (doslej 24. februarja)
- (15. Janez Krstnik de la Salle, po novem 7. februarja)
18. Janez I., papež (doslej 27. maja)
25. Beda Častitljivi (doslej 27. maja);
Marija Magdalena de Pazzi (doslej 29. maja)
27. Avguštín Canterburyjski (doslej 28. maja)
31. Obiskanje Device Marije (doslej 2. julija)
- (31. Marija Kraljica, po novem 22. avgusta)

Junij

1. Justin (doslej 14. aprila)
- (1. Angela Merici, po novem 27. januarja)
9. Efremlj Sirski (doslej 18. junija)
- (10. Marjeta Škotska, po novem 16. novembra)
19. Romuald (doslej 7. februarja)
27. Ciril Aleksandrijski (doslej 9. februarja)
28. Irenej (doslej 3. julija)
30. Marijino brezmadežno Srce (doslej 22. avgusta)
se praznuje po novem dan po prazniku Srca Jezusovega
(30. Spomin sv. Pavla je odpravljen, ker je združen v praznovanju prejšnjega dne)

Julij

- (1. Praznik sv. Rešnje Krvi je odpravljen, ker praznujemo to skrivnost na praznik sv. Rešnjega Telesa)
- (2. Obiskanje Device Marije, po novem 31. maja)
3. Tomaž, apostol (doslej 21. decembra)
4. Elizabeta Portugalska (doslej 8. julija)
5. Ciril in Metod (doslej 7. julija; liturgično drugod 14. februarja)
11. Benedikt (doslej 21. marca)
13. Henrik (doslej 15. julija)
14. Kamil de Lellis (doslej 18. julija)
15. Bonaventura (doslej 14. julija)
- (19. Vincenc Pavelski, po novem 27. septembra)
- (20. Hieronim Emiliani, po novem 8. februarja)
23. Brigita Švedska (doslej 8. oktobra)
26. Joahim in Ana, starši Device Marije (Joahim doslej 16. avgusta)
30. Peter Krizolog (doslej 4. decembra)

Avgust

1. Alfonz Marija Ligvorij (doslej 2. avgusta)
2. Evzebij iz Vercellija (doslej 16. decembra)
4. Janez Marija Vianney (doslej 8. avgusta)
7. Sikst II. (doslej 6. oz. 5. avgusta)
8. Dominik (doslej 4. avgusta)
11. Klara (doslej 12. avgusta)
16. Štefan Ogrski (doslej 2. septembra)
(16. Joahim, po novem 26. julija)
21. Pij X. (doslej 3. septembra)
- (21. Ivana Frančiška de Chantal, po novem 12. decembra)

Srednjeveška vinjeta

- 22. Marija Kraljica (doslej 31. maja)
- (22. Brezmadežno Srce Marijino, po novem na dan po prazniku Srca Jezusovega)
- 23. Roza iz Lime (doslej 30. avgusta)
- 25. Jožef Kalasanc (doslej 27. avgusta)
- 27. Monika (doslej 4. maja)

September

- (2. Stefan Ogrski, po novem 16. avgusta)
- 3. Gregor Veliki (doslej 12. marca)
- (3. Pij X., po novem 21. avgusta)
- (12. Ime Marijino – praznik je odpravljen, ker se ga spominjamo ob Marijinem rojstvu)
- 13. Janez Zlatousti (doslej 27. januarja)
- 17. Robert Bellarmino (doslej 13. maja)
- 26. Kozma in Damijan (doslej 27. septembra)
- 27. Vincenc Pavelski (doslej 19. julija)
- 29. Mihael, Gabrijel (doslej 24. marca)
- in Rafael (doslej 24. oktobra)

Oktober

- 1. Terezija Deteta Jezusa (doslej 3. oktobra)
- (8. Brigita Švedska, po novem 23. julija)
- (12. Materinstvo Blažene Device Marije - praznik je odpravljen, ker ga praznujemo po novem 1. januarja)
- 16. Marjeta Marija Alacoque (doslej 17. oktobra)
- 17. Ignacij Antiohijski (doslej 1. februarja)
- 19. Pavel od Križa (doslej 28. aprila)
- (20. Janez Kancij, po novem 23. decembra)

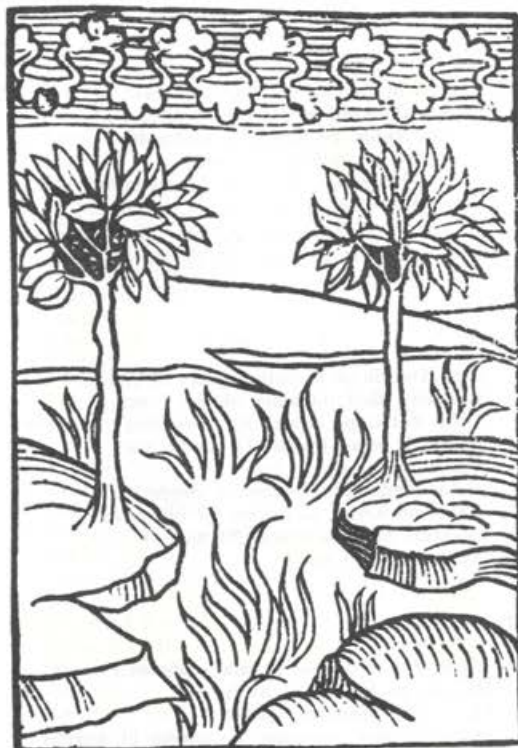
- (24. Rafael, po novem 29. septembra)
- 25. Posvečenje cerkva - namesto posameznih škofijskih praznikov (pri nas 9., 23. oziroma 28. oktobra) je sedaj enoten praznik za tiste cerkve, kjer ne vedo za datum posvetitve in ne morejo praznovati na dejansko obletnico.
- (Zadnja nedelja: Kristus Kralj je po novem na zadnjo nedeljo v cerkvenem letu.)

November

- 10. Leon Veliki (doslej 11. aprila)
- 12. Jozafat Kunčević (doslej 14. novembra)
- (12. Martin I., papež, po novem 13. aprila)
- 17. Elizabeta Ogrska (doslej 19. novembra)

December

- 4. Janez Damaščan (doslej 27. marca)
- (4. Peter Krizolog, po novem 30. julija)
- 12. Ivana Frančiška de Chantal (doslej 21. avgusta)
- 14. Janez od Križa (doslej 14. novembra)
- (16. Evzebij iz Vercellija, po novem 2. avgusta)
- 21. Peter Kanizij (doslej 27. aprila)
- (21. Tomaž apostol, po novem 3. julija)
- 23. Janez Kancij (doslej 20. oktobra).

Srednjeveška vinjeta

Svetniški godovi po rimskem misalu – 1970 (indeks tega misala)

- Ahilej in Nerej, mm, 12. maja
Agata, devica, mučenka, 5. februarja
Agnes (Neža), devica, mučenka, 21. januarja
Albert Veliki, škof, cerkveni učitelj, 15. novembra
Alfonz Marija Liguori, škof, cerkv. uč., 1. avgusta
Alojzij Gonzaga, redovnik, 21. junija
Ambrož, škof, cerkv. učitelj, 7. decembra
Andrej, apostol, 30. novembra
Angela Merici, redovnica, 27. januarja
Angeli varuhi, 2. oktobra
Ana in Joahim, starša Marije Device, 26. julija
Anzelm, škof, cerkveni učitelj, 21. aprila
Ansgar (Oskar), škof, 3. februarja
Anton, puščavnik in opat, 17. januarja
Anton Padovanski, duhovnik, cerkv. uč., 13. junija
Anton Marija Claret, škof, 24. oktobra
Anton Marija Zaccaria, duhovnik, 5. julija
Atanazij, škof, cerkv. učitelj, 2. maja
Avguštin, škof, cerkv. učitelj, 28. avgusta
Avguštin Canterburyjski, škof, 27. maja
Barnaba, apostol, 11. junija
Bazilij Vel. in Gregor Nacijanski, škofa, cerkvena učitelja, 2. januarja
Beda Častiljivi, duhovnik, cerkv. uč., 25. maja
Benedikt, opat, 11. julija
Bernardin Sienski, duhovnik, 20. maja
Bernard, opat, cerkv. učitelj, 20. avgusta
Blaž, škof, mučenec, 3. februarja
Bonaventura, škof, cerkveni učitelj, 15. julija
Bonifacij, škof, mučenec, 5. junija
Brigita, redovna ustanoviteljica, 23. julija
Bruno, duhovnik, 6. oktobra
Cecilija, devica, mučenka, 22. novembra
Ciprijan, škof, mučenec, 16. septembra
Ciril Aleksandrijski, škof, cerkv. učitelj, 27. junija
Damaz, papež, 11. decembra
Damijan in Kozma, mučenca, 26. septembra
Dionizij, škof in tov., mučenci, 9. oktobra
Dominik, duhovnik, 8. avgusta
Elizabeta Turinška, redovnica, 17. novembra
Elizabeta Portugalska, 4. julija
Efrem, diakon, cerkv. učitelj, 9. junija
Evzebij iz Vercellija, škof, 2. avgusta
Fabijan, papež, mučenec, 20. januar
Felicita in Perpetua, mučenki, 7. marca
Fidelis iz Sigmaringena, duhovnik, mučenec, 24. aprila
Frančiška Rimska, redovnica, 9. marca
Frančišek Asiški, 4. oktobra
Frančišek Paolski, redovni ustanovitelj, 2. aprila
Frančišek Saleški, škof, cerkv. učitelj, 24. januarja
Frančišek Ksaver, duhovnik, 3. decembra
Gabrijel, Mihael in Rafael, nadangeli, 29. septembra
Gertruda (Jedrt), devica, 16. novembra
Gregor Nacijanski, škof, cerkv. učitelj, 2. januarja
Gregor VII., papež, 25. maja
Gregor Veliki, papež, 3. septembra
Hedvika, redovnica, 16. oktobra
Henrik I., 13. julija
Hieronim, duhovnik, cerkv. učitelj, 30. septembra
Hieronim Emiliani, redovnik, 8. februarja
Hipolit, duhovnik, mučenec, 13. avgusta
Ignacij Antiohijski, škof, mučenec, 17. oktobra
Ignacij Lojolski, duhovnik, 31. julija
Irenej, škof, mučenec, 28. junija
Ivana Frančiška de Chantal, redovnica, 12. decembra
Izak Jogues, duhovnik, mučenec, 19. oktobra
Izidor Seviljski, škof, cerkv. učitelj, 4. aprila
Jakob mlajši in Filip, apostola, 3. maja
Jakob starejši, apostol, 25. julija
Januarij in tovariši, mučenci, 19. septembra
Jernej, apostol, 24. avgusta
Jezusa Kristusa, Našega Gospoda:
– oznanjenje, 25. marca
– krst, nedelja po 6. januarju
– Rešnje telo in kri, četrtek po presveti Trojici
– povišanje sv. križa, 14. septembra
– presveto Srce, petek po osmini Svetega Rešnjega Telesa
– razglašanje, 6. januarja
– sveta družina, nedelja v osmini božiča
– vnebohod, deset dni pred binškošmi
– božič = rojstvo, 25. decembra
– darovanje, 2. februarja
– VSTAJENJE (velika noč)
– Kralj, zadnja navadna nedelja
– spreminjenje, 6. avgusta
– posvečenje bazilike v Lateranu, 9. novembra
Janez, apostol in evangelist, 27. decembra
Janez I., papež, mučenec, 18. maja
Janez od Boga, redovnik, 8. marca
Janez od Križa, duhovnik, cerkv. uč., 14. decembra
Janez Krstnik, rojstvo, 24. junija, mučeništvo 29. avgusta
Janez Bosko, duhovnik, 31. januarja
Janez Krizostom, škof, cerkv. učitelj, 13. septembra
Janez Damaščan, duhovnik, cerkv. uč., 4. decembra
Janez de Brebéuf, duhovnik in mučenec, 19. oktobra
Janez de Capestrano (Kapistran), duhovnik, 23. oktobra
Janez Kentski (Kancij), duhovnik, 23. decembra
Janez Eudes, duhovnik, 19. avgusta
Janez (John) Fisher, škof, mučenec, 22. junija
Janez Leonardi, duhovnik, 9. oktobra
Janez Marija Vianney, duhovnik, 4. avgusta
Joahim in Ana, starša Device Marije, 26. julija
Jozafat, škof in mučenec, 12. novembra
Jožef, ženin Marije Device, 19. marca
Jožef, delavec, 1. maja
Jožef Kalasanc, duhovnik, 25. avgusta
Juda in Simon, apostola, 28. oktobra
Jurij, mučenec, 23. aprila
Justin, mučenec, 1. junija
Kajetan, duhovnik, 7. avgusta
Kalist I., papež, mučenec, 14. oktobra
Kamil de Lellis, duhovnik, 14. julija
Karel Boromejski, škof, 4. novembra
Karel Lwanga in tovariši, mučenci, 3. junija
Kazimir, 4. marca
Katarina Sienska, devica, 29. aprila
Klara, devica, 11. avgusta

Klemen I., papež, mučenec, 23. novembra
Kolumban, opat, 23. novembra
Kornelij, papež (s Ciprijanom), mučenec,
16. septembra
Kozma in Damijan, mučenca, 26. septembra
Ksist II. (Sikst), papež in tov., mučenci, 7. avgusta

Lovrenc iz Brindisija, duhovnik, cerkv. uč., 21. julija
Lovrenc, diakon, mučenec, 10. avgusta
Leon Veliki, papež, cerkv. učitelj, 10. novembra
Luka, evangelist, 18. oktobra
Lucija, devica, mučenka, 13. decembra
Ludvik, 25. avgusta

Marcelin in Peter, mučenca, 2. junija
Marjeta Marija Alacoque, devica, 16. oktobra
Marjeta Škotska, 16. novembra
Marija Devica:
- božja Mati, 1. januarja
- brez madeža spočeta, 8. decembra
- darovanje, 21. novembra
- kraljica, 22. avgusta
- karmelska Mati božja, 16. julija
- lurška Mati božja, 11. februarja
- obiskovanje Elizabete, 31. maja
- rojstvo, 8. septembra
- rožnovenska Mati božja, 7. oktobra
- brezmadežno Srce Marijino, na dan po prazniku
Srca Jezusovega
- vnebovzetje, 15. avgusta
- žalostna Mati božja, 15. septembra
- posvetitev bazilike Matere božje, 5. avgusta
Marija Goretti, devica, mučenka, 6. julija
Marija Magdalena, 22. julija
Marija Magdalena de Pazzi, devica, 25. maja
Marko, evangelist, 25. aprila
Marta, 29. julija
Martin I., papež, mučenec, 13. aprila
Martin Porres, redovnik, 3. novembra
Martin Tourski, škof, 11. novembra
Matija, apostol, 14. maja
Matej, apostol, evangelist, 21. septembra
Metod, škof in Ciril, redovnik, 14. februarja
(pri nas 5. julija)
Mihael, Gabriel, Rafael, nadangeli, 29. septembra
Monika, 27. avgusta

Nerej in Ahilej, mučenca, 12. maja
Nikolaj, škof, 6. decembra
Norbert, škof, 6. junija

Pankracij, mučenec, 12. maja
Patricij, škof, 17. marca
Pavel, apostol:
- spreobrnitev, 25. januarja
- praznik, 29. junija
- posvetitev bazilike v Ostiji, 18. novembra
Pavel Miki in tovariši, japonski mučenci, 6. februarja
Pavlin Nolanski, škof, 22. junija
Perpetua in Felicita, mučenki, 7. marca
Peter, apostol:
- sedež, 22. februarja
- praznik, 29. junija
- posvetitev bazilike v Vatikanu, 18. novembra
Peter in Marcelin, mučenca, 2. junija
Peter Kanizij, duhovnik, cerkv. uč., 21. decembra
Peter Chanel, duhovnik, mučenec, 28. aprila
Peter Krizolog, škof, cerkveni učitelj, 30. julija
Peter Damiani, škof, cerkv. učitelj, 21. februarja

Pij V., papež, 21. avgusta
Pij X., papež, 21. avgusta
Polikarp, škof, mučenec, 23. februarja
Poncijan, papež in Hipolit, duhovnik, mučenca,
13. avgusta
Prvi mučenci sv. rimske Cerkve, 30. junija

Rafael, Mihael, Gabriel, nadangeli, 29. septembra
Rajmund Penjafortski, duhovnik, 7. januarja
Robert Bellarmino, škof, cerkv. uč., 17. septembra
Romuald, opat, 19. junija
Roza iz Lime, devica, 23. avgusta

Sebastijan (Boštjan), mučenec, 20. januarja
Sikst II., papež in tov., mučenci, 7. avgusta
Silvester I., papež, 31. decembra
Simon in Juda, apostola, 28. oktobra
Skolastika, devica, 10. februarja
Stanislav, škof, mučenec, 11. aprila

Štefan, prvi mučenec, 26. decembra
Štefan Ogrski, 16. avgusta

Terezija Avilska (Velika), devica, cerkvena
učiteljica, 15. oktobra
Terezija Deteta Jezusa, devica, 1. oktobra
Timotej in Tit, škofa, 26. januarja
Tit in Timotej, škofa, 26. januarja
Tomaž, apostol, 3. julija
Tomaž Becket, škof, mučenec, 29. decembra
Tomaž More in Janez (John) Fisher, škofa,
mučenca, 22. junija
Trojica Presveta, nedelja po binškojih
Turibij iz Mongroveja, škof, 23. marca

Venčeslav (Vencel), mučenec, 28. septembra
Verne duše, spomin, 2. novembra
Vsi svetniki, spomin, 1. novembra
Vincencij, diakon, mučenec, 22. januarja
Vincencij Pavelski, duhovnik, 27. septembra
Vincencij Ferrerski, duhovnik, 5. aprila

Srednjeveška vinjeta

Ob stodvajsetletnici Mohorjeve družbe

Dr. Vekoslav Grmič

Stodvajset let dejavnosti našega prvega in največjega knjižnega založništva je dogodek, ki smo lahko vsi Slovenci nanj ponosni.

Stodvajset let namreč že prihajajo mohorjevke v slovenske domove, pa naj so ti domovi razkošni ali preprosti, naj so pokriti z opeko ali s slamo, naj stojijo v mestih in vaseh ali pa samotarijo po hribih, naj jih odeva plašč domovine ali jih tlači tujec.

Nekoč so seveda Mohorjeve knjige pomenile slovenskemu človeku veliko več, kakor mu pomenijo danes, ko se zdi, da radio in televizija izpodrivata pomen knjige in da naglica življenja v človeku ubija smisel za knjigo. Vendar prinašajo mohorjevke tudi danes v slovenske domove lepoto slovenske besede ter vrednote »srčne kulture in krščanske omike«, prinašajo hrano za razum in srce.

Okrog 30 milijonov knjig obsega doslej dar, ki ga je dala Mohorjeva družba slovenskemu ljudstvu. Zato pač ni čudno, da najdemo med njenimi sodelavci ljudi najrazličnejših poklicev, predstavnike najrazličnejših smeri javnega delovanja, da beremo v njenih analih imena duhovnikov, umetnikov, znanstvenikov, družbenih delavcev in sploh vseh, ki so hoteli na ta ali oni način izpovedati svojo misel slovenskemu človeku.

Stodvajsetletno delovanje Mohorjeve družbe tudi zgovorno dokazuje, da delež, ki ga je prispeval k razvoju slovenske kulture duhovnik, nikakor ni nepomemben. Zato je Fran Saleški Finžgar ob stoletnici Družbe zapisal: »Teža ustanovitve in skrb, da je slovenska knjiga, prej tako nepoznana širokim plastem našega ljudstva, prodrla do zadnje vasi, učila ljudi brati, jih vzgajala in vedrila – za vso skrb ima največje zasluge slovenska duhovščina« (Ob stoletnici družbe sv. Mohorja, Nova pot 1952, 129).

Mohorjevo družbo sta ustanovila dva duhovnika: škof Anton Martin Slomšek in stolni kaplan v Celovcu Andrej Einspieler. Pa tudi razcvetela se je Družba šele takrat, ko je Andrej Einspieler uresničil svojo zamisel: postaviti društvo na cerkvena tla. Tako je leta 1859 bila ustanovljena bratovščina-družba namesto prejšnjega Društva sv. Mohorja, duhovniki pa so prevzeli poverjenišтво. Število udov je raslo odslej iz leta v leto in je že čez trideset let doseglo višino 50.000, medtem ko je bilo pred ustanovitvijo bratovščine že samo 263 udov (leta 1859). Enako bi bilo treba tukaj omeniti delo, ki ga je pri Mohorjevi družbi opravil dolgoletni tajnik in urednik Fran Saleški Finžgar, da ne omenjam drugih duhovnikov, ki so s svojim delom pospeševali razvoj Družbe in skrbeli za njen ugled med slovenskim ljudstvom.

S tem pa nikakor nočem reči, da je Mohorjeva družba samo dokaz kulturne dejavnosti duhovnikov. Že leta 1852 je bil na čelu odbora poleg duhovnika Andreja Einspielerja profesor Anton Janežič in so bili v odboru štirje duhovniki in trije učitelji. Pa tudi sicer so slovenski laiki vedno zavzeto sodelovali pri vodstvu Družbe ter pri njej izdajali svoja umetniška in znanstvena dela. Naj na tem mestu omenim imena, kakor so: Josip Jurčič, Josip Stritar, Janez Trdina, Ivan Cankar, France Bevk, Anton Sovre, pa dr. Franc Kotnik, Niko Kurent, Edvard Kocbek, Alojz Rebula.

Pot Mohorjeve družbe je v stodvajsetih letih bila večkrat trnova. Tako se je že prvi poskus Antona Martina Slomška, da bi ustanovil družbo, ki bi izdajala slovenske knjige, leta 1845 ponesrečil. Dvorna pisarna mu je odgovorila, da so za vzgojo potrebne samo nemške knjige. Druga postaja te trnove poti je bilo leto 1859, ko je število udov znašalo le še 263 naročnikov. Tretja postaja preskušnje je bilo zanjo leto 1919 oziroma 1920, ko se je morala umakniti na Prevalje in po plebiscitu ni bilo več mogoče misliti na vrnitev v Celovec. Četrto postajo njenega križevega pota pa pomeni prihod okupatorja v našo domovino leta 1941, ki je uničil tudi Mohorjevo družbo.

Vendar moramo reči, da si je Mohorjeva družba vedno znova opomogla in kljub hudim udarcem vstala k novemu življenju. Tako se je s Prevalj preselila leta 1927 v Celje in tukaj pred vojno doživela pod vodstvom Frana Saleškega Finžgarja svoj največji razmah. Prebrodila je po vojni nove težave, za kar ima gotovo zasluge tudi dr. Stanko Cajnkhar, in se leta 1970 preorganizirala v knjižno društvo. *Če bi v letih po vojni ne izdala ničesar drugega kakor celotno sv. pismo, Trstenjakove in Truhlarjeve knjige, bi morali priznati, da je storila mnogo.* A to, kar je bilo pravkar omenjeno, je le del tega, kar je Mohorjeva družba prispevala tudi v težkih časih po drugi svetovni vojni k razvoju »srčne kulture in krščanske omike« na Slovenskem. Zato lahko sedaj, po letu 1970, s tem večjim zaupanjem zremo v prihodnost.

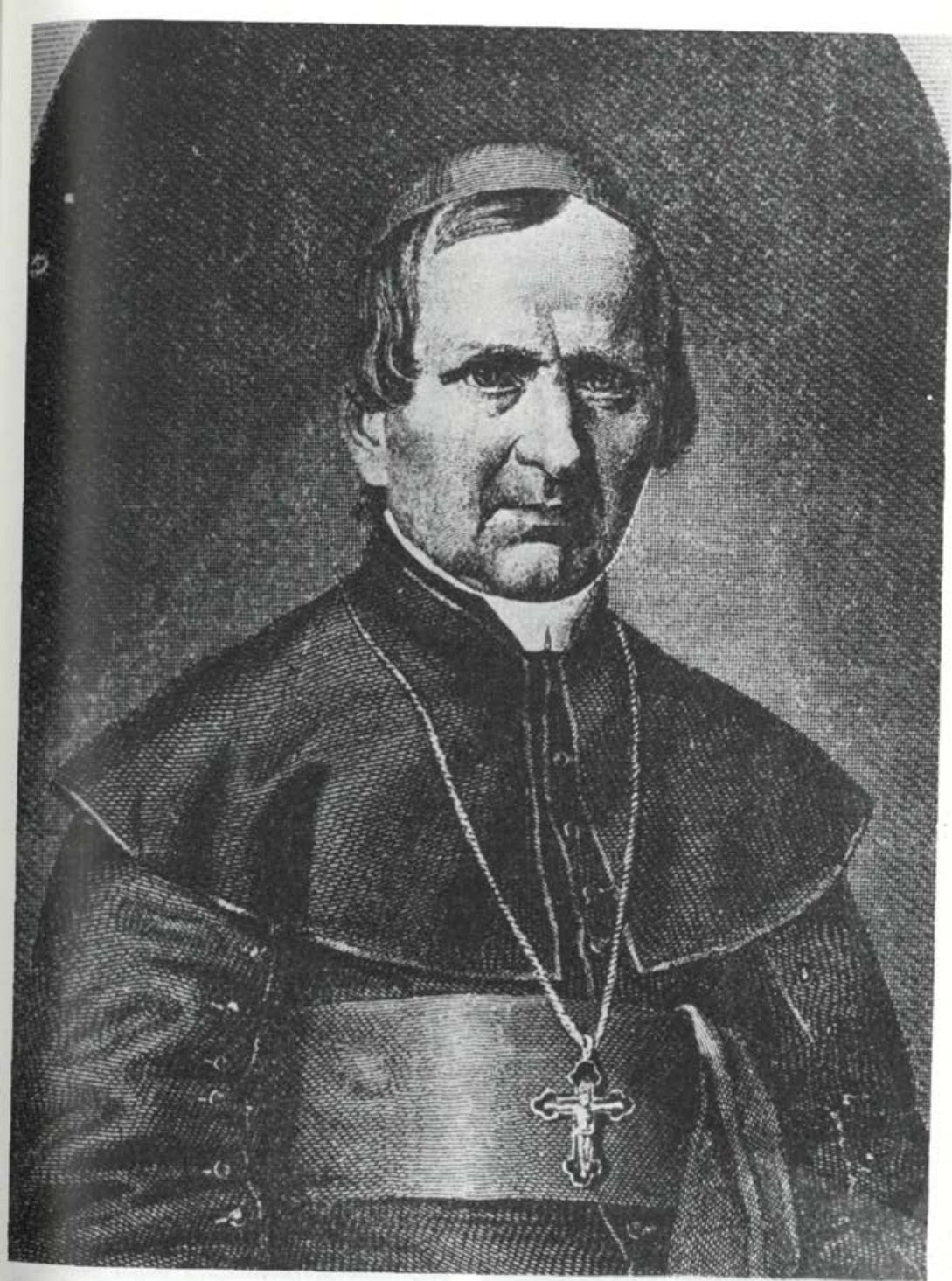
Zdi se, kakor da nad Mohorjevo družbo nenehno bedi duh Antona Martina Slomška, ki odseva iz besed tega velikega škofa: »Sveta vera bodi vam luč, materin jezik bodi vam ključ do zveličavne narodne omike!«

Gotovo pa jo varuje tudi kulturna dediščina vseh tistih, ki so s svojim delovanjem obogatili njeno življenjsko silo in ji vtisnili svoj pečat. Varuje jo požrtvovalnost, ki je vedno odlikovala njene poverjenike, odbornike in uslužbence. Naj bo vsem tem izrečena iskrena zahvala!

Zato je želja vseh, ki imamo resnično razumevanje za Mohorjevo družbo, da se tudi v prihodnje razvija in prinaša našim ljudem to, zaradi česar je bila ustanovljena. *Gotovo pa se bo ta želja uresničila le, če bo Družba prisluhnila znamenjem časa in nanje resnično odgovarjala.* Nova uprava nam zbuja v tem pogledu najlepše upe.

Sploh se moramo ob stodvajsetletnem jubileju Mohorjeve družbe zavedati, da je *častiljiva obletnica za nas klic*, naj nadaljujemo delo, ki so ga naši predniki opravljali s takšno ljubeznijo in požrtvovalnostjo, in naj tega duha damo tudi tistim, ki bodo prišli za nami. *Predvsem pa naj Mohorjevo družbo tudi v prihodnje odlikuje širina, ki naj se pokaže tako v sodelovanju s sestrskima družbama v Celovcu in v Gorici kakor z vsemi ljudmi dobre volje, pa čeprav se po odgovoru na zadnja vprašanja o svetu in človeku še tako razlikujemo.*

František Vekoslav

Antonius Martinus Plomšety
Gnia

Slovenska knjiga*

Dr. Franc Sušnik

Knjiga je posoda duha, žlahtna knjiga žlahtnega duha, plehka in zla knjiga posoda plehkega in zlega.

Žlahtna knjiga je dragotina kulture, nje pesniki in pisatelji so kakor baklonosci resnice, lepote in dobrote – to jim je poslanstvo in znamenje njih vrednosti.

V svoji žlahtni knjigi je slovenski duh zapisal v čas in v veke let svojo besedo spoznanj in svojo podobo – in dal pričevanje slovenski narodni samobitnosti.

Pred 500 leti so začeli v Evropi tiskati knjige.

Evangeljsko reformno gibanje je velelo tiskati predvsem sveto pismo, predstavljeno iz hebrejščine, grščine in latinščine v domače ljudske jezike.

Ob narode, ki so si za ta namen oblikovali svoje narodne književne jezike, se je že pred dobrimi 400 leti postavila tudi slovenščina s *Primožem Trubarjem* in z *Biblijo Jurija Dalmatina*.

Ta Dalmatinova Biblija je občudovanja vredno delo ne le po svojem obsegu, še bolj občudovanja vredna, ker se je slovenski jezik, jezik tlačanov, že v svoji književni zibelki pokazal zmožnega in sposobnega izraziti modrost stare zaveze, pesniške psalme in žlahtne evangeljske prilike.

Dalmatinova Biblija je temelj slovenskega knjižnega jezika in še danes se glasi v liturgičnih berilih in evangelijih Dalmatinova beseda.

Ko se je na kraju 18. in na začetku 19. stoletja v burnem vrenju lomil čas in plal v nov vrh, se je postavil ob genije evropskih narodov naš *France Prešeren* s svojimi *Poezijami*, da bi zdramil brate vse, slovenščino celo, v apolinski lepoti je zablestela slovenska beseda,

ukročena bolečina srca, povzdignjena v bolečino ponižanega naroda,
zmagovita z vero v odrešenje in poveličanje,
zanesena v mogočno *Zdravljico*, v vekovni vsečloveški pozdrav, veljaven za vse kraje sveta:

Živé naj vsi narodi, ki hrepene dočakat
dan,
da, koder sonce hodi, prepir iz sveta bo
pregnan...

Tako je oznanil vstajenje *Simon Gregorčič*
v svoji *Pepelnični noči*:

Le vstani, borni narod moj,
do danes v prah teptan,
... tvoj je vstajenja dan.

In tako je *Fran Levstik* dal *Tugomeru* govoriti oporoko:

Trd bodi, neizprosena, mož jeklen, kadar
braniti je časti in pravde narodu in jeziku
svojemu!

Vsa lepa je v slovenski književnosti podoba matere, *Finžgarjeva*, *Tavčarjeva* kmetica, steber domovine; *Meškova* trepača; *Prežihova*, od jutrnega sonca ožarjena.

Bridko lepa je *Cankarjeva* mati, sveča, ki sama sebe použiva, da drugim gori – proletarska Cankarjeva mati na klancu siromakov, da je velel delavcem spoznanje: na vas, na vaših plečih, na plečih delavca-proletarca je bodočnost slovenskega naroda-proletarca.

To je hlapec Jernej, 40 let je služil, potem ga je mladi gospodar nagnal od hiše zgaranega in onemoglega. Iskal je hlapec Jernej svojo pravico: Kdo je pozidal to hišo, jaz ali on? Kdo je polje gnojil z blagoslovljenim potom, jaz ali on?!

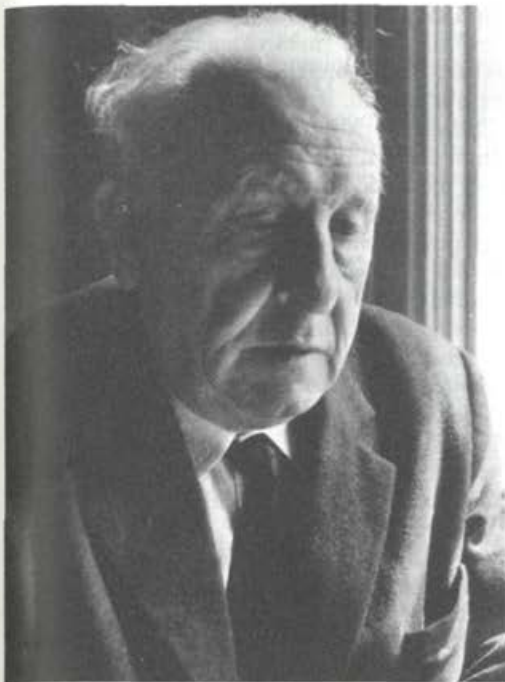
Ni je našel, pravice, ne pri svetni ne pri cerkveni gosposki. In je zažgal gospodarju hišo in hlev in je prižgal svojo strašno baklo.

Pravdo je povzel *Prežihov Voranc* v svojih Samorastnikih, zgodbi Hudabivške Mete, ki so jo mogočne gruntarske Krnice zavrgle, njo in otroke njene:

Zdaj po meni vas je devet; čez 50 let vas bo sto in čez sto let petkrat, desetkrat toliko. Tedaj si boste združeni priborili svojo pravico, svojo enakopravnost.

Čudovito je zazvenela slovenska beseda v knjigah *Ivana Cankarja*, kakor trijančenje nebeških zvonov.

* Govor na prireditvi Krščanske kulturne zveze v Celovcu ob slovenskem kulturnem prazniku v Mednarodnem letu knjige 1972, ob razstavi začetne Slovenske potujoče knjižnice.

Dr. Franc Sušnik

Prelestno je zapela v pesmih *Otona Žu pančiča*.

In potem je bila na smrt obsojena, domovina razdejana.

Gledal jo je pesnik, žlahtno vezenino, v prah poteptano:

Naskrivaj jo poberem, jo s solzami operem,
jo božam, se tešim, da v bodočnost jo
rešim:

o moja domovina!

Na smrt obsojena je bila slovenska beseda na Koroškem, na Stajerskem, na Primorskem.

Franceta Bevka kaplan Čedermac je še zadnjič pridigal; že so čakali nanj fašistični miličniki.

– Morda bo v tem hranu za dolgo umolknila molitev v vašem jeziku. Toda prosim vas, le to eno vas prosim, rotim vas, oklepajte se svojega jezika . . . ne dajte si ga vzeti, ne pretrgajte vezi z Bogom! Pride dan, ko bo zopet poveličan. Pride, ker Bog je pravičen. Amen.

Komaj dobro dvajsetleten je padel pod Uršljo goro partizanski pesnik *Karel Destovnik-Kajuh*. O materi partizanski poje njegova pesem:

Sini moji, moji fantje zlati, ki borite se
v gorah . . .

Če ne vrne se noben od treh, sini moji, moji
trije fantje zlati,
žalostna bo, a ponosna vaša mati.

In dekletu svojemu govori:

Bosa pojdiva, dekle obsorej, bosa pojdiva
po zemlji trpeči . . .

Beli so, beli so češnje cvetovi, temni, pre-
temni so talcev grobovi.
. . . v krilo nalomiva češnjevih vej, da jih
poneseš na talcev grobove.

Vsa uporna je njegova Slovenska pesem:

Samo milijon nas je . . . en sam milijon, ki
ga trpljenje krotoviči in vendar ga nikoli ne
uniči! Nikoli in nikdar!

Previharila je slovenska beseda viharje, na
stotine slovenskih knjig izide zdaj vsako leto –
in v tem objetju je vse žlahtnejši krog tudi
Korošcev in Primorcev.:

posoda slovenskega duha, ki se vzdiga v
zbor ljudstev in narodov blage volje –

in v njenih vrhovih gre kakor svetopisemski
ognjeni steber pred nami skozi čase in noči in
trpljenje

svetla vera v plemenito, lepo, zmagovito
človečnost.

Miha Maleš: Gorenjka v narodni noši

Delež mohorske lepe knjige v slovenski kulturi

Jože Gregorič

I

Ko je ob stoletnici MD prof. dr. Francè Koblar podal zgoščen prerez o razvoju mohorske povesti in njenem pomenu za naše duhovno življenje, je ugotovil: »Mohorska povest od začetka do danes ni bila drugega kakor najširšim ljudskim plastem namenjena umetnost, vzgojna in vzpodbudna obenem. Sicer pa je tudi mohorsko slovstvo šlo vzporedno s slovenskim leposlovjem in se je dvigalo ali padalo s splošnim razvojem« (KMD 1953, 93–94).

To ugotovitev lahko danes samo ponovimo in ob pregledu *Mohorske bibliografije* (Janko Moder, 1957) podpremo z novimi dokazi. Že v oklicu 27. VII. 1851 in I. I. 1852, ki je razumljiv iz takratnih neugodnih kulturnih razmer na Slovenskem, so ustanovitelji MD zapisali, da želijo imeti »društvo za izdavanje in razširjevanje dobrih knjig za Slovence... Prav tako pa bo Društvo pripomagal, da mi svojo književnost in svoj jezik olepšamo in obogatimo in tako tudi slovenski narod na višjo stopnjo prave krščanske omike in izobraženosti povzdignemo.« In ko je bila MD ustanovljena, se je 2. člen društvenih pravil glasil: »Namen društva je na svetlo dajati in razširjevati dobre knjige, ki um, srce in voljo ljudi razsvetliti in požlahniti in se zraven tudi dober kup razprodajati zamorejo.«

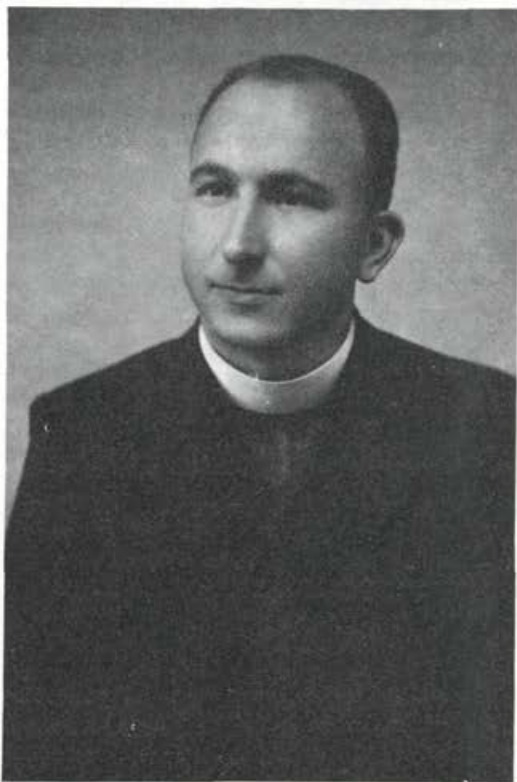
Anton Janežič, duša MD v prvih sedemnajstih letih njenega obstoja, je v *Slovenski Bčeli* 1851 poudaril: »Treba nam je predvsem dobrih knjig, ki bi naš narod navdajale z ljubeznijo do branja, z domoljubjem in ga pomagale izobraževati.«

Misel, da MD kot ljudsko vzgojna ustanova želi med preprostim ljudstvom buditi ljubezen do branja in do lepe knjige, ki je eden glavnih virov izobrazbe in napredka, je bilo pozneje še večkrat slišati. Učeni profesor dr. J. Štefan je

leta 1851 našim pisateljem dodal še novo nalogo, da mora namreč naše slovstvo biti takšno, da bo omikane Slovence peljalo spet nazaj k narodu, iz katerega so se rodili.

Seveda je MD prva leta svojim maloštevilnim članom pošiljala samo to, kar so pač tedanji njeni sodelavci mogli pripraviti. To pa so bile predvsem različne verskovzgojne, poučne in poljudno znanstvene knjige, iz leposlovja pa prevodi in predelave malo znanih in malo pomembnih pisateljev: *Blagomir puščavnik* (W. Bauberger, Beatushöhle, 1853), *Božidar* (O. Lautenschlager, Johann der Findling, 1853), *Oglenica ali hudobija in nedolžnost* (1865).

Vedno bolj pa so se slišali glasovi, naj bi MD izdajala več in boljših leposlovnih del. Družba ni ostala gluha in polagoma so se začeli kazati prvi sadovi takega prizadevanja. V Slovenski koledi je leta 1858 izšla odlična *Erjavčeva zgodba Mravlja* in več *Jenkovihih pesmi*, v naslednjih letih pa so se oglasili še *Cegnar*, *Majar*, *Mencinger*, *Navratil*, *Tušek* in drugi.

Prof. Jože Gregorič

Kljub temu Mohorjevo društvo ni in ni moglo napredovati, ker je bil knjižni dar še vedno preveč monoton, leposlovja pa premalo. Ko se je nato Društvo sv. Mohorja leta 1860 preosnovalo v Družbo sv. Mohorja, je odbor obljubljal, da bo MD vsako leto izdala po dva zvezka *Slovenskih večernic*, ki bodo obsegale »mične povesti, zanimive obraze iz življenja narodov... in druge reči za poduk in kratek čas mladim in starim.« S prošnjo za pisanje takšne proze se je Družba obrnila na vse slovenske pisatelje in že leta 1860 izdala obljubljena dva zvezka SV. To obljubo je potem izpolnjevala do leta 1874 in dosegla 32 zvezkov *Slovenskih večernic*.

Zamišljeno je bilo, naj bi vsake Večernice obsegale eno samo daljšo povest, kadar pa te ni bilo mogoče dobiti, so prinesle več krajših povesti, pesmi in zgodbic. Če je bilo to drobno blago dobro, niso bili bralci nič prikrajšani. Toda že leta 1872 ni bilo v SV nobene »mične povesti«, ampak namesto teh »poduk o kupčiji in obrtniji, o denarju in blagu« (SV 26) ter o umni živinoreji (SV 27). Leta 1874 so bralci namesto povesti dobili *Domačega zdravnika* (SV 31) in iz nemščine prirejene *Zlate bukve slovenskega vedeža* (SV 32), leta 1875 samo ene Večernice (zv. 33), medtem ko je zv. 34 SV izšel šele leta 1878, zv. 35 leta 1880 in zv. 36 leta 1882! Prav značilno je v teh, za leposlovje suhih letih 1874–82, da je število naročnikov MD najprej naraslo od 25000 na 29000, do leta 1882 pa zopet padlo na 25000! Razen v Večernicah so krajše povesti, črtice, pesmi in članki z različnih področij vedno izhajali tudi v mohorskem Koledarju.

Da bi prišla do dobrih leposlovnih prispevkov, je MD od leta 1862 dalje razpisovala posebne nagrade za najboljša izvirna dela. Prvo nagrado je dobil *Janez Cigler* za povest *Deteljica* (1863), drugo *Josip Jurčič* za zgodovinsko povest *Jurij Kozjak* (1864). Istega leta je izšlo tudi *Erjavčev* delo *Hudo brezno* ali *Gozdarjev rejenc*, »mična povest iz domačega življenja, ki kaže, da najde vsako dobro ali hudo dejanje že na tem svetu svoje povračilo.«

II

Jurčič in *Erjavec* sta v naslednjih letih dala mohorski povesti pravo smer in trdno podlago, saj sta znala v svojih spisih organsko združiti npravno vzgojne namene Družbe, za-

hteve slovstvene umetnosti in želje bralcev. Zlasti gre zasluga *Jurčiču*, tedaj najboljšemu in najplodovitejšemu slovenskemu pripovedniku, ki je visoko dvignil raven mohorske povesti. MD je ostal zvest do konca svojega kratkega življenja in poleg *Jurija Kozjaka* napisal za Družbo še naslednja dela: *Prazna vera* (1864), *Spomini starega Slovenca* (1865), *Grad Rojinje* (1866), *Dva brata* (1868), *Ponarejeni bankovci* (1880) in črtico *Kako je Kotarjev Peter pokoro delal, ker je krompir kradel* (1880). Profesor Fr. Erjavec je s peresom umetnika opisoval *Domače in tuje živali v podobah* (1868–73) in *Naše škodljive živali* (1880–93). S temi poučnimi in prijetno pisanimi knjigami je izdatno podpiral MD vse tja do vzgojne črtice *Ni vse zlato, kar se sveti* (1887).

Ob *Jurčiču* se je pojavil še drugi nadarjen pripovednik *Jože Podmilšak-Andrejček* *Jože*, ki pa se z *Jurčičem* ni mogel meriti, a je tudi mlad umrl (1845–1874). Ugajala je zlasti njegova povest *Zalost in veselje* (1870), ki je doživela več natisov. Še večkrat pa je bilo treba ponatisniti *Sketovo* povest *Miklova Zala* (1884, sedma izdaja 1951), ki se enako kakor *Jurčičev* *Jurij Kozjak* godi v času turških napadov na naše kraje. Take napete zgodbe iz davnih časov z npravnimi poudarki so ustrezale Družbi in bralcem budile ljubezen do branja. Podobno je v krajših in daljših povestih pisal *Josip Vošnjak* (*Troje angelsko češčenje*, 1886, *Navzgor navzdol*, 1909). S pesmi je takrat začel pri MD sodelovati *Simon Gregorčič*, deset let za njim pa nemirni *Anton Medved*, ki je v svojem kratkem življenju (1869–1910) napisal obilo miselnih pesmi ter zgodovinskih in sodobnih dram. *Jurčičev* sodobnik *Josip Stritar*, pesnik in pisatelj, je z vzgojno in poučno vsebino v vezani in nevezani besedi napolnil tri mohorske knjige: *Pod lipo* (1895), *Jagode* (1899) in *Lešniki* (1906).

Med pisatelji realisti osemdesetih in devetdesetih let gre prvo mesto *Janku Kersniku*. *Kersnik* je v letih 1889–1896 objavil pri MD le štiri črtice, a vse so bile po vsebini in obliki zelo dobre. Precej več pa je za MD prispeval pisatelj *Franc Zbašek*. Poleg krajših spisov je MD izdala v samostojnih knjigah štiri njegove povesti: *Na krivih potih* (1893), *Boj za pravico* (1897), *Za srečo* (1901) in *Pisana mati* (1901). *Josip Kostanjevec*, po poklicu učitelj, je napisal več kmečkih zgodb, med njimi najdaljšo *Življenja trnjeva pot* (1907). Prav tako je bil

Josip Jurčič

Fran Erjavec

Dr. Franc Zbašnik

Josip Stritar

Janko Kersnik

Engelbert Gangl

Fran Detela

Fran Milčinski

Fran Jaklič

Dr. Ivo Šorli

Fran Sal. Finžgar

Anton Medved

Ksaver Meško

Janez Jalen

Ivan Cankar

Ivan Pregelj

France Bevč

Alojzij Remec

Matija Malešič

Narte Velikonja

Ivan Zorec

Bogomir Magajna

Marija Kmetova

Ivan Matičič

učitelj *Engelbert Gangl*, pri katerem pa je čutili že močan vpliv naturalizma. Vendar se je tudi on prilagodil namenom MD in zanjo napisal dve obsežni povesti: *Veliki trgovec* (1902), *Trije rodovi* (1910).

III

Na prelomu v dvajseto stoletje se je politično in gospodarsko življenje na Slovenskem naglo razvijalo. Tudi v našem slovstvu so se uveljavljala *nova umetnostna načela in merila*, nastopili so *mladi pisatelji*, ki so se lotili pereh vprašanj, katera so trkala na vrata slovenske družbe. Vendar je bil tedaj kmet pri nas še najštevilnejši stan, zato so tudi ti pisatelji še vedno upodabljali kmečko življenje, toda precej drugače ko prejšnji pisateljski rod. In zopet so popeljali mohorsko povest za nekaj korakov naprej. Najvažnejši med njimi so: *Finžgar*, *Meško*, *Pavel Perko*, *Ivan Cankar*, pozneje še *Ivan Pregelj* in *Ivo Šorli*. Pridružil se jim je že starejši *Fran Detela*, priznan realist, ki je za MD napisal npravno izredno resnobne povesti: *Novo življenje* (1908), *Svetloba in senca* (1916), *Vest in zakon* (1927) ter globoko psihološko črtico *Oficiala Ponižna zločin* (1920). Detelovo Zbrano delo, ki sta ga uredila *Jakob Šolar* in *Jože Dolenc*, je MD izdala v šestih knjigah.

Dolgo razvojno pot je prehodil *Fran S Finžgar* in postal najvidnejši pisatelj, uspešen organizator in dolgoletni urednik MD. Čeprav je umetniško najmočnejša dela objavljaval v reviji *Dom in svet*, se je tudi pri MD predstavil kot velik ljudski pripovednik, ki je z ljubeznijo in skrbjo klesal svoje kmečke zgodbe, sončne in senčne strani našega gruntarja in bajtarja. Iz dolge vrste njegovih mohorskih črtic in povesti naj omenim: *Stara in nova hiša* (1900), *Konjička bom kupil* (1915), dve mojstrski deli *Beli ženin* (1925) in *Strici* (1927). Leta 1941 je izšel *Gospod Hudournik*, po osvoboditvi lepi večerniški povesti *Mirna pota* (1952) in *Gostač Matevž* (1954) in leta 1957 še spomini *Leta mojega popotovanja*, kjer Finžgar ni opisal samo svojih življenjskih naključij, ampak tudi dragocene izkušnje ter najgloblja spoznanja o človeku in njegovi časni in večni usodi. MD je ponatisnila več Finžgarjevih del (*Pod svobodnim soncem*, *Triglav*, *Makalonca*) in izdala sedem knjig njegovih *Izbranih del*, ki jih je uredil *dr. Fr. Koblar*.

Obenem s Finžgarjem se je leta 1900 oglasil v mohorskem Koledarju tri leta mlajši *Ksaver Meško*. Meško je pisal krajše psihološke črtice in novele, drame (*Na smrt obsojeni?* 1908, drama o bojih koroških Slovencev proti političnemu nasilju in ponemčevanju) in pesmi (zbirka *Iz srca in sveta*, 1945). Mohorjani ga nemara najbolj poznajo po pristrčnih zgodbicah iz otroškega sveta *Mladim srcem* (od 1911 do 1964 je izšlo šest zvezkov, leta 1957 pa poseben izbor *Poljančev Cencek in druge zgodbe za mladino*). Leta 1946 je MD izdala Meškovo knjigo *Novele*, leta 1948 *Romance in povesti*, leta 1950 pa *V koroških gorah*. Prav tako se je MD oddolžila Mešku z izdajo njegovega *Izbrana dela*, ki ga je v petih knjigah uredil profesor *Viktor Smolej*.

Pa tudi največjega slovenskega pisatelja *Ivana Cankarja* najdemo med mohorskimi sodelavci. In Cankarjevo delo za MD ni niti nezatno po obsegu, zelo pomembno pa je po vsebini in umetniški vrednosti. To so črtice: *V samoti* (1908), *Sosed Luka* (1909), *Zgodba o dveh mladih ljudeh* (1911), *Krčmar Elija* (1911), *Zgodba o Šimnu Sirotniku* (1911), *Naš laz* (1914) in *Hoja v šolo* (1922).

Pavel Perko je pisal dobre črtice in krajše povesti (*Umrla*, 1901, *Rotijin Blaže*, 1903), vendar se je premalo zmenil za umetniško plat svojih spisov in utihnil, ko bi bil mogel dati najbolj zrela dela (*Snaha*, 1921, *Lovriček*, 1926). Izbor njegovih del je izšel leta 1961 (*Novele in črtice*).

Ivan Pregelj je sicer ohranil domačijstvo, poučnost, vzgojnost in druge idejne prvine mohorske povesti, vendar ji je dal prepričljivo umetniško obliko. V Večernicah ga srečamo prvič leta 1901, po prvih črticah pa se je leta 1913 predstavil z obširno povestjo *Mlada Breda*, kjer slika družinsko trpljenje zaradi nepravilnega ravnanja gospodinje Katre s snaho Anico (prim. ljudsko pesem *Mlada Breda*). V desetletju 1915–1925 je bil Pregelj na vrhuncu svoje umetniške moči. Med mnogimi duhovniškimi liki, ki jih je obdelal, je MD namenil povest *Peter Pavel Glavar* (1922). Tu je odlično predstavil P. P. Glavarja, znamenitega komenskega dušnega pastirja iz 18. stoletja, zaslužnega preporoditelja in socialnega delavca. V konec 17. stol. je postavil povest *Peter Markovič, strah ljubljanskih šolarjev* (1929). V marsičem sta si podobni Pregljevi povesti *Božji mejniki* (1925) in *Umreti nočejo* (1930). V prvi pripoveduje o narodnih krivicah in zatiranju

Istranov v času škofa Jurija Dobrile (1812–1882), v drugi pa o slovenskih narodnih bolečinah, slabostih in odpadništvu na Koroškem. Pregljeva *Izbrana dela* je v sedmih knjigah izdala MD, uredil pa jih je profesor dr. France Koblar.

Od starejših pisateljev je treba omeniti *Frana Milčinskega*. Kot mladinski sodnik je poznal zanemarjeno predmestno mladino in jo opisal v knjigi *Ptički brez gnezda* (SV 1917). Ta povest s poučno in vzgojno mislijo velja za njegovo najboljšo delo. Nato sta po vrsti izšli kar dve *Šorlijevi* povesti: *Krščen denar* (1918) in *Sorodstvo v prvem členu* (1919).

IV

Prva leta po prvi svetovni vojni je Mohorjevi za primerne povesti trda predla. Finžgar pripoveduje v svojih spominih, da je v jeseni 1922, ko je prevzel uredništvo mohorskih publikacij, sédel za prazno uredniško mizo. Imel je zvezek Zoretovega Življenja svetnikov – to pa je bilo tudi vse! Zato se je zatekel k prevodu in v Večernicah 1923 in 1924 objavil prevod *Carskega sla* (Jules Verne), ki so ga ljudje z navdušenjem brali (poslovenil dr. A. Ratajec).

Seveda se je Finžgar trudil, da bi okoli Mohorjeve zbral čimveč dobrih ljudskih pripovednikov. Med starejšimi je bil eden takih *Franc Jaklič* in v dveh letih so izšle kar tri njegove zgodovinske povesti: *Zadnja na grmadi* (1925), *V graščinskem jarmu* (1925) in *Peklena svoboda* (1926). Manj toda dobro je pisal *Anton Vadnjal-Komar*: svojo mladost je opisal v *Otoškem postržku* (Mladika 1924), svoja akademska doživetja na Dunaju pa v *Mojdunaj!* (Mladika 1934); več njegovih črtic je prinesel mohorski Koledar. Nadarjen pisatelj, četudi nekoliko svoje vrste, je *Narte Velikonja*. Njegovi vidnejši spisi pri MD so: novela *Gospa Amalija* (1925), npravno poudarjena povest *Višarska polena* (1928) in spomini na mlada leta pod Čavnom (*Naš pes*, 1936).

Ivan Zorec je začel s sodobno povestjo *Domačija ob Temenici* (1929), potem pa je segel daleč nazaj v preteklost in v štirih knjigah obdelal stiški samostan od ustanovitve v 12. stol. do razpusta v 18. stoletju. Seveda mu je šlo predvsem za oris našega dolenskega človeka in njegovega življenja v prelomnih dobah zgodovine. To označujejo že naslovi posameznih knjig: *Beli menihi* (1932), *Stiški svobodnjak*

(1934), *Stiški tlačan* (1935) in *Izgnani menihi* (1937). Svoje lastno življenje je Zorec razkril v spisu *Iz nižav in težav* (1938). Zorec je pisal preprosto in v sočnem jeziku, ki je pretkan z dolenskimi narečnimi izrazi.

Alojzij Remec, odvetnik in župan v Ptujju, je pisal drame, črtice in povesti. Njegova kmečka žaloigra *Užitkarji* (1923) je bila v tridesetih letih mnogo igrana. V *Opustošeni brajdi* (1946) in v drami *Volkodlaki* (1947) je z močnimi barvami orisal razpoloženje prve mesece leta 1941 po vdoru nemške vojske na Štajersko, v enodejanski *Talci v Kraljevu* (1947) pa zadnje trenutke naših rojakov, ki so v oktobru 1941 padli kot talci v Kraljevu. Leta 1953 je bila v Večernicah ponatisnjena njegova povest *Veliki punt*, ki pripoveduje o ponesrečenem kmečkem uporu okrog Gorice leta 1713.

Prizadeven pisatelj je bil tudi *Matija Malešič*, ki je kot upravni uradnik spoznaval tegobe malega človeka ter jih obdelal v svojih delih: *Kruh* (1923) je socialna povest iz Prekmurja, kjer je bilo že po prvi vojni odhajanje na sezonsko delo pereče gospodarsko in moralno vprašanje; leta 1928 je izšla povest *Živa voda*, 1933 pa *Izobčenci*.

Izredno plodovit pisatelj je bil *France Bevk*, nekaj let sourednik Mladike in po drugi vojni odbornik MD. Ker je živel v zasedenem Slovenskem Primorju, je mogel le pod plaščem zgodovinske snovi ali pa pod izmišljenimi imeni izpovedati svoje misli o snovnih in duhovnih vprašanjih sodobnosti. Take povesti, ki jih je napisal za MD, so: *Kamnarjev Jurij* (1931), *Stražni ognji* (1931), vzeta iz turških časov, *Veliki Tomaž* (1933), njegova najboljša ljudska povest, *Huda ura* (1935), *Pravica do življenja* (1939). Bevk je velik in globok pisatelj, pri MD pa so izšli v ponatisu še naslednji njegovi spisi: *Železna kača* (1946), *Novele* (1947), *Mati* (1949).

S Primorskega je bil tudi pesnik in pisatelj *Joža Lovrenčič*. Leta 1918 je za MD uredil skromno antologijo naše lirike od Val. Vodnika do J. Pagliaruzzija–Krilana (*Brstje iz vrta slovenskega pesništva*). V načrtu je bilo nadaljevanje te antologije (Cvetje), ki pa ni nikoli izšlo, pač pa je leta 1934 izšla njegova pravljica *Pastir z belo ptico*. Nekoliko mlajši *Joža Likovič*, pisatelj drobnih lirčnih črtic z Ljubljanskega barja, je v knjigi *Lučca nad ognjiščem* (1941) zbral črtice iz družinskega življenja, ki so najprej izhajale v Mladiki; tam in v Križu na gori je sodeloval tudi s pesnimi.

Janez Jalen je pisal drame (*Bratje*, 1931) in povesti, ki zajemajo zlasti preteklost in sodobnost gorenskega sveta od Breznice do Bohinja in planin nad njim, segel pa je tudi v sivo davnino koliščarjev na Ljubljanskem barju. Največji uspeh je dosegel s planinsko idilo *Ovčar Marko* (1929), prelepa domačijska povest pa je *Cvetkova Cilka* (1938), ki se godi po prvi svetovni vojni na Koprivniku nad Bohinjem, *Trop brez zvoncev* (1941) pa odlična lovska povest. Z Ovčarjem Markom je Jalen pozneje zasnoval vrsto povesti pod skupnim naslovom *Vozarji*, dokončal pa je samo drugi (*Tri obljube*, 1959) in tretji del tega ciklusa (*Izpodkopana cesta*, 1960). Jalen je priljubljen pisatelj in MD bi zelo prav storila, če bi izdala njegove izbrane spise.

Jan Plestenjak je opisoval bridkosti bajtarjev iz Loških hribov (*Lovrač*, 1936, *Bajtarji*, 1937, *Bogatajevci*, 1941, *Mlinar Bogataj*, 1942). Znal je živahno pripovedovati in nazorno orisati človeka in pokrajino. Zdravnik *Bogomir Magajna* je življenje dojemal čustveno in romantično (lirične črtice v Križu na gori), podajal pa ga je ekspresionistično, dasi je v izrazu včasih že na meji naturalizma. Pri MD so izšle njegove *Primorske novele* (1930), *Gornje mesto* (1932), povest iz povojnega zagrebškega življenja, ki ga je Magajna spoznal v svojih akademskih letih, ter črtice in novele *Bratje in sestre* (1932). Nekaj časa je bil vojaški zdravnik pri graničarjih v Logatcu, kar mu je dalo snov za knjigo *Graničarji* (1934), za mladino pa je napisal *Čudovito pravljico o Vidu in labodu Belem ptiču* (1937).

V

Med okupacijo se je MD zatekla v Ljubljano in v zelo utesnenih razmerah opravljala svoje poslanstvo, kolikor je mogla. Izvirno leposlovje se je nadaljevalo v Slovenskih večernicah, pisatelji iz teh let strahote pa so bili deloma že omenjeni. Naj dodamo, da je leta 1944 izšla *Matičičeva* povest *Dom v samoti*, leta 1966 pa *Rezinka*; leta 1945 so SV prinesle povest *Zaprta vrata*, zgodbo o neizpolnjenem pričakovanju ženskega srca, leta 1950 pa *Graščinske stradarje*, oboje izpod peresa *Julije Bračičeve*.

Ko se je po letu 1945 Družba nekoliko preosnovala in je poverjeniška mreža zopet oživela, se je tudi njeno izdajateljsko delo

vedno bolj razraščalo. Ustanovljene so bile nove zbirke: *Zadružna knjižna izdaja*, *Leposlovna in Dramska knjižnica*. Vseh izvirnih in prevedenih del, ki so v teh zbirkah izšla, ne kaže naštevati, saj so zelo različne umetniške vrednosti, nam pa gre v tem kratkem pregledu le za tiste spise, v katerih je vidna organska razvojna pot mohorske povesti.

Leta 1952 je za Finžgarjem prevzel uredništvo MD prof. dr. Stanko Cajnkar. Cajnkar je pisal črtice že v srednji šoli in v bogoslovju, ko pa je nastopil s daljšimi teksti, je bil že dozorel umetnik (drama *Potopljeni svet*, 1937). Mohorjeva družba, za katero je napisal več črtic v Mladiki, mu je pred drugo vojno izdala dve knjigi religioznih člankov in esejev: *Luč sveti v temi* (1937), *Očenaš ali razlaga Gospodove molitve za naš čas* (1940) in zgodbo *V planinah* (1940), izbrušeno novelo o lepi ljubezni med sodnikom Dolinarjem in profesorico Vrtnikovo. Iz Ptuja se je Cajnkar pred okupatorjem umaknil v Košano (prim. črtico *Od spomladi do zime 1941*), kjer je pridno pisal. Leta 1946 je izšla njegova drama *Za svobodo*, ki se godi na Krasu v času osvobodilnega boja proti fašizmu. V večerniški povesti *Po urnitvi* (1947) je orisal slovensko vas prve mesece po osvoboditvi, ko so se ljudje vračali na svoje domove in se uživali v nove družbene in politične razmere. *Križnarjevi* (1952, 1965) so podoba preproste kmečke družine, kjer je pisatelj naslikal svoj rojstni dom in svoje vzore in boje tja do nove maše. Zgodovinska povest *Sloven iz Petovije* (1955) sega daleč v 9. stoletje naše zgodovine, ko so panonški Sloveni izgubili svoje narodne kneze in svobodo. Roman *Noetova barka*, ponatisnjen za pisateljevo sedemdesetletnico (1970), pa je oris dijaškega in profesorskega dejanja in nehanja v desetletju pred drugo svetovno vojno na ptujski gimnaziji, kjer je pisatelj služboval.

Toda medtem ko je v teh letih mohorska *poljudno znanstvena knjiga* dosegla izredno kakovost *Trstenjak*, *Janžekovič*, *Grmič*, *Kuret*, *Truhlar*, *Kuhelj*, *Žitnik*), je v leposlovju čutili pomanjkanje dobrih, zlasti mladih pisateljev. Tako je morala Družba v Večernice sprejemati tudi estetsko šibkejša stviri. Veliko skrbi pa je bilo posvečenih *Koledarju*, ki je postal osrednja publikacija vsakoletnih rednih knjig.

Joži Munih je napisala povesti kar za tri zvezke Večernic: *Ljudje iz Stržišča* (1961), *Sadovi zla* (1963) in *Ana* (1970). *Lojze Kozar* je poleg psiholoških mladinskih zgodb prispeval

dvoje dobrih povesti: *Takšen prag* (1962), *Pajkova mreža* (1968), *Janez Kmet* pa izvirne črtice in skoraj naturalistično kmečko zgodbo iz Suhe krajine (*Dom pod Borštom*, 1964).

Najboljše, kar je zadnja leta izšlo, pa sta napisala pripadnika mlajšega pisateljskega rodu; to je čutiti v slogu in vsebini njunih del. *Alojz Rebula*, eden najpomembnejših sodobnih slovenskih pisateljev, je prispeval za MD izvrsten oris življenja Slovencev iz okolice Trsta in v Trstu samem (*Klic v Sredozemlje*, 1957). V povesti je pisatelj zajel čas izpred prve svetovne vojne pa na tja do konca druge svetovne vojne. Močne so tudi Rebulove črtice v mohorskem Koledarju. Kritika je dala visoko priznanje tudi *Pavletu Zidarju* za povesti *Vid* in *Korenine moje*. Zidar najbrž preveč piše in prehaja v neko rutino, vendar sta obe njegovi mohorski povesti (Slovenske Večernice zv. 122, 1971) zelo izvirni in obravnavata pereče sodobne probleme, čeprav sta po zasnovi in obdelavi precēj različni.

VI

Da se bo videla vsa širina in globina duhovnega življenja, ki ga je MD hotela zajeti v svojo lepo knjigo in posredovati slovenskemu človeku, moramo na koncu vsaj naštetih še nekatera dela, ki jih ni bilo mogoče uvrstiti v dosedanji pregled, a jih vendarle ne smemo prezeti. To so *knjige izvirnih umetnih in ljudskih pesmi, pregovorov, pravljic in rekov*, to je leposlovni in znanstveni list *Kres*, ki so ga v letih 1881–86 urejevali dr. Gr. Krek, Dav. Trstenjak in dr. J. Sket, to je naš najboljši družinski list s podobami *Mladika* (1923–1941), ki so ga urejevali F. S. Finžgar, Fr. Bevk in Jože Pogačnik, to je dijaštvu namenjena komentirana izdaja najboljših leposlovnih del iz domače in svetovne literature *Ovetje iz domačih in tujih logov* (urednik prof. Jakob Šolar). Posamezna dela pa so: Simon Gregorčič, *Poezije* (1908, uredil pesnik Anton Medved) in *Izbrane poezije* (1961, urednik dr. Koblar); *Slovenske legende* (1910); *Slovenske balade in romance* (1912); *Pravljice* (1913, napisali Ljudmila Prunkova in Mira Žemlja); *Komentar k Prešernovim Poezijam (Slovenska knjižnica 1913–1914, napisal dr. Avgust Žigon)*; *Storije* (1924, Koroške narodne pripovedke in pravljice, zbral in uredil Fr. Kotonik); *Leopold Turšič, Tiho veselje* (pesmi,

1928); *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva* (1930, *Znanstvena knjižnica*, dr. J. Kelemina); *Pravljice* (1932) in *Pravljice za lahkomišelnih ljudi* (1935, oboje napisal Janez Rožencvet-Stanko Vdovič); *Jože Pogačnik, Sinje ozare* (1931, pesmi) in *Pesmi mladih let* (1970); *Koroške uganke in popevke I* (1933), *Koroške narodne pripovedke I* (1936), *Koroške narodne pripovedke II* (1946) in *Koroške uganke in popevke II* (1946, vse zbral Vinko Möderndorfer); *Slovenski pregovori, reki in prilike* (1935, zbrala Franc Kocbek in Ivan Šašelj); *Jožef Baša-Miroslav, Prekmurske pesmi* (1936, zbral Vilko Novak); *Jože Cvelbar, Izbrano delo* (1938, uredil Fr. Koblar); *Sonja Sever, Čevljarček Palček* (pravljice, 1938), *Zvesti tovariši* (1949), *Kamenček sreče* (1952); *Anton Erjavec, Mladostni plameni* (1944, pesmi, izbral in uredil dr. Ivo Česnik); *Venček ljudskih pripovednih pesmi* (1956, izbral in uredil J. Gregorič); *Anton Vodnik, Slap tišine* (1959, pesmi); *Fr. Lipičnik, Narodopisne črtice* (1966); *Vladimir Kavčič, Začarani vrt* (pravljice, 1968); *Božič na Slovenskem* (1969, zbral in uredil Jože Dolenc); *Vladimir Truhlar, V dnevih šumi ocean* (pesmi, 1970).

*

Objektivna zgodovina bo morala priznati, da je MD zelo veliko storila za slovensko kulturo. Zato se Družba po 120 letih svojega obstoja lahko z zadoščenjem ozre na opravljeno delo. V vseh časovnih menjavah in težavah je do današnjega dne vedno ostala zvesta svoji začrtani poti in svojemu izročilu. Njen delež in pomen v slovenski kulturi je nepogrešljiv.

Miha Maleš: Voščilnica

Anton Janežič vzor slovenskega kulturnega delavca (1828–1869)

Dr. Anton Slodnjak

Vrtnar si nam rodil se v Rožnem doli:
sadir, gojil cvetice poezije
nam po dobavi, pusti prej in goli.

(Josip Stritar, Janežiču
v spomin; 1876)

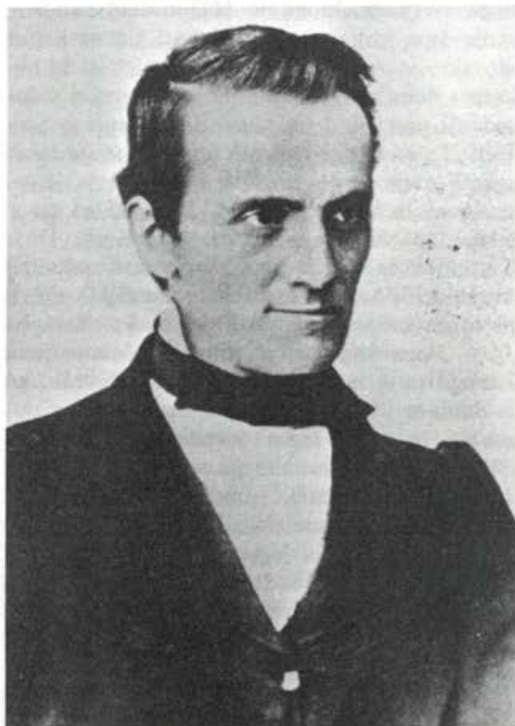
Naravno je, da se ljudje in njihova dejanja v zavesti potomcev z leti umikajo čedalje bolj na rob spomina in polagoma tonejo celó v pozabo. Toda vsak narod ima *osebnosti*, ki ne bi smele biti nikdar pozabljene. To so tisti ljudje, ki store ob uri, ko vsi čutijo, da je treba nekaj napraviti, pa nikdo ne ve kaj in kako, kaj takega, kar zasuče narodno življenje v novo smer ali pa ga žene po pravi poti naprej. Táko dejanje ni zmerom kaka velika politična ali vojna odločitev. Zdi se, da je veliko resnice v izreku nemškega filozofa Friedricha Nietzscheja, da tiste misli, ki prihajajo tiho kakor golobje, vodijo svet.

Nekaka takšna misel je obšla pred 120 leti skromnega, sprva celo zastojarskega učitelja slovenščine na gimnaziji v Celovcu – *Antona Janežiča*, kmečkega sina iz Leš v župniji Šentjakob v Rožu na Koroškem, da je začel pisati in sestavljati šolske knjige za pouk slovenščine na srednji šoli (vadnico, berila, slovnico, slovar in slovstveno zgodovino) in da je leta 1851 ponovno sprožil misel *Antona Martina Slomška* iz leta 1845, naj bi si Slovenci ustanovili društvo, ki bi za člane izdajalo vsako leto poseben »knjižni dar«. A ne samo to. Še tisto leto je s pomočjo omenjenega lavantinskega škofa ter celovškega kaplana Andreja Einspielerja ustanovil *Mohorjevo društvo*, iz katerega se je kmalu razvila *Mohorjeva družba*.

Ko pa je Janežič z učbeniki in z društvom oz. družbo za izdajanje poljudnih knjig omogočil sistematični pouk slovenščine v šolah ter

zagotovil njeno uporabo v vzgojnih in zabavnih publikacijah Mohorjeve družbe, je sklenil, omogočiti in zavarovati obstoj in kulturni razmah materinščine tudi v leposlovju, kritiki in znanosti. Že 1850 je začel izdajati slovstveni časopis *Slovenska čbela*, da bi nadomestil tako sloveči pesniški zbornik ali almanah *Kranjska čbelica*, ki je 1848 s petim letnikom za vedno prenehala izletevati, kakor tudi zabavni in poučni tednik, *Slovenska čbela*, ki ga je tisto leto začel izdajati v Celju pomožni gimnazijski učitelj, duhovnik *Josip Drobnič* (1812–1861), začetnik celjskega slovenskega gledališča, a ga je moral zaradi pomanjkanja naročnikov že po prvih številkah ustaviti.

Janežič pa je doživljal tisti čas bureni jezikovni razvoj. Mikali so ga namreč nauki in zgledi slovenskih »ilircev«, tj. domoljubnih piscev, ki bi hoteli ustvariti skupni slovensko-hrvaški slovstveni jezik, prisluškoval pa je tudi glasnikom nekakšnega umetnega vseslovenskega slovstvenega jezika, čeprav se je v srcu zavedal, da bi mogla biti samo čista slovenska beseda temelj in gradivo za obče razumljivi pesniški, znanstveni, politični in vseljudski olikani zasebni govor.

Anton Janežič

Iz človekoljubnih, demokratskih in domoljubnih pobud pa je dajal v Slovenski bčeli besedo tako »kranjskim« pesnikom in pisateljem, kakor so bili *Fran Levstik, Matija Vajkovec, Miroslav Vilhar, Janez Trdina, Luka Svetec* in drugi, ki so pisali v bolj ali manj književno olikanem govoru dolenskega in gorenjskega ljudstva, kakor tudi *Andreju Einspielerju, Matiju Majarju Ziljskemu, Davorinu Trstenjaku, Božidarju Raiču, Oroslavu Cafu, Radoslavu Razlagu* in drugim, med katerimi so neki kazali celo s poslovenjenimi oblikami svojih krstnih imen na to, da hočejo pisati in delovati v smislu ilirskih ali celo vseslovanskih načel in prepričanj.

Ta jezikovna neenotnost in nekoliko tudi nezrelost nekaterih pripovednih in drugih sestavkov v Slovenski bčeli sta povzročali pretirano kritičnost urednika ljubljanskih Kmetijskih in rokodelskih novic dr. Janeza Bleiweisa, ki se je kot izdajatelj in urednik edinega slovenskega političnega in kulturnega časnika razvijal v samem sebi in v zavesti večine svojih sodelavcev in bralcev v voditelja duhovniške in agrarne ter malomestno obrtniške slovenske vodilne plasti na nekdanjem Kranjskem.

Zaradi nerazpoloženja te »elite« do jezikovnih eksperimentov v Slovenski bčeli, je Janežič moral že sredi 1853 prenehati z izdajanjem, saj se mu je izgubljal naročnik za naročnikom. Kljub temu je že prihodnje leto poslal v slovenski svet nov leposlovni list *Glasnik slovenskega slovstva* (1854). A tudi zdaj ni imel uspeha, dasi je spremenil vsebinski, jezikovni in celo oblikovni obraz in obseg lista, hoteč ga izoblikovati bolj kot leposlovni zbornik kakor časopis. Poglavitni vzrok neuspeha pa je bil v tem, da 1854 še ni dozorel tisti slovstveni rod, ki bo dal njegovemu tretjemu leposlovnemu časopisu: *Slovenskemu glasniku* (1858–1868) – kri in meso. Tako imenovani vajejci: *Simon Jenko, Fran Erjavec, Valentin Mandelc, Valentin Zarnik* so se namreč takrat šele pripravljali, da zapišejo v rokopisni zbornik *Vaje* najboljše, kar so trenutno zmogli.

A marsikaj kaže na to, da so čez tri leta prav ti mladeniči, študentje dunajskega vseučilišča, dali Janežiču zadnjo spodbudo, da tvega tretji poskus in osnuje *Slovenski glasnik*. Ob tej priložnosti je pokazal Janežič ne samo veliko slovstveno-organizacijsko vztrajnost in zmožnost, temveč tudi svojsko slovstvenoteoretično mišljenje in umetniško ali estetsko kritičnost. Njegov pogled na slovstvo je bil

Dr. Anton Slodnjak

sicer vzgojen. – Slovenski glasnik bi naj »požlahtnjeval um in srce«, vendar je zahteval zlasti za pripovedništvo umetniško in življenjsko stvarnost ali realizem z besedami: »*Novela ali povest... naj bo tako rekoč ogledalo domačega življenja*«, ki so odmev Shakespearovih besed o namenu in smislu gledališča, ter je navajal kot vzorce ali vzore za idealno pripoved kmečke povesti avstrijskega pisatelja Adalberta Stifterja in »zgodbe iz Črnega lesa« (Schwarzwaldgeschichten) nemškega pripovednika Bertholda Auerbacha, pri katerem je osebno iskal pouka nekoč celo mladi Lev Nikolajevič Tolstoj.

Čeprav ni Janežič s tema zgledoma prepričal niti *Franceta Levstika*, ki mu je v odgovor napisal za prvi letnik Slovenskega glasnika znamenito razpravo o vsebini in obliki slovenske povesti in drame: *Popotovanje iz Litije do Čateža*, in še bolj znamenito povest *Martin Krpan z Vrha*, niti *Simona Jenka*, pesnika *Obrazov* (liričnih slik narave in človeka) ter pripovednika o težkih zadnjih dneh Jeprškega

učitelja, je z njimi vendarle določil, opirajoč se tudi na prvo slovensko daljšo umetno pripoved: *Ciglerjevo Srečo v nesreči* (1836), vsebino in miselnost slovenske ljudske ali »večerniške« povesti za vse čase. (Slovstvena kritika in zgodovina označujeta kot »večerniške« vse tiste povesti, ki so napisane po tem receptu, pa bodisi da so izšle v Mohorjevem slovstvenem zborniku za ljudstvo: *Slovenske večernice*, ki ga je tudi pričel izdajati Janežič kot tajnik Mohorjeve družbe, bodisi da so zagledale beli dan v kaki podobni svobodomiselnosti ali socialistični založbi).

Ob ustanavljanju Slovenskega glasnika pa se je Janežič pokazal tudi razumnega podpornika ali mecena mladih pripovednikov, saj je razpisal poleg splošnega častnega plačila ali honorarja 10 glđ za tiskovno polo (16 tiskanih strani) še posebno darilo ali nagradi, in sicer 30 glđ za najboljšo »novelo ali povest«, ki mora biti »čedna in krotka, mična in zanimiva« ter obsegati vsaj eno tiskovno polo, in 16 glđ za najboljši potopis ali opis ljudskih običajev.

Če se spomnimo, da je bil Janežič tisti čas le slabo plačan, a oženjen učitelj brez premoženja, poučujoč slovenščino in nemščino v realki in gimnaziji v Celovcu, in da je bilo Glasnikovih naročnikov – med njimi veliko slabo plačujočih dijakov – okrog petsto, potem obstrmimo spricho njegovega poguma in človekoljubja.

Kadar pa pregledujemo deset letnikov Slovenskega glasnika, ki vsebujejo najzlahtnejša pesniška, pripovedna in kritična dela našega slovstva med Levstikovimi Pesmimi (1854) in prvo knjigo Gregorčičevih Poezij (1882) – večina Jenkovih Pesmi (1864) je izšla najprej v Slovenskem glasniku – spoznavamo tudi, da Janežičeve uredniške in organizatorične zasluge kot celota nimajo manjšega kulturnega pomena kakor Levstikovi, Jenkovi, Stritarjevi, Mencingerjevi in Jurčičevi spisi, ki so bili objavljeni v Slovenskem glasniku. A ob njem je Janežič že 1861 osnoval knjižno zbirko *Cvetje iz domačih in tujih logov*. V njej pa ni izdal samo prvega slovenskega romana – *Jurčičevega Desetelega brata* – temveč tudi več samostojnih pripovednih del v verzih in pesniških zbirk nekaterih dandanes – razen Matija Valjavca – skoraj neznanih piscev, kakor so bili: profesorja Gregor Krek in Anton Umek, kmet in mlinar Jožef Iskrač (Frankolski) ter duhovnik Janez Bilc. Pomembnejši kakor večina njihovih del pa so bili v Cvetju prevodi

pesniških, pripovednih in dramatičnih umetnin svetovnih avtorjev od antičnih (starogrških in rimskih) do starodavnih in sodobnih slovenskih kakor tudi do Nemca Schillerja, Danca Andersena in celo do španske pripovednice Cecilije Böhl de Faber, ki je pisala pod moškim psevdonimom Fernán Caballero.

V človeški družbi je skoraj pravilo, da se bogato in skladno življenje mora prej ali slej končati v naravni nesreči ali v zlih posledicah zavisti, zlobe in preganjanja. Tudi Anton Janežič je doživel eno in drugo gorje. Že v najlepši moški dobi ga je napadla tuberkuloza in ga ugonobila v 41. letu starosti. Poleg bolezni ga je trla zadnja leta tudi skrb za Slovenski glasnik, ki ga je 1868 res tudi moral ustaviti zaradi odločnega nasprotovanja Bleiweisove ali »staroslovenske« politične in kulturne skupine, užaljene zaradi Stritarjeve trde, a pravične ocene pglavitnega noviškega pesnika Jovana Vesela Koseskega. Pri tej katastrofi pa ni doživel niti toliko zadoščenja, da bi njegov list nadalje izdajala Stritar in Jurčič, ki se nista mogla odločiti, da bi prevzela in ohranila Slovenski glasnik.

Kmalu po njem je shiral tudi Janežič, ki je sicer ob novem letu 1869 poskusil s poljudnim družinskim listom *Besednik* vsaj nekoliko izpolniti vrzel za Slovenskim glasnikom, medtem ko sta se Jurčič in Stritar docela ločila. Prvi je hrabro, a brez uspeha res hotel obnoviti *Slovenski glasnik* v Mariboru, a se mu je posrečilo izdati le eno številko, medtem ko je Stritar šele 1870 poklical s slovstvenim časopisom *Zvon* na Dunaju sebe in sodelavce k nadaljnjemu izobraževanju slovenske besede in misli na poglobljenih in razširjenih temeljih, ki jih je pripravljval Janežič, in deloma tudi v duhu njegovega človekoljubja.

S tem je vniknilo duhovno delo Antona Janežiča v nadaljnji tok slovenskega narodnega in kulturnega življenja. A kljub temu ostane potomcem dolžnost, da se ob življenjskih mejnikih in obletnicah spominjajo njegove celote in posameznih razvojnih stopenj, saj so bile odločilnega pomena za rast in razvoj slovenskega izobraženstva iz kmečkega ljudstva v 60. letih 19. stoletja. Pri tem bi bilo morebiti tudi vredno pomisliti, ali ni dandanes, to je sto let pozneje, nujno delati na to, da bi se iz našega delavstva, porojenega iz kmetiškega ljudstva, razvijali tako *zvesti in napredni izobraženci*, kakor so bili Janežič in njegovi sodelavci pred sto leti.

Kako sem urejal Mohorja in Mladiko

Dr. Jože Pogačnik

Ko sem bil visokošolec, so moja pozornost zbujele kratke, a tehtne knjižne ocene v Mladiki, podpisane s šifro -ar. Pozneje sem zvedel, da je to Franc Finžgar, urednik sam. Pošiljati sem mu začel pesmi, zlasti take z domačijsko vsebino. Začel se je med nama pismen pogovor.

Ko sem v Ljubljani služil vojake, sem mu nesel na dom nekaj pesmi. Nisem vedel, da je ta dan v Trnovem celodnevno češčenje. Finžgar me je posadil k svoji mizi, položil nanjo neko prozo, češ: »Beri ta čas, jaz grem v cerkev k sklepu češčenja, potem se vrnem.« Presenetilo me je toliko zaupanje. Nisem bral, temveč zaverovano poslušal lepe trnovske zvonove, ki so potrkavali. Finžgar se je vrnil in sem mu to povedal. Dobro se mu je zdelo. Od takrat sva bila prijatelja.

Ko sem ga v novomašnem razpoloženju prišel vabiti na novo mašo, je kar bušil vame: »Fant, boš držal celibat?« (Prav tedaj je bil Izidor Cankar na tehtnici, ali bo ostal ali bo odšel.) Poln šolskega dogmatičnega znanja sem mu kar odločno odgovoril: »Upam, da bom, saj imam stanovsko milost.« Finžgar se je zasmel: »Fant, nič ne veš. Ko boš štirideset let star, boš pa vedel.« Pa se mi zdi, da moja življenjska skušnja ni potrdila Finžgarjevega nauka.

Bil sem kaplan v Kranju. Finžgar mi je začel pošiljati vsak mesec debele zavitke pesniških prvencev, da sem mu moral pisati listnico uredništva. Naredil sem, kakor sem vedel in znal. Spominjam se, da je iz te »devete šole« pozneje izšel eden pomembnih pesnikov Mladike, Vinko Zitnik, mehka lirična duša, nadarjen pesnik, a po poklicu nekaj prav nasprotnega, bil je namreč – orožnik. Druga, ki se je kot pesnica lepo razvila, je bila učiteljica Draga Kranjc, s pesniškim imenom Beloglavca; pa je, žal, prežgodaj umrla.

Leta 1932 me je Finžgar pri škofu izprosil za pomočnika pri urejevanju. Z naslednjim

Dr. Jože Pogačnik v letih urednikovanja Mohorjeve družbe in Mladike

letom sem za njim prevzel uredništvo Mladike in Mohorjevih knjig. Izročil mi je cel visok predalnik samih odkupljenih rokopisov. Pisateljem je zanje iz svojega dal 20.000 tedanjih dinarjev predujmov. Vso vsoto jim je podaril in črtal. Mladika je imela tedaj okrog 100 stalnih sodelavcev, od uglednih in priznanih pisateljev do kuharice Marije Remčeve in urednice krojne priloge Grafenauerjeve in pozneje Skalickyjeve. Med pripovedniki so bili taki, ki so oddajali brezhibne rokopise, ki niso zahtevali nobenega uredniškega svinčnika. Taki so bili npr. France Bevk, ki je pošiljal tipkan rokopis za vse leto naprej, Ivan Zorec, ki je pisal za Mohorja Bele menihe, za Mladiko pa duhovite spomine Iz nižav in težav. Ta je skrbel za tako čisto slovenščino, da se je – imel je kot bivši železniški uradnik znižano vožnjo – peljal domov v Št. Vid pri Stični, da vpraša svojo mater za eno samo zares slovensko besedo. Janez Plečnik in Anton Breclj sta vedno oddajala brezhibne poljudno znanstvene spise. Janez Jalen pa je prinašal svoje črtice in poglavja svojih bohinjskih povesti vedno zadnjo uro, ko je bilo že vse v tiskarni, pa še

takrat napisano s svinčnikom na navadno šolsko beležko; večkrat je bilo treba njegov rokopis ponoči pretipkati. Brezhiben jezik je pisal pravljicar *Rožencvet*, da še nekaterih drugih priznanih leposlovcev ne omenjam.

Drugekrati je bilo treba precej truda, da smo rokopise lepo počesali za objavo. Težave so bile z začetniki. Koliko ur je bilo treba predsedeti pri uredniški mizi in se potem pogovoriti s piscem. Tu se moram z hvaležnostjo spomniti svojih sourednikov: *Viktorja Smoleja*, urednika prvega letnika povojne Mladike, ki se je z neprekosljivo vztrajnostjo »prežrl« skozi vse rokopise uredniškega predalnika in imel kot slavist ostro kritično oko, že tedaj ga je odlikoval tudi izrazit socialen čut za stiskane vseh stanov. Moj pridni sourednik je bil tudi profesor *Niko Kuret*, ki ga je šestojanuarski režim vrgel iz službe in ponižal do brezposelnega profesorja; vozil se je iz Kranja in bil, lahko rečem, moja desna roka, zlasti pri korekturah. Tretji moj sourednik je bil *Anton Vodnik*, ki je zbujal pozornost s svojo veliko pisavo; večkrat ga je bilo treba seveda čakati, preden je delo oddal; ni bil uredniška narava, ker ga je trdo uredniško delo oviralo pri svobodnem pesniškem ustvarjanju. Med dragocnimi uredniškimi korektorji ne smem pozabiti neprekosljivega korektorja *Antona Osterca*, bivšega magistratnega uradnika, ki je prihajal svež že pred osmo uro z nanovo priostrenim svinčnikom opravljat korekture Mladike, delal ob ugodnem vremenu kar pri grobo stesani mizi pod jablano na župnijskem vrtu in odlično opravljal svoje delo. Tudi njemu se je treba zahvaliti, da je bila Mladika jezikovno čista.

Z urejevanjem besedila h krojni poli pa je bil križ. Urednik krojne pole – priloge *Skaličkyjeva* je prihajala k meni naravnost iz službe ob dveh popoldne. Kolikokrat sem ji med sestavljanjem ali popraviljanjem besedila pri mizi zadremal, ona pa me je čudno gledala in potrpežljivo čakala, dokler se nisem spet zdrnil. »Naša kuharica« *Marija Remec* pa je bila od sile točna in, kar je bilo tudi veliko vredno, vse recepte je prej doma preskusila.

Delo s tako odličnimi pisatelji *Mladike* je bilo veselo, čeprav naporno. Kolikokrat so živci povsem odpovedali, črke so pred očmi zablepsale, razum ni kar nič več dojemal smisla. Treba je bilo vsaj za pol dneva popolnoma izpreči, pa naj je tiskarna še tako priganjala, se preznojiti na dolgem sprehodu v naravi, osve-

žiti v kopeli in noč zdravo prespati – potem je šlo delo vedro naprej. Uredniško delo je bilo res težaško: mesečno štirideset strani Mladike, vmes navadno po ena Mohorjeva redna ali izredna knjiga za letni dar in še vsaj en ponatis, da ne štejem tega, kar je prišlo često še vmes.

Ne smem prezreti, kako smo pripravljali težko pričakovano *Vebrovo* knjigo o Bogu. Prihajale so lomljene korekture. Zgodilo se je, da je bilo treba na koncu strani pripisati nekaj vrst, da je bila stran lepo polna. Profesor je sedel pri meni na stolu, si prižigal cigarete, se malce nervozno obračal, potem pa gladko narekoval težko filozofsko misel, da sem ga s pisanjem komaj dohajal. Nastala je res tehtna knjiga, v miselnosti zelo izvirna in je našla tudi pri filozofih ugoden odmev.

Moram se pa spovedati tudi dveh svojih uredniških »grehov«.

Lirični in občutljivi *Matija Malešič* je za Mohorja napisal izvirno povest iz Prekmurja Izobčenci. Porabljal je svojevrsten slog, besedni red je bil skoro v vsakem stavku prevrtnjen in obrnjen. V uredniški vnemi sem postavil nenavadne stavke v običajni besedni red po Breznikovi slovnici. *Matija* je tedaj služil v Banja Luki in si nisva dopisovala. Ko je prišel na dopust in nas je obiskal, je bil tako hud nad puritanskim urednikom, da je hotel preklicati svoje avtorstvo te povesti. Šele po

Fr. S. Finžgar za uredniško mizo

Finžgarjevem posredovanju sva se pobotala in povest je izšla. Kdo je imel prav, naj sodijo jezikoslovci ali naj se o tem prepirajo slovniciarji.

Drug spor sva pa imela s samim neizmerno krotkim *Ksaverjem Meškom*. Pri Mohorju smo tiskali njegov misterij *Henrik*, gobavi vitez. Meško je, da bi imela drama bolj staroveški videz, postavljajl glagol dosledno na konec. Moj korektorski svinčnik ga je prestavil seveda naprej. Ko je Meško bral korekture, je bil proti svoji mirni naravi zares hud. Morali smo novo postaviti po njegovem. Vendar ni preklical svoje že davne zahteve, da ga moram tikati. V pismih pa je v naslovu vedno rad videl naslov monsignor.

Danes mi je žal, da nisem pisal svojega uredniškega dnevnika, koliko pomembnih spominov bi se ohranilo za naše kulturnike! Pa kdo je takrat utegnil? Še danes se ne morem načuditi, kje je škof Jeglič dobil čas, da je vse pomembne dogodke svojega škofovanja in svoje razgibane zgodovinske dobe ohranil zapisane v svojem dnevniku. Cel predal vezanih knjig njegovega dnevnika se je ohranil. Dokaz, da je bil velik škof, ki je doživel in tudi naredil velike reči. Jaz pa sem zapisal le te drobne spomine. Kljub vsemu težaškemu delu urednikovanja sem za tista leta svojega življenja Bogu hvaležen, zakaj biti urednik velike knjižne založbe se pravi živeti polno kulturno življenje. Res se mi včasih toži po tistih lepih letih naporenega sodelovanja z našimi kulturnimi ustvarjalci.

Miha Maleš: *Stara Ljubljana*

Miha Maleš: *Frančiškanska cerkev v Ljubljani*

Pred pomladjo

Stanko Vuk

*Jutranji mesec na nebu
marca. O, da bi apostol
vzdignil roko
in razpostavil pomladne zvezde.*

*Mraz je srebrn
in ozek
in brsti
so dobri za piščali.*

*Junci orjejo zemljo
in v snegu je pomlad.
Kmet gre težko po njivi,
ko mornar, ko stopi prvič
na kopno in čuti
svetlobo in prostor in rast.*

Spomin na mohorjevske Prevalje

Dr. Franc Sušnik

Prevalje so koroški kraj na jugoslovanski strani.

Kraj, ki je bil na tem, da živi kot železarski orjak; svojih 60 let, do zadnjega izdihljaja 1899, je bila na Prevaljah velika železarna.

Toda prevaljski plavži so morali na ljubo Donawitzu ugasniti, medtem ko so male Ravne ostale in v svobodi zrasle v današnje velike; tam nekje v tem Donawitzu pa jih je danes sto in sto, ki marnja in jezika svojih prevaljskih dedijev ne razumejo več.

Bile so Prevalje leta 1945 na tem, da postanejo politično in kulturno središče koroškega kota: tu je bil tedaj okraj, tu tudi prvi zametek gimnazije.

Toda fužinarska tovarišija je potegnila na Ravne, mladini je odprla graščino, ki so jo dedi bili zgradili v davni raboti.

Nič pa ni odtegnilo Prevaljam mika, razpoloženim v široko dlan smrekovih bregov, posodo usahlega jezera, nanj je spomin ime cerkve na Fari »pri Devici Mariji na jezeru«.

Svoje so bile Prevalje, svoja na spodnjem kraju Fara: eno trg, drugo vas, v avstrijskih časih eno nemško, z nemško šolo, nemškimi pisarnami, nemškimi trgovinami, – drugo: steber slovenstva v Mežiški dolini.

Na Fari je bil »prevaljski kapitelj«, župnik z dvema kaplanoma, celo s tremi kdaj. Bil je Rožan dr. Anton Müller, ki je novo cerkev pozidal, fužinarji so udarniško delali, gospodje niso kaj dali: »Der Pfaff soll sich seine Werkstatt selber bauen!« – Far naj si svoje obrtišče sam zgradi! Za Müllerjem dobri Anton Kesar, Hotmirec iz Kotmare vesi. Prišla sva z materjo po slovo, ko sem bil na poti v prvi razred gimnazije, materi je stisnil petdesetak v roko, meni petak »za češplje«, pa je zneslo prav toliko, kolikor je znašala znižana moja vzdrževalnina za prvo polletje v celovškem Marijanišču.

To so bila tedaj živa leta narodnega prebujanja koroških Slovencev. Meško je prihajal iz svojega samotnega Sentanela v tovarišijo prevaljskega kapitlja; pri Štekeljnu so bili shodi in igre; igre in vaje za nove so si podajale roke; z Dobrij so prihajali študentje *Kotniki*, starosta med njimi *Franc*, poznejši prosvetni inšpektor in ravnatelj Mohorjeve, ob njem *Janko*, zdajni univerzitetni profesor. Se iz Koprivne jo je kdaj primahal *Hojnik*, kar v škornjih izpod Olševe, iz Kotelj *Stingl* z bradico, razgledani in pismeni Čeh, ki je Kuharja-Prežiha, Vorančevega očeta, učil politike, za bradico pa si je izgovoril posebno škofijsko dovoljenje. Hojnik je bil svojim Koprivcem vse: fajmošter, učitelj in šolski upravitelj, poštar, zdravnik, lekarnar in graditelj cest. V črnsko župnišče je napeljal telefon, da sta imela z *Dobrovcem* na začetku vojske 1914 nevarne sitnosti, češ da vohunita za Srbe. (Ta Dobrovč je prvi čas stare Jugoslavije Črno prekrstil, kratek čas je bilo »Černo«, češ zaradi čeri; znamke s tem poštnim žigom so filatelističen ocvirek.)

Smodej je bil za kaplana na Prevaljah, imeniten tenorist, eden tistih Štajercev, ki so prišli na branik slovenstva na Koroškem kakor Meško, *Vinko Poljanec*; s Prevalj je šel v Celovec za stolnega vikarja in bojevitega urednika Mira, ob prevratu 1918 je bil generalni komisar slovenske vlade v Celovcu (pozneje senator v Beogradu).

Sekol je bil za kaplana, doma v Dobrli vesi, dobrotnik slovenskih dijakov, tudi moj. S Pre-

Pogled na Prevalje

Prevalje pred 80 leti; pogled od zahoda

valj je šel za župnika v Vogrče, potem v Pečnico na Baškem jezeru, nazadnje v Globasnico.

Baje je Sekol tedaj, leta 1945, ko se je zdelo, da se utegnejo koroške meje premakniti, v družbi duhovnikov, ki so zdvajali, kako biti za Jugoslavijo, kjer vlada komunizem, dejal s svojo možato, asketsko preproščino: »Pa če je hudič v Jugoslaviji, jaz sem za Jugoslavijo.« Mar bi se Nемеc v podobnem primeru drugače odločil? Avstrija ne zanj ne za tolike druge, ki so bili vzravnani Slovenci, ni hotela biti domovina. Navsezadnje: kdo in odkod so bili mnogi gestapovci, ki so trebili njega in tolike druge? In vendar je na plebiscitu 1920, kakor je tako tedaj zapisal prevaljški kronist, dvanajst tisoč Slovencev glasovalo proti Jugoslaviji in za Avstrijo – volilo Avstrijo za domovino, ki Slovincu, najsi Prakorošču, domovina biti ni in ni hotela. Usodni razkol koroške duše.

Ogris, Rožan iz Smarjete, poznejši župnik v Ločah na Baškem jezeru (in nemškemu nagnjenju škofijstva kljubujoči doctor iuris utriusque), me je peljal na sprejemni izpit v Celovec; ne oče ne mati nista vedela, da je treba tudi kaj plačati; videl sem, ko se je zale-

sketal cekin, ki ga je zame položil v gimnazijski pisarni.

Borbene so bile kaplanske pridige proti freigeistovski nemškutariji.

Štritof, Kranjec iz Cerknice, se je ob volitvah za Grafenauerja, ki je bil slovenski poslanski kandidat, tako razvnel, da so mu manšete frlele s prižnice, tudi kaki ženički na nos, in smo jih ministranti hiteli pobirat.

Štritof je šel s Prevalj na drugi konec Koroške, v Gorje-Gorjane na Zilji, te Gorje, kjer je svoje dni dal *Matija Majar* svoje Ziljane pričakati mladega Franca Jožefa z gromovitimi živio-klici. »Wohnen hier auch Slawen?« je vprašal cesar. Ali bivajo tu tudi Slovani? Nato Matija Majar: »Jawohl, Majestat, von hier bis an die Tore von Konstantinopel.« Da, veličanstvo, odtod pa do carigrajskih vrat.

Osem let, od 1919 do 1927, so bile Prevalje *mohorjevske*. Ko so zavezniki (ZDA, Velika Britanija, Francija in Italija) zahtevali, da se mora jugoslovanska vojska iz Celovca umakniti, se je umaknila iz Celovca tudi Mohorjeva in našla zavetišče na Prevaljah: tiskarna v

opuščenih poslopij nekdanjih fužin, uprava pa v mežnariji na Fari. Dvojne so postale Prevalje tedaj: ene s krajevnimi obzorji in svojo vaško politiko – druge z razgledi v svet slovenske kulture; domače fante je pritegnila Mohorjeva in jih vzdignila iz prevaljske nižine, *Jurača Jožeta, Mikelnovega Frica*. Ravnatelj je bil *Jožef Zeichen*, Rožan iz Št. Jakoba, po cerkvenem dekretu župnik nezasedene Strojne. (Zadnji, ki je mnogo let prej še res na Strojni bival in živel, jim je za slovo pridigal: Preljubi Strojanci, kaj bo, kaj bo, ko bo Gospod na sodni dan pogledal, pa nobenega Strojanca na desni strani ne bo!) – *dr. Franc Cukala*, dekan na Ravnah, na Gomilskem doma, prej župnik v Podkloštru pod Beljakom, pozneje stolni prošt v Mariboru, je bil predsednik. Iz Ljubljane, iz vseh slovenskih mest, iz vse Slovenije, ki je bila tedaj »dravska banovina«, so prihajali kulturniki na Prevalje. Prišel je *Finžgar*. »Glej, Finžgar!« Mlade oči so zažarele, misel je skočila Pod svobodno sonce. (Mnogo pozneje kdaj je bilo v Ljubljani med mladimi: »Glej, Finžgar!« – »Rudi Finžgar?« – »Fran Saleški Finžgar!« – »Je, »Saleški« njegovo partizansko ime?«).

Devetdeset knjig v blizu dva milijona izvodih je bilo natisnjenih na Prevaljah; v dveh milijonih knjig je ime Prevalje, zapisane so Prevalje v zgodovino slovenskega tiska.

Kazalo je, da bo sloves Prevalj v železnških tračnicah z vlitim PREVALI, od Dunaja do Trsta so tekle, celo pri Teheranu jih je videl

Poselsko poslopje grofov Haenckel-Donnersmark na Prevaljah, kjer je poslovala Družbina tiskarna od julija 1919 do decembra 1927

Družbina hiša na Prevaljah, kjer so bili uradni prostori

Ivan Kokol, učenec in prijatelj Prežihovega Voranca. Toda te tračnice so že zamenjane in pretopljene. Ostalo je ime PREVALJE milijonkrat v slovenski knjigi.

Kdo teh bi, ki jih ti spomini deset- in desetletja nazaj kličejo iz grobov, prepoznal današnje Prevalje, to sončno domovanje delavcev, fužinarjev, rudarjev, pilarjev, inštalaterjev, gradbincev, nogavičark in papirničark, žagarjev in gozdarjev: – vse nove, vse velike, vse slovenske?

Ko so bile slovenske knjige še nevarne . . .

Jakob Richter

S kakšnim spoštovanjem smo nekdam jemali Mohorjeve knjige v roke! Bil je praznik pri hiši, ko jih je oče prinesel, položil na mizo in smo jih smeli otroci odpirati in si ob njih potolažiti svojo vedoželjnost. Zimski večeri nam niso bili predolgi, niso bili pustí, Slovenske večernice so jim pregnale puščobo in dolgčas. Nekateri smo brali *mohorjevke* na glas, drugi so poslušali, vsi pa smo ob spodbudnih in poučnih spisih spoznavali svet. To je bila šola, ki ni mnogo stala, je pa mnogo dala, dala duhovnega užitka in znanja.

Kakor ljudje, tako imajo tudi knjige svojo zgodovino. Tudi Mohorjeva knjiga je doživela, ker že skozi stoletje plemeniti naš rod, marsikateri nezasluzen udarec. Ko je budila narodno zavest, je zadela na močne nasprotnike. Naj bo za spomin napisan po starih spisih dogodek, ki ga je doživel *Mohorjev koledar* v slovenskem trgu Vitanje pred osemdesetimi leti.

Vitanje je bilo skozi stoletja last krških škofov, ki so si ta svet pridobili s posestjo sv. Eme. Imenovalo se je prvotno Vidov grad. Ker je ležalo ob prometni cesti, ki je vodila iz Celja v Slovenji Gradec, so se v trgu in okolici kmalu začeli naseljevati tujci. Ko je krški škof Jožef Auersperg leta 1778 prodal trg z obema gradovoma nemškemu graščaku Jožefu Dienersbergu, se je nemška posest z novimi doseljenci še povečala.

V trgu sta obstajali ob koncu prejšnjega stoletja dve ljudski šoli: slovenska s tremi razredi in nemška z dvema razredoma. Slovensko šolo je obiskovalo 363 otrok, nemško pa 66. Slovensko šolo je vodil nadučitelj Jožef Zirngast, ki je bil doma od Sv. Trojice v Slovenskih goricah, nemško pa Anton Wiexler, ki je bil rojen v Slovenjem Gradcu. Oba sta bila avstrijsko usmerjena in sta zato nemško čutila,

medtem ko sta bila oba dušna pastirja zavedna Slovenca: *Josip Žičkar*, ki je umrl kot državni poslanec v dunajskem parlamentu in *Jurij Šelih*, ki je umrl kot župnik pri Sv. Kunigundi na Pohorju. Ni čudno, da je v času narodnostnih borb prišlo med njimi do mučnih napetosti, katerih žrtev so bile tudi slovenske knjige.

Celjski okrajni glavar *dr. Pavel Wagner* je dne 29. oktobra 1890 pisal mariborskemu škofu *dr. Mihaelu Napotniku* pismo, v katerem mu sporoča, da je nadučitelj Jožef Zirngast tožil kaplana Jurija Šeliha, ker je v šoli priporočal in zapovedal otrokom brati od države prepovedane knjige, ki so po vsebini usmerjene proti javnemu redu in miru. Šlo je za dva spisa, ki jih je izdala Družba sv. Cirila in Metoda: Tisočletnica Metodova. Spisal duhoven ljubljanske škofije. Izdal odbor za priredbo vlaka v Velehrad in Prago. Ljubljana 1885, in za knjižico: Valentin Vodnik, prvi slovenski pesnik, izdana v Ljubljani 1889. Zirngast je verjetno iz nevednosti sporočil okrajnemu glavarju, da je te dve knjižici izdala in jih širi *Mohorjeva družba*, kaplan pa jih v šoli otrokom priporoča. Okrajni glavar pravi v pismu, da iz pedagoških razlogov noče v šoli zasliševati otrok, zato prosi škofa, naj on nastopi proti Juriju Šelihu.

Zanimivo je, kako se je obtoženec Jurij Šelih zagovarjal. Njegov zagovor, ki ga je poslal škofu, prinašamo v izvlečku dobesedno:

»Ni res, da bi bil jaz otrokom zapovedal, da naj bero prepovedani dve knjižici. Stvar je bila v resnici naslednja:

Ko sem v prostem času (Zwischenstunde) prišel v šolo, sem videl na tabli napisano: Tisočletnica Metodova, spisal . . . in Valentin Vodnik, prvi slovenski pesnik . . . Vprašal sem otroke, kdo je to napisal na tablo. Zdaj mi začnejo otroci vsi po vrsti govoriti: Lehrer (učitelj) so to napisali in rekli, da so to silno hudobne bukve, da so strašno grde reči v njih popisane in če bi kdo imel te knjige, naj jih prinese v šolo, da jih bodo v ogenj vrgli ali pa naj jih sam sežge doma. Dvoje knjig so Lehrer že v ogenj vrgli . . .

Prve knjižice, Tisočletnica Metodova, nisem bral, zato o tej knjigi tudi nisem ničesar otrokom omenil. Bral pa sem drugo knjigo, ki je pisana v krasnem jeziku in ni po mojem prepričanju prav nič škodljiva, ker slika življenje zaslužnega moža in blaži zato vsako plemenito srce. Zato sem rekel naravnost, da ta knjiga (Valentin Vodnik) nikakor ni hudobna, da ni

Jakob Richter

v njej nič grdega. Povedal sem otrokom v kratkem, kaj je bil Valentin Vodnik in da mu je Ljubljana postavila spomenik, katerega sem sam občudoval, ko sem potoval na Višarje in k Mariji Pomagaj. Rekel sem torej otrokom: V šolo te knjige seveda ne smete nositi in je tu brati. Ako pa kdo ima to knjigo doma in jo bere, s tem ne bo greha storil.

To so bile moje besede, kolikor so mi ostale v spominu in vsi otroci bodo potrdili, da sem res tako govoril. Da je pa ministrski odlok prepovedal ti knjigi, mi takrat ni bilo znano. Toda tudi proti temu odloku se nisem pregrešil. Kajti odlok ministrstva 8. marca 1890 št. 235 veleva samo, naj se dotični knjižici izločita iz šolskih knjižnic. Otroci teh knjig nimajo. Kdo naj bi jih njim v roke spravil? Morda družba sv. Mohorja, kakor 'modro' piše nadučitelj? Čudno se mi je zdelo, kako je mogel nadučitelj otrokom pojemat i te knjige in jih v ogenj zmetati. Zato sem vprašal učenca tretjega razreda, kakšne knjige je vrgel nadučitelj v ogenj. Odgovoril mi je: To so bile bukve družbe sv. Mohorja, koledar in še ena knjiga. Kaj bolj natančnega nisem mogel izvedeti. Da

so bile to res Mohorjeve knjige se vidi iz pritožbe, v kateri stoji, da so knjige prišle otrokom v roke »durch den hier allgemein verbreiteten Mohorverein.« (Po tukaj splošno razširjeni Mohorjevi družbi.) Šlo je torej za Mohorjeve knjige, ker ta družba prepovedanih knjig ni izdala in jih tudi ne širi.

Bilo bi zanimivo ugotoviti, koliko knjig družbe sv. Mohorja je g. Zirngast že od tega časa otrokom pojemal in zmetal v ogenj. Te knjige širiti je sveta dolžnost vsakega rodoljuba, kateremu je pri srcu pravi napredek, resnični časni blagor in večna sreča našega milega naroda. Širiti te knjige je sveta dolžnost ne samo duhovnikov, temveč tudi svetnih razumnikov. Če pa te knjige zažigajo, potem je resnica, kar piše tožnik ob sklepu tožbe: Auf diese Weise kann das Gute nicht gedeihen (Tako ne more uspevati dobra stvar).«

Škof dr. Mihael Napotnik je dal Selihov zagovor prevesti v nemščino in ga poslal okrajnemu glavarju v Celje. V svojem dopisu je poudaril, da Jurij Šelih ni zapovedal otrokom, da morajo brati od države prepovedani knjižici. Naročil jim je samo, naj jih ne nosijo v šolo, doma pa jih lahko brez greha berejo. To je rekel zaradi tega, ker ni vedel za ministrski odlok. Z vso odločnostjo pa je zavrnil trditev nadučitelja Jožefa Zirngasta, da Mohorjeva družba širi te knjige. Če meče nadučitelj Mohorjeve knjige v peč, je to spričevalo njegove nevednosti, saj Mohorjeva družba vrši le kulturno poslanstvo, ko s svojimi knjigami vzgaja in izobražuje preprosto ljudstvo.

Ta dogodek smo poklicali v spomin, da bi nam bile Mohorjeve knjige še dragocenejše, saj vidimo, da so s svojim narodom delile veselje in žalost, prijetne in bridke ure. Naj bi tudi v sedanjem času uspešno vršile svoje poslanstvo!

Miha Maleš: Vinjeta

Zgodovina in zemljepis pri Mohorjevi v 120 letih

Silvo Kranjec

Ze ustanovitelji *Društva sv. Mohorja*, prednika današnje Družbe, so se dobro zavedali, kakšnega pomena je za vsak narod poznanje lastne preteklosti v zvezi s preteklostjo njegovih sosedov in vsega kulturnega človeštva. Tako je bila med petimi knjigami prvega leta 1852 tudi »Kratka povestnica goriške nadškofije«, ki jo je ob stoletnici njene ustanovitve napisal »Franc Blažič, bogoslovec v Goriškem Semenišču«. Pod tem imenom se je skrtil kasnejši zaslužni profesor goriškega bogoslovja dr. *Štefan Kocijančič*, evropsko znan orientalist, ki je obvladal nič manj kot trideset jezikov.

Društveni odbor pa je imel daljnosežnejše načrte. Najprej je brezuspešno skušal dobiti Svetovno zgodovino župnika *Matije Vrtovca*, katere nedokončan rokopis je bil po pisateljevi smrti prišel v last dr. Bleiweisa in ravno tako nedokončan rokopis Slovenske zgodovine osmošolca *Janeza Trdine*. Oba rokopisa pa sta kasneje le bila objavljena. Vrtovčevo zgodovino je izdajal Bleiweis leta 1853 v snopičih kot prilogo *Novic*, Trdinovo zgodovino pa je leta 1866 izdala Slovenska Matica, sicer z nekaterimi popravki, vendar proti volji pisca, ki jo je bil pred šestnajstimi leti napisal. Društvenemu odboru ni kazalo drugega, kot da je še istega leta 1852 razpisal »darilo 200 srebrnih goldinarjev tistemu pisatelju, čigar zgodovina bo od društvenega odbora za najboljšo in našemu preprostemu ljudstvu najprimernejšo spoznana«. Ta zgodovina naj bi »v prijetni, lahko razumljivi besedi vesele in žalostne dogodke našega milega naroda od najstarejših do najnovejših časov pripovedovala in razlagala«.

Pisatelj, ki bi bili zmožni tako zgodovino napisati, je bilo takrat pri nas težko

dobiti. Zato, in tudi zaradi nasprotstev med Celovcem in Ljubljano, je ostal društveni razpis brez odmeva. Tudi sicer se je moralo Društvo sv. Mohorja boriti z mnogimi težavami, dokler se ni leta 1860 spremenilo v cerkveno bratovščino – *Družbo sv. Mohorja*.

Spremenile so se tudi razmere v državi, začela se je doba ustavnega življenja, ki posledaj ni bila več prekinjena in slovensčina je počasi, a vztrajno prodirala v javnost. Prebujeno ljudstvo je želelo branja in pouka in število udov je od pičlih 300 v zadnjem letu Društva naraslo v prvem desetletju Družbe na dobrih 17.000 v letu 1871. Razumljivo je, da je odbor ta nagli razvoj komaj dohajal in sproti preskrbel branja ukaželjnimi množicam. Zato ni mogel misliti na večje načrte, kot sta bili slovenska ali celo obča zgodovina. Vendar čisto zanemarjal ni ne te ne one.

Posebno dobrodošli so bili zgodovinski kot tudi zemljepisni sestavki za takrat ustanovljene *Slovenske večernice* in *Koledarček*. Večernice so npr. v prvem zvezku leta 1860 prinesle »Zofijino cerkev v Čarigradu«. Zanimivo je, da je ta znamenita stavba bila kasneje v Mohorjevih koledarjih v zvezi s potovanji

Prof. Silvo Kranjec

v Carigrad še dvakrat opisana. V naslednjih zvezkih Večernic in Koledarčka so izšli med drugim: življenjepis Herberta Turjaškega (1861), »Kratek razgled sveta in posebno naše zemlje« od Janeza Godine Verdelskega (1862), »Turki na Koroškem« in »Sv. Ciril in Metod« (1863), sloviti »Spomini starega Slovenca« (1865, Andrej Pajk oz. Josip Jurčič), »Vitovec pri Trojanah« (1866, Andrejčkov Jože), »Bitva pri Sisku« (1869, J. Parapat) i. dr.

Šele spomladi 1871 beremo v sejnih zapisnikih Družbinega odbora zopet o občni zgodovini, ki naj bi izhajala »v snopičih za prosto ljudstvo«. Za spisovanje so naprosili *dr. Valentina Zarnika* v Mariboru, s katerim so tudi sklenili zadevno pogodbo.

Zarnik je bil sicer advokat, a je prvi dve leti na dunajski univerzi študiral zgodovino in njegov profesor, znameniti zgodovinar Jäger, ga je zelo nagovarjal, naj bi se pripravil na zgodovinsko stolicu na univerzi v Padovi, ki takrat ni bila zasedena. Zarnik pa je bil predvsem navdušen narodnjak in njegov cilj je bil boj za pravice naroda, to mu je pa najbolj omogočal poklic svobodnega odvetnika. Njegovo poznanje novejših zgodovine mu je prišlo prav tudi v politiki, zlasti so slaveli njegovi zgodovinskopolitični članki v takrat ustanovljenem Slovenskem narodu.

Zarnik je bil izrazit liberalen mladoslovenec, vendar je bil v svojih člankih in govorih zelo previden in se je bal zamere pri konservativnih staroslovincih, zlasti pri »očetu« Bleiweisu. Pa se jim je le hudo zameril, ko je v Cerknici po končanem taboru leta 1870, kot pripoveduje dopis v Novicah, pri zdravicah rekel: »da z duhovščino v političnih zborih ni zadovoljen« in povrh »naše slovenske prvake obiral, sebe pa hvalil, kar se je dalo, češ da so mu ljubši ‚dežmanovci‘ kakor sedanje slovensko prvaštvo in ... da je popolen ‚liberalec‘«. To izjavo so konservativci očitno še precej napihnjeno posredovali tudi v Celovec, kajti jeseni 1871 je na seji odbora MD odbornik *Andrej Einspieler* predlagal, naj se pogodba z Zarnikom razdere, ker je ta »pri volitvah agitiral zoper duhovnike in Cerkev«.

Misel na občo zgodovino pri Mohorjevi pa s tem ni bila pokopana. Že spomladi 1872 je Družbeni odbor v *Besedniku* objavil *natečaj* za pisanje občne zgodovine »ki naj bo pisana v vernem katoliškem duhu in v poljudnem slogu. Treba bi bilo zmerom vmes vpletati zemljepis spleh in zlasti slovanstvo v vsakem oziru. Ob-

segala naj bi 4 do 5 zvezkov in vsak snopič naj bi bil zase samostojen«. Odbor vabi pisatelje, da se priglasijo v šestih tednih in predložijo kratko »osnovo« svojega dela.

Na ta poziv se je že v dobrih treh tednih priglasil *Josip Starè*, profesor v Slavonski Požegi, in priložil »osnovo«, s katero je odbor popolnoma soglašal in takoj sklenil z njim pogodbo. Medtem ko je bil svojčas dal Zarnik pobudo, naj bi bila zgodovina opremljena s slikami, je sedaj to sprožil odbor sam; najbrž pa so bile tehnične in finančne ovire krive, da je ostala zgodovina brez slik.

Pisatelj, ki je napisal Mohorjevi družbi in vsem Slovencem do danes najobsežnejšo in najbolj brano *Občno zgodovino*, Josip Stare, se je rodil 16. okt. 1842 v Ljubljani na Starem trgu v hiši št. 15, kjer je imel njegov oče Jožef manufakturno trgovino. Ta je bil bajtarski sin iz Strahinja pri Naklem in se je izučil pri Mihaelu Dežmanu, ki je imel trgovino v hiši na mestu sedanjega Filipovega dvorca na vogalu Stritarjeve ulice. Dežman je bil eden od redkih narodno čutečih trgovcev v takratni Ljubljani in je napravil nad svojo prodajalno prvi javni slovenski napis v mestu. V trgovini ga je obiskoval njegov prijatelj *Valentin Vodnik*, ki je hodil kot upokojenec maševati v čez cesto stoječo cerkvo sv. Elizabete, Dežmanov vajenec – kasnejši oče našega zgodovinarja – mu je pa ministriral.

Tako je mladi Stare zrasel v narodno zavedni okolici in v tem duhu je vplival nanj kasneje na gimnaziji na Reki tudi njegov profesor, pisatelj Janez Trdina in še profesor Katkič, pri katerem se je učil češčine. Pod temi vplivi se je Stare odločil, da gre na univerzo v Prago, kamor je dotlej zašel le malokateri Slovenec. V Pragi je študiral najprej slavistiko, nato pa zgodovino in zemljepis, veliko je občeval s češkimi tovariši in dopisoval v slovenske liste v domovini. Po končanih študijah je zaradi bolehnosti ostal eno leto doma, nato pa sprejel službo na gimnaziji v Osijeku, ker v domovini ni dobil mesta. Po enem letu je prišel na gimnazijo v Slavonsko Požego in odtod jeseni 1872 na gimnazijo v Varaždin, kjer se je lotil naloge, napisati Slovencem občno zgodovino.

Lotil se je je z veliko pridnostjo in prvi snopič je izšel že leta 1874. Celotnemu delu je napisal Uvod, ki obsega na skupaj desetih straneh tale kratka poglavja: Kaj je zgodovina, Korist zgodovine, Časoslovje, Raz-

Zgodovinar Josip Stare

delitev zgodovine, Človeška plemena, Načini človeškega življenja, Državne in verske oblike. Nato sledi kratek Zemljepisni pregled starega sveta, zgodovina sama se začne z vzhodnimi narodi, tem sledijo Grki in Makedonci, s čimer se konča I. zvezek, nato sledi II. zvezek z Rimljani.

Oba prva zvezka sta izhajala v snopičih v letih 1874–1877. Leta 1878 je začel s 5. snopičem izhajati III. zvezek, ki je bil končan z 9. snopičem leta 1882 in obsega zgodovino srednjega veka. Tu popisuje zgodovino vsakega naroda posebej namesto hkratnega popisa posameznih dob, kar pisatelj v predgovoru opravičuje kot primernejše za knjigo, namenjeno preprostem ljudstvu. Poleg konca III. zvezka je prinesel 9. snopič tudi začetek IV. zvezka, tj. zgodovine novega veka. Začne se z opisom iznajdb in odkritij ter cerkvenega razdora ali reformacije. Ob to zadnje poglavje se je spotaknilo nekaj »nestrpljivih poverjenikov in udov«, kot je pisal Staretu odbornik Einspieler in odbor jih je skušal pomiriti z obljubo, da bo odslej izhajala Občna zgodovina vsako drugo leto menjaje se z Zgodovino katoliške Cerkve.

Zdi se celo, da je bilo v nevarnosti nadaljevanje Občne zgodovine sploh, kajti *Fr. Levec* se je v Ljubljanskem Zvonu zelo zavzel zanjo, za kar se mu je Stare lepo zahvalil.

Tako je kriza srečno minila in leta 1883 je namesto Staretove Občne zgodovine izšla »Zgodovina svete katoliške cerkve za slovensko ljudstvo. Spisal dr. Ivan Križanič, profesor bogoslovja in podvodja v knezoškofijskem semenišču v Mariboru. I. zvezek.« Šele leta 1884 je izšel 10. snopič Občne zgodovine, leta 1886 11. snopič in ko je bila leta 1887 s III. zvezkom Zgodovina katoliške cerkve končana, je izšel leta 1888 Staretov 12. snopič, ki je prinesel konec IV. zvezka (srednji vek) in tudi že začetek V. zvezka (zgodovina novega veka od francoske revolucije dalje).

Poslej je Občna zgodovina redno vsako leto izhajala in leta 1891 je bil s 15. snopičem končan V. zvezek tega velikega dela, o katerem je Družbin odbornik Simon Janežič pisal Staretu: »Res lepo, velikansko delo ste dokončali, s katerim more Družba s pisateljem vred ponosna biti. Ni lahko celo med Nemci tako gladko in poljudno pisane Zgodovine najti.«

In res je velika odlika Staretove Zgodovine prijetno pripovedovanje, ki je pritegnilo številne bralce, da so mnogi prebirali posamezne snopiče kot zanimivo povest na dušek. Seveda ima tako obsežno in v tako dolgem razdobju izhajajoče delo tudi svoje slabosti. Pisatelj sam se je kasneje jezil, da mora pisati po načrtu, ki je v dolgih letih v marsičem zastarel. V Zagorju na koncu se opravičuje, da mu je obširna snov narasla preko prej določenega okvira, zato mu je zmanjkalo prostora zlasti za kulturno zgodovino. Današnji bralec pogreša tudi odstavkov iz gospodarske in socialne zgodovine, ki je bila pa v tisti dobi še splošno malo upoštevana.

Tudi v teh letih, ko je izhajala Občna zgodovina, so prinašali *Koledarji* in *Večernice* razne zgodovinske in zemljepisne sestavke. Tako je v *Koledarju* za leto 1874 *J. Steklasa* opisal poljskega kralja *J. Sobieskega*, v *Koledarju* za leto 1883 pa generala *Lavdona*. V *Koledarju* za leto 1881 je *J. Jurčič* pisal o *Obrih ali Avarih*, v *Večernicah* za leto 1883 pa *Ivan Vrhovec* o *Turkih pred Dunajem leta 1683*. V *Večernicah* leta 1885 je *J. Steklasa* opisal *Prebivalce avstrijsko-ogrške države po narodnosti in veri*, v onih leta 1891 pa *Fr. Kos* »*Razširjanje krščanstva med Slovenci*«.

Dr. Josip Gruden

Komaj je Občna zgodovina začela dobro izhajati, ko je iz krogov poverjenikov prišla pobuda, naj bi Družba izdala tudi kratek *zemljepis* z najpotrebnejšimi zemljevidi. To misel je sprožil *Louvo Herg*, župnik v Limbušu, ki je v začetku leta 1875 pisal odboru, naj bi zastran rokopisa stopil v stik s profesorjem *Janezom Jesenkom* iz Trsta. Odbor je to storil in dobil od Jesenka takoj pritrdilen odgovor z načrtom, kako naj bi se obširna tvarina razdelila na sedem snopičev. Načrt je bil le malo spremenjen, potrjen in tudi določeno, naj bi 1. snopič izšel že leta 1878. Zakaj se to ni zgodilo, moremo le ugibati, ker žal nimamo arhivskega gradiva.

Tudi kasneje se je Družba brez uspeha ukvarjala s takimi načrti. Tako je leta 1888 pisal *A. Janežič* Staretu, ko se je zdelo, da bo zadnji snopič *Zgodovine* izšel že leta 1890: »Za tem bi prišel na vrsto poljuden *Zemljepis* s podobami.« *J. Sket* je pa dodal: »Ko *Zgodovino* končate, mislimo na njeno mesto najmanj vsako drugo leto kako celotno *zemljepisno* ali *narodoslovno* knjigo s slikami podati.« Iz teh načrtov so nastale Staretova knjiga »Kitajci in Japonci« (1893), Vrhovčeva

»Avstralija in nje otoki« (1899) in zlasti Bezenškova »Bolgarija in Srbija« (1897).

Leta 1898 je avstro-ogrška monarhija praznovala petdesetletni jubilej vladanja cesarja Franca Jožefa. Pri splošnem proslavljanju tudi Mohorjeva ni smela manjkati in je izdala lepo opremljeno knjigo (opremil slikar *Josip Germ*) »Naš cesar«, ki jo je napisal eden najboljških slovenskih zgodovinarjev in Družbin odbornik *Josip Apih*, profesor na celovškem učiteljskišču, kjer si je pridobil veliko zaslug za vzgojo slovenskih učiteljev na Koroškem. Apihova knjiga kljub svojemu naslovu ni v prvi vrsti proslavljanje vladarjevih zaslug, ampak v spretni obliki podaja politično, gospodarsko in kulturno zgodovino Slovencev v drugi polovici prejšnjega stoletja, kakršne dotlej še nismo imeli.

Drug tak zunanji povod, petindvajsetletnica zasedbe Bosne in Hercegovine, je bil kriv, da je Mohorjeva izdala knjigo »Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini« v dveh zvezkih leta 1904 in 1905. Pisatelj *Jernej Andrejka* se je udeležil zasedbe kot poročnik slovenskega pešpolka št. 17, pri katerem je služil dobri dve desetletji. Zaradi spretnega opisovanja krajev in ljudi – pisatelj je tudi sicer pisal črtice iz vojaškega življenja – in ker je bilo veliko Slovencev udeleženih pri bosenskih dogodkih, je postala knjiga zelo popularna.

Končno je le prišla na vrsto tudi tako dolgo zaželeno in pripravljano *Zgodovina slovenskega naroda*. Tega dela se je lotil profesor cerkvene zgodovine v ljubljanskem bogoslovju, kanonik *dr. Josip Gruden*. Kot pravi v predgovoru, je hotel »v obliki zgodovinskih slik in povesti opisati značilne dogodke in osebe iz naše preteklosti, pri tem pa vpoštevati prav tako politično, kakor tudi kulturno in cerkveno zgodovino. Vsi raznoliki pojavi slovenskega uma in slovenskega junaštva naj dobe na teh listih skromen spomenik«.

Pisateljeva metoda in njegov poljuden, vsakemu umljiv način pripovedovanja, sta skupaj z bogatim slikovnim gradivom napravila Grudnovno zgodovino za pravo ljudsko knjigo, še bolj kot je bila svojčas Staretova Občna zgodovina. Le žal, da pisatelj zaradi bolezni in prezgodnje smrti (+1922) ni mogel svojega dela dokončati. V šestih zvezkih, ki so na skupaj 1088 straneh izšli v letih 1910–1916, je obdelal čase do začetka velike francoske revolucije.

K sreči na nadaljevanje ni bilo treba čakati dalj kot dobro desetletje. Vreden Grudnov naslednik je postal *dr. Josip Mal*, ravnatelj Narodnega muzeja v Ljubljani, ki je njegovo delo srečno privedel h koncu. Svojemu delu Zgodovine slovenskega naroda je dal podnaslov »Najnovjša doba«, sicer pa je obdržal dosednji način podajanja snovi in razporeditve na poglavja in oddelke, le štetje strani je začel na novo, da ne bi prišlo do prevelikih števil. Tako je leta 1928 izšel sedmi zvezek celotne Zgodovine in v naslednjih letih do leta 1939 še devet zvezkov, tako da obsega Malova Najnovjša doba Zgodovine slovenskega naroda skupno 1213 strani in na koncu seznam virov. Glede na tako velik obseg nujno potrebno Kazalo h Grudnovi in Malovi Zgodovini slovenskega naroda je sestavil *prof. Ljudevit Mlakar* in je izšlo tik pred sovražnikovo okupacijo našega ozemlja leta 1941.

Tudi v teh desetletjih je prinesel Koledar marsikak pomemben in poučen zgodovinski ali zemljepisni sestavek. Tako beremo v Koledarju za leto 1902 o »Slovcih v Egiptu« (*K. Pečnik*) in pa zanimiv potopis »V Carigrad« (*Lj. Stiasny*). Ta potopis je pisec nadaljeval čez dve leti pod naslovom »Iz Carigrada v Tiflis«. V istem Koledarju za leto 1904 je kitajski misijonar *o. Veselko Kovač* priobčil spis »Boksarji. Krvava slika s Kitajskega«. Naslednje leto je *Ivan Trinko* opisal »Beneške Slovence«. V Koledarju za 1912 je neznan pisec opisal »Vojsko v Tripolisu«, čez dve leti pa *Anton Bezenšek* »Balkansko vojno«. V tem Koledarju za leto 1914 je tudi zanimiv spis »Panamski prekop« (*J. Pavlin*).

Prva svetovna vojna je Družbo hudo prizadela. S tem, da je morala prva Jugoslavija prepustiti sosedom slovensko Koroško in velik del Primorske in Notranjske, je izgubila Družba svoj sedež in mnogo svojega članstva. Šele ko je po mnogih težavah dobila svoj novi dom v Celju in zlasti tudi novega urednika *F. S. Finžgarja*, je mogla začeti s pospešenim delom.

Življenje v novi državi z vsemi spremembami v Evropi in po svetu je terjalo več znanja ravno na področju zgodovine in zemljepisa. Novi urednik je skušal ustreči tej potrebi s primernimi članki v Koledarju, npr. leta 1922 »Mirovna konferenca in Jugoslavija« (*L. Ehrlich*), pa tudi s knjigami. V Koledarju je napisal pri posameznih mesecih važne zgodovinske dogodke, ki so se zgodili tisti mesec in rojstne dneve znamenitih mož. Pod naslovom

»Kaj nam pripoveduje kalendarij« je v Koledarju za leto 1927 *Silvo Kranjec* te podatke povezal v nekakšno pregledno *zgodovino Slovencev in Jugoslovancov*. Od 1929 dalje pa so bili pri mesecih navedeni pomembni dogodki iz občne zgodovine, ki jih je isti avtor povezal v kratek pregled občne zgodovine s slikami pod naslovom »Od faraonov do Zveze narodov«. V Koledarju 1928 je objavil *Ivan Dolenc* za narodno in državljansko vzgojo pomemben prispevek »Od podložnika do državljana. Razmišljanje ob desetletnici majske deklaracije«.

I. Dolenc je dal pri nekakem uredniškem sosvetu, ki ga je Finžgar od časa do časa skliceval, tudi pobudo za *Zgodovino Srbov*. Napisal jo je *Silvo Kranjec*, ki je imel malo prej v S. K. Akademskem starešinstvu dve predavanji o postanku političnih strank v Srbiji, za kar je

Dr. Josip Mal

bilo takrat pri nas veliko zanimanja. Knjiga je imela precej slik, zgodovinske zemljevide je narisal *dr. Valter Bohinec*, naslovni lesorez »Karadjordje« pa je napravil *Božidar Jakac*.

Dasi se je knjiga razrasla preko obsega redne letne knjige, je moral biti zlasti naj-novejši del precej skrčen, zato je znani srbski zgodovinar *Vladimir Čorović*, ki je o njej poročal v Srbskem književnem glasniku (16. julija 1928, str. 460–462) v njej po pravici še marsičesa pogrešal. Vendar je končal z ugotovitvijo: »Sicer pa je knjiga i koristna i simpatična. V zadnjih nekaj letih je bilo malo del, pisanih izven srbskih vrst, v katerih bi bilo toliko razumevanja za naša pojmovanja«. Stiska s prostorom je bila tudi kriva, da je izšel naslednje leto 1929 na šestnajstih straneh poseben »Dodatek h knjigi Zgodovina Srbov«, ki je vseboval rodovnike srbskih dinastij ter osebno in stvarno kazalo, kar vse ni našlo prostora v sami Zgodovini.

Naravno je imel urednik v načrtu, da bi Zgodovini Srbov pri Mohorjevi sledila v doglednem času Zgodovina Hrvatov, do česar pa iz različnih vzrokov ni nikoli prišlo. Zaenkrat je bilo treba dobiti primerno knjigo za prihodnje leto, 1928, ko je bila desetletnica osvoboditve in postanka prve Jugoslavije. Imel je že obljubo *dr. Antona Korošca*, da napiše svoje spomine na takratne dogodke, s čimer bi dobilo naše zgodovinopisje prvovrsten vir za tisto dobo. Toda: »Ni bilo mogoče... Baš ko je *dr. Korošec* prijel za pero, da bi napisal svoje spomine o zedinjenju, so ga nepričakovano zateli važni politični in državni posli. Vsak ve, da mu ob tem ogromnem delu ni bilo mogoče pisati. Zato pa je poskrbela Mohorjeva družba svojim članom knjigo *Silva Kranjca*, ki je opisal po različnih virih zgodovinski potek našega zedinjenja.« Tako piše urednik *F. S. Finžgar* v svojem uvodu h knjigi *S. Kranjca* »*Kako smo se zedinili*«, ki je izšla leta 1928 kot petindvajseti zvezek *Mohorjeve knjižnice*.

V naslednjih letih je izšlo v Koledarjih več priložnostnih in drugih člankov iz zgodovine in zemljepisa. Tako leta 1931 »Ob desetletnici koroškega plebiscita« (*B. H. Stare*) in »Države sveta« (*V. Bohinec*) ter leta 1932 »O ljudskem štetju« (*S. Kranjec*).

Istega leta je kot 53. zvezek Mohorjeve knjižnice izšla »Irska«, ki sta jo spisala *Lambert Ehrlich* in *Jan Plestenjak*. Knjiga je v času aleksandrovske diktature nekako Slovencem za zgled popisovala borbo Ircev za versko

in narodno svobodo proti angleškemu absolutizmu in centralizmu. Izdajo knjige »Naše morje« leta 1933 je podprla takratna Jadranska straža, vsedržavna organizacija, ki je širila zanimanje za naše morje. Knjiga je imela tri dele. V prvem z naslovom »Morje in kopno« je opisal *dr. Valter Bohinec* Jadransko morje in naše primorje, v drugem, zgodovinskem delu so bile popisane »Borbe za Jadran« (*prof. Silvo Kranjec*), tretji del »Umetnostni spomeniki Dalmacije« pa je napisal *dr. Karel Dobida*.

Medtem ko je bilo Naše morje redna članska knjiga, sta izšli naslednje leto 1934 dve zgodovinski knjigi za doplačilo. Prva je bila »*Pregled občne zgodovine*« v treh delih, ki sta ga sestavila profesorja *Stanko Petelin* in *Anton Krošl* in je zlasti dobro rabil dijakom srednjih šol, druga pa učbenik »*Zgodovina trgovine s kratkim orisom občne zgodovine*«, spisal *Anton Krošl*.

Podoben, a obširnejši je bil »*Oris zgodovine Jugoslovanov*« iz leta 1935, ki ga je sestavil *prof. Jan Šedivy* in ki naj bi po besedah avtorja v Uvodu »koristil maturantom pri ponavljanju snovi iz domače zgodovine, učiteljstvu pri pouku v višjih narodnih in meščanskih šolah, pa tudi mladim učiteljem in profesorjem pri pripravih za praktični izpit«.

Tudi te zadnje publikacije so bile dokaz, kako živo se je čutila potreba po novi občni zgodovini. Že v Koledarju za leto 1925 jo je Družbin odbor napovedoval, vendar je šele čez deset let v Književnem glasniku 1935 prišel s konkretnim načrtom. Celotno delo naj bi obsegalo pet zvezkov po okoli 45 pol, to je nad 700 strani velike osmerke. Vse ogromno zgodovinsko gradivo bi se razdelilo takole: I. zvezek bi obsegal obširen uvod in zgodovino starega veka, II. zvezek srednji vek, III. zvezek začetek novega veka do konca verskih vojn (torej okoli 1492–1650), IV. zvezek nadaljevanje novega veka do konca napoleonske dobe (1650–1815) in V. zvezek zgodovino zadnjih sto let do konca svetovne vojne. Vse delo bi se oziralo v prvi vrsti na kulturno zgodovino in bi bilo bogato opremljeno s slikami in zemljevidi, vsak zvezek pa naj bi bil samostojna enota.

Takega obširnega dela bi seveda ne zmožel en sam, tudi če bi izhajalo tako počasi, kot je svojčas Staretova zgodovina. Kot vse vede, se je tudi zgodovina razširila po obsegu in razrasla v več strok, ki jih more obvladati le več avtorjev. Zato si je Družba zagotovila sodelovanje več zgodovinarjev, ki so se že bolj ali

manj uveljavili kot pisatelji. Celotno uredništvo je prevzel *prof. Silvo Kranjec*, ki bi napisal tudi zemljepisni uvod, kulturne narode starega vzhoda bi opisal *dr. A. Jehart*, Grke in Rimljane *Anton Soure*, začetke krščanstva *dr. Fr. Lukman*, germanske in romanske narode v srednjem veku *dr. Milko Kos*, zgodovino Bizanca ter Južnih Slovanov *dr. Gregor Čremošnik*, zgodovino drugih Slovanov *dr. Josip Zontar*, za zgodovino novega veka si uredništvo zaenkrat še ni delalo skrbi, vsekako je obljubil svoje sodelovanje *dr. Josip Mal*.

Naravno bi se morala Mohorjeva Občna zgodovina predstaviti občinstvu najprej s I. zvezkom, toda bolezen *dr. Fr. Jeharta* je to preprečila in tako je najprej izšel II. zvezek z naslovom »*Stari Grki, spisal Anton Soure*«, na 567 straneh z 231 slikami. Zaradi tega dela je naš najboljši poznavalec antike prejšnje poletje prepotoval Grčijo in si ogledal prizorišča zgodovinskih dogodkov in najnovejše izkopanine, o čemer je zanimivo poročal v *Mladiki*. To delo je prevrnilo ves prvotni načrt Občne zgodovine, kajti pri pisanju je avtorju delo zraslo preko določenega okvirja in ker kakšno krajšanje niti malo ni prišlo v poštev, bi bilo treba tudi druge zgodovinske dobe nekoliko obširneje obravnavati, kar bi prišlo zlasti novejši dobi v prid. Namesto prvotno predvidenih petih zvezkov pa naj bi sedaj zgodovina obsegala kar dvanajst zvezkov, ki bi bili pa skoraj za polovico manjši (vsak okoli 25 pol) in za vsakdanjo rabo priročnejši.

Tako je Mohorjeva leta 1939 srečno dokončala *Gruden-Malovo Zgodovino slovenskega naroda* in hkrati s Sovretovimi Starimi Grki začela *novo Občno zgodovino*, s katero pa ni imela sreče. Izbruhnila je druga svetovna vojna in čez dobro leto zajela tudi našo domovino. Le majhen del Starih Grkov je utegnil še biti vezan in razposlan po Sloveniji, večina je še ležala v polah v skladišču, ko je nemški okupator zasedel Celje in skupaj z drugimi slovenskimi knjigami uničil tudi to.

Tako je postala Mohorjeva ravno za svojo osemdesetletnico zopet begunka. Zavetje je našla v Ljubljani, kjer je za silo nadaljevala svoje delo. Že v Koledarju za leto 1942 je izšel zgodovinski članek *M. Miklavčiča* »*Sv. Mohor, Mohorjeva družba in ljubljanska škofija*«, v Koledarju za leto 1945 je *Fr. Stele* omenil »*Osemsto let Ljubljane*«, *Bogo Teplý* pa je napisal daljši članek »*Iz zgodovine krompirja*«.

Prvi koledar po osvoboditvi za leto 1946 je prinesel članek letos umrlega zgodovinarja *Milka Kosa* »*Od kdaj smo na morju, Krasu in Soči*«, ki je bil aktualen ravno takrat, ko je mirovna konferenca v Parizu razpravljala o naših zahodnih mejah. Enako aktualen je bil članek *Toneta Fajfarja* »*Kako se je ustvarjala nova Jugoslavija*«.

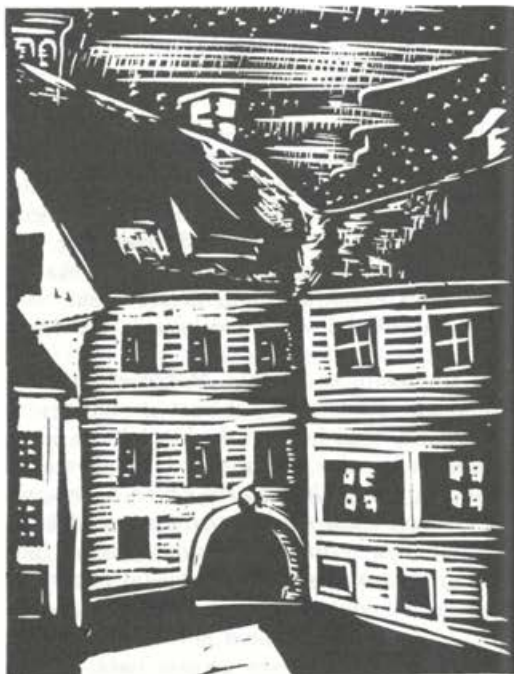
Naslednje leto, 1948, je *S. Kranjec* pod naslovom »*Plevna je padla*« popisal boje med Turki in Rusi ter njihovimi zavezniki Srbi na Balkanu pred sedemdesetimi leti, zlasti obleganje trdnjave Plevne in veselje, ki ga je izzval njen padec na Slovenskem. Isti avtor je v Koledarju za leto 1948 na urednikovo pobudo dal kratek pregled slovenske zgodovine pod naslovom »*Zgodbe našega rodu*«, *dr. Josip Mal* pa je spomnil na »*Stoletnico kmetove osvoboditve*«. V Koledarju 1950 je *dr. Maks Miklavčič* ob zmagi Maove revolucije dal »*Pogled v zgodovino Kitajcev*«. Isti je v Koledarju 1952 pisal o »*Važni stoletnici bratovščine sv. Cirila in Metoda*, naslednje leto pa je popisal »*Naš rod in jezik v Koprščini*«. V tem Koledarju (1953) je tudi zanimiv življenjepis pisatelja Občne zgodovine *Josipa Stareta*, ki ga je napisal *dr. Janko Polec*. Ko je Družba leta 1951 za bližnjo stoletnico rojstva *Jakoba Sketa* izdala njegovo »*Miklovo Zalo*« v sedmi izdaji, ji je napisal *J. Mal* nekak zgodovinski uvod z naslovom »*Turki in evropski jugovzhod*«.

V naslednjih letih se je Koledar spomnil tudi nastajanja novih držav iz nekdanjih kolonij: Tako je leta 1956 pisal o »*Afriških problemih*« (*dr. Valter Bohinec*), naslednje leto o »*Novem Egiptu*« (isti) in o »*Deželi treh tisoč otokov*«, to je Indoneziji (*S. Kranjec*), l. 1958 »*V Afriki je nastala nova država – Gana*« (*Bohinec*) in »*Sudan – največja afriška država*« (*Kranjec*). V Koledarju 1959 je popisal *Fr. Hrastelj* »*Selitev sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Maribor*«, *J. Dolenc* pa »*Delež Koroške v slovenski kulturi*«. Isti je v naslednjem Koledarju opisal »*Slovence na morju*«, *S. Kranjec* »*Našo zgodovino v luči meja*«, *R. Savnik* pa »*Škocjanske jame*«. V Koledarju 1961 je za sedemstoletnico bistrske kartuzije *S. Kranjec* napisal »*Bistra nekdanj in sedaj*«, leta 1962 je *Josip Klemenc* opisal »*Rimske spomenike v Šempetru v Savinjski dolini*«, leta 1963 *M. Golia* »*Petstoletnico ljubljanske škofije*« in *St. Gabrovec* »*Ilirsko Stično*«.

To leto je Mohorjeva za stoletnico prvega izida že tretjič izdala svojo skoraj gotovo najpopularnejšo knjigo. To je bil *Jurčičev »Jurij Kozjak, slovenski janičar«*, ki ga je opremil in ilustriral *Guidon Birolla*. Pred sto leti je bil ljudem tako všeč, da je po Levčevem poročilu »stari stiški župnik Hinek tri nedelje zapored pri krščanskem nauku pridigoval samo o Juriju Kozjaku in iz vse okolice so ljudje kar vreli v cerkev«. Danes pa je ta povest prevedena v blizu petdeset tujih jezikov, kot nobena druga slovenska knjiga. Za to izdajo Kozjaka je *S. Kranjec* napisal zgodovinsko razpravo »Janičarji – njih moč in propast«, kjer je popisal to svojevrstno ustanovo, kateri dolguje nekdanje turško cesarstvo velik del svojih uspehov.

Po daljšem presledku srečamo šele v Koledarju za leto 1968 dva večja zgodovinska članka: enega je »Ob petdesetletnici oktobrske revolucije« napisal *Iv. Križnar*, drugega pa »Ob stoletnici slovenskih taborov« *S. Kranjec*. V najnovejšo zgodovino sega v naslednjem Koledarju članek »Afrika Afričanom« (*S. Kranjec*), ki popisuje nastanek neodvisnih držav v Afriki. Koledar 1970 se je spomnil dveh pomembnih petdesetletnic: članek »K petdesetletnici koroškega plebiscita« je napisal *Lojze Ude*, drugega »Petdeset let slovenske univerze« pa *Jože Dolenc*. V zadnjem Koledarju za leto 1972 pa se spominja *S. Kranjec* »Hudih časov pred petsto leti«, ko so Turki leto za letom pustošili po Sloveniji ter leta 1471 ali 1472 brezuspešno napadli tudi Ljubljano.

Kot je videti iz tega pregleda, je Mohorjeva v 120 letih precej več storila na področju zgodovine kot zemljepisa. To je povsem razumljivo, če pomislimo, da je geografija kot samostojna veda primeroma mlada in je bila dolgo le privesek zgodovine. Vendar smo brali, da je že skoro pred sto leti pripravljala zemljepis v 7 snopičih, tudi v Koledarju za leto 1925 je odbor napovedoval »zemljepis vse slovenske zemlje – bogato ilustriran«. Vsi načrti so se ponesrečili – morda je prišla sedaj ugodnejša doba, ko je dala obširna *Melikova Slovenija* trdno znanstveno podlago, njegova šola pa vzgojila vrsto mladih geografov, da Mohorjeva uresniči stare načrte.

Miha Maleš: Stari del Celja

Pastirska

Stanko Vuk

*Pómlad se je prebudila
z obrvmí iz brinja,
mèglasti si plašč je svoj
na Prévalu izmila.*

*Iz zgodnjih mlečnih trav
si the zelene láse,
na krhkem, marčnem nebu
močvirne zvezde pase.*

Napis pod sončno uro

Janko Glazer

*Govôri, deli, jemlji v gosti,
ko je razsončen v tebi čas;
daruj od sreče, od radosti –
a mrak zamolči kakor jaz!*

Prispevek Mohorjeve družbe k slovenski zdravstveni publicistiki*

Dr. Eman Pertl

Mohorjeva družba se je v slovensko zdravstveno publicistiko vključila že leta 1853. Prvi prispevek je bil izpod peresa benediktinca, patra *Karla Robide*, učitelja matematike v Celovcu, in se je glasil *Omivanje in kopeli*. Izšel je v publikaciji *Solski prijatelj* (ŠP), s. 204–207. Prvi mohorski zdravstveni spis je torej bil o higieni. Izbran seveda ni bil po nekem premišljenem načrtu, marveč so ga narekemale zgolj takratne vsakodnevne potrebe.

Ko sem listal po Mohorski bibliografiji in premišljeval, kako naj se lotim naslovne teme, sem se čisto iz praktičnih ozirov končno odločil, da sem poskusil vso obsežno snov razporediti po pogostnosti publikacij iz posameznih zdravstvenih strok. In tako sem ugotovil, da je bilo največ prispevkov o higieni (24), ki so jim sledile številne izdaje raznih domačih zdravnikov (12), prispevki s področja socialnih bolezni (12), prve pomoči (11), zdravilstva (11), nalezljivih bolezni (9), o preprečevanju in zdravljenju raznih bolezni (7), iz zgodovine zdravstva (6), o otroškem zdravstvu (5), kemiji (4), kirurgiji (3), socialni medicini (3), z raznih področij (3), iz biologije (2), zobozdravstva (2), nege bolnika (1), anatomije (1), fiziologije (1) in sodne medicine (1).

Ta razporeditev prav tako potrjuje trditev že iz prvega odstavka, namreč da je mohorsko zdravstveno tematiko narekovalo življenje samo, da so jo terjali *najbolj pereči zdravstve-*

ni problemi, kakor so se pač zvrstili in ogrožali ljudsko zdravje od začetka druge polovice prejšnjega stoletja vse do današnjih dni. Skoraj nepregledna pa je množica krajših spisov, npr. v Mohorjevih koledarjih (KMD) in drugih mohorskih periodičnih publikacijah, predvsem v Mladiki (M).

Oglejmo si torej po zgornji razporeditvi posamezne skupine mohorskih publikacij v zadnjih 120. letih nekoliko поблиže!

Higiena, mentalna higiena (vključno spolna vzgoja). – Leta 1861 je izšel spis zdravnika *dr. Valentina Janežiča* *Zdravo telo naj boljši blago*. Pervo pismice o zdravovedi. Slovenske večernice (SV) 3. zvezek 1861, s. 56–64. *Isti*. Drugo pismo. Zdravje in bolezen. KMD 1862, s. 46–52. – *Dr. Matija Prelog*: Kaj ohranja zdravo telo. Podučne čertice za vsakega. KMD 1866, s. 69–71. – *Fr. Marr*: O telesni hrani. KMD, 1867, 38–46. – *Dr. Matija Prelog*: Varuj si oči. SV, 24. zv., 1871, s. 204 do 206. – *Dr. Valentin Janežič*: Varuj se prehlada. SV, zv. 24, 1871, s. 196–203. – *X*: Gospodinje! skrbite za zdravje pri hiši. SV, zv. 36, 1882, s. 107–110. *Dr. Jože Rakež*: Kakšno bodi naše stanovanje? SV, zv. 45, 1891, s. 42–52. – *Janko Okič*: Zdravo telo – najboljše blago. Napisal urednik časopisa »Kneipp – Blätter« v Würshofenu na Bavarskem. KMD 1902, s. 37–41. – *Dr. Alojzij Homan*: Stanovanje. KMD 1916, s. 75–77. – *Dr. Anton Breclj*: O prehrani. M, 1926 (skozi ves letnik). – *Isti*: O zdravju in boleznih, Mohorjeva knjižnica (MK), 34, 1930, 1–375. – *Dr. Malka Šimec*: Zdravstveni nasveti za družino in dom. MK 78, 1935, 1–143. – *Ista*: Zdravstvena vprašanja za družino in dom, M 1933 in 1934 (skozi oba letnika). – *Dr. Anton Breclj*: Ob viru življenja. Spolne zadeve v preglednih obrisih. Znanstvena knjižnica (ZK), 11, 1938, 236 + ščitni ovoj, naklada 2000. – *Bine Neřima*: Vrednost hranil. KMD 1943, s. 96. – *Isti*: Nekaj nasvetov za snago in zdravje. KMD 1944, s. 95. – *Drago Ulaga*: Športna aktivnost v zrelosti in starosti. KMD 1964, s. 150. – *Isti*: Navodila za jutranjo gimnastiko. KMD 1962, s. 152. – *M. F.*: Sedanji način življenja ogroža zdravje. KMD 1966, s. 111. – *Dr. Eman Pertl* in *prof. Miša Krašovic-Pertlova*: Naše življenje. Redna knjiga Mohorjeve družbe, 1967, 224 strani. – *Drago Ulaga*: Iz zakladnice znanja o telesni vzgoji in športu. KMD 1970, s. 165.

Domači zdravnik. – Publikacije s tem naslovom so izhajale pri Mohorjevi družbi

*Večino podatkov sem črpal iz Mohorske bibliografije *Janka Modra* (Mohorjeva družba Celje, 1957). Zato se naj bravec ravna pri morebitnem vrednotenju podatkov po navodilih, kakor so razvidna v 1. do 4. delu Modrove bibliografije.

Primarij dr. Eman Pertl

od leta 1874 do najnovejšega časa. Prvo je napisal *Janez Volčič*: Domači zdravnik. Kratke navod, si zdravje uterditi in življenje podaljšati. Po spisih modrih zdravnikov nabral *Janez Volčič*, duhoven Ljubljanske škofije. Slovenskih večernic XXXI. zvezek. Na svitlo dala družba sv. Mohora v Celovcu 1874. – Minilo je nato 18 let, ko je znova izšel domači zdravnik, tokrat sestavljen na temeljih naravnega zdravljenja, ki ga je spisal zopet nezdravnik in je doživel kar 6 ponatisev oziroma izdaj. Avtor je bil *Valentin Podgorc*. Delo samo ima tale naslov: *Domači zdravnik po naukih in izkušnjah župnika Kneippa*. Za vsakdanje potrebe našega ljudstva sestavil *Valentin Podgorc*, duhovnik krške škofije, 1892, 176 strani, naklada 58.000. – Naslednje izdaje domačega zdravnika istega pisca so sledile v letih 1898 (2. popravljeni natis, *Podgorc-Kneipp*: Domači zdravnik), 1902 (3. natis), 1908 (4. popravljeni in pomnoženi natis), 1913 (5. popravljeni in pomnoženi natis) in 1924 (6. popravljeni in pomnoženi natis, 248 strani, 8°). Zanimivo je, da je 6. izdaja *Podgorčevega* Domačega zdravnika izšla tudi leta 1924, čeprav je že izhajal od leta 1918 do 1920 domači zdravnik *dr. Hermana Vedenika* z naslovom *Kako si ohranimo ljubo zdravje?*, in sicer v treh snopičih, prvi

leta 1918 (96 strani, 8°, naklada 91.000), drugi leta 1919 (192 strani, 8°, naklada 60.000) in tretji snopič leta 1920 (288 strani, 8°, naklada 44.000). Vsi trije *Vedenikovi* snopiči so izšli kot redna izdaja *Mohorjeve* družbe. Po skoraj četrstoletnem premoru je leta 1954 izšel kot redna knjiga *Družbe sv. Mohorja* novi *Domači zdravnik*, ki ga je sestavil zdravnik *dr. Andrej Arnšek* (224 strani, 8°, naklada 80.000). Kljub temu, da je v obdobju od 1951 dalje pri nas izšlo več publikacij (*M. Črnič* 1951, *A. Arnšek* 1954, *D. Reja* 1956 in *F. Smerdu* 1960), ki so po vsebini pravzaprav nekak domači zdravnik, je leta 1961 pri *Mohorjevi* družbi izšla kot redna knjiga delo *Moje zdravljenje z vodo* (*Domači zdravnik*), ki ga je napisal *Seb. Kneipp*. Strokovno je celotno delo uredil *dr. Dušan Reja* s sodelovanjem *dr. E. Poharja* in *mr. Kromarja*, prevedel pa *Fr. Tominec*.

Socialne bolezni. – Med njimi je največ prispevkov o alkoholizmu. Na prvem mestu moramo omeniti spis *Janeza Volčiča* *Žganju slovó! vojskó! Škodljivost žganja v pogovoru*. Zbral in na svitlo dal duhoven *Ljubljanske škofije*. V Ljubljani 1853. Natisnil *J. Rud. Milic*. Knjiga je bila v 1000 izvodih razposlana mohorjanom leta 1861. – *Trunk*: *Žganje* – naš sovražnik. SV 52. zv. 1900, s. 67–101. – *X*: *Proti opojni pijači*. KMD 1910 B, 74. – *Andrej Arnšek*: *Alkohol in njegov vpliv na človeško telo*. KMD 1913, s. 44–49. – *Dr. Fedor Mikič*: *Proč z alkoholom!* KMD 1929, s. 68–70. – *Dr. Anton Schwab*: *Nekaj o divjem vinu in njegovem učinku z zdravniškega stališča*. KMD 1930, s. 66–67. – *Družina in alkohol*. M. B. 1932, s. 196–197. – *Dr. Jurij Zalokar*: *Človek pije vino – vino pije človeka*. KMD 1971, s. 143.

Jetika (tuberkuloza). – *Dr. France Debevec*: *Jetika*. Redna knjiga *Mohorjeve* družbe, 1933, 192 + priloga v barvah, 8°, naklada 47.000. Avtor knjige je bil takrat vodja oseka za pljučne bolezni *Splošne državne* bolnice v Ljubljani. – *Solčna luč* najboljše zdravilo zoper jetiko. KMD 1913 B, s. 211. – *Dr. France Debevec*: *Kaj naj vsakdo ve in zna o tuberkulozi*. KMD 1927, s. 177–180.

Rakava obolenja. – *Dr. Jože Žitnik*: *Rak*, bolezen naših dni. KMD 1957, s. 132–144 s slikami in statistiko. *Isti*: *Rak*, bolezen naših dni. Redna knjiga *Mohorjeve* družbe, Celje, 1966.

Prva pomoč v nezgodah in boleznih. – *Dr. Josip Vošnjak*: *Perva pomoč*

v smertnih nevarnostih po naglem zboljenji ali po drugih slučajih. KMD 1878, s. 195–201. – *Uredništvo (U)*: Prva pomoč v nezgodah. KMD 1909 A, 17, KMD 1910 A – 1911 A, 15, KMD 1912–1918, 15, KMD 1919, 29, KMD 1920, 28–30. – *Dr. Anton Breceļj*: Kaj moraš vedno znati? Navodila za prvo pomoč. KMD 1926, 90–99. – *Ambrožič*: Prva pomoč pri nezgodah in boleznih. KMD 1942, 133–140. – *U*: Prva pomoč v nezgodah in boleznih. KMD 1943, 63–72. – *U*: Prva pomoč v nezgodah. KMD 1944, 90–94. – *Ambrožič*: Prva pomoč pri nezgodah in boleznih. KMD 1945, 147–152. – *M. F.*: Prva pomoč. KMD 1965, 180–190.

Zdravilstvo (farmakologija). – *A. p.*: Domače zdravila. SV 1 67–69; SV 2 67–70, 1860. – *Isti*: Domače zdravila. SV 1² 67–69; SV 2 67–70, 1861. – *L. Gorenjec*: Gotov pripomoček zoper opekline. SV 5 1862, 90–91. – *F. Plahtarič*: Domača lekarnica (apoteka). SV 14 1866, 59–70; *J. Tisovec*: Sleparije s skrivnostnimi zdravili. KMD 1889 A, 108–112. – V lekarni. KMD 1909 B, 33. – Korenje otroško zdravilo. KMD 1911 B, 159. – *Dr. Anton Breceļj*: Domača lekarna. KMD 1924, 54–60. – *X*: Zdravilne rastline. KMD 1949, 157. – *F. S. Finžgar*: Zdravilne rastline, KMD 1949, 157–159. – *Mr. ph. Janez Kromar*: Naše domače zdravilne rastline. Redna knjiga za ude Mohorjeve družbe, 1958, 109 strani. – *J. Kromar*: Pazite! – Med gobami so tudi strupene. KMD 1969, 200.

Nalezljive bolezni. – *Dr. Janez Bleiweis*: Dobrovoljni pomenki o koleri. Mohorjeva družba, D 1856, 255–262. – *c*: Nekaj o osepnicah ali kozah. KMD 1865, 47–51. – *Dr. Josip Vošnjak*: Kolera. KMD 1868, 57–66. – *Isti*: O koleri. KMD 1887 A, 26–32. – *Dr. Jože Rakež*: Dva sovražnika naše dece: 1. Davica ali difteritis. 2. Vratica ali zadržga. KMD 1890 A, 94–101. – *Dr. Boštjan Erat*: Varujmo se griže! KMD 1922, 102–103. – *Dr. Anton Breceļj*: Nekaj o griži ali dizenteriji. KMD 1923, 82–84. – *Isti*: O kužnih boleznih in prisadih. M 1923 A, 209–212, 249–251. – V M 1922, večinoma v posebni prilogi Zabavi in pouku (ZIP), razpravlja *anonimni pisec* o najvažnejših in najbolj nevarnih nalezljivih boleznih, kakor o trebušnem tifusu, malariji, griži, koleri, škrlatinki, kozah, pegavici, davici idr. – *Valentin Vodnik*: O cepljenju kóž. Cvetje iz domačih in tujih logov (Cid) 5 1935, 87–88.

Preprečevanje in zdravljenje raznih bolezni. – *Dr. Valentin Janežič*: Varuj se prehlada. SV 24 1871, 196–303. – *X*: Kako se zdaj zdravi padavica? KMD 1910 B, 74. – *Dr. Alojzij Homan*: Kako se obvarujemo želodčnih bolezni. KMD 1916, 77. – *Dr. Andrej Arnšek*: O kašlju. KMD 1949, 151–156. – *Isti*: Prebava in rane na želodcu. KMD 1951, s. 152. – *M. F.*: Vročina svarilni znak. KMD 1971, 145.

Zgodovina zdravstva (jubilejni članki, nekrologi ipd.). – + *Dr. Anton Breceļj* (1875–1943), nekrolog; v njem so omenjena tudi njegova najvažnejša in največja dela, kakor »Ob viru življenja«, »Čuda in tajne življenja«, »O zdravju in boleznih« in njegovi šaljivoresni »Zdravnikovi spomini«. KMD 1946, 107. – *Francé Kotnik*: + *Dr. Jožef Rakež*, nekrolog. KMD 1948, 157–159. Zanimivo je, da so Korošci vsi trije, takó razgledani in plodoviti pisci, namreč *dr. Jožef Rakež*, *dr. Valentin Janežič* in *dr. Herman Vedenik*. – + *Dr. Tone Hrovat* (1866–1948), nekrolog. – *M. M.*: *Dr. Malka Šimec* (jubilejni članek ob njeni 60-letnici). KMD 1954, s. 68. – *Dr. M. F.*: Iz zdravnikovih zapiskov. KMD 1972, 109.

Otroško zdravstvo. – *X*: Zakaj otroci ali včasih tudi odrasli kake jedi ne marajo? KMD 1913, 214. – *X*: Zakaj umre po letu toliko otrok? KMD 1916, 80. – *Dr. Bogo Draž*: Fanta ali deklico? M 1937, 37. – *Isti*: Nervozni šolski otrok. M 1937, 75–76. – *Isti*: Velike počitnice in otrok. M 1937, 236–237.

Kemija. – *Henrik Schreiner*: Strupi. KMD 1888 A, 69–75. – *Miroslav Hanzlowsky*: Strupi. NL 1934, 154–156. – *Dr. ing. J. Maček*: Kakšne so nevarnosti kemičnih sredstev pri varstvu rastlin za človeka in njegovo okolje. KMD 1972, 179.

Kirurgija. – *X*: Sešito srce. KMD 1909 B, 68. – *X*: Smrt na naših cestah. KMD 196, 73. – *V. Žakelj*: Presajanje organov. KMD 1969, 75.

Socialna medicina. – *J. Erjavec*: Razširjene pravice v zdravstvenem zavarovanju kmetijskih proizvajalcev. KMD 1962, 77. – *J. D.*: Svet je lačen. KMD 1964, s. 69. – *J. Č.*: O zdravstvenem zavarovanju kmetov. KMD 1968, 57. – *Dr. Janez Plečnik*: Dobri znanci s ceste. M 1927.

Razno. – *Dr. Anton Breceļj*: Največji sovražnik človeštva. KMD 1910 B, 81–87. – *F. S. Finžgar*: Nova piščalka. KMD 1940, 38–40.

Biologija. – *Dr. Anton Breclj:* Čuda in tajne življenja. Splošno življenjeslovje ali biologija v obrisih. Izšlo kot redna knjiga Mohorjeve družbe 1926, 160 strani, 8°, naklada 47.000. – *M. F.:* O staranju. KMD 1968, 120.

Zobozdravstvo. – *Dr. I. Oblak:* O zobnih boleznih. KMD 1930, 68–71.

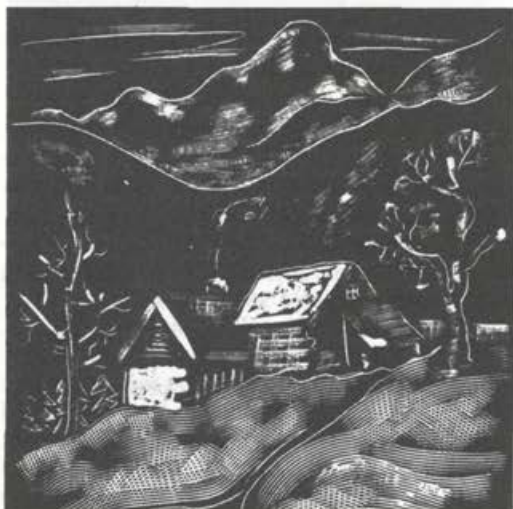
Nega bolnika. – *Dr. Alojzij Homan:* Postrežba bolnikom. Za domačo potrebo in bolniške strežnice. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu 1899, 1–96.

Anatomija. – *Dr. France Logar:* Naši zobje. MK 79, 128 + priloga, 1935. – *Dr. Janez Plečnik:* Anatomija, M 1928 do 1933.

Fiziologija. – *Dr. M. F.:* Iz takšne smo snovi. KMD 1970, 156. – *Isti:* Iz takšne smo snovi. KMD 1971, 109.

Sodna medicina. – *X:* Resnična in navidezna smrt. KMD 1910 B, 10.

Te vrstice nimajo drugega namena, kakor podati *kratek pregled mohorskih knjig in najvažnejših spisov z zdravstvenega področja v obdobju 120 let*, kar obstaja naša najstarejša založnica, Mohorjeva družba. Pregled je poln pomanjkljivosti, glavna pa je v tem, da pisec teh vrstic vseh navedenih knjig in spisov ni mogel pregledati in mu jih zato tudi ni bilo moč primerno označiti. Morda pa to ob tej priložnosti niti ni tako važno. Vsekakor bo slehernemu bravcu že na prvi pogled dovolj jasno, da je delež Mohorjeve pri pospeševanju strokovne in poljudne zdravstvene publicistike izredno velik. Mohorjeva je v 120 letih obogatila in oplemenitila s svojim dragocenim prispevkom slovensko zdravstveno kulturo, še ne dolgo tega pa je zares bila našemu ljudstvu pravi zdravstveni svetovalec in domači zdravnik hkrati.

Miha Maleš: Gorenjski motiv

Marec

Janko Glazer

*Sinjina hladna preko gor, planin
in v rezekem zraku vonj bregov skopnelih
in rezek veter in travnih bilkah velih,
da do stržena gre in korenin ...*

*In cvete dren, iz tal puhti trpkost,
še divja in zelena – kot mladost!*

Želja

Igo Gruden

*V vetru z morja, v vedrem zraku,
v blesku sinjega neba
bi samotnemu oblaku
tja sledil, kjer sem domá.*

*Ves bi v soncu se razklenil,
a kot svinec sem težák:
domovina, kdaj bo krenil
k tebi trudni moj korak?*

Februar

Stanko Vuk

*Tiha, zelena pokrájina:
če jo žerjav preleti,
se zdi, da je le močvirna
in da je v njej za prgišče dobre prsti.*

*Tegobne so krpe borov,
rjave – in hrib je mrk.
Iz megel, iz trav, iz dežjà
se je stkal Veronikin prt.*

Sv. Mohor jim je kazal pot

Ludvik Zorzut

Vabim vas, mohorjani, da v duhu skupaj poromamo v *stari Oglej*, ki mu je cerkev in škofijo (patriarhijo) ustanovil prav naš veliki zavetnik sv. Mohor.

Z razglednika – spomenika v Brdih – se radovedno oko obrača v vrtincu spreminjajočih se obzorij, tako raznolikih podob, gorskih in ravninskih, skalnih in gozdnih, golih in zelenih, svetlih in temnih tonov, živopisanih in mrkih barv,

da stolp nas zaziblje v omotičen krog,
da v svet zastrmimo tresočih se nog.

Zazremo se v Alpe, v visoki Kanin,

čez Kárnijo dol do beneških ravnin.

Zazremo v Vipavo se, v Kras, še naprej,
v Furlansko ravnin do morjá, na Oglej.

V zamegljeni ravnini, že blizu lagun pri Gradežu, moli iz mrča visok zvonik – *turris celsa*, vzvišen stolp, da ga komaj zaznavamo. Dà, to je Oglej – stara Akvileja, *Urbs patriarchalis*.

Zvabilo nas je v to mesto zgodovinsko *mednarodno* srečanje ljudstva iz štirih dežel, srečanje krajevnih Cerkvá Italije, Jugoslavije, Avstrije in Nemčije, bivših članov oglejske patriarhije, torej predstavnikov tistih škofij, ki so bile nekoč podrejene Akvileji. To srečanje je bilo uvod v naslednje pomembno srečanje – *evharistični kongres* v Vidmu septembra 1972.

Po podobi, ki nam jo nudi današnji Oglej s svojimi 4000 prebivalci, si le težko predstavljamo staroslavno Akvilejo, rimsko cesarsko vojaško naselbino, ustanovljeno okoli leta 182 pr. Kr., mesto s pol milijona ljudi – s palačami, marmornatimi spomeniki, z gledališčem, s kapidoljem, s tlakovanimi kontradami – povezano z reko Natisso v pristanišče ob morju, trgovsko središče na križišču pohodov vojsku-

jočih se narodov, barbarov. Stoletja zatem naj bi žarek zasnil v prodirajočo luč krščanstva, v prve oznanjevalce evangelija, v prve mučence, med vsemi še posebno *sv. Mohorja*, ustanovitelja cerkve in škofije v Akvileji.

Atila, kralj Hunov, je to mogočno Akvilejo leta 452 požgal, razdejal, da je skoraj izginila, a si je spet opomogla in se dvignila v naslednjih stoletjih, ko so njeni patriarhi postali tudi mogočni svetni oblastniki, deželni knezi in cesarski odposlanci. Našo pozornost v tem obdobju zasluži *sveti Pavlin*, oglejski patriarh in oznanjevalec vere med Slovenci. Legenda o *sv. Mohorju in Fortunatu* je vse preveč zasenčila njegov pomen. Bil je dvorni sodelavec Karla Velikega ter je na njegovo posredovanje zasedel 787 patriarški prestol in ga ohranil do smrti leta 802. Štejejo ga za najbolj samostojnega bogoslovnega misleca zahodne Evrope od smrti papeža Gregorja I. (umrl 604) do 9. stoletja.

Med znamenitimi možmi, ki so oglejskemu mestu vrnili nekdanji sloves in pomen, je *patriarh Popon* (1019–1042), trd Nемец z bojevniškimi nazori; obnovil je baziliko, patriarhovo palačo, pozidal trge, uredil ulice, pristanišče, poživil promet in trgovino. Bazilika, ki se po njem imenuje Poponova, je zgrajena v podobi križa v treh ladjah med dvajsetimi stebri z antičnimi kapiteli, 65 m v dolžini, 50 m v širini in 23 m v višini z lesenim ostrejšem; posvečena je bila Materi božji in ustanovitelju sv. Mohorju 13. julija 1031. Pomembne so v vzdignjenem prezbiteriju freske, ki predstavljajo Popona v njegovi slavi, apostole in sv. Mohorja. Baziliko krasi mozaični tlak, množica dragocenih umetnin, skulptur, relief, kipcev, kapitelov, triptihov, fresk, longobardskih sarkofagov.

Omenimo predvsem *upodobitev sv. Mohorja*: sv. Peter posveča sv. Mohorja za škofa, sv. Mohor in Fortunat na triptihu iz leta 1503, delo furlanskega slikarja Pellegrina da San Daniele in Friuli, na sarkofagu sv. Marka je upodobljen sv. Mohor z oglejskimi mučenkami. V kriпти pod prezbiterijem so oboki poslikani s freskami, ki predstavljajo dogodke iz življenja oglejskih zavetnikov sv. Mohorja in Fortunata: sv. Peter posveti sv. Mohorja v škofa, sv. Mohor odide v Rim, se vrne v Oglej, oznanja evangelij pred sodnikom, sv. Mohorja bičajo in mučijo, sv. Mohor in Fortunat obglavljena in slovesno pokopana.

Zdaj pa se v mislih preselimo iz bogastva in razkošja oglejskega mesta v preprosto kmečko okolje, med naše prednike, med briške svetnike, ki jih je naše ljudstvo častilo, jim postavljalo cerkve in se jim v priprošnji zateka še danes.

Doli pod Brdi, kjer se je zemlja prevalila v ravnico in ji zato pravijo Prevala, obrobljeno, zaokroženo, še prej ko se odpre široka furlanska ravan, dà, tam na tratini, kjer se belj cerkvice sv. Marka in jo ovija potoček Prvačina, prisluhnemo glasnemu govorjenju – v davni preteklosti.

V senci pod visokimi topoli zborujejo častitljivi *sveti možje*, vsi v dolgih ponošenih haljah, v sivih bradah, ožgani, razoranih lic, a živih, prodornih oči, le dva, trije med njimi so mladeniških viteških postav; vsem visi križ krog vratu, nekaterim so ob boku opasani meči, velike bukve prekladajo iz roke v roko, a okrog glav jim žari svetniški sij. Da, označevalci in pričevalci vere so, svetniki. Posejajo in si odpočivajo v visoki travi, tudi nosljajo tobak cinkvantin, odžejajo se z bistro vodo iz prevalske jezernice, no, tudi iz čutar, z italskimi žlahtninami napolnjenimi, zaverovani poslušajo starost sv. Marka, ki jim govori in jih spodbuja:

Oglejska bazilika – notranjost

»*Confratres venerabiles!* Častitljivi sobratje! *Gratias agamus Deo omnipotenti*, zahvalimo se vsemogočnemu Bogu, *et saluto vos in Christo Domino nostro*, pozdravljam vas v Kristusu, Gospodu našem! Veliki moj naslednik na prestolu prevzvišenih akvilejskih patriarhov, *sv. Mohor* preblagega spomina, ki je umrl mučeniške smrti v 67. letu Gospodovem – želel sem, da je upodobljen na mojem sarkofagu v akvilejski kripti – vas je izbral in poslal v kraje, ki jim pravijo *in Collibus* ali v Berda, *quod in lingua slavonica dicitur*, kakor se pravi v slovanski govorici. Obrišite si potno čelo, otresite si prah s škornjev, prehodili ste dolgo pot, *per pedes apostolorum*, peš iz Akvileje, Belinja, iz Rožaške badije, iz samostanov, iz severnih in južnih dežel. *Benedicatur, qui venit in nomine Domini*, blagoslovljen, kdor prihaja v Gospodovem imenu! Toda zdaj se boste dvignili iz ravnin, šli boste navzgor v klance, *super colles et montes*, v griče in gore, po bregeh najdete naselja, sajaste hiše z velikimi kamini, stopite v vse hrame, ponudili vam bodo pogač in čudodelnih pijač, dobri so tam ljudje, niso *homines saltantes*, poganski skakalci kakor gori v Kobaridu. Pazite, da še vi ne zaplešete z njimi.

Potem boste stopili še *trans Judrijum* in *sub Monte Matajur*, v strmih naseljih kakor v lastovičjih gnezdih, *sicut in nidibus*, našli mirne prebivalce *ejusdem originis sclavonicae sicut fratres eorum in Collibus*, dà, iste govorice kakor v Brdih, *in lingua sanctorum Cyrilli et Methodii*, v jeziku svetnikov Cirila in Metoda. Tako, pojdite torej, učite vse narode, pojdite v miru in z božjim blagoslovom!

V Vipolzah se prvi ustavi *sv. Egidij*, ljudsko Tilih, Tilen, Grk ščitonosec. V Kozani se zadrži drugi, učeni *sv. Hieronim*, po domače Jerôni, kmalu za njim primaha veseli *sv. Rok*, ranocelnik. V Šmartno prijezdi skoz trdnjavski portal, visoko na vrancu vzravnán, *sv. Martin*, vinokrstitelj. V Kojsko, sicer Quisco, Kujsko, se obrne *sv. Donat*, točobranilec. V Gor. Cerovo prispe počasi *sv. Nikolaj*, po domače Miklavž, v Dol. Cerovo prelubi *sv. Lenart*. V Vedrijanu si pod velikim dobom oddahne mladeniški *sv. Vid*. Biljano zasede z mečem in tehtnico *sv. Mihael*, svet' Méhu, trgatve odpiratelj. V Gradno, *castellum veteris montis*, privihra pomladni *sv. Jurij*, pritegnivši še Kožbano zgoraj v kostanjevi gošči. Na Vrhovlje nad Kožbano, takrat še na Gluho, se povzpne hrabrosravi *sv. Andrej*, ki si je privzel

še Golobrd. V Slovrencu se z lovorovim vencem in palmovo vejo ovenča *sv. Lovrenc*, Lorénc, ki je kraju dal svoje ime. Onstran si je v prijaznem Neblem postlal *sv. Urh* ali Ulrik, bojeviti škof s štolo, svetnik z ribo v roki.

Iz doline potoka Reke se vzdigne goreči in žejni *sv. Florijanček*, ljudski svetnik s čelado in zastavo, oživljen ob fojanskem Svetem Duhu, in krsti svoj kraj v Florijano – Fojano. Na nasprotnem bregu, in *Monte Medani*, sklne vrsto popotnih svetnikov *sv. Gotard*, menih, škof, veliki stavbenik, zraven še zavetnik proti toči. V vzhodnih Brdih se visoko postavlja *sv. Florijan senior* s svojo istoimensko vasjo, v Pevmi *sv. Silvester*, v Podgori pod Kalvarijo *sv. Just*. Brda so zasedena.

V deželi *trans Judrium* se božji poslanci v potu svojega obraza vzpenjajo po lazih, roncih, platiščih, trinkih, strmicah, sovodnjih, briščah, planjah, humih, robediščih, zavrhih, malinah, črnejih, med njimi nekateri spoznavavci, pridigarji govorijo tudi *hrvatski* jezik, in zdaj iz redkih zaselkov, višočih v čeléh in pod robmi vabijo naše dobre ljudi, ki so pod beneško republiko že nekaj slišali o krščanstvu. Porazdelili so si postojanke in so se ustanovili: *sv. Kvirin* pri Sv. Kvirinu ob Nadiži, kjer je zborovala skupščina beneških Slovencev; *sv. Silvester* v Landarski jami; *sv. Jakob Pravični* v Aži; *sv. Florijan* v Briščih; *sv. Tilih* v Kosci; *sv. Andrej* v Erbeču; *sv. Anton* v Lazah; *sveta Gervazij in Protazij* v Matajurju; *sv. Lenart* v Svetem Leonardu Slovenov (1351); *sv. Peter* v Špetru Slovenov (1600); *sv. Janez* v Trčmunu (1500) in v Gor. Trblju (1725); *sv. Mihael* v Topolovem; *sv. Zeno* v Roncu (1429); *sveta Mohor in Fortunat* v Srednjem in *sv. Primož* v Gornjem Barnasu; in še vrsta drugih. Kdo jih vse najde po beneških vrhah in samotah?

Stoletja so tekla. Omika, kultura, narodni preporod so zajeli tudi božje ljudstvo. Tedaj se je *sv. Mohor* spomnil malega slovenskega ljudstva in mu je za večjo narodno, prosvetno in versko povzdigo ustanovil leta 1852 veliko *Družbo svetega Mohorja*, ki se je razširila po širni Sloveniji in v daljni svet.

Konec 19. stoletja so naši znanci, patroni, zavetniki, spoznavavci, vikarji, kaplani, župniki in dekani sklicali *veliko skupščino*. Spet so se sešli vsi svetniki božji iz Berd in Benečije, da so poročali vsak o svoji srenji in so ugotovili:

Po hribcih in gričih so zrastle bele cerkvice, skoraj povsod so praznično zadoneli zvonovi.

Družba sv. Mohorja je pomnožila svoje ude in so jih posamezne duhovnije naštele: Vipolže 67, Kozana 34 Šmartno 57, Kojsko 54, Gor. in Dol. Cerovo 51, Vedrijan 23, Biljana 50, Gradno 47, Kožbana 43, Slovrenc 25, Fojana 22, Medana 98, Števerjan 59, Podsabotin 35,

Sv. Mohor in Fortunat v oglejski baziliki

Pevma 88, Podgora 106. Stmaver 35. – Razen goriškookoliških, so bile te duhovnije pod dekanijo Ločnik, ki je imela tik pred prvo svetovno vojsko še slovenskega dekana *Ivana Filipiča* in slovenskega kaplana *Josipa Kavčiča* in 25 mohorjanov, pa slovensko ljudsko šolo in njenega vodjo *Josipa Bitežnika*. Sedanji pofurlanjeni *Lucinico* je popolnoma zbrisal slovenski Ločnik, le malo naselje Gradiškuta se še nekam drži po slovensko.

V videmski nadškofiji, v Vidmu, Čedadu, v Beneški Sloveniji, torej v sedanji Italiji, je bilo pred prvo vojno kar lepo število – 251 *mohorjanov*. Omenjamo le nekatere župnije: Špeter Slovenkov s kaplanijami Gor. Barnas, Landar, Saržent, Laze, Erbeč, Biača – 27 *udov*. Župnija sv. Leonhart Slovenov s kaplanijami Oblica, Srednje, Grmek, Gor. Trbilj, Kravar, Ažla – 83 *udov*. Župnija Drenchia s Štoblekom: 16, posebej Marsin: 14, Ronac: 14, Matajur: 57, Videm sam: 16 *udov*, med njimi glavni poverjenik *prof. Ivan Trinko* in tudi škof *Pellizza*. Upoštevati je treba, da je imela v tistem času vsaka beneškoslovenska duhovnija slovenskega župnika ali slovenskega kaplana. Ali ne bi sedanja *Mohorjeva družba* v Celju posvetila svojim nekdanjim beneškoslovenskim poverjenikom posebno spomenico?

Molimo z njimi: *Češčena s'Ti Marija, gnade s'Ti puna, Gospuod je s Tebo, Ti si žegnana med ženam in žegnan je sad Tvoj'ga telesa Ježuš. S'veta Marija, mati boža, pros' za nas, za grišnike sada an ob uri naše smerti. Amen.*

Res, z veliko radovednostjo pregledujemo stare *Mohorjeve koledarje* kot prave *zgodovinske listine*, ki v njih imenikih udov najdemo

pri posameznih duhovnijah *rodbinska imena* naših pradedov, njih *poklice*: vikarje, učitelje, župane, ključarje, kmetice, posestnike, cerkovnike, trgovce, šivarje, tkalce, cestarje, kuharice, mlinarje, deklice, gospodične, fante in tudi *društva* in še število udov brez poklica. Ali ni to cela vaška in mestna *kronika*? Zato iščemo, hranimo, varujemo *Mohorjeve koledarje* kot dragocen spomin.

Iz nižav in težav poverjenika MD

Mihaela Jarc

Delam in verjem, da bomo ljudje, pravi ljudje.

Ana Gale

Premišljuješ: bi takole v zimskem času preromal vse hribe in doline v fari, vse ceste in vse bližnjice? Lagal bi samemu sebi, da si mlad, veselo bi poskakoval čez razvožen ali cel sneg, veselo bi kam prifrčal po ledenih drčah, ki jih znajo hribski šolarji tako lepo zgladiti kot nobena cestna uprava. Naužil bi se stare dolenske burje in ljube samote.

Toda – premišljevanja v kot! Od domačije do domačije bo treba. Zakaj?

Tako malo članov (udov) ima *Mohorjeva družba* v Višnji gori, res premalo za svoje stodvajseto jubilejno leto. Šestnajst... Listam v starih koledarjih. Leta 1872 – 44 udov, leta 1900 – 161, leta 1929 – 143, leta 1945 – 129.

Iščem, ne bogljen poverjenik, šele tretje leto preizkušam, usahle vrelce. Najdem jih.

»Mi, stari, bi tako radi imeli *Mohorjeve knjige* vsako leto, pa mlada dva se nič ne zmenita. Lahko bi jih naročila. Oba sta v službi.«

V drugem domu: »Pri nas smo se pa kar odvadili teh knjig, smo jih kar nekam pozabili!« Skrivaj me zgane slaba vest – Višnja gora je bila nekaj časa brez poverjenika.

Sedimo v trdni domačiji pri peči. Gospodar: »Kar po pravici odgovorim, da pri nas nima

nihče več veselja in tudi časa ne, da bi še kakšne bukve bral.«

Vse te obsodbe, ki se mnogokrat tudi drugje ponavljajo, me spremljajo dalje.

Rada gledam skozi besede: prozorne so. Zadaj za njimi je borba za dinarček. Dobim takoj tipalke. Če je revna resnica blizu, mi jo oznani usmiljenje, ki ima čudno moč razpoznavanja. Če je stiskanje, se spomnim stare preše, katero je načel črv. Največkrat srečam v domovih posebne razmere, nov način življenja, ki je težak za družine: razne zaposlitve, tudi nočne, zgodnje vožnje in večkrat še velika oddaljenost bivališča, odhajanje v tujino. Posebno dopoldne mnogih kmečkih gospodarjev ni doma. Zlasti mlajši se močno odločajo za službe, takole čuješ: »Nič lahko ne hodim v službo, nisem bil vajen te presnete vožnje in potikanja po tujem, pa kaj hočemo, prihodnost me skrbi, ko so taki čudni časi. Žena pa je reva, če bo le zdržala! Poln hlev živine, prašiči, majhni otroci, kakšne bodo naše njive, jih bomo še obdelali? Nobenega časa ni več, kje bom še kaj bral! Toda pred leti sem zelo rad imel *Mohorjeve knjige*!«

Zunaj, v megli in mrazu, začutim, kako me mimo vprašanja povsod toplo sprejmejo in vabijo: naj se še oglasim, se bomo še kaj pomenili.

Hvaležnost popotnih vstaja v srcu.

Pridem k lanskim: »No, bomo še brali *Mohorjeve*?« »O, še, še, pri nas ne prestanemo brez njih! Vedno so bile pri naši hiši!« Šestnajst takih odgovorov.

Upam v čudež pomnoženja. Tanka nit, ki veže sedanje s preteklim – morda bo vodila v prihodnost močnejša? Neznane nenadnosti živega.

In sedaj vračanja. V oddaljenem Leskovcu, ki ga varuje sveti Ožbolt, me v slovo pogleda s stene Španovega doma sveti Florjan, na Kavcih molči Križani pod majhno staro stre-

hico sredi polja, na Vrhu pozdravlja nova kapelica. – Težavna je poledenela pot s Sel (ubogi uslužbenci, šolarji) in kar grozeča je v oblačni zimski samini hosta »Mačka«... Kaj drugače je tu o svetem Jurju, ko hitimo na selsko žegnanje, polno čudovite pomladi in brstečih bukev!

Vračam se iz Dednega dola; ne morem drugače, kot da se oglasim pri stari Jančarjevi mami. Prinesem ji Mohorjev koledar izza njenih davnih otroških dni, kako se ga razveseli! Pripoveduje, da je Jančarjeva hiša narejena iz kamenja nekdanje dedendolske Marijine cerkve. Vrniti se moram iz Nove vasi, stari jesenski sveti Lenart je dobil nove sosede, mnoge vikende; Križko vas varje sveta Magdalena in novomašniški blagoslov naše fare. Vračam se tudi iz Drage, sveti Martin počiva pod široko sneženo kapo: sredozimci vladajo. Tudi v Polju se izpod snega zasveti kapelica, leta 1971 prenovljena. V letnem času jo obišejo mnogi turisti. Leta 1944 je bila v Mohorjevi knjigi Pod vernim krovom objavljena fotografija te mile kapelice (Od žegna nesó). Ko zapuščam dobrowsko hosto, se nasmehe skopo zimsko sonce in dolina Višnjice oživi v bledem čaru. V prezeble ude si kličem spomin dobrowskega poletnega žegnanja, ko sveti Jakob deli obilo toplote. Vračam se z Brezovega, tam zna Koščarjeva mama speči najlepšo štruco »s kitami« v fari, pravijo.

Vrniti se moram tudi iz Višnje gore same, to je iz malega mesteca na hribu. Na enem koncu trga je šola – na drugem cerkev priprošnjice mater, svete Ane – komaj se obrneš in že je konec najstarejše Višnje gore. Mestece se je nekoliko razširilo na bližnjem vzporednem Grintavcu in je pred dvema desetletjema prevzelo tudi nekaj okolice, da bi ga reševala. Malo je manjkalo in Višnja gora bi ne imela šole v svoji sredini. Višnjani so namreč hoteli zidati šolo na Grintavcu, pri Knebčevi domačiji. Tedanji litijski okrajni glavar Tekavčič pa je odločil, da mora šola stati prav v mestu. Tudi tu prevbiva nekaj mohorjanov.

In po tolikih mrzlih romanjih domov! V dolino, k bližnjemu sosedu, svetemu Tilnu, farnemu patronu!

Zimski večeri med Mohorjevimi knjigami, novejšimi in starimi, najstarejšimi. Odpiram koledar z letnico 1873. Med vsakim posameznim mesecem je prazen list, na enem takih listov čitam obledelo neznano pisavo:

Mihaela Jarc

Za zarjo vstaja sončice.
Prelepo zlato sonce je,
še lepše vidim Jezusa,
ki se po sonci k men pelja.

Večer postaja tih. Še ceste so obnemele v mrazu in snežnem metežu. Le v starem zidovju prepeva hlad svoje pesmi tudi ob ognju.

Potrkaajo otroški spomini. Čebļajao s tisočermi besedami, cele poljane pisanih podob razgrinjajo in tudi toliko tihih časov privedejo s seboj. »Knjige!« zašepetajo spominjanja in v hipu ustvarijo lestence ledenih sveč pred okni ali tople zelene prostore v travi za potokom. Tudi Mohorjeve knjige so nas otroke bogatile. Odpirale so nam dušo in svet, domače ljudi in kraje. Vsepovsod smo jih našli, mohorjevke: doma in pri sosedih, na knjižnih policah, v knjižnicah, v pozabljenih omarah in zabojih na podstrešjih.

Vse življenje me spremljajo in veliko hvaležnosti jim dolgujem!

Danes je knjige resnično težje brati kot še nedavno. Močno razgiban čas prinaša s seboj vedno večje valove: Opažam, da je največji sovražnik knjige na vasi – televizor. Res je prijeten njegov objem po napornem delu dneva, zlasti v samotni in zimskem času. Zvečer se tudi vecinoma zbere vsa družina, razni sosede se pridružijo in gledanje je kar skupno in trajajo pogosto pozno v noč. Nič škode ne more narediti televizor človeku, ki je osveščen, ki je gospodar samega sebe. Tudi gospodar svojega časa moraš postati. Če pa ždiš ure in ure popolnoma brez prave zavesti pred televizorjem, brez izbire programa, se močno uničuješ, duševno in telesno. Vsi vemo, da nam naša

Miha Maleš: Voščilnica

televizija še ne more nuditi dovolj dobrih programov, zato si izbirajmo sami, kaj bomo gledali in kaj ne, posvetujmo se s kom, ki stvari razume.

Kdor je jenjal knjige brati, bo težko zopet začel. Ne gre tu le za branje leposlovnih knjig, kakšne povesti bi pri nas ljudje še kar brali. Toda, da bi se trudili slediti času in širšim obzorjem, to je pri nas pri preprostih ljudeh kar nekam minilo. Kraj pač dolgo ni imel knjižnice. Če bi očetje in matere vsako leto prebrali tudi redne Mohorjeve knjige, koliko odgovorov bi lahko svojim otrokom dali! Naučili bi se, zlasti mlajši, spoštovati svoje stare domove in zapuščino svojih prednikov.

Iz Višnje gore so pred letom dni »odšle« stare rezljane pipe čez mejo, pred njimi in za njimi še kdo ve kaj, nedavno sem stopila v dom, kjer je npr. gospodar prejšnji dan sežgal kot napoto dve lepi, stari trlici. Samo »pridiganja« ne bodo več pomagala! Treba je preprostemu človeku nuditi takojšnjo pomoč in najcenejša hitra pomoč izobrazbe duha in srca je lahko vsakoletna Mohorjeva zbirka! Zlasti so potrebni večjega razgleda revnejši uslužbenci, razni delavci, vajenci, večinoma vsi ubogi vsakdanji vozači, trpini, doma še na kmetijah, v malih domovih s koščki zemlje ali pa nedavno od tam odseljeni. Ubiti od težkega

življenja si kupijo kak hiter poslastek najslabšega branja, izjeme so res maloštevilne.

Vrnimo našim domovom Mohorjeve knjige, ki kažejo toliko truda, da bi hodile v korak s časom! Z njimi bomo laže našli sebe in svoje bližnje.

Višnja gora leži nekako sredi med Ljubljano in Novim mestom. Bi se ne mogle tudi od našega ognjišča kulture svetiti iskre na to pot?

Golobica

Stanko Vuk

*Joj, zaboli me v prsih,
razrase se ko grm brinja,
na divjo golobico, ki leti
v večerni veter, spominja.*

*Če bi ti dal vonj snega,
mešanega v črno vino,
(ljubezen je slajša od vetra)
bi te vjel v ozko sinjino.*

*Joj, divja golobica leti,
globok je večer ko od snega
ozez sem in grenak usega,
nebo ima štiri vetrovne smeri.*

Miha Maleš: Dolenjska koliba

900-letnica krške škofije

Jakob Richter

Najstarejša škofija na ozemlju, ki so ga pred 1400 leti naselili naši davni predniki in mu dali novo kulturno podobo, je *krška* ali *celovška* škofija s svojim prvotnim sedežem v Krki, v sredini sedanje Koroške. Že pred njo so sicer obstajale škofije v *istrskih* mestih, kjer pa je bilo v tistem času romansko prebivalstvo še v večini. Krška škofija je bila ustanovljena leta 1072 in praznuje letos slovesno svojo *devetstoletnico*. Ker je ta znamenita ustanova cerkveni vrh za znatno število naših rojakov in ker je bila ta škofija dolga leta *varuhinja Mohorjeve družbe*, je primerno, da se njenega jubileja spominjamo vsi Slovenci. Zato hočemo prikazati razmere ob njeni ustanovitvi in v kratkih besedah orisati njen razvoj in pomen za naš narod.

Slovenci smo bili pokristjanjeni v 8. in 9. stoletju iz treh duhovnih središč tedanjega časa: iz Ogleja (Aquileia) v sedanji Italiji, iz Solnograda (Salzburg) v sedanji Avstriji in iz Blatenskega kostela, prestolice kneza Koclja, blizu Blatnega jezera v sedanji Madžarski. Kulturno najpomembnejše je bilo pokristjanjenje iz Blatenskega kostela, ker nam je po zaslugi solunskih bratov Cirila in Metoda dalo tudi prvo domačo pisano besedo. Žal je bil uspeh tega dela vključno z ustanovitvijo *panonske* škofije leta 869 le kratkotrajen, ker so ga nasprotno politične sile kmalu zatrla. Ohranilo pa se je med našimi predniki krščanstvo, ki sta ga med njimi zasejala Oglej in Solnograd. Misionarji iz teh dveh duhovnih žarišč so imeli državno podporo in so vključno z prvotnemu nasprotovanju z oznanjevanjem evangelija med poganskimi Slovenci uspeli.

Nekdanji mogočni Oglej, ki je sedaj samo še neznatno naselje z veličastno stolnico iz časa patriarhov, je imel prvi *cerkveno oblast* nad pokrajinami, ki so jih naselili Slovenci. Politične okoliščine pa so odločile, da so pričeli z misijonskim delom med Slovenci v Karanta-

niji blagovestniki iz Solnograda, kjer je sv. Rupert prižgal duhovno žarišče v samostanu, v katerem so našli gostoljubje vneti irski označevalci krščanstva. Da bi med Oglejem in Solnogradom ne prišlo do hujših trenj zaradi delokroga in cerkvene pripadnosti na novo pokristjanjenih Slovencev, je cesar Karl Veliki v sporazumu s cerkvenimi predstavniki določil 14. junija 811 Dravo za *mejo* med obema škofijama.

Ta odločitev je povzročila, da smo Slovenci južno od Drave z malimi izjemami nad 900 let spadali pod *oglejskega* nadškofa, ki se je imenoval patriarh (očak), severno od Drave pa pod *solnograško* nadškofijo. Slovensko ozemlje, ki je bilo tedaj mnogo večje, kakor je dandanes, je tako žal ostalo brez višjega cerkvenega središča na svojih lastnih tleh. To je bila velika škoda za verski, kulturni in gospodarski razvoj našega naroda in za razcvet naših domačih krajev. Solnograški nadškofi so sicer pošiljali nekaj časa v slovensko Karantano svoje *pokrajinske* škofo, ki so navadno prebivali pri Gospe sveti. A ti niso bili samostojni, temveč popolnoma odvisni od Solnograda. Ko so se poskušali osamosvojiti in so se začeli v službenih zadevah obračati naravnost v Rim, je Solnograd prenehal tudi z ustanovo pokrajinskih škofov. Da take razmere niso pospeševale krščanstva med našimi predniki, ni treba poudarjati.

Solnograd je leta 798 postal *nadškofija*. Kmalu nato so voditelji te nadškofije postali samostojni deželni knezi z obsežnim ozemljem in z velikimi posestvi tudi v naših krajih npr. v Ptujju in okolici ter v Posavju. Znano je, da oblast in moč lahko pokvarita tistega, ki ju poseduje. V Solnograd pa so prihajali sveži duhovni tokovi, v tistem času posebno iz samostana Cluny na Francoskem in zato misijonski duh ob grobu sv. Ruperta ni zamrl. Dolgotrajne in vidne uspehe pri verskem prerajanju in pri cerkveni organizaciji sta dosegla posebno dva nadškofa: Balduin (1041–1059) in Gebhard (1060–1088). Po končanem misijonskem delu sta ta dva začela ustanavljati *prve župnije* med Slovenci. Imenujemo jih *pražupnije* ali *župnije matice*, ker so se od njih v toku stoletij oddrobile poznejše dušnopastirske postojanke.

Nadškof Balduin je bil osebni znanec nam Slovcem nepozabne sv. Eme. Ta svetnica, ki bi po nekaterih virih naj bila rojena na Pilštanju, je bila žena krajišnika Viljema, dejanskega vladarja v Savinjski krajini. Ta krajina

Stolnica v Krki na Koroškem

je segala od vrhov Savinjskih planin pa do Brežic, od Boča in Sotle do Gorjancev. Viljemu so za njegove zasluge podarili razni cesarji ogromno, še ne obdelano in nenaseljeno posest v naših krajih, prav tako njegovemu sinu istega imena, ki je za očetom prevzel dolžnost krajišnika. Ema pa je kmalu izgubila moža. Tudi njena dva sinova sta zgodaj v krajevnih nemirih izgubila življenje. Pobožna vdova, ki je bila vzgojena na dvoru sv. Henrika in sv. Kunigunde, se je odločila, da glavni del podedovane posesti podari za bogoslužne namene. Solnograška škofija je dobila od nje del Krške doline na Koroškem in svet okoli Brestanice in Sevnice v Posavju.

Posest v dolini Aniže (Enns) je odločila za moški samostan, ki je bil ustanovljen po njeni smrti v Admontu. Sama pa je ustanovila ženski samostan v Krki, v katerega je tudi vstopila in v njem umrla kot preprosta redovnica leta 1045. Temu samostanu je podarila glavno posesti v naših slovenskih krajih. Določila je, da mora ta njen dar vedno služiti v *verske* namene. Ako bi samostan prenehal in bi darovana posest ne bi več služila Cerкви, ima njen sorodnik Askvin s svojimi sinovi pravico pridobiti jo nazaj proti odškodnini 15 zlatnikov. Življenje v krškem samostanu pa se ni razvijalo tako, kakor je Ema želela. Redovnice so bile plemiškega rodu, brez strogih redovnih zaobljub. Trideset let po smrti ustanoviteljice je solnograški nadškof Gebhard spoznal potrebo, da samostan razpusti.

Da bi podarjena posest ostala Cerкви, je Gebhard namesto samostana zamislil na tem kraju drugo cerkveno ustanovo – *škofijo*. Čutil je, da so ti kraji zaradi vmesnih visokih gorá slabo povezani s škofijskim sedežem v Solnogradu, zato se dušnopastirstvo v njih ne more prav razviti. Obrnil se je v Rim do papeža Aleksandra II. s prošnjo, da sme v primernem kraju svojega preobsežnega teritorija vpstaviti *novo* škofijo, ki mu bo v pomoč pri dušeskrbju. Aleksander II. ga je 21. marca leta 1070 res pooblastil, da sme tako škofijo ustanoviti, ji izbrati predstojnika in ga posvetiti v škofa. Dve leti pozneje, 4. feb. 1072 je še kralj Henrik IV. dal svojo privolitev, da se pri Marijini cerkvi v Krki namesto samostana ustanovi škofija. Nadškof naj novemu škofu dodeli delovni okoliš in mu prepusti posestva in desetine, kolikor misli po lastni uvidevnosti, da jih nova škofija potrebuje.

Dne 6. maja 1072 je bil *rojstni dan krške škofije*. Tega dne je nadškof Gebhard ob navzočnosti raznih škofov, med njimi škofa Kandijana iz Istre, v Marijini cerkvi v Krki posvetil *prvega krškega škofa* Güntherja. Ob tej priliki mu je podelil del svoje posesti v Krški dolini in obsežno Emino zapuščino v naših krajih: Vitanje, Lemberg, Žusem, Sentjurij pri Celju, Podčetrtek, Rogatec, Planino, Pilštanj, Kozje, Podsedro, Kunšperk, Bizeljsko, Boštanj in Mokronog. Vsi ti kraji so nato skozi stoletja bili last krške škofije. Za materialni obstoj je bila nova škofija torej dobro oskrbljena. Čudno pa je, da ji nadškof ni določil delovnega okoliša, v katerem bi novi škof imel svojo cerkveno oblast. Prva dva krška škofa sta bila brez lastne škofije, brez pripadajočega kapitlja in brez stolne cerkve. Verjetno je nadškof z novo ustanovo hotel obnoviti samo pokrajinske ali korne škofo, kakor so bili nekdanj v Karantaniji sv. Modest, Teoderik, Ožbalt, Gotbert in drugi, ki so delovali na tem področju ter so bili nadškofu popolnoma podrejeni.

Šele leta 1131 je nadškof Konrad določil krški škofiji *meje*. Dodelil ji je osem ali devet prazupnij v dolini Krke in Motnice ter na sončni strani gornje doline reke Gline. Tedaj so v teh krajih živeli še Slovenci, seveda na gosto pomešani z nemškim prebivalstvom. Tako nezaten obseg je imela krška škofija do leta 1724, ko je pridobila župniji sv. Salvatorja in Mihovo (Micheldorf) pri Brežah, leta 1774 pa po razpustu jezuitskega reda millstättsko okrožje.

Krški škofje so prebivali prvotno v Krki pri cerkvi, ki jo je dala postaviti sv. Ema. Škof Konrad I. (1131–1167) pa je v Krški dolini zgradil mogočni grad Strassburg, ki je postal *škofijska prestolnica* in ostal do leta 1787, ko so *sedež škofije* preselili v Celovec. Isti škof je okoli leta 1160 položil in blagoslovil temeljni kamen za novo, prelepo Marijino baziliko v Krki, kamor radi romajo verniki iz naših krajev, da pomolijo na grobu sv. Eme.

Prav pomembna pa je postala krška škofija za naš narod po jožefinski preureditvi škofijskih mej leta 1786, ko je pridobila tudi *južno Koroško in Ziljsko dolino*, kjer živi strnjeno slovenski živelj. Pri tej preureditvi, ki je bila glede na zastarele škofijske meje zelo potrebna, se žal niso prav nič ozirali na narodnostno pripadnost prebivalstva, odločilne so jim bile le tedanje deželne meje. Vladna komisija je pooblastila krškega škofa grofa Jožefa Auerperga (1772–1783), da naj izdelava načrt za *razmejitev škofij v Notranji Avstriji*. Ta je pripravil tri predloge in priporočal osem škofijskih središč: Gradec, Leoben, Celje, Celovec, Beljak, Ljubljana, Gorica in Trst. Vlada je sprejela drugi njegov predlog, ki je predvideval *šest škofij*: novo škofijo v Leobnu, krško s sedežem v Celovcu, lavantinsko s sedežem v Celju, sekovsko s sedežem v Gradcu, ljubljansko in goriško.

Ker pa niso bili dani pogoji, da bi lavantinsko škofijo lahko takoj preselili v Celje, so Koroško razdelili. Krški škofiji so poleg Zgornje Koroške prisodili še celovško in beljaško okrožje, lavantinski pa poleg Labotske doline velikovško in celjsko okrožje. Tako je ostalo do preselitve lavantinske škofije v Maribor leta 1859. Pod francosko okupacijo je morala sicer krška škofija odstopiti ljubljanski beljaško okrožje, videmski škofiji pa Kanalsko dolino. Ta sprememba pa je trajala le štiri leta, od 1809 do 1813. Ko je prenehala francoska Ilirija, so bile vpostavljene zopet prejšnje škofijske meje.

Velika pridobitev za krško škofijo je bila *preselitev lavantinskega škofijskega sedeža* iz St. Andraža v Maribor. Tedaj je celovška škofija zaokrožila svoje ozemlje na vso koroško deželo in pridobila pod svojo duhovno oblast popolnoma slovensko področje v Podjuni in Mežiški dolini. Letopisi koroške škofije do leta 1918 izkazujejo, da je bilo v tem času *na Koroškem* 100 župnij, v katerih so uporabljali pri službi božji slovenski jezik, v 15 župnijah je

bil v rabi slovenski in nemški, v 13 pa nemški in slovenski jezik. Med temi župnijami nista všteti mesti Celovec in Beljak, kjer je bila ob nedeljah in praznikih vsaj ena služba božja za Slovence. Po vpostavitvi novih državnih meja leta 1919 je morala krška škofija odstopiti mariborski Mežiško dolino s trinajstimi župnijami, ljubljanski pa Jezersko z dvema župnijama.

V krškem *škofijskem vodstvu* so bili vedno zastopani tudi Slovenci. Sedaj sta v njem dva kanonika in škofijski kancler. Vrsta krških škofov pa je zelo pestra. Poleg Nemcev najdemo med njimi enega Francoza Rajmunda Peraudija (1491–1505), dva Italijana Hieronima Balbi (1522–1526) in Otona de la Bourde (1697–1708), enega Španca Antona Salamanca Hoyos (1526–1551) in enega Slovence Jakoba Pavliča (1824–1827), ki je bil doma iz župnije Glinje pri Borovlju. Največ zaslug za naš kulturni razvoj pa si je pridobil škof dr. Valentin Wiery (1858–1880). Bil je sicer nemškega rodu, toda pod vodstvom *Antona M. Slomška* se je popolnoma naučil našega jezika in je pisal ter izdal svoje knjige tudi v slovenščini. V zgodovini Mohorjeve družbe zavzema ta škof častno mesto.

Tedanje Društvo sv. Mohorja je leta 1859 zašlo v težko krizo. Imelo je samo še 236 udov. Vse je kazalo, da bo tedanja edina založba slovenskih knjig izhiral. To bi bila nepopravljiva škoda za kulturni razvoj vseh Slovencev. Zato so se zbrali celovski rodoljubi pod vodstvom *Andreja Einspielerja* in sklenili, da postavijo založniško *Društvo sv. Mohorja* pod cerkveno varstvo. Škof dr. Wiery je to ponudbo vesel sprejel, oskrbel društvu, ki se je tedaj preosnovalo v *Družbo sv. Mohorja*, celó duhovne ugodnosti ter sam objavil v Slovenskem Prijatelju 15. junija 1860 svoje *pastirsko pismo*, v katerem je razglasil nova pravila Mohorjeve družbe in jo iskreno priporočal. Od takrat dalje je Družba neprestano rasla in opravljala svoje kulturno poslanstvo, tako da lahko sedaj s ponosom gleda na svojo zgodovino.

Ta pogled v preteklost najvidnejše koroške cerkvene ustanove nam potrjuje njeno *večstoletno kulturno in gospodarsko povezanost* z našim narodom. Upravičeno se zato pridružujemo proslavi njenega jubileja z željo, da bi bila našim rojakom na drugi strani državne meje vedno dobra – duhovna mati.

Ob loškem tisočletnem jubileju

Dr. Pavle Blaznik

Loško ozemlje se s svojim središčem Škofjo Loko že vrsto let pripravlja, da dostojno proslavi svoj tisočletni jubilej. Častitljive obletnice, kot je loška, se prav gotovo ne nanašajo na datum ustanovitve kakega kraja. Gre pač le za *obletnice*, ko se kraj prvič pojavi v pisnem izročilu.

Tako je v našem primeru, saj je bilo loško ozemlje rahlo poseljeno že davno pred letom 973, ko srečamo v listini mimo raznih slovenskih imen, ki se nanašajo na vodovje in hribovje po Loškem, tudi omembe, ki merijo na naselja, kot so Loka (današnja Stara Loka), Suha, Selca, Praše. Leto 973 je samó *rojstna letnica* ustanovitve loškega gospostva, ki je zajemalo celotno Poljansko in Selško dolino z besniškim ozemljem ter velik del Sorškega polja. To ozemlje je tedaj dobila škofija v Freisingu na Bavarskem, ki je v marsikaterem pogledu odločilno vplivala na razvoj celotnega loškega območja. V tej povezavi je ostalo loško gospostvo vse do 1803, ko je bila posest sekularizirana.

Upravno središče freisingškega loškega gospostva, največjega med vsemi gosposčinskimi enotami na Slovenskem, je bilo v naravnem središču ob sotočju Poljanske in Selške Sore. Ker je bilo gospostvo celó za današnje pojme izredno oddaljeno od lastnika, je škof upravo prepuščal posebnim nameščencem, ki so bivali v prvih stoletjih na Kranclju, od koder se je uprava do 13. stoletja preselila na spodnji grad, kjer je danes nameščen loški muzej.

Na čelu loškega gospostva je bil *oskrbnik*, v novem veku imenovan *glavar*. Med njegovimi obsežnimi pravicami je bila tudi sodna oblast; oskrbniku je pripadala funkcija deželskega sodnika, ki je pa vsaj od novega veka dalje zločince ob sodelovanju važnejših gosposčinskih nameščencev in uglednejših meščanov le

zasliševal. Smrtne obsodbe je izrekal *krvni sodnik* iz Ljubljane. Ta je vodil s seboj tudi krvnega sodnika, ki je obsojence obešal oziroma obglavljaj; na morišče merita še danes imeni Gavžnik in Krvavo znamenje.

Važne funkcije so pripadale *kaščarju*, ki je imel na skrbi predvsem pobiranje dajatev od podložnikov. Ker so podložniki v srednjem veku gosposčini poravnavali obveznosti predvsem v naturalijah (tak način se je na Sorškem polju obdržal skozi stoletja), je dal zemljiški gospod v mestu postaviti posebno zgradbo – kaščo, ki stoji vse do danes. Položaj kaščarja je bil tem pomembnejši, ker so njegove funkcije največkrat pripadale kar loškemu glavarju samemu.

Ker so se v začetku novega veka upravni posli še bolj razmahnili, je tedaj škof ustanovil posebno funkcijo, ki jo je opravljal *protipisar*; ta je sčasoma postal prvi uradnik za glavarjem. Ob vodilnih nameščencih je polagoma seveda naraščalo tudi število nižjih, pomožnih uslužbencev.

Kakor drugod po Srednji Evropi se je pod grajsko utrdbo zgodaj začelo razvijati *tržišče*, ki je privlačevalo podjetnejše prebivalstvo. Naselbina pod utrjenim gosposčinskim središčem se leta 1248 prvič omenja kot *trg*, le nekaj desetletij nato (1274) je označena kot *mesto*. Zgrajena je bila postopno. Starejšemu Placu se je do 14. stoletja pridružil še spodnji del – Lontrk. Po srednjeveškem običaju je mesto obdajalo *obzidje*, skozi katero je vodilo pet vrat, ki so bile večinoma utrjene s stolpi. Vhod s poljanske strani so zapirala tako imenovana Poljanska vrata, ob kapucinskem mostu so stala na zunanji strani Selška vrata; na Lontrku so bila v smeri Karlovca postavljena Spodnja vrata, ob današnji špitalski cerkvi so stala posebno močno utrjena vrata Cvingerš, v območju kašče pa majhna Čevljarska vratca. Za mestno obzidje je moralo skrbeti mesto, ki je popravila spričo izdatnih stroškov pogosto zanemarjalo.

Ko je obzidje s stoletji začelo izgubljati obrambni značaj, obenem pa je ob rastočem prometu vse bolj predstavljalo oviro, je postajalo za mesto le še breme, ki se ga je skušalo proti koncu 18. stoletja iznebiti. Tedaj je dala Škofja Loka podreti mestna vrata in obzidje ob njih. V naslednjih desetletjih je zob časa vse bolj načenjal sámó mestno obzidje. Propadanje so zaustavili šele loški muzealci, ki skušajo ostanke obzidja ne samó čvrsto za-

varovati, marveč tudi čimbolj očistiti skrite dele nekdanj bistvenega znaka mestnih pravic.

Meščanski živelj se je sicer zlasti v prvih stoletjih v precejšnji meri ukvarjal s *kmetijstvom*, tako poljedelstvom kot živinorejo, vendar sta predstavljala gospodarsko težišče *obrt* in *trgovina*, gospodarski panogi, za kateri so hoteli Ločani uveljavljati monopolne pravice. Še v srednjem veku je prišlo do ustanavljanja *cehov* – organizacij, preko katerih naj bi meščani uresničili svoje zamisli. Tako so tedaj zrasli krojaški, čevljarški, krznarski, kovaški, le malo kasneje tudi lončarski ceh; v zadnjem so bili organizirani tudi pečarji in zidarji. Vsem cehovskim pravilom je bila skupna osnovna zahteva, da smejo opravljati obrt samo člani organizacije. Spricho monopolističnih tendenc je prišlo do mnogih sporov, ki so trajali skozi stoletja. Prepad med mestom in podeželjem je še poglobljala zahteva Ločanov, da bi bilo le njim pridržano trgovanje. Ostri stoletni spori so šele polagoma začeli izgubljati na ostrini.

Vse do srede 13. stoletja pogrešamo podatkov o *prebivalstvu* Škofje Loke. Iz kasnejših virov je mogoče sklepati, da so se tod naseljevali mimo domačinov tudi *tujci*, med njimi posamezniki neslovenske narodnosti. Toda vir iz srede 15. stoletja, ki omenja z imeni 45 Ločanov–trgovcev na daljavo, nesporno priča, da je med loškimi trgovci tedaj daleč prevladoval *slovenski živelj*. Pojav je tem pomembnejši, ker je šlo pri teh primerih za premožnejšo meščansko plast, kjer bi prej pričakovali tuje vdiranje kot pri malem meščanu, ki je nedvomno v večini primerov potekal iz loškega sosednjega podeželja.

Zelo obsežno *loško gospodstvo* je bilo pred tisoč leti le *redko naseljeno* in zato seveda malo donosno. Če je zemljiški gospod hotel, da mu prostrano ozemlje nese leto za letom čim večjo rento, je moral poskrbeti za delovno silo in to vključiti v *fevdalni sistem*, ki je poznal gospoda in podložnika. Tako se je začel na loškem ozemlju zgodaj razvijati *hubni sistem*, v katerega je zemljiški gospod pritegoval *prebivalstvo* iz starih dotlej zadržano urejenih naselbin, še v večji meri pa je na ta način razdeljeval zemljo, ki jo je bilo treba šele na novo obdelati. Podrejenim kmetom je dodeljeval odmerjene zemljiške enote – imenovane *hube*, katerih nasledniki so današnji *grunti*.

Sistematično naseljevanje, ki je v začetku zajelo predvsem Sorško polje in je bilo že zgo-

daj usmerjeno tudi v Poljansko in Selško dolino, je trajalo več stoletij. Ker na loških tleh ni bilo delovnih sil na pretek, je dal zemljiški gospodar dovažati *naselnike* tudi z drugih svojih, deloma zelo oddaljenih posestev, kar je močno popestrilo narodnostno sliko.

Pri tem je prednjačilo *Sorško polje*, kjer je bila kolonizacija pred koncem 13. stoletja tako temeljito opravljena, da kasneje ondi ni bilo več mesta za nove grunte. Največji del ravninske freisinške posesti je bil vključen v takomenovani *bavarski urad*. Seveda bi se motili, če bi prišteli vse prvotne prebivalce ondotnih naselij med Bavarce. Nedvomno je bilo središče urada – Bitnje naseljeno z Bavarci; tudi okrog bitenjskega jedra naletimo še na nekaj naselbin, kjer je bil nemški živelj nekoliko jačji. Med te je šteti Dorfarje, deloma tudi Crngrob, dalje Peven in Sv. Duh. V to vrsto spadajo tudi Žabnica, Stražišče pa Stara Loka – torej naselja, kjer je bil davno pred prihodom Bavarcev naseljen slovenski živelj, ki ga je pa ob sistematični kolonizaciji preplaval nemški element.

Srečamo pa v bavarskem uradu vrsto naselij, ki jih moremo brez tveganja uvrstiti med *prvotne* izrazito slovenske enote; v ta sklop spadajo npr. Suha, Hosta, Lipica, Trata, Gorenja Sava in Okroglo na drugi strani Save. Nemški živelj je bil na Sorškem polju še konec 16. stoletja tako številen, da je tedaj starološki župnik pridigoval tudi v nemškem jeziku. V 17. stoletju je govorilo prebivalstvo po Bitnjo mešanico slovenskega in nemškega jezika. Danes nas spominjajo na nekdanje nemške koloniste le še krajevna, zemljiščna in osebna imena, kot Cegnar, Hafner, Hartman, Heinricher, Homan, Kaiser, Kuralt, Langerholc, Logonder, Macher, Šifrer, Triller, Vilfan, Bajželj, Volgemut, Ziherl itd.

Srednjeveško naseljevanje po Poljanski in Selški dolini je bilo zaključeno nekako do srede 14. stoletja.

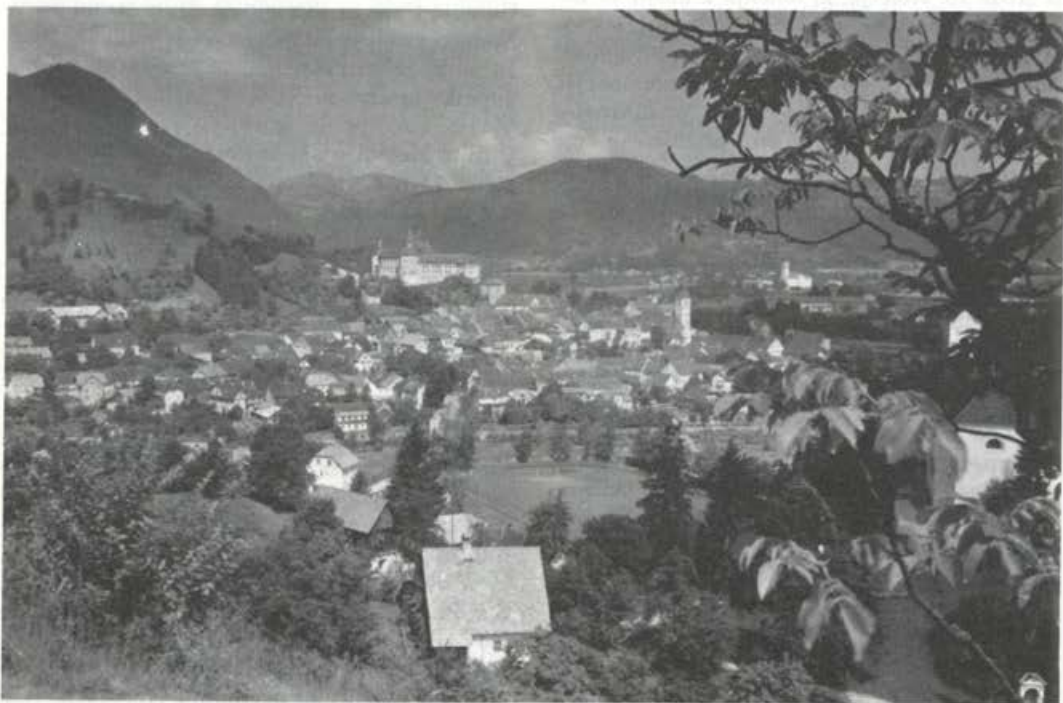
Kolonisti v *Poljanski dolini* so bili v glavnem *slovenskega* porekla. Posebno skupino so sestavljali ondotni *Korošci*, ki so se naseljevali po Poljanskem od 12. stoletja dalje. Velik del njih je bil vključen v poseben – koroški urad, ki je združeval hribovito ozemlje od Osovnika, Sv. Barbare, Sv. Andreja in Sv. Ožbolta do Kovskega in Bukovskega vrha, na drugi strani Poljanske Sore pa tudi Gabrsko goro in Sopotnico. Po vsej priliki potekajo s Koroškega tudi kolonisti v 14. stoletju poseljenega hlevnovr-

škega urada, verjetno pa tudi naselniki v območju zgornje Luše na Selškem v neposrednem sosedstvu s Korošci naseljene Sopotnice. Pretežni del koroških kolonistov je nedvomno potekal iz *slovenskih* vrst, kar dokazujejo ne samo zemljiščna imena, marveč tudi večina v podrobnosti 1291 naštetih osebnih imen ondotnih podložnikov. Kazno je, da je vsaj del loških Korošcev prišel iz okolice Vrbskega jezera, kjer je imela freisinška škofija posest sredi 12. stoletja.

Na *Selškem* so Slovenci do konca 13. stol. poselili vzhodno polovico ozemlja. Ko je šla kolonizacija na tem delu h kraju, je prišlo do naseljevanja na soriški strani. Na to ozemlje pod Ratitovcem je dal škof pripeljati svoje *podložnike* z območja Innichena na Tirolskem. Značilno je, da nemški naselniki niso nadaljevali z delom tam, kjer so nehali njihovi slovenski sovrstniki, marveč so se naseljevali od Sorice proti vzhodu – pač pod vplivom svojih sorojakov, ki so se nekaj desetletij prej naselili v neposrednem sosedstvu na nemškorutarskem ozemlju. Spomin na prvotno domovino je ostal pri Soričanih živ dolga stoletja. Saj je odhajalo do polpretekle dobe na vsaka tri leta odpotništvo v Innichen, kjer je ondotni cerkvi

izročalo posebno darilo. V gorskem svetu so soriški Tiroolci dolga stoletja ohranili svoj jezik. Na njihovo poreklo kažejo zlasti *primki*, kot Kemperle, Jenšterle, Haberle, Gortner itd., pa *zemljiščna imena*, ki so ohranjena v nenaavadno velikem številu.

Ko je bila proti sredi 14. stoletja zaključena velika načrtna kolonizacija, je ostalo zunaj naselitve le še zelo odmaknjeno in neugodno ležeče *hribovito ozemlje*, od katerega si zemljiški gospod ni mogel obetati večjih donosov, ki bi jih moglo nuditi obdelovanje zemlje. Toda podjetni duh kolonizatorja je našel novo gospodarsko torišče; do srede 14. stoletja je priklical v svet novo gospodarsko središče – *Železnike*, kamor je poklical podjetne Furlane z očitnim namenom, da uvedejo ondi naprednejši način pridobivanja železa. S primitivnim *železarstvom* so se namreč že dotlej v tem območju ukvarjali kmetje, na kar kaže tudi ime Rudno. Primitivne majhne vetrne peči so se začele polagoma umikati večjim, ki so jih podjetniki postavljali ob vodi kot pogonski sili. Povečane talilne peči so dajale tolikšne mase (volke), da jih ni bilo moč ročno oblikovati, tako so podjetniki prešli na velika kladiva na vodni pogon, ki so zmogla deliti velikega volka

Škofja Loka z okolico. Foto arh. Tone Mlakar

v manjše mase. Ko so podjetniki strnili talilne peči in kladiva pod eno streho, so s tem utemeljili obrat z nazivom fužina. Vsaj leta 1426 so Železniki že premogli dve fužini.

Ščasoma se je vse bolj uveljavljala *delitev dela*. Vse številnejši so postajali poklicni rudarji. S taljenjem so se bolj in bolj ukvarjali poklicni talilci, razvijajoči se obrati so zahtevali strokovno izvežbane kovače, ki so se zgođaj lotevali tudi izdelovanja *žebļjev*. Za dobavo oglja so bili potrebni številni drvarji in ogljarji. Navzlic močno razviti delitvi dela pa je bil v rokah fužinarjev celoten proces: v plavžih so topili rudo in pridobivali težke železne mase, ki so jih fužinska kladiva oblikovala v *cagle*; v cajnaricah so izdelovali *šibike*, ki so jih fužinarji dajali dalje prekovati v žebļje. *Žebļje* so izdelovali v kovačnicah, imenovanih vigenjci. V vsakem vigenjcu je bilo več ognjišč (ješ), kjer so kot gorivo uporabljali oglje, ki so ga razpihávali mehovi na vodni pogon. Okrog *ješe* je bilo več hrastovih panjev z nakovalji. Vsaka ješa je imela skupen ogenj za vse kovače.

Iz delovnega tovarištva prvih poklicnih topilcev se je ščasoma razvilo fužinarsko *deležništvo*, saj so vse bolj razvijajoči se obrati terjali znatna denarna sredstva, ki jih posameznik sam ni premogel.

Sožitje med tako različnimi sloji – loškimi meščani, kmetskimi podložniki pa železnikarskimi fužinarji se je ščasoma vse bolj kalilo. Saj so se njihovi interesi le preveč križali. Monopolne tendence loških meščanov so naletele na gluha ušesa pri fužinarjih, še malo jih pa ni odobravalo kmetско prebivalstvo, ki se je v izdatni meri ukvarjalo tudi z obrtjo in trgovino. Razdvojeni so pa bili tudi kmetje ter fužinarji, in to pred vsem zaradi gozdov. Tja so silili fužinarji, kajti brez oglja bi bilo fužinarstvo omrtvičeno, v gozdove pa so tiščali tudi kmetje, in to ne samo zaradi oskrbe z lesom; tam so namreč kmetje napravljali laze in tako večali svoje njivske površine.

Različni interesi so vodili do ostrih spopadov, v katere so se vmešavali tudi drugi dejavniki. Med temi je bil posebno zavzet deželni knez, ki je načrtno utrjeval centralno oblast, seveda na škodo fevdalcev. Tako se je v začetku novega veka lastil rudniškega regala, proti čemur se je dolga leta upiral freisinski škof, ki je pa moral končno popustiti. Vez med Železniki in loškim gospostvom se je tako vse bolj rahljala. Z izgubljanjem pravic nad Želez-

niki je gospostvu hkrati grozilo, da se mu izmaknejo tudi obsežna še nenaseljena *gozdna območja*, ki so bila fužinarjem tako nujno potrebna in to tembolj, ker so se pojavljala nova fužinarska podjetja tako po Selškem kot Poljanskem (Farjev potok, Hobovše-Fužine, Brekovce, območje Brebovšičice in Volaščice), ki pa se niso mogla trajneje obdržati.

Tak položaj so izrabili *novi naseljniki*, ki so vse bolj silili na obsežna dotlej nenaseljena območja. Do prvih večjih sunkov je prišlo na Poljanskem, in to predvsem v hotaveljskem in žirovskem območju, kjer je zrasla v kakih sto letih cela vrsta naselij (npr. Nova Oslica, Mrzli vrh, Lanišče, Podjelovo brdo, Sovodenj); mnogi novinci so se usmerjali tudi proti žirovskemu vrhu. *Rovtarji* so bili na Poljanskem tako številni, da so številčno daleč prevladovali nad ondotnimi srednjeveškimi kolonisti. Istočasno je živahno kolonizacijsko gibanje zajelo tudi Selško dolino, in to zlasti ozemlje Davče in Martinjvrha.

Rovtarji so potekali z različnih ozemelj. Del njih je vsekakor predstavljal populacijski višek, najštevilnejši pa so bili med rovtarji vsekakor Tolminci. Spomin na tolminske koloniste je še danes živ, saj ima npr. prebivalstvo iz Stare Oslice svoje sosede v Novi Oslici še vedno za Tolmince. Domala vsi rovtarji so bili slovenskega rodu. Na delen odklon naletimo le v Podporeznu, kjer kaže govorica na nekdanjo povezavo z bližnjim nemško-rutarskim ozemljem; v razliko z Davčarji namreč izgovarja ondotno prebivalstvo č, ž in š kot c, z in s, kar je sicer značilno za Nemško-rutarje.

Z rovtarstvom se je po Poljanskem in Selškem število domačij v dobrih sto letih več kot podvojilo; toda v razliko z naseljevanjem v srednjem veku, kjer je šlo izključno za gruntarski živelj, so bili rovti najrazličnejšega obsega. Mnogi rovtarji so bili *trdni gruntarji*, prav tako pa so številni med njimi sodili in vrsto *kajzarjev* – sloja, ki se je od novega veka dalje vse bolj pojavljal tudi na ozemlju srednjeveške naselitve. Medtem ko je kajzarstvo v rovtarskem območju v največji meri temeljilo na obdelavi zemlje, so se kajzarji na tleh stare poselitve temeljito ločili od rovtarjev. Na to kaže že sama porazdelitev kajzarskega življa na tleh srednjeveške kolonizacije.

Mnoga od prometa odmaknjena selišča niso skozi stoletja premogla niti enega kajzarja, nasprotno pa so se zbirali številni prebivalci v prometnih in župnijskih središčih, kjer so

Škofja Loka v 17. stoletju

številni kajzarji že od 17. stoletja dalje daleč presegali gruntarski življenj. Večina teh kajzarjev se je prvenstveno ukvarjala z neagrarnimi gospodarskimi panogami. V fužinarskem območju so bili številni zlasti fužinarski delavci v neposredni proizvodnji, pa ogljarji v bližnjih in oddaljenejših gozdovih. Zelo mnogo kajzarjev se je bavilo z obrtjo, v nemajhni meri pa tudi s podeželsko trgovino in tovarništvom. Med slednjimi so si mnogi s podjetnostjo ustvarili trdno gospodarsko podlago in prenekateri med njimi po imetju niso zaostajali za gruntarskim življenjem.

Vzporedno s kajzarji so se pojavili v loškem podeželju že v 16. stoletju tudi *gostači*. Vse do srede 17. stoletja skromni po številu so gostači v naslednjih desetletjih močno narasli. Tako je sredi 18. stoletja prišel en gostač povprečno na 2,15 kmetske domačije. Prav nič niso bili izjemni domovi, kjer so bili nastanjeni po trije gostači. Posamezne domačije v Poljanah in na Visokem so imele npr. celó po 4 gostače, ki so bili vsi poročeni. Prvo mesto med domačijami z gostači si pa delita vsekakor gruntrar v Pungertu in kajzar v Stari Loki, pri katerih je bilo nastanjenih celo po 6 gostačev. Gostači so bili številni posebno po naseljih med Škofjo Loko in Kranjem, pa tudi v obeh dolinah naletimo le na posamezna naselja, kjer gostačev sploh ni bilo. Gostači so se v veliki meri preživljali zlasti z obrtjo, predvsem s tkalstvom in sitarstvom, pa tudi s čevljarstvom, tesarstvom, krojaštvom, zidarstvom itd.

Ob vse večji diferenciaciji na vasi so se poglobljale socialne razlike tudi v *Škofji Loki*. Med loškimi meščani so začeli izstopati posamezniki, ki so se ukvarjali s trgovino v velikem obsegu. Sčasoma so se posebno močno okrepili posamezni *veletrgovci*, ki niso samo trgovali,

marveč so bili hkrati tudi založniki izdelkov podeželskih obrtnikov. Posamezni veletrgovci-založniki so potekali iz vrst domačega, deloma tudi kmetskega prebivalstva. Podjetnejši kmetski sinovi so si namreč zgradili tako trdne gospodarske temelje, da so se preselili v Škofjo Loko, se sčasoma visoko dvignili nad povprečne loške trgovce in si kot bogati založniki polagoma pridobili celo plemstvo (npr. Oblak-Wolkensperg, Demšar, Jenko, Jugovic).

Socialna diferenciacija je bila močna tudi v *Železnikih*, in to ne samo med fužinarskimi podjetniki na eni strani in delavnim slojem (drvarji, ogljarji, rudarji, žebjarji) na drugi; do vse hujše diferenciacije je prihajalo tudi med samimi fužinarji, kajti pravice do deležev so se deloma močno drobile, deloma pa vse bolj kopičila v rokah posameznih magnatov.

S stoletji je torej prišlo na celotnem loškem ozemlju do močne diferenciacije tako v mestu kot podeželju, na kar je po svoje vplival tudi *populacijski razvoj*. Analiza populacijskih razmer v srednjem veku kaže, da je prebivalstvo ob načrtni kolonizaciji seveda temeljito naraščalo in to v veliki meri z dotokom od zunaj; toda po končani sistematični kolonizaciji je ostalo število prebivalstva vse do 16. stoletja v bistvu nespremenjeno. Stagnacija je pač plod svojega časa. Spričo velikih epidemij pa vojnih nadlog je nataliteta komaj držala korak z mortaliteto in seveda ni mogla ustvarjati viškov.

Z novim vekom se je populacija temeljito spremenila. Že v prvem stoletju naletimo na velik porast prebivalstva. Številne nove domačije so le deloma ustanavljali *prisilci*, sicer so pa bili novinci *domačini*, kar kaže na to, da je že v 16. stoletju nataliteta prevladala nad mortaliteto, čeprav govore viri tudi tedaj o epidemijah. Še krepkeje je prebivalstvo naraščalo v naslednjih stoletjih, in to ne toliko na račun novih domačij kot v zvezi z naraščanjem števila gostačev, ki so bili večinoma poročeni; te je najti ne samo pri gruntrarjih, marveč tudi pri marsikaterem kajzarju in celo pri posameznih gostačih. Seveda naletimo tudi v tem razdobju na nekatere odklone. Tako je opazen na splošno padec prebivalstva po 1780 in to zlasti v letih 1815–1817, kar je v zvezi z ogromnimi žrtvami v času francoskih vojn pa tudi z lakoto, ki je tedaj kosila prebivalstvo.

Medtem ko je vsaj do neke mere možno rekonstruirati število kmetskega prebivalstva na loškem ozemlju do prvih desetletij 19. sto-

letja, je ocenjevanje števila ljudi za čas pred štetji v Škofji Loki in Železnikih zelo problematično. Točnejši podatki o za oba kraja na voljo šele za čas od zadnjih desetletij 18. sto-

letja dalje. Če povzamemo ugotovljene podatke, bi se populacija v okviru deželskosodnega loškega gospostva v teku stoletij gibala nekako takole:

Leto	Kmetško podeželje	Škofja Loka	Železniki	Celotno loško ozemlje
1291	5905			
1318	6075			
1501	6325			
1630	13880			
1754	21384			
1778			1260	
1780		1653		
1817	24344	1678	1258	27.280

Obe središči, Škofja Loka in Železniki po številu prebivalstva razmeroma nista bili neznatni, saj je štel npr. Trst v 17. stoletju komaj nekako 3060–5630 prebivalcev, medtem ko naj bi vse tržaško mestno ozemlje premglo v času 1650–1720 med 5280 in 7830 ljudi.

Že pred odpravo fevdalizma (1848), ki je napravila konec zemljiškim gospostvom, je freisinska škofija leta 1803 izgubila loško ozemlje. Tedaj je loško gospostvo postalo komorna last, s čimer se pa notranji ustroj ni bistveno spremenil. Do temeljnih sprememb je prišlo šele v revolucionarnem letu 1848, ko se je z ukinjenjem fevdalizma nehal dolga stoletja uveljavljan družbeni red in se je tudi

loško ozemlje znašlo v povsem novih razmerah. Škofja Loka odslej ni bila več upravno središče velikega, sklenjenega teritorija. Ko se je mestu še daleč izognila železnica, je to nekdanj važno prometno središče vse bolj stagniralo in močno zaostajalo za napredujočim Kranjem. Položaj Škofje Loke lepo ponazarja število prebivalstva, ki se je do leta 1869 dvignilo komaj na dobrih 2000, naraslo nato do 1910 le za kakih sto ljudi in začelo procvitati šele v zadnjih nekaj letih.

Podobno, še slabšo usodo so doživljali nekdanj tako cvetoči *Železniki*. S propadanjem fužinarstva so stalno nazadovali in padli pred zadnjo vojno za tretjino – na komaj 838 ljudi. Životarjenju je napravil konec novi čas z vse bolj razvijajočo se industrijo. Tako je prebivalstvo v zadnjih letih že preseglo populacijo iz starih časov, ko so bili Železniki središče cvetočega fužinarstva.

Za podeželje je značilno, da so se do polpretekle dobe *grunti* na prometu odmaknjem ozemlju, kjer je populacija sicer dokaj stagnirala, še kar dobro držali, medtem ko so se zlasti ob prometnih žilah, kjer je populacija naraščala, že v predvojnem času začeli drobiti. Za povojno dobo je značilno močno, že kar zaskrbujoče *izseljevanje* s hribovskih krajev v prometna območja. Zapuščanje kmetij, ki so se držale dolga stoletja in so s populacijskimi viški predstavljale trdno osnovo za naš narod, je treba na vsak način zaustaviti. Počastitvi častitljivega loškega jubileja naj služi tudi skrb, da poskušamo ta nevaren proces po najboljših močeh zavreti, česar se loški vodilni dejavniki k sreči tudi zavedajo.

Škofjeloški grad

Korenine slovenskega železarstva segajo daleč v preteklost

Inž. Stanko Dimnik

»... ki ga ne straši noriško jeklo,
ne morski vihar...«

Horac (-65 do +7 pred Kr.)

»... trše od železa, ki ga je noriški
ogenj talil...«

Ovid (-43 do +17 pred. Kr.)

*Nad dvatisočletni odmevi
iz preteklosti*

Nisem zgodovinar niti ne jezikoslovec, toda v že precéj dolgem življenju se mi je nabralo tudi nekaj takega znanja, čeprav mi je moj tehniški poklic daleč od obeh. Namreč, prav rad sem se v urah oddiha predal prijetnim zvokom, posebno še zvečer, utrujen po opravljenem strokovnem delu. Še raje sem ob takih urah segel po *lepem branju*, vendar ne zmeraj po leposlovnem berivu, še prav posebno razvedrilo mi je bila knjiga *zgodovinske* ali pa *jezikovne* vsebine. A tudi iz zgodovine ne vse kar vprek; najbolj me je privlačila snov tistih stoletij, ki so jo nam sicer v šoli na široko osvetlili za Grke in Rimljane, kako pa je bilo takrat drugod po Evropi, še prav posebno, kako je bilo tedaj na našem današnjem slovenskem koščku Evrope, o tem nismo slišali v šoli skoraj ničesar. Razumljivo je, da me je prevzela vsaka najmanjša novica iz tiste davne dobe, vsak doživljaj, ki mi je včasih prav po naključju odprl ozko špranjico, da mi je oko za trenutek ujelo košček življenja iz časov tiste temne zgodovine.

Nekaj takega sem doživel kot šolarček v gostilni na Šmarni gori pri Ljubljani, ko sem na klopi poleg očeta bingljal z nogami in poslušal. In bilo je kaj slišati. Dve omizji ljub-

ljanskih profesorjev in učiteljev je bilo tam zbranih.

Pripovedoval pa je profesor *Fran Levec*, literarni zgodovinar in pisatelj, o Langusu in njegovih freskah v cerkvi, o Prešernu in njegovem stricu, ki je bil tam župnik takrat, ko se je Langus pripravljaj za te freske in je bila tedaj Šmarna gora še znamenita božja pot.

Na vse to je potem pripomnil profesor *Fran Orožen*, geograf in zgodovinar, prvi predsednik Slovenskega planinskega društva: »In prav to božjepotništvo je izpodrinilo Šmarni gori njeno staro ime Homec. To ime in podobno Hum in Kum pa so imena iz pradavnih časov za tiste vrhove, ki so bili nekoč utrjeni in so tja klicali z gorečimi grmadami prebivalce iz okolice v varno zavetje, če so se bližala ropoželjna ljudstva. To je bilo že sto in stoletja prej, kot se je vse to zopet ponavljalo v turških časih.«

Čez leta nam je v enem višjih razredov realke pripovedoval profesor slovenščine o *Marku Pohlinu*; naslednje leto nam je bil pri francoščini obravnavan *Molière* in pri tem je profesor pripomnil, da je bilo to samo njegovo umetniško ime, pravo ime, da mu je bilo Poquelin. Pri priči mi je šinilo v glavi: Pohlin, Poquelin! Potem, v odmoru sem stopil k profesorju *dr. Janku Šlebingerju* ter ga vprašal, če ne kaže ta podobnost med slovenskim in francoskim priimkom na neko jezikovno sorodstvo, mar je podobnost res le zgolj naključje? Z vprašanjem sem ga presenetil, ni vedel pojasnila, a je obljubil, da se bo o tem pozanimal.

No in res, dvajset let po tistem, za prvo stolpnico smo se takrat pripravljali v Ljubljani, sva se s profesorjem srečala v Zvezdi. Tedaj se je spomnil, ta dobri profesor in mi odzdravil: »Nisem pozabil tistega o Pohlinu. Profesor *dr. Jakob Kelemina*, germanist na univerzi, ki ga kot učenjaka zelo cenim, je mnenja, da utegne biti med priimkoma Pohlin in Poquelin res neko sorodstvo iz pradavnih časov, zelo verjetno keltsko, saj imamo v našem jeziku precej tudi od njih!«

Nekoč sem se, osemnajstleten, sam vzpenjal na Tursko goro, in če je popotnik sam, brez družbe, se ga močneje loti tisti nemi glas narave, tisti svojevrstni jezik, ki mu sproža v srcu vrisk in mu vnema misli v glavi, če le ima popotnik posluš za to. Tedaj ga razčustvuje lep razgled po pokrajini, lahko je to živo bitje, ko ga nehote splaši, ali pa droben cvet, ki ga odkrije v skalovju, včasih je to celó že sólo ime vrha pred njim, da ga zaziblje v sanje.

Turska gora! Zakaj pa *Turska* in ne *Turška*, saj vendar so nam le Turki zapuščali *zemljepisna imena* kot spomin na prestano grozo? A na zemljevidu, vojaški specialki, piše razločno *Turska*! Sprožena misel mi ni dala miru, spustil sem se navzdol v takratno planino spodaj in tam vprašal starega planšarja: »Kako pravite: *Turska* ali *Turška gora*?« Stari planšar me je presenečen pogledal izpod košatih obrvi, jih namršil in skoraj nejevoljno dejal: »*Turska gora*, kakopak, zmeraj samo *Turska*, in tudi samo *Turški žleb*!«

Ustno izročilo o imenu *Turska gora* se je pač globoko zakoreninilo v spomenu domačinov pri pretakanju iz roda v rod, da se je nabubani obraz starega planšarja tako samozavestno in odločno uprl vsakemu dvomu o pravilnosti pisanja tega gorskega imena! Tedaj sem se zamislil: glej no, tisti *Turi* so morali biti pa res imenitni in mogočni, da so se znali s svojim imenom že tako davno in tako trajno vpisati v ustno izročilo in si znali postaviti dvatisoč metrov visok spomenik v naših Grintavcih nad Kamnikom!

A kaj hitro sem ugotovil še več. Namreč, da to niti ni bil edini njihov spomenik! Sto in sto takih *spomenikov* najdemo po našem svetu, ki jih je poimenovalo ljudstvo Turov pred več kot dvatisoč leti. Na primer tale imena: Turje, Turjak, Tura, Turški vrh, Montura (Mons Tura), Turiška vas, Turiški grad, Turnišče, Turopolje, Turnska graščina, Turn, Turna, Turnše, Tureli, Na Turah, Turnica, Turica in še druga. Vse polno jih imamo tudi v *hišnih* in *zemljiških* imenih ter priimkih, tako: Turinek, Turinšek, Turnšek, Turnher (prvotno Turnhar), Turišič, Turšič, Turič, Turingar, Turnar, Turel, Turnaj, Turk itd.

Dve leti po tistem razgovoru s starim planšarjem pod *Tursko goro* sem kot študent na Dunaju med drugim poslušal tudi predavanja iz tehnologije in pri tem tudi iz zgodovine in tehnologije prvobitnega *železarstva*. Predavatelj, alpski Nемец, ki je dobro poznal takratna izkopavanja arheologov po sledovih *starodobnih železarjev* na Zgornjem Štajerskem in na Koroškem, nam je s posebno vnemo pripovedoval o slavnem železarstvu–jeklarstvu v južnem Noriku. Tako slavnim in imenitnim, da so o njem pisali rimski zgodovinarji in so ga omenjali v svojih pesnitvah najbolj priznani rimski pesniki tistega časa.

Profesor je še povedal, da so bili ti-ti *keltski železarji* begunci iz cisalpinske in tudi matične

Galije, ko so se po porazih (220 Telamon, 193 Mutina, 58–52 Cezar) umikali na naš današnji košček Evrope in tudi še bolj južno od nas. Umikali so se tista stoletja tudi *Turi* in *Vindi* s povirja Donave in Rena v južni Norik. »Die Taurisken« je rekel predavatelj in v misli mi je prišlo: Tauern = Ture, torej to so tisti *Turi*! Kako me je potem pogrelo, ko nam je profesor še rekel: »Tisti južni Norik je bil tam, kjer so danes Koroška, del Kranjske in Primorska, kajti spočetka je moral segati Norik gotovo prav do morja, do Trsta in Ogleja.«

Od tedaj so potekla deset- in desetletja. Ves ta čas sem obiskoval kraljestvo apnenca in grintavca, življenje molka, zvoka in barv v našem gorstvu, da sem si sproščal živce. Pri tem sem prisluškoval odmirajočim znamenjem življenja nekdanjih *staroselskih gorjanov*, ki so pred več kot dva tisoč leti iskali v našem gorskem višavju miru pri svojem delu in varnosti za svoja življenja.

Neko tako zaostalo znamenje iz globine časa sem čutil, da so stanovi in staje v planinah, ko sem jih gledal pred prvo svetovno vojno in nekaj let še po njej – danes tistih skoraj ni več, vojne in človeška nerazsodnost so jih uničile. Pogled na obraze starih *stanov* me je vabil, da sem se pred njimi ustavljal in ustavljal, jih gledal in občudoval: kakšna preudarnost v zasnovi in zgradbi, nič ni bilo žaganega, deske klane, bruna tesana, vse zbito samó s hrastovimi cveki in redkimi kroparji. Častitljiva *starina*, tisočletna, sem razmišljal! In glej, desetletja kasneje sem bral besede zgodovinarja: »Ti pastirski hrami navezujejo na srednjeveško tradicijo in kažejo po stavbni zasnovi celo nazaj v prazgodovino.« (Dr. M. Zadnikar, NR, 25. 4. 1959.)

Tisočletni odmev tistih staroselskih gorjanov je še danes kovinski sij zaobljenih bobovcev in so tudi rjaste lise s koščki rjavega železovca v skalovju, enako ostanki oglja in žindre v meleh na višinah, kjer daleč naokoli ni več nobenega drevja. Pa tudi žlindrasta lupina topilčeve peči na veter, ki sem jo našel na višini 1100 m, je bil tak odmev.

Razmišljal sem, kako to, da je *gozdna meja* v naših Alpah ponekod na višini samo 1500 do 1600 m nad morjem, ko je sicer ta meja v naših gorah na višini 1800 do 2000 m. Kdo, le kdo je tam nekoč sekal prav do golega in nemara potem pustil, da so zadnje ostanke zelenja popasle še koze? Kdo je tedaj sploh hodil po les v tiste višine, ko ga je imel vendar na razpo-

lago na pretek v dolini? To so mogli biti samo *stalni prebivalci* v tistih višinah, gorjani: drvarji, oglarji, železarji, planšarji!

A najbolj živ glas staroselskih gorjanov je nemara velik del imen v gorah, to so *imena krajev, vrhov, dolin in vodá*. Z njimi nas pozdravljajo umrli, umrli pred več kot dva tisoč leti – a jih ne razumemo v našem jeziku, saj največkrat nam ne pomenijo ničesar. Povsod od globokih dolin do višin nad 2500 m najdemo takele glasove: Cmir, Hebed, Grintavec, Kuntar, Kuk, Prisank, Pelc, Studor, Verner itd. Naše slovensko uho teh zlogov ne razume, sluh jim ne vžge misli v možganih. Vendar privadili smo se jih in občutimo jih kot naše – in tudi so naši, so melodija ubranih glasov v naši folklori!

Ko so Slovenci prevzemali vigenjce keltskih kovačev

Razmišljal sem: odkod neki so prišla ta čudna imena in priimki, Slovincu nerazumljiva, v naš jezik. Vsiljena nam niso mogla biti, saj so nekatera celo v gorah v višinah 2000 metrov in več! Ne more biti drugače, kot da smo jih *podedovali*. Od koga? Od Rimljanov? Ne, imena niso latinska. Zemljepisnih imen, ki so izvajana iz latinščine, imamo na Slovenskem komaj za število prstov rok. In še ta so zmerom tamkaj, kjer so bili blizu kraji in prometne žile Rimljanov.

Domače prebivalstvo je bilo ob pričetku našega štetja let v naši deželi že skoraj izključno galsko, to je keltsko. Na tem ozemlju in tudi po Balkanu so se naseljevali in iskali mir za svoje delo, takrat že skoraj tristo let, *begunci* iz cisalpinske Galije, iz Vindelicije (to je povirja Donave in Rena), iz Turinškega (Thüringen) in še od drugod, ko so bežali pred nasiljem Rimljanov in Germanov.

Potem pa so *Rimljani* leta 14 pred. Kr. zasedli tudi to deželo in prodirali še naprej na Balkan. V bistvu so ostali Rimljani do kraja, skoraj petsto let, na tej naši današnji zemlji samo *okupatorji*. Domačemu keltskemu prebivalstvu so nalagali davke in jim jemali za svojo vojsko mladeniče, konje, živino, žito in sploh vse, kar so potrebovali za graditev imperija. Kajpak, kolikor se je dalo, so mu vsiljevali latinski jezik, svoje šege in potujčenci so zato pridobivali na državljanskih pravicah.

Vse to velja za tisto domače prebivalstvo, ki je bilo bliže bivališč, vojaških postojank in

cest. A vsi tisti *staroselci*, ki so prebivali v teže pristopnih, odročnih, hribovitih in gozdnatih predelih ali pa celo visoko v gorah, so imeli pred Rimljani bolj ali manj mir. Tja so Rimljani vdrali le včasih, da so si naropali konj, živine in ljudi za svojo nenasičljivo vojsko. Posebno še, če so to bili taki kraji, kjer so pridelovali dosti volne, platna, usnja in predvsem še železa, tedaj so puščali ljudi bolj v miru, ponekod so takim gospodarstvom postavljali svoje vojaške upravnike ali pa so jim celo odkupovali take, za vojsko zelo potrebne pridelke, prav posebno še *železo*.

Prvobitni *železar* je topil v razdobju Kelto-ve ž s pečmi na veter, toda s takimi pečmi ni mogel taliti železove rude kjerkoli bi hotel. Vezan je bil na *primeren kraj*, da je imel tam, ali vsaj v bližini, rudo rjavega železovca (limonita); v kasnejši dobi je to tudi že bila ruda jeklenovca (siderita); obojih imamo po Slovenskem na pretek. To sta sicer slabi železovi rudi, ki vsebujeta od vseh njih najmanjši odstotek železa, sta pa pri tem od vseh železovih rud najlaže topljivi, tako da jih je moč topiti kar z bukovim ogljem. Torej, takrat edino uporabljivih, ko še niso poznali ne premoga, ne koksa. Tisti *starodobni železarji* so zato morali imeti čim bliže bukove gozdove, da so si mogli sproti kuhati oglje.

Predvsem je bilo *delovišče staroselskih topilcev* vezano na ustrezen veter, ki je moral biti čimbolj enakomeren in zadosti močan, da jim je dobro žaril oglje v peči. Ugoden veter so našli npr. na obalah morja in večjih jezer ali pa ravnin, a še boljši je bil na neporaščenih gorskih pobočjih. Čez dan se je v pobočje upiralo sonce in toplota je tedaj gnala zrak navkreber, noč je zrak hladila, potem se je zlival v dolino. Železarju je bilo treba samo ustrezno odpirati in zapirati odprtine za podpih v kurišču, da je vzdrževal stalno talilno vročino.

Znameniti *noriški železarji* so oblagali notranjost talilnih peči z grintavcem (dolomitom), prav to jim je bil nemara tisti ključ do skrivnosti za "odličnost njihovega jekla. Zato jim je moralo biti v bližini tudi nahajališče grintavca.

Pri nas in po vsej Jugoslaviji je železarilo *keltsko ljudstvo Turov*. Svoja delovišča so si izbirali skoraj izključno samo v hribovih, včasih visoko v gorah, najraje tik nad gozdno mejo, tam so se čutili varne.

Železarski gorjani bi, kajpak, težko živeli v tistih višinah, včasih precej nad 1000 metrov visoko, če si ne bi v bližini delovišč uredili *planinskega gospodarstva* za svoje preživljanje, torej: pašništvo, rejstvo goveda, drobnice in tovornih konj, planšarstvo in še dosti drugih dejavnosti, potrebnih za življenje.

In kdo so bili ti Kelti?

Sami so si dali ime: *Kelti*, toda bolj jih poznamo po imenu: *Gali*, ki so jim ga dali drugi narodi, predvsem Grki in Rimljani, v tretjem stoletju pr. Kr.

Živeli so v mlajši dobi železa (- 500 do 0), ki jo po kraju La Tène v Švici imenuje zgodovinar: laténsko dobo. To v razliko k halštatski dobi (- 900 do - 400) ali starejši dobi železa.

Germani so jim rekli: die Walchen in Nemci: die Wallachen (tudi die Welschen).

Slovani imajo zanje imena: *Vlasi*, *Vlahi*, *Lahi* in pri nas *Lahi*, ime, ki danes velja za Italijane, v dobi pa, ko so se naseljevali *slovanski priseljenci* na naš današnji svet, pa je veljalo za Kelte. Naša *zemljepisna imena* po vsej Jugoslaviji: Laško, Lašče, Lahovo, Lahovče, Laški rovt, Vlasi, Vlašče itd. so spomini nanje.

Poleg imen Kelti, Gali so imeli po svojih rodovih, plemenih ali krajih bivanja dostikrat še posebna imena: *Turi*, *Andi*, *Levci*, *Karnuti*, *Skordiski*, *Helveti*, *Ruteni*, *Alobragi*, *Narbonenzi* in še druga. Tudi *Vinde* (Vende) prište-

vajo zgodovinarji k njim, nekateri pa pravijo, da so le most od baltskih jezikov k zahodno evropskemu keltskemu jeziku ali celo Slovani.

Prebivali so skoraj po vsej Evropi, v kasnejši dobi so se naselili tudi v Mali Aziji in po obalnih pasovih vsega Sredozemlja. *Bivališča* so si izbirali najraje v hribovitem svetu, včasih visoko v Alpah in tudi na močvirnatih tleh, da so se tako lažje branili roparskih napadov.

Kelti so bili najboljši konjerejci, vzgojevalci konjskih pasem in odlični jahači, ki jih na potovanjih niso ovirale ne slabe poti, ne reke in jim je bila zato odprta vsa Evropa. Gojili in vzgajali so nove vrste goveda, drobnice in drugih živali. Bili so poljedelci, mojstri raznih obrtniških dejavnosti, rudarji, mešetarji in kramarji (trgovci), pomorščaki, ribiči, usnarji in odlični tkalci. Petsto let prej kot Rimljani in Grki so že nosili *hlače* (»kalce«, odtod naša beseda »hlače«) in *oblačila z barvnimi vzorci*. Predvsem pa so bili mojstri v *železarstvu* in *kovaštvu*.

Ponekod, npr. v matični Galiji, so imeli *mesta*, kjer so bile ulice tlakovane in so imeli ponekod celo kanalizacijo. *Hiše* so si stavili iz lesenih ogrodij (prekatij) v eno in dve nadstropji, opletenih s šibovjem in potem ometanih.

Pri njih je bilo doma močno *duhovno življenje*, ljubili so pesem, glasbo, ples. Njihovi druidi, bardii in ovadi, to so bili duhovniki,

Gradišče Keltov z zidovi na suho zloženih kamnov ob napadu Germanov ali pa Rimljanov

Slovesen pokop keltskega veljaka v Galiji skupno z bojnim vozom (Zgodnja doba Keltov)

pesniki, glasbeniki in učenjaki zdravstva, tehnike in drugega znanja, so ustvarjali temelj evropski civilizaciji, kulturi in gospodarstvu.

Njihov jezik je bil izrazno nenavadno bogat, sposoben za vsakršno izražanje, tudi za najmanjše duhovne in čutne odtenke, je poudaril zgodovinar Weiss. Z njihovim jezikom so se v stoletjih posredno bogatili skoraj vsi evropski narodi.

Kelti so bili zelo delavno ljudstvo, ki si je znalo ustvarjati blaginjo. V starem veku so živeli na ravnih ljudstev srednjega veka, piše zgodovinar Powell. Zato so se premočno množili, prirastek je bil prevelik in iskati so si morali novih bivališč zunaj matične Galije. Posamezni njihovi veljaki pa so tudi zbirali oddelke mladeničev, jih opremljali s konji in orožjem ter z njimi vstopali v vojske drugih narodov kot najemniki, med drugim na primer, tudi v vojsko Aleksandra Velikega.

Zaradi njihove blaginje so jih napadala ljudstva, da bi pri njih plenila, posebno še Germani in Rimljani. Ker so bili Gali pripravljani v svojih utrjenih mestih in gradiščih samo na obrambo in niso imeli svojih držav v pravem pomenu te besede, to je, niso imeli kraljev ali državnih voditeljev, niti ne vojske, vodili so jih druidi in posamezni plemenski poglavarji, so zato bili kaj lahek plen sosednjih napadalnih ljudstev.

Zadnje njihovo državo je uničil Julij Cezar leta 52 pr. Kr. z vojsko 300.000 mož, resda dobro opremljenih in izurjenih ter pod spretnim vodstvom, ko je premagal in razselil osem do deset milijonsko ljudstvo Galov na prostoru današnje Francije. Ne malo je bil vzrok porazov tudi značaj Galov, prezaupljivi in pregalantni (izraz je po njih) so bili, niso mogli doumeti podlosti in zločinov napadalcev.

Ker so se začele širiti v Rimu vesti o zločinih te vojne ter so jih tam politično izkoriščali proti Cezarju, je dal Cezar pisati knjigo *Komentarji o galski vojni*. V njej je lepšal svoja dejanja, a v najslabši luči prikazoval Gale, da bi se opral in zabilisal učinek slabih vesti pri osvajanju Galije. Tako nekako je to o njem napisal rimski zgodovinar Livij, ki je bil še skoraj njegov sodobnik.

Cezar je res tudi dosegel svoj namen, ne samo v Rimu, temveč po vsem svetu. Kajti do komaj preteklih desetletij so o Keltih komaj kaj pisali in še tisto, kar so, so jih opisovali s slabe strani. Danes piše zgodovinar o njih nepristransko. Lepo in stvarno meni Božidar Pahor, pisatelj in publicist, v *Legendi o Aranskih otokih*, ko govori o Keltih takole: »Keltskemu junaku Vercingetorixu (izgovori Vercingetoriču) ni bilo lahko upogniti kolena pred tem na pol barbariskim generalom (Cezarjem) iz Rima. V šoli smo se navadili gledati skozi Cezarjeve oči in te oči so videle v Galih barbare. Toda v resnici je bilo prav nasprotno: v primerjavi z veliko keltsko civilizacijo je bil Cezar na pol barbar.«

Usoda je nanekla, da nam Kelti niso zapustili pisanih sporočil in ne spomenikov gradbene in upodabljaljoče umetnosti v taki obsežnosti, kot jo imamo po Egiptčanih, Grkih, Rimljanih. Razumljivo: Keltom je bilo glavno gradivo les, in ta je hitro minljiv. Bili so sicer veliki umetniki v oblikovanju zlata, srebra in drugih kovin, toda prav po takih umetninah so grabili Rimljani še prav posebno zato, da so jih prekovali v denar, ki so ga ogromno potrebovali za plačevanje vojakov, ko so gradili imperij.

Vendar so nam zapustili nekaj še več vrednega, kot kaj takega ni zapustil človeštvu noben drug narod na svetu. To so njihova zemljepisna imena, priimki in besede skoraj v vseh jezikih Evrope. To je nekakšna nenapisana kronika evropske prazgodovine, ki so jo prenašala ustna izročila iz roda v rod, dokler niso bila zapisana v urbarjih in na zemljevidih.

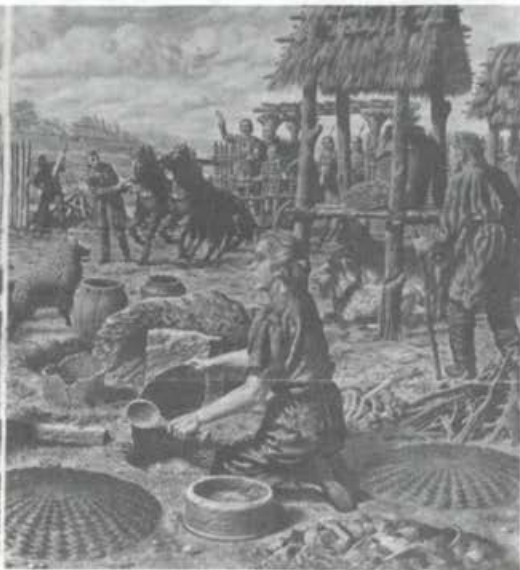
To je dragocena kronika, ki jo je znanstveni svet začel brati šele v tem stoletju. Ta kronika je zelo bogata v Jugoslaviji in še prav posebno na Slovenskem. In ta kronika na naših tleh nam utegne odkriti marsikaj iz naše kakor tudi iz splošno človeške preteklosti – ko jo bodo znali brati tudi pri nas.

Potem ko je leta 52 pr. Kr. Cezar uničil zadnjo keltsko državno skupnost, Galijo na prostoru današnje Francije, so prenehale vesti piscev zgodovine o Galih, komaj so jih še kdaj omenjali, kakor da bi bili izginili s sveta. V resnici so se Kelti tedaj še bolj *umikali* v zavetje gora, a predvsem so se *selili* k drugim ljudstvom in se z njimi stapljali. Takrat so nastajali v Evropi *novi narodi*: Franki, Goti in drugi. Kasneje so se tudi Slovani začeli cepiti v manjše narode, pojavili so se Čehi, Poljaki itd. *Agricola* (1494 do 1555), ki je spisal prvo znanstveno obdelano knjigo o železarstvu, je v osmem poglavju pripomnil: »in to pridelovanje železa so uredili Goti, ki pa so med seboj govorili galski jezik, kot pravi Tacit.« Potemtakem je bila vodilna, nasilna plast Gotov germanske krvi, a delovna in kulturna plast pri njih je bila keltska!

Že ob začetnih pojavih *krščanstva* v Rimu so bili prav keltski sužnji njegovi najbolj vneti privrženci. Dosti sužnjev je pobegnilo svojim latinskim gospodarjem in ti ubežniki so potem

širili krščanstvo po vsej Evropi, posebno še na Irskem. Tam in na Škotskem so tedaj nastajali *samostani* in od tod so odhajali *misijonarji* oznanjat krščanstvo po Evropi. Škof *Virgil*, po rodu Irec, je poslal okoli leta 737 pod vodstvom kornega *škofa Modesta* štiri duhovnike in nekaj klerikov, ki so bili vsi Irci, med Slovence na *Koroško*. Vse to je povzročilo, da je postal *keltski jezik* po razsulu zahodno-rimskega cesarstva konec petega stoletja zopet glavni občevalni jezik v Evropi. Tako je ostalo vse do devetega stoletja, ko ga je pod vplivom Cerkve v Rimu ponovno izpodrinila *latinščina*.

Naši davni slovanski *predniki* so se iz Podonavja selili na naš današnji življenjski prostor v šestem stoletju. Umikali so se nasilju Obrov in so zato v novih bivališčih iskali *zavetje* pred njimi v odročnih, teže pristopnih predelih, predvsem na hribovitem ozemlju. Tam so našli še keltsko prebivalstvo, ki je preživelo vso dobo Rimljanov. Obe ljudstvi sta si bili po značaju sorodni, zato so se *slovanski priseljenci* tedaj zivali s keltskimi staroselci in pri tem prevzemali od njih poleg nekaterih šeg in navad ter proizvodnih dejavnosti (predvsem še železarstva) tudi *zemljepisna imena, priimke in besede pogovornega jezika*. Takrat so se v dobi enega ali dveh stoletij iz obeh ljudstev oblikovali Slovenci! *Jezikovna dediščina*, ki smo jo pri tem sprejeli od Keltov, ni bila vsa

Poljedelsko obrtniška domačija keltskih ljudstev v prvem stoletju pred Kr.

Slovesno duhovno opravilo druidov (svečenikov) v hrastovem gaju. (Zgodnja doba Keltov)

Selitev keltskega ljudstva Helvetov iz njihovih bivališč v današnji Švici leta 58 pr. Kr., ker so jih tam napadali Germani in Rimljani. Nova bivališča so si našli v južni Galiji v sporazumu z ondišnjimi galskimi prebivalci. Cezar jih je napadel, izropal in več kot 2/3 pobil ali prodal v sužnost, ostanek pa nagnal nazaj v stara bivališča. To je bil začetek šestletne galske vojne (58 do 52 pr. Kr.)

Opomba: Slike v tem članku je izdelal priznani ameriški slikar S. Greco po navodilih najbolj priznanih ameriških in angleških zgodovinarjev in arheologov za ameriško revijo LIFE.

tudi po nastanku keltska, kajti tudi Kelti so gotovo že prevzemali od svojih halštatskih prednikov zemljepisna imena, priimke, besede in drugo.

V Mohorjevem koledarju (1966, 90–97, dr. Stane Gabrovec: »Slovenska prazgodovina«) piše o tem: »Milko Kos pravi: naselitvena in kulturna pokrajina, ki nam jo ponazoruje arheološka karta predсловenske dobe, se navadno presenetljivo krije z obsegom starejšega slovenskega naselitvenega področja. Ali z drugimi besedami: Slovenec se je naselil prvenstveno tja, kjer je našel že za kulturo pridobljeno zemljo, odprt, močno iztrebljen ali pa z gozdom le slabo zarasel svet. ... Drugo je seveda vprašanje, kaj nam je ta prostor neposredno dal, kako močno je preoblikoval in usmeril naše duhovno in gospodarsko življenje, kakšen je njegov delež v naši krvi. Kako močna je bila torej kontinuiteta starega prebivalstva, kako močno mešanje staro- in novselcev in koliko je antična civilizacija, upravna organizacija, antična duhovna kultura našla neposredno pot v življenje došlih Slovencev.«

*

Vsi slovanski narodi so poznali *železo* že v dobi, preden smo se naselili na našem današnjem prostoru, kajti pri vseh je ohranjena beseda »železo« v govoru ali pa v zemljepisnih imenih. Niso pa poznali jekla in ne peči na veter, tega smo se Slovenci naučili od staroselcev šele na naših tleh.

Odtlej je *železarstvo-jeklarstvo* teklo na naših tleh nepretrgoma naprej. Omenja ga tudi *Valvasor*, ki pripominja, da železarstvo pri nas pojema. Pojemati je začelo takrat, ko so v Evropi spoznali premog in so zato mogli z njim začetni topiti tudi take železove rude drugod v Evropi, ki so imele večji odstotek železa kot naš rjavi železovec in jeklenec. Uvedba koksa in sodobnih topilnih postopkov (Thomas, Bessemer, Siemens-Martin) sredi devetnajstega stoletja, pa so naši slabi železovi rudi popolnoma zaprli vrata. Zadnji tak *plavž* so ugasnili leta 1890 v Bohinju.

Vendarle so rahli *spomini* na tisto železarjenje pred več kot 2000 leti še ostali ponekod na Gorenjskem, Dolenjskem in tudi v Lokovcu nad Banjšico ter ponekod na Štajerskem.

Slovenski kmečki upori v 15. in 16. stoletju

Dr. Bogo Grafenauer

Konec leta 1973 bo minilo *pol tisočletja*, odkar so se kmetje na slovenskem Koroškem prvič povezali v »kmečko zvezo« (po nemško v *Bauernbund*, iz česar izvira slovensko ime »kmečki punti«) in se postavili po robu graščinski gosposki; v začetku leta 1973 pa bo minilo *štiristo let*, odkar so se slovenski in hrvaški kmetje skupaj uprli graščinskemu gospostvu v svojem najzrelejšem poskusu, da bi zamenjali plemiško oblast v svojih deželah z oblastjo v rokah kmečke zveze. Ob teh dveh obletnicah se je prav spomniti na velike kmečke upore, ki pomenijo eno izmed najpomembnejših prelomnic v slovenski zgodovini.

1. Kmečka pot v upor

Do konca 11. stoletja je bila dokončana fevdalna organizacija slovenskega ozemlja. Zemlja in njeni prebivalci so bili razdeljeni med graščake v večjih in manjših gosposčinah. Deželno plemstvo po pokrajinah, v katerih so živeli Slovenci, je po letu 1000 dobivalo kot družbeni sloj v večini dežel nemški, v delu Primorja pa tudi romanski značaj. Danes seveda vemo, da do 16. stoletja to pri plemstvu ni izključevalo znanja *slovenskega jezika*, ki so ga potrebovali zlasti posestniki manjših gosposčin za občevanje s podložniki (medtem ko so za večje gospode opravljali to njihovi gosposki uradniki). Prav tako so v mestih, ki so po letu 1100 nastajala na slovenskih tleh, med prebivalstvom številčno gotovo prevladovali Slovenci, nemška pa je bila le mestna pisarna; drugače je bilo le v primorskih mestih, ki so imela predvsem romansko prebivalstvo. Vse to pa ne spremeni dejstva, da je bil od konca 11. stoletja naprej v slovenskih deželah izrazito slovenski del prebivalstva le *vaško kmečko*

prebivalstvo. Posebej zaradi prevlade tujega jezika med plemstvom in v vseh odločujočih meščanskih krogih v 17. in 18. stoletju je bilo prav vaško slovensko prebivalstvo pravo izhodišče izoblikovanja slovenskega naroda od srede 18. stoletja naprej.

Zaradi vsega tega pomenijo kmečki upori konec 15. in v 16. stoletju v resnici eno izmed temeljnih prelomnic v zgodovini slovenskega naroda. Z njimi se je slovensko ljudstvo po šestih stoletjih tihega življenja pod oblastjo deželnega plemstva prvič pojavilo kot pomemben *aktivni politični dejavnik* na svojih tleh. Po dolgih stoletjih zatišja so se s svojimi upori vključili slovenski kmetje v zgodovinski razvoj obenem kot zatirani družbeni sloj in kot predstavniki slovenskega ljudstva, ki je odtlej naprej postajalo vse razločnejši usmerjevalec razvoja na teh tleh. Tako se veliki kmečki upori konec 15. in v 16. stoletju kažejo kot prvi korak do rezultata slovenskega nacionalnega prebujanja v 19. stoletju in narodnoosvobodilnega boja sredi našega stoletja. Prav zato, ker je *prvi korak* pri takšnih dolgih zgodovinskih procesih najbolj presenetljiv in neredko najtežji, se postavlja vprašanje poti, ki je pripeljala prav tedaj do izbruha silovitega podložniškega boja zoper gosposko.

Kolikor vemo že danes o velikosti kmetij in tedanjem načinu obdelovanja polja, se zdi, da je bilo do 18. stoletja *premalo poljskih pridelkov* za preživljanje; kmetje so si morali v veliki meri pomagati z živinorejo. Obojega pa je bilo dovolj le za oddajanje dajatev graščini in zelo skromno preživljanje, tako da so si kmetje vsaj od 13. stoletja naprej iskali zaslužek tudi zunaj gosposčine, v podeželski trgovini. Izhodišče je bila naravna menjava žita za sol v Piranu, Kopru in Trstu; v drugi polovici 15. stoletja je letno dosegla v obeh smereh skupaj do 200.000 tovorov (okrog 34.000 ton).

Kmečko trgovanje pa se je raztegnilo tudi na druge stvari. Po meščanskih pritožbah so v 16. stoletju tovorili nepretrgoma s 4000 do 6000 konji, trgovali s soljo in žitom na Kranjskem, Štajerskem, v Slavoniji in drugod, pa tudi s suknom, žebliji, železom, platnom, s krdeli ogrskih volov, s prašiči, drobnico in vinom, s čimer so trgovali tudi v beneških deželah.

Druga *povezava* z nepoljedelskimi gospodarskimi vejami je bilo kuhanje oglja in tovor-

Vito Globočnik: Kmečki punt; risba s tušem, 1942

ništvo za potrebe fužin. Ponekod se je začelo uveljavljati tudi *založniško* razmerje z velikimi trgovci, ki so organizirali podeželsko obrtno proizvodnjo in so »svojim« obrtnikom oskrbeli potrebno surovino, zato da so ti smeli izdelke oddajati le njim: tako so loški trgovci na loškem gospostvu na široko organizirali izdelovanje platna.

Le s takšnim razvojem je mogoče razložiti sunkovit dvig *kajžarskega* prebivalstva v podeželju v 16. stoletju. V 15. stoletju je mogoče najti le posamezne kajžarje, konec 16. stoletja jih je bilo na Gorenjskem v poprečju že skoraj toliko kot kmetov. Vse to pa pomeni v vaškem gospodarskem življenju *napredovanje* tistih oblik, ki so bile zunaj graščinskih razmerij in so pospeševale težnje po osvoboditvi iz vezi graščinske oblasti.

Zgodnji fevdalizem je v gospodarskem življenju krušil fevdalno družbo in vzpodbujal glede osebnega položaja vaškega prebivalstva *težnje po sprostitvi*. Zoper te težnje so bili gospodje še dovolj močni, da so oživljali stare plemiške pravice in preprečevali prosto gibanje kmetov. Zato pa so kmetje skušali močneje kot prej uveljaviti svoje zahteve s skrito upornostjo (pri opravljanju tlake in dajatvah), zlasti pa s pomočjo odprtega upiranja graščakom.

Proti koncu 15. in nekako do srede druge polovice 16. stoletja je ob prvem navalu zgodnjega kapitalizma in njegovih potrebah po prosti delovni sili nastopila nekaka *negotovost* glede plemiških pravic do omejevanja prostosti gibanja kmetov in zlasti njihovih otrok. Gospodarske razmere so praktično odpirale mnogo možnosti za premik podložnikov. Posebno tovarništvo je podložnikom in njihovim

sinovom čedalje bolj odpiralo vrata v poslovno življenje in v svet, kamor ni segala moč njihovih gospodov. Tudi v domačih krajih so nekateri kmečki sinovi postali kajžarji ali gostači in jih grajski gospodje očetove domačije niso mogli pripraviti, da bi služili njim. Po neki pritožbi kranjskega plemstva iz leta 1570 vidimo, da so še tedaj *podložniški* sinovi odhajali, kamor so hoteli, in da po njihovem odhodu gospodje niso imeli praktično nikakega vpliva nanje. Šele odtlej naprej so se stare plemiške pravice postopno vse bolj vnovič uveljavljale.

Podobni so v istem času podatki tudi glede Štajerske. Vsaj že v 15. stoletju so se v teh razmerjih kazale tudi posledice dejstva, da *vinogradniška* zemljišča niso ustvarjala osebne odvisnosti svojega hasnovalca, ker je veljalo, da je zemljišče samo zase manj vredno kot njegova oprema (zidanica s svojim orodjem in sodi, vinska trta). Podložnik, ki se je naselil na takem zemljišču, je postal *svoboden* imetnik zajma in se je mogel posvetiti še kaki obrti ali kramariji. Zato so se začeli množiti *prebegi* na takšna zemljišča. Zlasti malo pa je pomenila osebna odvisnost med kmeti v predelih v bližini habsburško-beneške meje. Meje ni bilo težko prestopiti, na beneški strani pa so zaradi še trajajočega naseljevanja kmečkega prebivalstva veljali razmeroma ugodni zajmi kmečkega zemljišča.

Gospodarski razvoj in njegovi družbeni izrazi so torej težili v *družbeno osvoboditev* kmečkega sloja. Vprašanje, zakaj in kako so se začeli kmečki upori prav konec 15. stoletja, je razloženo delno že s tem razvojem. Delno pa odgovarjajo nanj še drugi in drugačni premiki. Najkasneje v 15. stoletju je v naših krajih število odraslega moškega prebivalstva že presseglo število kmečkih gospodarstev. Gospodom se ni bilo treba več ozirati na kmeta kot v prejšnjem obdobju kolonizacije, ko so morali vabiti kmete s posebnimi ugodnostmi. Zdaj so imeli za izpraznjeno kmetijo takoj na razpolago nove obdelovalce. Zato so začeli na kmete močneje pritiskati. Nastanek sorazmerno *enotnega* podložniškega sloja (z izenačenjem dajatev in njihovih oblik) je do 15. stoletja razmerje med gospodi in podložniki zelo poenostavil in posplošil, ker so odpadle razlike v razmerju različnih skupin vaškega prebivalstva do graščaka.

Položaj kmetov pa se je prav tedaj občutno *poslabšal* tako zaradi turških vpadov po letu

1469 in zaradi v 15. stoletju pogostnih bojov med fevdalci, ob katerih so trpeli predvsem podložniki: ker ni bilo mogoče zavzeti gradov, so graščaki plenili pač nasprotnikove vasi. Turški napadi in različne vojne (z Ogrji 1480–1490, z Benetkami 1508–1516) pa so zahtevali tudi veliko denarja zoper vnanje sovražnike in za organizacijo nove najemniške vojske. Ob vsem tem se je pridružilo graščinskim dajatvam še breme *deželnih davkov*, ob turških napadih pa tudi občasna *dolžnost vojaške službe* za del podložnikov v obliki deželne obrambe. Vse to je delovalo kot sprožilo, vojaška dolžnost in samoobramba zoper Turke pa delno celó kot napotek za kmečko vojaško organizacijo pri velikih kmečkih uporih.

2. Trije veliki kmečki upori

Dve okoliščini sta v teh razmerah sprožili kmečko nezadovoljstvo v odprt upor in zahteve po ljudski oblasti v kmečkih rokah. Obnovitev turških plenilnih vpadov, ki so dosegli svoj vrhunec med 1469 in 1483, je spričo strahu pred nenavadnim in okrutnim sovražnikom sprožila kmečko željo po *samoobrambi* v malem (gradnja »taborov« okrog cerkvá na gričih) in velikem (kmečka vojaška organizacija). V vsem 15. stoletju je pomalem vrelo med hribovskimi kmeti v Alpah od Švice na vzhod in prav v osmem desetletju se je zvrstilo nekaj *uporov* med kmeti na Salzburškem, Tirolskem in zgornjem Štajerskem, kar je vplivalo na zaostritev slovenskega kmečkega gibanja.

Septembra 1473 so Turki preko Jezerskega prvič vdrli na Koroško ter oplenili okolico Celovca in Podjuno. Tako je na meji med leti 1473/74 nastala *prva kmečka zveza* – »gmajna revnih ljudi vojvodine Koroške« – in je v prvih dneh februarja 1474 v pismeni spomenici sporočila zastopnikom koroških in kranjskih deželnih stanov, zbranim v Volšperku v Laboški dolini: »kolikor jih bodo še naprej obremenjevali zaradi turške nevarnosti z novimi nakladami, ne da bi nevarnost odvrnili od njih, bi se morali odškodovati z zadržanjem urbarske pravde«.

Ko so sredi oktobra 1476 Turki vnovič prišli na Koroško (od zgornje Save in skozi Kanalsko dolino) ter oplenili ves južni del dežele do Slovenjega Gradca, so se »soseske ob spodnji

Zilji in ob Dravi« vnovič združile v *kmečko zvezo* in se že med turškim vpadom (11. oktobra 1476) pritožile zborovanju deželnih stanov v Spittalu zaradi zanemarjanja vprašanja obrambe zoper Turke. Ziljani so ostali tudi naprej združeni v kmečki zvezi in niso hoteli plačevati »tedenskega vinarja«, ki so ga 1476 začeli pobirati za stroške deželne obrambe.

Leta 1478 pa je prišlo že do *prvega velikega upora* na slovenskih tleh. Zajel je skoraj vso slovensko Koroško. Februarja 1478 sta ga sprožila zgled zgornještajerskega krajevnega kmečkega upora okrog Schladminga ter prevedba plačevanja dajatev na deželnoknežjih gospodstvih na zgornjem Koroškem severozahodno in vzhodno od Beljaka iz oglejskih novcev v »dunajske pfenige« (= »vinarje«), pri čemer je po trditvi puntarjev določil cesar Friderik III. vinarjem prenizko veljavo in je tako dajatev povečal. Upor je »narasel v kratkem času kot majhen potok od naliva«. O privlačnosti *kmečkega gibanja* pravi sodobna priča: »Ko so določili dan sestanka in se zbrali, so kmetje tekli tja skoraj kakor roj čebel v panj in nihče jim tega ni mogel preprečiti.«

Upor se je začel v Dravski dolini nad Beljakom in se je prek Ziljske doline hitro razširil po vsem slovenskem delu Koroške do Podjune. Iz prvotnega izhodišča se je začel širiti marca, vendar pa do konca tega upora še ni prišlo do oboroženega spopada s fevdalci ali do naskoka na gradove. Kmetje so se zadovoljili z gradnjo svoje *oblasti* v podeželju in z organizacijo puntarske *vojske*; graščakom so odrekli dajatve, odstranili pa so jih mislili šele po kmečkem vojaškem uspehu zoper kak turški vpad. Uporniško gibanje se je namreč sprva prikriilo za potrebe deželne obrambe

Brežiški grad (Vischer, 1681)

zoper tega vnanjega sovražnika. Prav tako pa so tudi stanovni začeli zbirati vojsko zoper upornike šele junija, v soglasju s cesarjem Friderikom III.

Obračun z uporniki pa so plemstvu olajšali *Turki*, ki so vpadli v deželo konec julija. Številne turške čete (bilo jih je med 30.000 in 20.000) so namreč razbile pri Vratih ob prehodu iz Kanalske v Ziljsko dolino vsaj *tridesetkrat* šibkejšo puntarsko vojsko (okrog 600 kmetov in rudarjev), ki jim je skušala v soteski ob Ziljici zapreti pot. Turki so nato dva tedna pustošili zlasti v tistih predelih dežele, v katerih je imela kmečka zveza največ pristašev. S turškim vpadom je bil upor strt in graščaki so mogli po turškem odhodu začeti že s kaznovanjem uporniških voditeljev.

Največja in najpomembnejša kmečka upora v slovenskih deželah sta bila »slovenski« kmečki upor – tako ga imenujejo že sodobni viri – leta 1515 in upor, ki je leta 1573 združil slovenske in hrvatske kmete.

Slovenski kmečki upor je bil od samega začetka mnogo bolj zrelo gibanje kot koroški kmečki upor 1478. Navidez se je sicer upor sprva res oprl na kmečke zahteve po »stari pravdi«, tj. po tisti meri in načinih graščinskih bremen, ki so bili v navadi pred poskusom graščakov, da z različni »novotarijami« povečajo svoje dohodke. Ne glede na obliko tega izhodišča pa je imelo gibanje od vsega začetka že jasno *revolucionarno in protifeudalno* smer, ki je ni prekrivalo z drugačnimi cilji.

Upor je zrasel iz treh, štirih starejših samostojnih uporniških *središč*: v kočevskem okolišu so se kmetje že dalj časa puntali zoper nasilnost Turna, okrog Polhovega Gradca pa zoper Gašperja Lamberga, proti kateremu so se pritožili že pri cesarju in je že 1514 prišlo do pogajanj z uporniki; novo zgrajeni jez na Ljubljani pri Ljubljani je povzročal na Barju poplave vse do Bistre pri Vrhniku in je pobudil ostre kmečke pritožbe pri predstavniku deželnega kneza, vicedomu v Ljubljani; končno je vrelo že nekaj let med blejskimi kmeti zaradi različnih novih bremen, leta 1515 pa so se sprli še s prebivalci mesteca Radovljice zaradi podeželske obrti, ki so jo meščani poskušali zatreti s silo.

Že v prvih mesecih 1515 so se začela ta dotlej osamljena uporniška središča povezovati v *širšo kmečko zvezo*. Ko so kočevski puntarji na nekem svojem zborovanju, najkasneje sredi marca, presenetili Turna in njegovega osovra-

ženega oskrbnika Stržena ter oba ubili, je to izzvalo *močan razmah gibanja*. Že konec marca je kmečka zveza po nekem sporočilu zajela okrog 20.000 članov in je segala od Kočevskega preko Ribniške doline na Gorenjsko, kjer so se ji pridružili podložniki od Bohinja do Kamnika in Polhovega Gradca.

Sredi maja so kmetje po zborovanju pri Novem mestu naskočili in osvojili tri dolenjske *gradove*, med katerimi je bil največji mehovski. Osvojitev Mehovega (17. maja) je bila znak za splošni puntarski naskok na gradove. V dveh tednih so goreli gradovi na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem. Že maja je padlo upornikom v roke poleg vrste gradov na Kranjskem tudi več gradov med Savinjo in Sotlo, do srede junija pa se je upor na Štajerskem razširil že na levi breg Drave. V prvih dneh junija je upor zajel Koroško od Podjune do Zilje in od južne deželne meje do Krapfelda. Obenem pa se je pokazala že tudi pglavitna organizacijska *slabost* upora: kmetje so se upirali v vsaki deželi posebej, upor sploh ni imel skupnega vodstva, marveč posebnega v vsaki pokrajini.

Široki razmah upora je preprečil načrte notranjeavstrijskih deželnih stanov, da bi v prvih dneh junija zatrli upor na Kranjskem z deželno vojsko, čeprav so jo imeli pri rokah mnogo hitreje kakor pri različnih turških vpadih. Vendar je po prvih velikih puntarskih uspehih prišlo do krajšega *zatišja*, najbrže tudi zaradi pospravljanja prvih kmečkih poljskih pridelkov.

Deželni stanovni so ta premor uporabili za mrzlično pripravlanje *obračuna* z uporniki. Štajerske čete so okrog 15. junija pri neznanem kraju premagale upornike in jih za maščevanje pobile okrog 400. Kranjsko plemstvo pa

Planina na Kozjanskem (Vischer, izrez, 1681)

se je dogovarjalo s Hrvati, da bi poslali pomoč zoper upornike. Poslanec kranjskih deželnih stanov, Marko Klis, je svojo nalogo porabil še za donosen posel: ko je šel drugič k Hrvatom, je prodal okrog 500 žená in otrok upornih kmetov v Hrvaško primorje.

Prav ta dva dogodka sta povzročila hiter *nov uporniški val*. Uporniki so se zbrali v nekaj dneh in zavzeli Brežice, kamor se je zatekel Klis z nekaj drugimi plemiči in s prvo hrvaško pomožno četo. Puntarji so pobili vse branilce brežiškega gradu. Z redkimi izjemami so na Kranjskem zavzeli vse gradove v tistih delih dežele, ki jih je zajel upor; upor pa je segel tudi proti zahodu na Tolminsko. Napredoval je tudi na Koroškem in Štajerskem. Plemiči so se na Kranjskem preplašeni zatekli v Ljubljano in Kamnik, na Štajerskem so se zbrali v Mariboru, na Koroškem pa so se na svojem umiku pred uporniki ustavili šele v Beljaku.

Ko je upor s tem dosegel svoj *vrh* – po nekem sporočilu naj bi šla kmečka zveza okrog 80.000 članov (na ozemlju, kjer je živel tedaj komaj kaj nad 500.000 prebivalcev!) – so uporniki začeli z *odločnim obračunom* s fevdalnim sistemom. Zavzete gradove so uničili, njihovo premoženje pa delili medse. Prevezemali so »cesarske pravice« in naloge oblasti, ki je bila dotlej v graščinskih rokah. Deželni glavar Turjaški je v nekem pismu odkrito priznal: »Tu v deželi smo prešlabi proti kmetom in nimamo nikakršne pomoči niti obrambe... večina plemstva je pregnana in oropana.« Vse do začetka julija poročajo viri le o *novih* puntarskih uspehih; med drugim so v začetku julija zavzeli tudi zgornji celjski grad.

Vendar je proti koncu junija začela vse odločneje nastopati tudi *plemiška vojska*, ki ji je konec meseca prišlo na pomoč tudi več oddelkov cesarjeve *najemniške* vojske. S to pomočjo so med 23. junijem in 5. julijem koroški deželni stanovi zadušili upor v bojih, ki so potekali v Rožu, Laboški dolini in v Podjuni, ter upornike okrutno kaznovali že med boji. Konec junija je z 900 najemniki udaril iz Gradca proti jugu tudi Jurij Herberstein, ki so ga deželni stanovi notranjeavstrijskih dežel izbrali za skupnega poveljnika zoper upornike. Ko je razbil manjše uporniške oddelke pri Wildonu, Gleisdorfu in Vuzenici, je prišel mimo Maribora do Celja. Tu je pred 10. julijem razbil največji oddelek spodnještajerskih

Jurklošter z razvalinami nekdanjega kartuzijanskega samostana (Vischer, izrez, 1681)

puntarjev v bitki, ki so jo začeli kmetje sami z naskokom na mesto. Kljub velikim uporniškim izgubam v tej bitki je s svojimi najemniki in s cesarsko vojsko (okrog 1500 najemnikov), ki so mu prišli na pomoč šele po bitki, čistil podeželje še skoraj dva tedna in kaznoval upornike.

Po 22. juliju je prišla na vrsto še Kranjska, kjer so uporniki zavzeli nekatere gradove tudi še po bitki pri Celju. Kakor hitro pa je Herberstein pri Rajhenburgu (Brestanici) 22. julija prekoračil Savo, se je podoba bistveno *spremenila*. Konec julija je bil pokončan upor tudi v tej deželi in neki vir pravi ob Herbersteinovem prihodu na desni breg Save: »S tem je bila (kmečka) zveza razbita.«

Slovenski kmečki upor leta 1515 je *največji* klasični upor, kar jih poznamo pri južnih Slovanih, in sicer tako po svoji razsežnosti kot tudi po dolgotrajnosti. V mejah srednjeveške nemške države je bil to največji *predhodnik* nemške kmečke vojske. Pa vendar se tudi pri tem velikem kmečkem uporu puntarji niso znali izogniti dvema značilnima potezama kmečkih uporov, ki sta slabili njihovo moč: upanju na cesarjevo pomoč zoper graščake in zlasti veliki razbitosti gibanja na celo vrsto krajevnih akcij. To je prišlo do veljave zlasti v *zadnjem obdobju upora*, ko je plemiška vojska zmagovala upornike v posameznih pokrajinah in še v manjših okoliših, ne da bi si posamezne uporniške skupine pomagale med seboj.

Šele čez dobrega pol stoletja so se kmetje *unovič* dvignili v širokem uporu, pri katerem so se združili *slovenski* in *hrvaški* podložniki (1572/73). Kmečko nezadovoljstvo v slovenskih deželah je podžigal hiter dvig deželnega

davka za stroške »vojne krajine« ob turški meji, na Hrvaškem pa se je prav v tem času povečevalo kmečko breme za graščake (v obliki dajatev in tlake). Poseben povod za razvoj upora pa je bilo stanje na gospostvih Dolnja Stubica in Susjedgrad v Hrvatskem Zagorju ter Statenberg na Štajerskem. Njihov gospodar grof Ferenc Tahy je tlačil svoje podložnike še huje, kakor je bilo tedaj v navadi, in tako je prišlo najprej do *krajevni*h uporov na vseh treh gospostvih.

Na prelomu 1572/73 pa je krajevni upor prerasel v *široki upor slovenskih in hrvaških kmetov*. Vodstvo upora je bilo v rokah zagorskih hrvaških kmetov Gubec–bega (tako so ga imenovali sodobni viri), Pasanca in Mogaića, ki so sestavljali vrhovno organizacijsko vodstvo, medtem ko je bil najpomembnejši del vojaške naloge zaupan Iliji Gregoriću, zaradi česar so ga ujetniki po koncu upora večkrat imenovali kar vrhovnega poveljnika in voditelja upora. V zgodovinopisju in književnosti imenujejo Gubec–bega navadno »Matijo Gubca«. Danes pa vemo po treh zgodovinskih dokumentih, ki jih je pred kratkim odkril mladi hrvaški zgodovinar Josip Adamček, da se je Gubčevemu priimku pridružilo ime »Matija« po krivem, in sicer šele trideset let po uporu, najverjetneje pod vplivom ljudske legende o »kralju Matiji« (slovenskem »kralju Matjažu«).

V okolišju Dolnje Stubice namreč v seznamih kmetov okrog 1570 ni bilo nobenega »Matije« Gubca, marveč le Ambrož (enkrat z dor ačim imenom Jambrek) in Marko Gubec. V dveh dokumentih pa je med najvažnejšimi uporniki omenjen prav Ambrož, enkrat med povzketom zaslišanja upornikov v štajerskih zaporih, v edinem zapisku te vrste, ki navaja tudi Gubčevo ime (Ambrosius Gubecz), drugič pa v poročilu o zasliševanju zagorskih kmetov

Grad Koze pri Pilštajnu (Vischer, 1681)

gospostva Selnica, ki so v opisu širjenja upora v bližini Stubice odlikovali Ambroža Gubca celó pred Ivanom Pasancem s pridevkom »zločinski človek«. Očitno je bil prav on Gubec–beg, ki je stal na čelu uporniške organizacije.

Upor se je začel kot *krajevni upor* na vseh treh Tahijevih gospostvih in se je že sredi leta 1572 stopnjeval do naskoka na vse tri gradove, čeprav je puntarjem uspelo zavzeti le Statenberg in Stubico. Nato so pripravljali puntarji *široki upor* v vsej drugi polovici leta 1572. Navezali so stike s kmeti na spodnjem Štajerskem, Dolenjskem, Notranjskem, Gorenjskem, v Istri in Medžimurju. Med uprom so se ločeno od glavnega bojišča dvignili tudi kmetje pri Soteski, Škofji Loki, Velesovem, Brdu in v Zagorju ob Savi. Kljub tako obsežnim pripravam pa je bilo plemstvo ob izbruhu širokega upora konec januarja 1573 vendar presenečeno.

Po obsežnem vojaškem načrtu se je že spočetka morala razdeliti uporniška vojska na tri dele (po drugem sporočilu celo na šest). *Jedro vojske* naj bi čakalo doma, varovalo zagorsko uporniško področje bodisi proti turškemu, bodisi proti plemiškemu napadu in poleg tega razširilo upor na sever proti Varaždinu in morda tudi na vzhod proti Križevcem. *Drugi oddelek* je imel nalogo *razširiti* upor na Hrvaškem južno od Save. Brez dvoma najširše naloge pa so čakale *tretji oddelek*, ki naj bi zbral kar največ upornikov v slovenskih deželah. Pod poveljstvom Ilije Gregorića se je moral napotiti od Cesargrada proti Brežicam in Krškemu; tu naj bi se del vojske odcepil in krenil preko Dolenjskega do Uskokov v Žumberku in Beli Krajini ter se z zbrano vojsko vrnil v središče uporniškega ozemlja.

Drugi del vojske naj bi nadaljeval pot ob Savi in Savinji navzgor do Vranskega. Tu naj bi se vnovič razdelil; medtem ko naj bi en oddelek napredoval mimo Ljubljane »do morja«, naj bi se glavnina vrnila preko Rogatca v Zagorje ter sodelovala v odločilnem boju, ki so ga uporniki očitno pričakovali nekje v bližini Zagreba ali v boju za to mesto. Prav ta načrt kaže, v kolikšni meri so se uporniki pri pripravljanju upora osvobodili deželnih mejá.

Del vojaškega načrta se je v resnici izvršil. Po osvojitvi Cesargrada ob Sotli (29. januarja) so se upornikom pridružili slovenski kmetje od Brežic do Bizeljskega in Podčetrčka. Gregorić je prišel 2. februarja pod Brežice in jih nasled-

njega dne zavzel (razen gradu). Še istega dne je nadaljeval pot do Vidma pri Krškem, obenem pa je zasedel tudi Rajhenburg. Drugega dne (4. februarja) je šlo okrog 2000 upornikov na desni breg Save. Prav ta oddelek pa je 5. februarja doletel prvi uporniški poraz. Pri Krškem ga je razbil uskoški poveljnik Josip Turn.

Naslednjega dne (6. februarja) je poveljnik hrvaške vojske proti upornikom Alapić pri Kerestincu *premagal* tudi drugo uporniško vojsko na desnem bregu Save (pod poveljstvom Ivana Pasanca) in jo prisilil k *umiku* na levi breg reke. S tem je propadla možnost, da bi uporniki pridobili na svojo stran uskoke v Žumberku, preostala pa je le osrednja uporniška vojska pri Stubici in severno od tega kraja ter okrog 600 ljudi, ki jih je vzel Gregorić s seboj na pohod od Krškega ob Savi navzgor. Gregorić je brez upiranja zavzel še Sevnico (5. februarja); ko pa je tu zvedel za poraz pri Krškem, je opustil svoj prvotni načrt. Nameraval se je čimprej *združiti* s spodnještajerskimi uporniki v dolini Bistrice in se z njimi vrniti v Stubico. Zato se je obrnil preko Lisce in Jurkloštra proti Planini.

V dolini Bistrice se je med Gregorićevim pohodom razvil upor *samostojno* pod vodstvom ključavničarja Pavla Šterca in kmeta Filipa Kukeča iz Kunšperka. Razširila sta upor v območju Podsrede, Kozjega, Pilštanja in Planine. Šterc je šel z vojsko, ki jo je zbral, Gregoriću naproti. Dne 5. februarja je šla njegova vojska v dveh oddelkih skozi Planino. Manjši oddelek (okrog 120 puntarjev) je krenil s Štercom (6. februarja) naprej v Jurklošter, večji (600–700 puntarjev) pa je ostal v Planini.

Vtem so v vzhodni del doline Bistrice vpadli »plemeniti« roparji: Ratkaj in Dornberger sta udarila preko Sotle in plenila kunšperške in podsredske kmete, ne glede na to, koliko so sodelovali pri uporu. Kmetje so v svojem strahu menili, da so v dolino vdrli Turki. Novica, da so Turki prišli že do Kozjega, je preplašila upornike v Planini in jih razpršila na vse strani. Ostalo je le okrog 60 domačinov. Šterca, ki je prihitel v Planino, da bi ljudi pomiril, so tržani – kot nekakšno odkupnino za svoje sodelovanje v uporu – izročili oskrbniku Turnovega planinskega gospodarstva. S tem je bil domači štajerski upor *končan*, zlasti ker so tudi štatemberški uporniki izročili grad začasnemu upravitelju, ki ga je poslal deželni knez in je upravljal gosposčino do maja.

Grad Mokrice (Valvasor, izrez, 1679)

Ko je Gregorić 6. februarja, po svojem prihodu v Jurklošter, zvedel, kaj se je primerilo Štercu, je takoj krenil v Planino. Tu je prenočil in skušal naslednjega jutra brez uspeha *osvoboditi* Šterca iz grajske ječe. Ko so v Planini izvedeli za poraz pri Krškem tudi drugi uporniki, je moral Gregorić hitro nadaljevati *umik*: 7. februarja je prišel do Pilštanja, 8. februarja pa do Bistrice (Št. Petra pod Kunšperkom) na hrvatski meji. Tu pa ga je že dohitela štajerska plemiška vojska, ki je razbila Gregorićev oddelek; končni *poraz* so mu prizadejali še pri Klanjcu na hrvaški strani Sotle Ratkaj, Dornberger in del Alapićeve vojske, ki je prav tedaj (8 februarja) prodirala ob Krapini navzgor proti glavnemu uporniškemu oddelku pri Dolnji Stubici.

Dne 8. februarja je namreč poslal tedanji hrvaški ban, zagrebški škof Drašković Alapića z vojsko (okrog 5000 vojakov) zoper upornike v Hrvaškem Zagorju. Dne 9. februarja je prišlo do *velike bitke*, ki je trajala menda več ur in v kateri je padlo več tisoč upornikov, pri Stubiških Toplicah na Stubiškem polju. S kmečkim porazom je bil upor v krvi zadušen. Kljub velikim in širokim pripravam je trajal široki upor le dva tedna, v bojih v osrednjem področju upora pa je sodelovalo *okrog 12.000 hrvaških in slovenskih kmetov*. Za upor je bilo usodno, da je v neposredni bližini uporniškega področja stala sorazmerno močna vladarjeva vojska v obmejnih utrdbah ob turški meji. Kakor hitro je bilo te čete mogoče uporabiti, ni bilo treba šele zbirati plemiške vojske, tako da se kmetje niso mogli pripraviti na odločilne boje na tak način, kakor so se nameravali.

Kmečkega voditelja Ambroža Gubca so v Zagrebu 15. februarja v posmeh upornikom najprej kronali z razgreto železno »krono« (najbrže so za ta namen uporabili volovski nagobčnik), ga vodili kot nekakšno pustno

šemo po mestu in ga končno »kot razbojnika« raztrgali s konji na kose. Plemiški rablji so polovili tudi druge voditelje, med njimi tudi Gregorića. Po mučnem preiskovanju o upor, pri katerem so vsako zaslišanje končali z mučenjem, so v začetku julija 1574 pripeljali Gregorića v Zagreb, kjer je bil usmrčen pred kmeti na praznik sv. Jakoba (25. julija), ko je bil v Zagrebu sejemski dan.

3. Povezanost velikih uporov v luči kmečkega programa

Za presojo kmečkih uporov je posebno pomemben razvoj uporniškega programa pri velikih uporih 15. in 16. stoletja, v katerem srečujemo v resnici postopno dviganje dozorelosti puntarskih načrtov.

Že načrti koroških upornikov 1478 pomejajo v svoji končni obliki *obračun* s fevdalno oblastjo nasploh. Uporniki so mesec dni po začetku upora odrekli pokorščino zemljiškim gospodom, poldrug mesec zatem pa so ustvarili enotno uporniško organizacijo, z vodstvom, v katerem so bili predstavljeni po svojih zastopnikih uporniki iz vseh deželskih sodišč, ki so se pridružila upor. *Kmečka zveza* je združevala kmete, podeželske obrtnike in rudarje, zahtevala je pravico odločanja o davkih in njihovega pobiranja, pravico do višjega in nižjega sodstva in do odločanja o tem, kateri duhovnik naj bo župnik v kaki župniji (tudi to pač po švicarskem zgledu!).

V upor 1515 se je že pred začetkom odprtega upora z orožjem pojavila zahteva, da mora odločati o deželnih davkih namesto deželnih stanov *kmečka zveza*. Organizacija je imela tokrat podoben ustroj, kot se je izoblikoval proti koncu koroškega upora 1478, le da ponekod (spet na Koroškem) z nekoliko bolj poudarjenim vojaškim značajem in s to razliko, da je imela vsaka dežela svoje vodstvo upora.

Obračun s fevdalno gospodo pa je prišel sedaj, že nekaj mesecev po začetku upora (maja in junija) do bistveno močnejšega in kakovostno višjega izraza: na ozemlju, ki ga je zajel upor, so uporniki uničevali graščine, prevzemali »cesarske pravice, mitnice, carine, duhovska in svetna sodišča« (zadnje pomeni sodišča v rokah cerkvenih in posvetnih fevdal-

cev), osvajali gradove v svojem in cesarjevem imenu, gnali koroške deželne stanove pred seboj vzdolž velikega dela dežele od Velikovca mimo Šentvida do Beljaka ter zahtevali od tega mesta izključitev stanov iz mesta, da bi jih mogli pregnati ali uničiti. Ostala pa je še vedno za fevdalne razmere značilna omejitev organizacije kmečke zveze na posamezne dežele.

Upor leta 1573 zopet začenja že z *načrtom*, kakršnega so imeli uporniki 1515 šele ob koncu svojega upora, delno ga pa celo presega. Predvsem je tokrat odpadla omejitev uporniške organizacije ter vojaškega načrta po pokrajinah, zahteva po svobodnem trgovanju pa je bila, če že ne popolnoma nova, vsaj bistveno bolj jasno postavljena. Že od začetka so mislili kmetje na kmečko cesarsko namestništvo v Zagrebu, ki naj bi odločalo o davkih in skrbelo za njihovo pobiranje, prav tako tudi za obrambo zoper Turke. Zopet se pojavlja kmečka zahteva o odločanju o župnikih. Upor je v svojih načrtih združeval *hrvaško ozemlje s slovenskimi pokrajini* »do morja«.

Prav *notranja povezanost* pri postopnem notranjem razvoju uporniškega programa dovolj jasno dokazuje, da je živelo v 16. stoletju v slovenskih deželah precj trdno in samostojno izročilo kmečkih puntov in puntarskih namer. Spreminjalo in dopolnjevalo se je predvsem pod težo udarcev in pritiskom teženj samega kmečkega življenja (v zvezi s posegom podložnikov v trgovino, neposredno pritegnitvijo podložnikov v vojsko, z zahtevami gospodarskega razvoja po večji svobodi delovne sile itd.). Že od začetka naprej pa ne kaže

Boj pri Krškem (Valvasor, *Slava vojvodine Kranjske*, 1689)

v svojih *programih* nobenih bistvenih vplivov, ki bi jih zanesla vanj druga sodobna gibanja (npr. protestantizem). Vsekakor pa ni slučajno, da povezujejo v širšo celoto skoraj vse upore, katerih vpliv je mogoče zaznati v programu njihovega najvišjega vzpona leta 1573, tako nasprotniki kmečkega uporniškega gibanja (ogrski primas Vrančič, slovenski protestant Primož Trubar, freisinški škof Vid Adam) kot

uporniki sami (Šterc v Jurkloštru). Gre torej za poglobitno, *strnjeno zgodovinsko gibanje* v naših deželah v 15. in 16. stoletju, ki pa je s svojo revolucionarno silo in na plemiški strani s strahom pred kmečko revolucijo vplivalo tudi na vse druge tedanje pomembne strani slovenskega narodnega razvoja, tudi na začetke slovenskega prebujanja v obliki reformacije.

Nova stopnja v graditvi naše samoupravne socialistične družbe

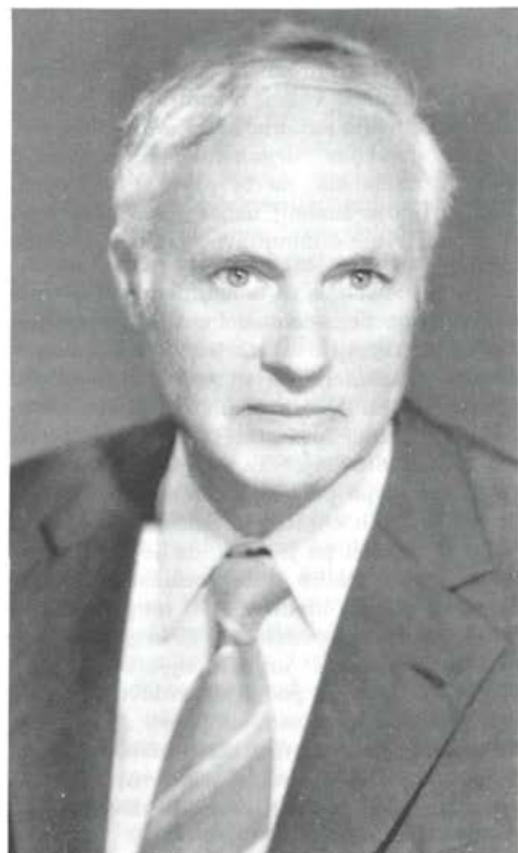
Dr. Gorazd Kušej

Leto 1971 je prineslo z doslej najobširnejšo, že tretjo skupino *sprememb* in *dopolnil* (amandmajev) k ustavni ureditvi iz leta 1963 pomembne novosti. Te segajo po eni strani na *družbenogospodarsko področje* z namenom, da bi tu še bolj okrepile samoupravne pravice delovnega človeka, po drugi strani pa oblikujejo in poglobljajo *federalno načelo* tako, da dobiva naravo organizacijskega instrumenta, s katerim naj se čimbolj uveljavljajo enakopravnost naših narodov in narodnosti v jugoslovanski državi in družbeni skupnosti, njihovo samoupravno odločanje v njej, pa tudi prevzemanje odgovornosti za sprejete odločitve in njihovo izvrševanje.

Ker bi razčlenitev vsega sklopa teh ustavnih sprememb in dopolnil terjala preobsežno razpravo, naj ta sestavek opozori le na nekatere značilnosti.

Novosti v družbenogospodarski ureditvi

Te bi se dale strniti v težnjo, ustvariti take *organizacijske okvire*, da bi v njih mogli delovni ljudje še bolj kot doslej odločati o sa-

Univ. prof. dr. Gorazd Kušej

dovih svojega dela, pri čemer pa naj bi se v njih vzporedno krepila zavest njihove skupne družbene povezanosti, se pravi solidarnosti, in to ne le v mejah posamezne republike, ampak vse jugoslovanske skupnosti na podlagi *enotnih koristi* delavskega razreda in vseh delovnih ljudi. Postali naj bi torej na ta način čimbolj *neposredni nosilci* uravnavanja skupnih zadev, tako tistih v zvezi z njihovim delom kakor onih v zvezi s potrebami, ki se dajo urejevati in

zadovoljevati le v teritorialno oblikovanih skupnostih, kakor so to pri nas občine, večja mesta, ki so sama razdeljena na občine (v Sloveniji je to samo Ljubljana), republike, obe avtonomni pokrajini, tj. Vojvodina in Kosovo, ter naša celotna jugoslovanska družbena in državna skupnost, ki ji v tej lastnosti ponavadi poenostavljeno pravimo kar federacija.

Ker vsa družbena zgradba raste iz dela, bodisi kot proizvodnje materialnih dobrin ali ustvarjanja storitev, ki so zopet lahko snovne ali nesnovne narave, in ker je vse to delo prvenstveno organizirano v socialističnih oblikah na podlagi družbene lastnine delovnih sredstev, namreč v t. i. organizacijah združenega dela, uvaja sedanja ustavna ureditev nov pojem »temeljne organizacije združenega dela« z namenom, da bi prav v njej mogli delovni ljudje čimbolj neposredno in stvarno izvrševati svoje samoupravne pravice, zvezane z delom.

Poprej je veljala za temeljno organizacijsko obliko združenega dela »delovna organizacija«, kar je bil skupni izraz za podjetje kot gospodarsko organizacijo ali za zavod na področju opravljanja t. i. družbenih služb (izobraževanje, kultura, zdravstvo, socialno skrbstvo, socialno zavarovanje). Ta se je kot samoupravna skupnost po potrebi lahko decentralizirala po posameznih obratih in delovnih skupinah; sedanja zamisel pa je taka, da je za *osnovno samoupravno celico* naše socialistične družbenogospodarske ureditve šteti temeljno organizacijo združenega dela, vse širše gospodarske in druge delovne organizacije kakor npr. podjetja, združena podjetja, poslovna združenja, poslovne skupnosti, skupnosti zavodov, ki opravljajo istovrstne družbene službe in pd., pa za *prostovoljne povezave* teh izvornih samoupravnih celic socialističnega družbenogospodarskega organizma.

Zato imajo delavci ustavno zagotovljeno pravico organizirati kot temeljne organizacije združenega dela tudi dele že obstoječih delovnih organizacij (podjetij, zavodov), če pomenijo delovne celote, v katerih samostojno ustvarjajo *dohodek*. Ta dohodek sestavljajo sadovi neposrednega dela zaposlenih v taki temeljni organizaciji združenega dela, pa tudi delež, ki ji priteka iz združevanja in poslovnega sodelovanja z drugimi takšnimi organizacijami. Delavci ga nato razporejajo v temeljni organizaciji združenega dela po že doslej veljavnih načelih, namreč za svoje

osebne in skupne potrebe ter za razširitev materialne podlage združenega dela in dvig svoje delovne sposobnosti.

Omeniti je potrebno tudi novost, da bomo za vnaprej *pri določitvi osebnega dohodka* upoštevali uspeh delavčevega dela in njegov osebni prispevek k uspehu in razvoju v temeljnih organizacijah združenega dela, ki ga je dal s svojim skupnim, sedanjim in minulim delom v njej. Doslej smo osebni dohodek merili le po sprotnem delu, v sredstvih organizacij združenega dela opredmeteno delo njihovih delavcev (družbeni kapital) pa se je puščalo vnevar.

Upoštevanje *minulega dela* pomeni vsekakor poglobitev samoupravnih pravic delovnega človeka in naj bi hkrati spodbujalo njegov interes za večjo akumulacijo in razširjeno reprodukcijo, bodisi neposredno v lastni temeljni organizaciji združenega dela in njenih povezavah ali pa za gospodarne naložbe njegove organizacije, ki bi šle v korist splošni družbeni reprodukciji. Tako bi delovni človek prek sadov svojega dela in razpolaganja z njim vračal kot *zavestno odločujoč dejavnik* v celotni sklop družbenega gospodarjenja in ustvarjanja. Seveda pa bo treba načine, kako bomo minulo delo upoštevali, šele določiti, prav tako pa tudi, ali bomo te načine urejevali z zakonom ali s samoupravnimi sporazumi in družbenimi dogovori.

Samoupravni sporazumi in družbeni dogovori so nova, s sedanjo ustavno ureditvijo uvedena *samoupravna družbena pravila*, s katerimi prizadete družbene skupine in skupnosti urejajo medsebojne interese na avtonomni dogovorni podlagi, kar pomeni družbeno nadomestilo za oblastne pravne predpise. Z njimi se zaenkrat zlasti določajo *osnove in merila* za razporeditev dohodka in delitev sredstev za osebne dohodke, saj je od te razporeditve in delitve odvisna akumulacija in širina ter intenzivnost celotne družbene reprodukcije tako na področju ustvarjanja snovnih kakor nesnovnih dobrin.

Kar se tiče odnosa teh dveh področij, sedanja ustavna ureditev odločno zanika tisto naziranje, ki je štelo samo materialno produkcijo in z njo neposredno zvezano gospodarsko udejstvovanje za družbeno produktivno, vse ustvarjanje nesnovnih dobrin pa za golo družbeno porabo, če že ne kar za zapravljanje. Sedaj je namreč *delo na področju izobraževanja, kulture, znanosti, zdravstva in drugih*

družbenih dejavnosti razglašeno za *enako-ureden del* »enotnega procesa družbenega dela«. Zato je delavcem na naštetih področjih nesovnega ustvarjanja načelno priznan »enak družbenogospodarski položaj, kot ga imajo delavci v drugih organizacijah združenega dela«. Tak položaj pa se po besedah nove ustavne določbe zagotavlja s *svobodno menjavo* njihovega dela z delom delavcev s področja materialne produkcije v oblikah t. i. interesnih skupnosti. Nekaj jih imamo zaenkrat že organiziranih na podlagi zakona kakor npr. izobraževalne skupnosti, skupnosti za otroško varstvo, skupnosti za zaposlovanje, kulturne skupnosti, republiško raziskovalno skupnost, pa tudi skupnosti socialnega zavarovanja sodijo sèm, kolikor gre za zavarovanje zdravljenja v primeru bolezni.

Ta vrsta samoupravnih interesnih skupnosti namreč združuje po eni strani delavce v ustreznih organizacijah združenega dela s področja t. i. družbenih služb (npr. s področja šolstva, izobraževanja, kulture, znanosti, zdravstva, socialnega varstva) in uporabnike njihovih storitev. Ti dve skupini potem določata s *samoupravnimi sporazumi in pogodbami* medsebojna razmerja, pravice in obveznosti. Druga vrsta takih skupnosti (kakor npr. skupnosti socialnega zavarovanja) pa povezuje delovne ljudi za zadovoljevanje določenih osebnih in skupnih potreb in za uresničevanje njihovih koristi *na podlagi vzajemnosti in solidarnosti*. Tedaj določajo v njih združeni delovni ljudje na samoupravni podlagi svoje obveznosti do takih skupnosti in pravice, ki jih v njih uresničujejo. Tako naj bi zamisel teh interesnih skupnosti tudi na torišču t. i. družbenih služb prinesla zainteresiranim delovnim ljudem enako samoupravno uravnavanje in vodenje *ob čim manjšem državno oblastnem varuškem poseganju* vanj, kakor ga skuša uresničiti na področju gospodarstva kot ustvarjanja in posredovanja materialnih dobrin že vse tam od leta 1950 naprej se razvijajoči samoupravni organizem.

Ker je taka samoupravna družba delovnih ljudi zaenkrat še v dobršni meri *ideal*, katerega uresničitev smo si pač zastavili, a je zanjo treba ustvariti še mnogo pogojev snovne in duhovne narave, je za sedaj še predvideno, da zakon ustanavlja in organizira take interesne skupnosti, če so potrebne s širših družbenih gledišč (takšen je že tako položaj doslej obsto-

ječih), kolikor do njihove ustanovitve ne bi prišlo po samoupravni odločitvi prizadetih.

Omeniti pa je, da prinaša sedanja ureditev še nekaj novih načel *na področju gospodarstva*. Ta naj zagotovijo delavcem več vpliva na razpolaganje s tistim delom od njih ustvarjenega dohodka, ki so ga namenili razširjeni reprodukciji. Da se banke ne bi mogle izroditi v samozvane in nenadzorovane razpolagalke s temi sredstvi in v neodgovorna središča pomembnih in daljnosežnih gospodarskopoličnih odločitev, določa novi ustavni predpis, da upravljajo posle banke tiste organizacije združenega dela, interesne in družbenopolitične skupnosti, ki v njej združujejo svoja sredstva. Način tega upravljanja urejata *pogodba* o ustanovitvi banke in njen *statut*, ki mora biti v skladu z omenjeno pogodbo. Kolikor se banke ukvarjajo tudi z zbiranjem hranilnih vlog občanov, bosta določila zakon in statut banke *soupravljavske pravice* vlagateljev. Podobna načela veljajo za upravljanje zavarovalnih in drugih denarnih organizacij.

V ta problemski sklop sodi še poseben režim, predviden za ustanavljanje in poslovanje *trgovinskih podjetij na debelo*, zlasti izvoznih in uvoznih; ta namreč ustvarjajo visoke dohodke in nesorazmerno veliko akumulacijo s proizvodi neposredne materialne, bodisi agrarne ali siceršnje surovinske ali industrijsko predelovalne produkcije. To ustanavljanje in poslovanje bo treba v prihodnje urejati tako, da bodo ustvarjeni pogoji za *skupno poslovno politiko* dobaviteljskih producerskih organizacij in takih trgovskih podjetij, da bodo zagotovljeni skupno prevzemanje rizika in skupna odgovornost za širjenje materialne podlage in povečanje produktivnosti dela tako v udeleženi produkciji kakor v blagovnem prometu, ter vsakemu od njiju *ustrezni delež dohodka*, ustvarjen s takim sodelovanjem. Pri tem morajo seveda biti vseskozi spoštovana načela »združenega dela in samoupravljanja«.

Če še jemljemo v misel, da naj bi bilo konec z zbiranjem in razpolaganjem družbenega kapitala v rokah družbenopolitičnih skupnosti, torej pri občini, republiki ali avtonomni pokrajini in pri federaciji, potem dajejo ti novi okviri socialističnega gospodarjenja prav gotovo njegovim izvirnim nosilcem, se pravi delovnim ljudem prek njihovih temeljnih organizacij združenega dela čimveč *samostojnosti* in *iniciativnosti* za uspešno ustvarjanje čim širšega

materialnega temelja družbe, z njim pa tudi za njeno vsestransko *kulturno* rast in bogatitev. Vse to terja seveda hkrati množično širjenje in poglobljanje potrebne gospodarske in splošne samoupravljalvske družbene izobrazbe in sposobnosti delovnih ljudi. Pri tem jim morajo biti v pomoč družbenopolitične organizacije, zlasti SZDL in zveza sindikatov, ki sta zato tudi dobili v zadnjih amandmajih k naši republiški ustavi ustrežno mesto.

Izrecno ustavno potrditev je sedaj dobilo *delo občanov z delovnimi sredstvi v njihovi lasti*. Razumljivo je, da je v našem socialističnem družbenem sistemu vezano samo na dejavnost, ki »ustreza načinu, materialni osnovi in možnostim osebnega dela«. Naš republiški ustavni predpis šteje za takšno dejavnost »kmetijsko, obrtno, gostinsko ali turistično dejavnost«, republiški zakon pa bo lahko določil še drugo gospodarsko ali negospodarsko dejavnost ob zgoraj določenih pogojih. Od politične presoje in odločitve republiškega zakonodajalca bo torej odvisno, ali bo med takimi dejavnostmi določil tudi trgovino na drobno, zlasti v krajih, kjer ni gospodarno ustanavljati trgovine v obliki organizacij združenega dela.

Delovni ljudje, ki samostojno opravljajo pridobitno dejavnost z osebnim delom in lastnimi delovnimi sredstvi – *to velja še posebno za kmete*, za katere republiški ustavni predpis izrecno naglašča, da imajo »v načelu enak družbenogospodarski položaj in v osnovi enake pravice in obveznosti kot delovni ljudje v združenem delu« – lahko medsebojno *združujejo svoje delo* in svoja delovna sredstva v zadrugah in podobnih organizacijah, lahko pa tudi svoje delo in delovna sredstva združujejo z organizacijami združenega dela v različne oblike *kooperacije* in druge oblike poslovnega sodelovanja. Medsebojne odnose urejajo v naštetih primerih *na pogodbeni podlagi*. Vedno pa mora obveljati načelo, da razpolagajo združeni delovni ljudje skupaj z dohodkom iz skupnega dela, oziroma da mora biti zagotovljeno sodelovanje kooperantov pri upravljanju skupnih zadev in pri delitvi skupno ustvarjenega dohodka.

To posebno naglašča ustavni predpis tudi *za kmete-lastnike gozdov*, ko določa skupno gospodarjenje z gozdovi v družbeni lastnini in v lastnini kmetov zaradi posebnega družbenega pomena ohranitve in gojitve gozdov. Takim kmetom je ustavno zajamčena pravica sodelo-

vanja in soodločanja pri skupnem gospodarjenju z njihovimi gozdovi in pravica do deleža skupno ustvarjenega dohodka, ki jim pripada na podlagi njihovega dela in vloženi sredstev. V tej zvezi naj bo še omenjeno, da je kot doslej kmetom ustavno *zajamčena lastninska pravica* na kmetijskem obdelovalnem zemljišču v izmeri največ 10 hektarov na gospodarstvo, v gorskih, hribovitih in kraških predelih pa tudi nad to površino, po merilih, ki jih bo določil republiški zakon.

Delovni ljudje, ki delajo *z lastnimi* delovnimi sredstvi, smejo zaposlovati v omejenem obsegu – določil ga bo zopet republiški zakon – druge osebe, če njihova dejavnost zahteva takšno dopolnilno delo. Tako razmerje nastane *s pogodbo* o zaposlitvi. Ta mora biti v skladu s kolektivno pogodbo, ki jo skleneta sindikalna organizacija kot predstavnica delojemalcev in njihovih koristi ter ustrezna gospodarska zbornica ali drugo splošno združenje, ki zastopa zasebne delodajalce. Takšna kolektivna pogodba, ki je tudi neke vrste samoupravni sporazum med tema dvema družbenima skupinama, mora delavcem zajamčiti pravičen dohodek, ustrezen njihovim delovnim prispevkom in vsaj toliko drugih pravic (npr. iz socialnega zavarovanja), da sta zagotovljeni »njihova socialna varnost in stabilnost«.

Poglobljeno načelo federalizma

Zgodovinska izkušnja je pokazala, da bi bila mogla dati jugoslovanski državi od prvega trenutka njenega nastanka edino *federativna ureditev* rešitev narodnostnega vprašanja glede na mnogonacionalno sestavo njenega prebivalstva. Pri tem jemiemo v misel tak pojem zvezne države, ki združuje večje, nacionalno opredeljene pokrajine v skupen političen sistem, vendar tako, da obdržijo te enote pomemben del *samostojnosti* pri oblikovanju družbenega sožitja v mejah svojega ozemlja. Tak sistem seveda terja uveljavljanje skupne politike celote in njenih sestavnih delov v različnih oblikah, vse pa morajo biti naravnane na dogovorno ugotavljanje in usklajevanje vzajemnih koristi in razvojnih teženj.

Znane so družbene okoliščine, ki so v nekdanji jugoslovanski kraljevini tako rešitev onemogočale in na silo vzdrževale strogo *unitarno* in togo *centralistično* državno ureditev v prid družbenim skupinam, ki jim je taka

ureditev zagotavljala privilegiran položaj. Pri tem so jo te skupine skušale še ideološko podpreti in opravičiti z zamisljivo t. i. *integralnega* jugoslovanstva kot izraza nekega umišljenega enotnega jugoslovanskega naroda. Zato je mogla zasnova jugoslovanske federativne države stvarno zaživeti šele v narodnoosvobodilnem boju za časa druge svetovne vojne, ko so jo napredne sile jugoslovanskih narodov povezale z revolucionarno socialistično preobrazbo dotedanjega kapitalističnega družbenega reda in s tem ustvarile podlago za popolno priznanje enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije. Tako je bilo tudi razumeti odločitev Avnoja na II. zasedanju v Jajcu dne 29. novembra 1943 o federativni ureditvi nove Jugoslavije.

V prvi ustavi z dne 31. januarja 1946 je bila Federativna ljudska republika Jugoslavija opredeljena kot »zvezna ljudska država republikanske oblike, skupnost enakopravnih narodov, ki so na temelju pravice do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve izrazili svojo voljo živeti skupno v federativni državi«. Ti narodi so dobili svojo *državno* potrditev v ustreznih republikah kot sestavnih delih skupne države, številčno najmočnejše narodnosti – nacionalne manjšine, namreč madžarska in slovaška v Vojvodini in albanska na Kosovem pa so dobile vpliv na oblastno vodenje javnih zadev na svojem naseljenem prostoru skupno s tam prebivajočimi pripadniki jugoslovanskih narodov prek posebnih avtonomnih pokrajinskih enot v mejah republike Srbije.

Cepprav je že tedaj ideološko politično in formalno ustavno obveljalo načelo, da raste zvezna država iz *suverenosti* republik, je vendar dejanska razdelitev pristojnosti med zvezo in republikami, še bolj pa izvrševanje teh pristojnosti – ki je v tedanji dobi, ko je bilo treba obnoviti v vojni opustošeno domovino in položiti temelje novemu socialističnemu gospodarskemu in vobče družbenemu sistemu, zahtevalo strogo enotno vodenje – pričalo o nasprotnem. Tako so bile republike bolj podobne ozemeljsko obsežnim *avtonomnim* enotam političnoizvršilne in jezikovno kulturne narave, vtem ko se je skupna zvezna država obnašala kot »nadržava« v pomenu prave, resnične države, ki naj bi izražala skupno suverenost v njej združenih jugoslovanskih narodov na podlagi lastne moči, izhajajoče iz takega položaja.

Ko smo se od 1950 dalje z uvedbo *delavskega samoupravljanja*, sprva na področju gospodarstva, začeli odmikati od vzorca državnega socializma in izgrajevati sistem čim bolj deetatizirane socialistične samoupravne demokratične družbe, smo najprej prenesli težišče političnega razvoja na samoupravljanje delovnih ljudi v omenjeni smeri, nato pa še v *lokalne teritorialne politične enote* (tedaj občine, okraje, mesta). To so izražali ustavni zakoni iz leta 1953, zlasti republiški. Ti so dajali glavni poudarek enotnosti delovnih ljudi, iz česar se je potem izvajalo načelo o njihovi *skupni* državi, medtem ko naj bi zgodovinsko in jezikovno kulturno pogojena različnost prebivalstva v glavnem le še rabila za podlago obstoječe prostorske določitve in razsežnosti republik.

Vendar je razdržavljenje in ustrezno osamostaljevanje socialističnega gospodarstva na podlagi samoupravljanja v njem zaposlenih ljudi *okrepilo* položaj republik in obeh avtonomnih pokrajin kot relativno samostojnih ozemeljskih bitnosti in jih v prepletu z njimi lastnimi narodnostnimi posebnostmi izoblikovalo v pomembne nosilke gospodarskodružbene moči. Tega ustavna ureditev iz leta 1963, ki bi jo lahko ocenili kot izraz naše tedaj že dokaj razvite samoupravne socialistične demokratične družbe – kar je sama vidno izpovedovala s preimenovanjem države v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in ljudskih republik kot svojih sestavnih delov v socialistične republike – sprva ni naglasila. Prav nasprotno je zvezna ustava v temeljnih načelih še vedno dajala glavni poudarek federaciji, republikam pa le drugotnega. Pač pa so bile *federacija* in *republike* zasnovane ne le kot državno-oblastne, marveč tudi obenem kot *samoupravne skupnosti*, kar je omogočalo delovnim ljudem hkrati čim večji vpliv tudi v samoupravnem uveljavljanju njihovih nacionalno jezikovnih in vobče kulturnih pravic v zasebnem in javnem življenju na podlagi spoštovanja načela o *enakopravnosti* narodov in narodnosti, povezanih v Jugoslaviji po skupni zgodovinski usodi.

Ustavni amandmaji, uveljavljeni v letih 1967, 1968/69 in 1971, zlasti ti poslednji, pa zasledujejo cilj, prepustiti po eni strani republikam in obema pokrajinama – ki sta sedaj po položaju, organizaciji in pristojnostih že skoro izenačeni z republikami – urejanje in vodstvo

prav vseh družbenih zadev, ki jih ni nujno v korist prav teh enot skupno opravljati na ravni federacije, po drugi strani pa vplesti vse te enote v takšni odločilni meri v oblikovanje politike federacije in prevzemanje *odgovornosti* za njeno izvrševanje, da postaja skupna zvezna država sama samoupravna skupnost v njej združenih republik in avtonomnih pokrajin. S tem pa izgublja nekdanjo naravo *naddržave* in postaja le potrebna družbeno organizacijska razsežnost, v kateri delovni ljudje, narodi in narodnosti uresničujejo svoje *suverene pravice* tedaj in toliko, kolikor so se za to odločili v spoznanem in priznanem *skupnem* interesu, primarna razsežnost tega uresničevanja pa je podana v organizacijskih oblikah socialističnih republik in avtonomnih pokrajin ter občin kot njihovih sestavnih delov.

Na tak način zgrajen in razvejan družben mehanizem naj bi posamezni teritorialni stopnji (občina, republika ali avtonomna pokrajina, federacija) ustrezno omogočil uveljaviti stvarno uresničevanje *suverenih* pravic naših delovnih ljudi, narodov in narodnosti, kar navadno izražamo s pojmom »oblasti in samoupravljanja delavskega razreda in vseh delovnih ljudi« ter s pojmom državno-konstitutivne suverenosti naših narodov, kakor se kaže v obliki in na stopnji socialističnih republik in federacije in samoupravne nacionalne samopodritve naših narodnosti (narodnih manjšin) v mejah obeh socialističnih avtonomnih pokrajin, pa tudi občin, kjer žive v relativno strnjeni naseljenosti.

Če se še enkrat povrnemo k federalizmu, kakor ga opredeljuje razmerje socialističnih republik in obeh socialističnih avtonomnih pokrajin do federacije, je treba naglasiti, da so amandmaji iz leta 1971 uvedli nekaj institucionalnih *novot*, ki so doslejšnji izgraditvi in praksi obstoječih zveznih držav nepoznane. Sèm sodi najprej določba, da morajo skupščine vseh republik in obeh avtonomnih pokrajin dati *soglasje* k sleherni spremembi zvezne ustave, ki se tiče njihovega položaja, s čimer postaja ta brez njihove privolitve nedotakljiv nasproti federaciji; potem uvedba *posebnega postopka* za doseglo usklajenih stališč republik in avtonomnih pokrajin, ki so pogoj, da lahko izdajo pristojni zvezni organi pomembne regulativne akte gospodarske in finančnogospodarske narave, vključno zvezni družbeni plan in zvezni proračun.

Nosilci omenjenega postopka so zvezni izvršni svet ter republiški in pokrajinski izvršni sveti ali posebni medrepubliški komiteji. Pri tem veže republiške in pokrajinske izvršne svete *politika*, ki so jo določile njihove skupščine, člani medrepubliških komitejev pa *stališča* in *sklepi* izvršnih svetov njihovih republik oziroma pokrajin. Omeniti nadalje velja, da je okrepljen položaj republik in avtonomnih pokrajin tudi v mednarodnih odnosih in v pogledu narodne obrambe. Tako je za sklepanje mednarodnih pogodb – kar je sicer pristojnost federacije – potrebno predhodno *soglasje* skupščin prizadetih republik ali pokrajin, če terjajo take pogodbe izdajo novih ali spremembo veljavnih republiških oziroma pokrajinskih zakonov (njihovo področje pa je sedaj zelo široko zastavljeno), ali če iz njih izvirajo posebne obveznosti za eno ali več republik ali avtonomnih pokrajin.

Poleg tega imajo republike in avtonomni pokrajini odslej ustavno razglašeno *pravico* sodelovati z organi in organizacijami drugih držav ter z mednarodnimi organi in organizacijami v okviru določene zunanje politike skupne zvezne države in njenih mednarodnih pogodb. Republike in avtonomni pokrajini imajo tudi *pravico* in *dolžnost*, da urejajo in organizirajo v skladu s sistemom narodne obrambe to obrambo in civilno zaščito vsaka na svojem ozemlju, v primeru napada na državo pa vodstvo ljudskega odpora.

Gotovo pa skušajo amandmaji iz leta 1971 s kolikor se dá točno normativno razmejivijo upravičenosti med republikami, avtonomnima pokrajinama in federacijo vnesti čim večjo *jasnost* in predvidljivo *zanesljivost* v njihove medsebojne odnose. Pri tem jih navdihuje težnja prepustiti republikam in pokrajinama *oblikovanje družbenega sožitja* v vsem tistem obsegu, ki po sami naravi zvezne države ni pridržan določanju in organizaciji varovanja temeljev njenega enotnega, vse dele v skupen družbenogospodarski in politični organizem povezujočega sistema, če naj bo obstoj federacije sploh še smiseln. Za to, da federacija ne bi mogla premikati mejnikov svojega področja odločanja na škodo republik in pokrajin v svojem praktičnem delovanju, pa naj poskrbi *paritetična sestava* njenih najvplivnejših organov, ki zagotavlja *enakopravno zastopanost* republik in ustrezno zastopanost avtonomnih pokrajin v njih.

To načelo velja že od amandmajev k zvezni ustavi iz leta 1968 za zbor narodov kot najpomembnejši zbor zvezne skupščine, saj je sestavljen iz republiških in pokrajinskih delegacij (prve štejejo po 20, druge po 10 poslancev), izvoljenih od ustreznih skupščin, po amandmajih iz leta 1971 pa še za novo ustanovljeno predsedstvo SFRJ, za zvezni izvršni svet in ustavno sodišče Jugoslavije.

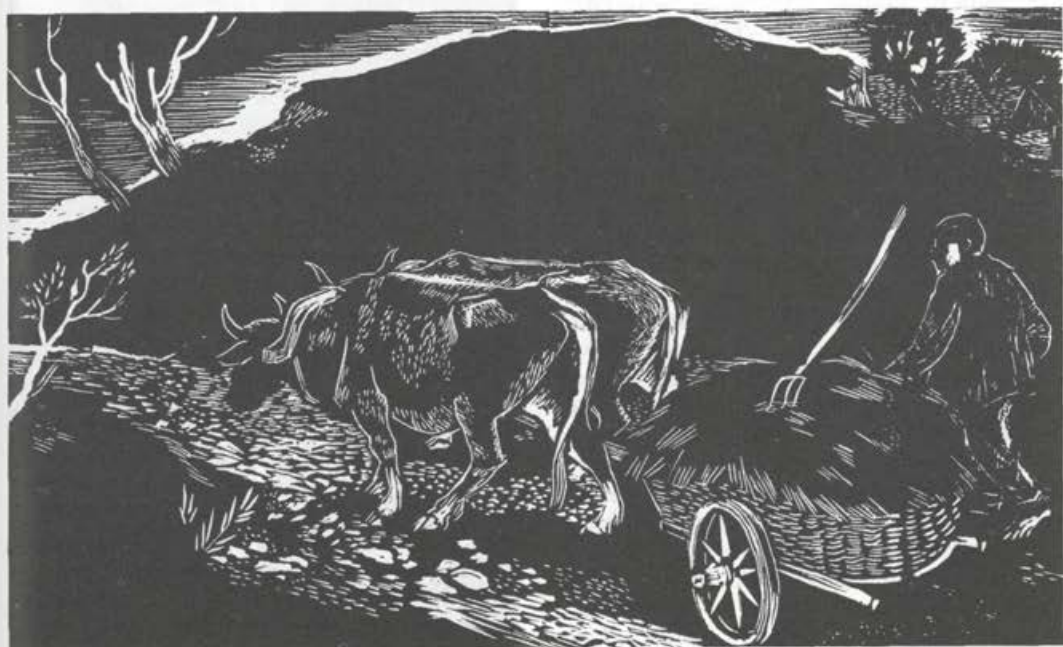
Predsedstvo SFRJ, ki ima za glavno nalogo uveljavljati v okviru svojih ustavno določenih upravičenosti *enakopravnost* narodov in narodnosti Jugoslavije, in v ta namen *usklajevati* skupne koristi republik in avtonomnih pokrajin glede na njihovo odgovornost pri uresničevanju pravic in dolžnosti federacije, sestavljajo predsedniki skupščin republik in obeh avtonomnih pokrajin ter po dva člana iz vsake republike in po en član iz vsake avtonomne pokrajine, ki jih voli ustrezna skupščina na skupni seji vseh svojih zborov. Pri zboru narodov in predsedstvu SFRJ je torej njuna *povezava* z republiškimi in pokrajinskimi skupščinami institucionalno zagotovljena.

Tudi za *zvezni izvršni svet*, ki je operativni političnoizvršilni in hkrati vrhovni upravni organ federacije prek zveznih sekretariatov, vodenih po njegovih članih, velja, da mora zvezna skupščina vanj izvoliti enako število

članov iz vsake republike in ustrezno število članov iz vsake obeh avtonomnih pokrajin, pri čemer osebo predsednika predlaga predsedstvo SFRJ. Tako je tudi v tej nadvse pomembni plati delovanja federacije zagotovljen *vpliv republik in avtonomnih pokrajin*, zlasti če še upoštevamo sodelovanje z republiškimi in pokrajinskimi izvršnimi sveti v primerih, ko je že omenjeno usklajevanje njihovih stališč obvezno.

Končno daje tudi nova sestava *ustavnega sodišča Jugoslavije*, v katerega voli zvezna skupščina zopet po predlogu predsedstva SFRJ po dva člana iz vsake republike in po enega iz vsake obeh avtonomnih pokrajin, zagotovilo, da bo reševalo ustavne spore, ki bi utegnili nastati v zvezi z obsegom upravičenosti federacije v odnosu do republik in pokrajin, v duhu take narave našega *federalizma*, kakor smo jo nakazali za sedanjo stopnjo njegovega razvoja.

Tako lahko naše sicer kratko in zato nekoliko pomanjkljivo razglabljanje o ustavnih spremembah in dopolnitvah iz leta 1971 sklenemo v upanju, da smo z njim potrdili uvodno ugotovitev, da pomenijo ti amandmaji *nov odločilen korak* v graditvi naše samoupravne demokratične socialistične družbe in njenem uresničevanju suverenih pravic naših delovnih ljudi, narodov in narodnosti.

Maksim Sedej: Na delo – (lesorez)

Novi mejniki pri osvajanju vesolja

Inž. Vlado Ribarič

Pota in cilji sodobne vesoljske tehnike

Med časom, ki je potekel od zadnjega poročanja o vesoljskih poletih, se je zgodilo marsikaj novega. Stremljenju znanstvenikov, da temeljiteje raziščejo Luno tudi na drugih, manj znanih področjih, se je pridružilo tudi raziskovanje globljega vesoljskega prostora. *Mars* in *Jupiter* sta postala cilja avtomatičnih naprav, v Zemljini bližini pa so skušali sestaviti prve poizkusne laboratorije.

Toda vse to je le ena stran dejavnosti držav, ki se neposredno udeležujejo vesoljskih raziskovanj. Druga plat prizadevanj je usmerjena k praktičnim raziskovanjem, ki so povezana s problemi na Zemlji. O obeh bomo poskušali spregovoriti v tem prispevku.

Orbitalne postaje

Prvo znanstveno orbitalno postajo je v vesolje izstrelila Sovjetska zveza. Okoli 25 ton težak sistem dveh vesoljskih ladij *Saljut-Sojuz* s skupno dolžino okoli 20 m je vzletel 15. aprila 1971 in to tako, da je najprej na tirnico okoli Zemlje prišla naprava *Saljut*, na katero je možno priključiti drugo napravo *Sojuz* s človeško posadko.

Dogodki so sledili takole: Pet dni po vzletu *Saljuta* je komandno središče na Zemlji vodilo vesoljsko postajo in preverjalo, ali vse naprave na njej delujejo dovolj natančno. Postajo so *daljinsko usmerjali*, jo vrteli okoli osi, sončne celice, ki so izvor električne energije, so izprožili v smeri proti Soncu in ugotavljali, kako se spreminjajo klimatske prilike v notranjosti *Saljutove* kabine.

Osem dni kasneje, to je 23. aprila 1971, je vzletela tričlanska posadka vesoljske ladje

Sojuza-10, ki so jo sestavljali vesoljci Šatalov, Jelisejev in Rukavišnikov. Njihova naloga je bila preveriti, kako delujejo *novi sistemi* za spajanje vesoljskih ladij. Posadka iz transportnega dela vesoljske ladje ni prestopila v postajni odsek, temveč se je takoj vrnila na Zemljo.

Nova transportna vesoljska ladja *Sojuz-11* je vzletela 6. junija 1971. Začela se je druga faza preizkušanja orbitalne znanstvene postaje *Saljut*. V ladji *Sojuz-11* so bili piloti Dobrovoljski, Volkov in Pacajev, ki so po manevriranju svoje ladje dva dni kasneje *spojili* ladjo s *Saljutom*, ki je že 794 krat obkrožil Zemljo. Ladji sta se tesno *združili*, posadka je izenačila pritisk v obeh in začela z raziskovalnim delom. *Dvaindvajset dni in pol* je posadka delala v vesolju, počivala, telovadila in opravila vrsto zapletenih nalog. Nato je posadka prešla v transportno ladjo *Sojuz-11*, se oddvojila od *Saljuta* in še skoraj štiri ure letela v bližini orbitalne postaje. Nato je sprožila zaviralne motorje, toda hip zatem se je zgodila *katastrofa*.

Sestav sovjetskih vesoljskih ladij »Sojuz-Saljut«

V vesoljski ladji je ob močnih nihanjih pri vstopu v atmosfero prišlo do izgube hermetičnosti, zrak je v hipu izginil v zrakoprazni prostor vesolja. Vse tri vesoljce so našli na sedežih mrtve, potem ko je ladja avtomatično in mirno pristala v Sovjetski zvezi. Huda izguba je ne le prizadela ves svet, temveč je, kot kaže, odložila vrsto pripravljenih poletov, saj so morali iznajti *varnejše* naprave, da se takšni dogodki ne bi več ponovili.

Po šestih mesecih aktivnega poleta je 11. oktobra 1971 zgorel v ozračju nad Tihim oceanom še Saljut, potem ko so opravili vse poizkuse, ki so jih predvideli.

Poleti na Luno

Pri raziskovanjih Lune uporabljajo dva načina. Američani lete na Luno s *človeškimi posadkami* in raziskujejo Luno direktno, Sovjeti pa so ubrali pot z *avtomatiziranimi pripravami*. Vsak izmed obeh načinov ima svoje prednosti, pa tudi slabe strani. Vsekakor je ameriški način pristajanja na Luni in raziskovanja različnih področij na Zemljinem naravnem satelitu vzbudil največ zanimanja in dal tudi največ odkritij.

Najprej naj na kratko omenimo polet posadke *Apolla-14*. Po ponesrečenem poletu njihovih prednikov, posadke *Apolla-13*, so Shepard, Roosa in Mitchell imeli več sreče in so 31. januarja 1971 uspešno vzleteli *na pot proti Luni*. Ciljno področje je bilo blizu kraterja *Fra Mauro*. Shepard in Mitchell sta se z lunarno ladjo spustila zelo natančno na pristajalno področje in opravila vrsto zanimivih poizkusov, med katerimi je posebno pomemben aktivni seizmični eksperiment.

Vesoljca sta na Luno prinesla poseben *minometalec*, s katerim sta povzročila umetne potrese in z njimi sondirala globlje lunarne plasti. V veliko pomoč jima je bilo *posebno vozilo*, podobno rikši, s katerim sta na Luni prevažala instrumente in drugo opremo.

Po ekspediciji, ki je trajala *216 ur in 42 minut*, so se vsi trije vesoljci uspešno spustili na valove Pacifika, okoli 8 km daleč od nosilke helikopterjev »New Orleans«. Pristali so 9. februarja 1971 ob 22. uri 5 minut in 4 sekunde, natančno po predvidenem času.

Značilnost poleta Apolla-14 je tale: Naprava se je na Luno spustila zelo natančno in sicer samo 26 m od teoretično predvidene točke

za spuščanje, s tem pa je potrdila, da se lunarni moduli s kombiniranim avtomatičnim in ročnim pilotiranjem lahko spuste tudi v goratih področjih Lune.

Apollo-14 je postavil novo eksperimentalno postajo *ALSEP*, ki je začela delovati vzporedno s postajo podobnega tipa, ki jo je bila na Luno prinesla posadka *Apolla-12*.

Poleg tega so vesoljci v tej ekspediciji postavili tudi *laserski reflektor*, s pomočjo katerega so z Zemlje začeli meriti natančne razdalje do Lune in z dokaj veliko natančnostjo preučevati gibanje tega satelita. Na Zemlji so po povratku vesoljcev bili najbolj veseli skoraj 43 kg *lunarnih kamnov in prahu*, seveda pa tudi številnih *posnetkov* Lune in vesoljskega prostora okoli nje.

Apollo-15

Z *Apollom-15* se je začelo *ново obdobje* poletov proti Luni. Strokovnjaki ameriške Nacionalne uprave za aeronavtiko in vesolje (NASA) so namreč uvedli *izboljšanje kozmične ladje* iz serije »J«, ki nudi možnosti za *daljše zadrževanje* posadke na Mesecu, obenem pa tudi za *boljšo gibljivost* posadke.

Tokrat je naloga bila bolj zapletena. Predvideli so spuščanje lunarne ladje preko Apeninov na Luni, ki so visoki nad 4000 m, in pristajanje blizu roba soteske *Hadley*. Ta soteska je globoka do kakih 360 m in se vleče nad 100 km daleč.

Odrava je predvidela zelo obsežne *geološke raziskave* zemljišča med jugovzhodnim delom *Morja deževja* pa vse do podnožja planin in *Hadleyevega kanjona*. Tudi tokrat je bila naloga postaviti poizkusno postajo *ALSEP* in številnih priprav za meritve.

Posebno vozilo »lunarni rover« je koristno služilo vesoljcem, ki so z njegovo pomočjo pregledali znatno večje zemljišče, kot bi ga sicer mogli peš.

Za servisni in komandni modul, ki med potekom dela lunarne odprave ostane na tirnici nad Luno, so tokrat predvideli obsežen *program raznih snemanj* Luninega površja, obenem pa tudi *posnetkov* zanimivih objektov v vesolju in različnih svetlobnih pojavov v prostoru med Zemljo in Luno ter v oddaljenem vesoljskem prostoru.

Posadko te odprave so sestavljali *David Scott*, *Alfred Worden* in *James Irwin*, vsi

odlični piloti NASE, ki so se za ta polet zelo dobro pripravili.

Toda niso se potrudili samo piloti, tudi strokovnjaki na tleh so mesece pred poletom *izpopolnjevali* razne naprave na servisno-komandnem delu plovila in na sami lunarni ladji, obenem pa so še *izboljšali* vesoljske obleke. Tem so izboljšali gibljivost in podaljšali možnosti za bivanje posadke na Luni, zaradi večjih zalog kisika.

Lunarni ladji so *podaljšali* čas za manevriranje, s tem da so ji dali več goriva. Opreмили so jo z večjo zalogo vode in kisika ter z dodatnim akumulatorjem za električno energijo.

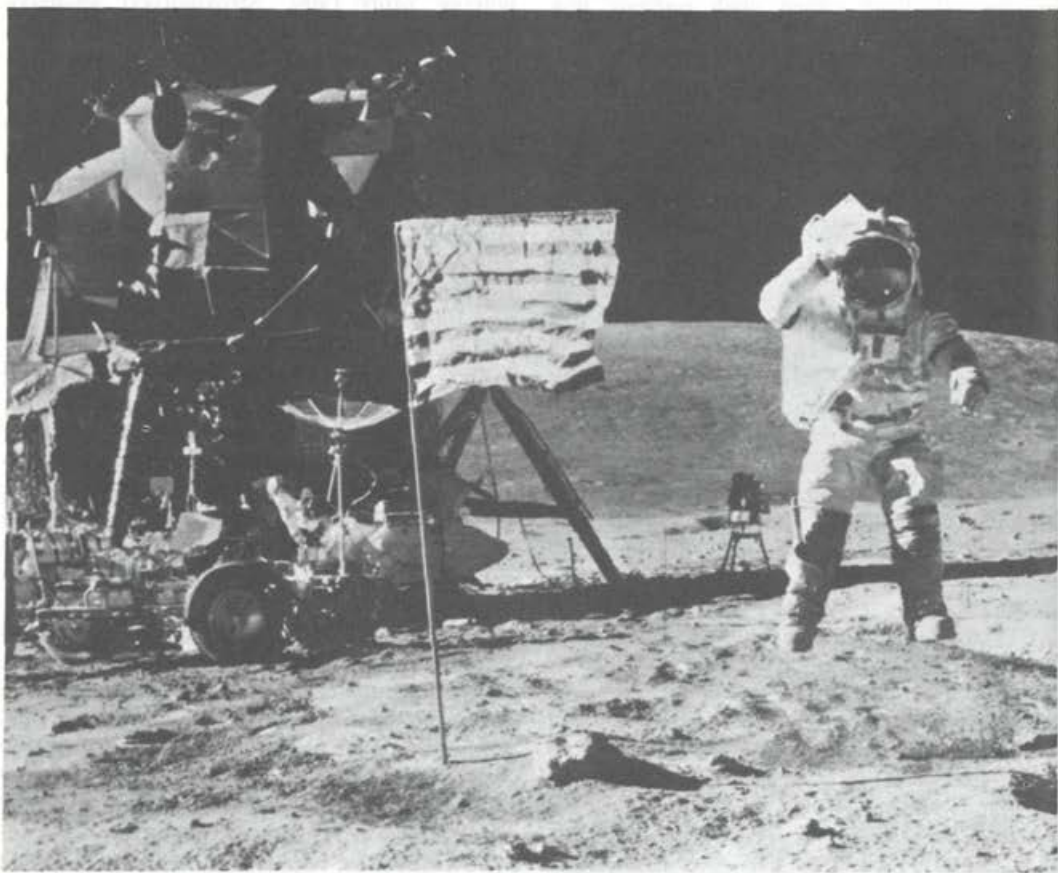
Posadka Apolla-15 je vzletela s Cape Kennedyja 26. julija 1971. *Po nekaj več kot 75 urah letenja* so se vtirili na eliptično tirnico okoli Lune, nato pa so gladko pristali na predvidenem področju. Dejavnosti vesoljskih posadk so postale že skoraj stereotipne. Za razburjenje preskrbé skoraj pri vsakem poletu

nepredvidene tehnične težave, ki jih astronauti praviloma razrešijo ali pa se jim izognejo in spremenijo raziskovalne načrte.

Za polet Apolla-15 so predvideli *tri sprehode po Luni*, izmed katerih so bili vsi izredno delovni. Že sam podatek, da je posadka prinesla na Luno 544 kg znanstvene opreme, dokazuje obsežnost raziskovalnega programa.

Lunarno vozilo je bilo vesoljcem v veliko pomoč, saj so se z njegovo pomočjo vkljub manjšim težavam dokaj lahkotno gibali po Luni, in to s hitrostjo urnega pešca. Akumulatorske baterije poganjajo takšno vozilo tako, da imajo vsa štiri kolesa neodvisen pogon. V »lunarni rover« so vgradili celó navigacijsko napravo, ki je omogočala boljšo orientacijo, pa tudi nadzor nad opravljeno potjo.

Ta naprava pa je imela še drugo nalogo: Nanjo so postavili *anteno*, ki so jo usmerili na Zemljo in ki je omogočala televizijske prenose slik in prenos pogovorov. Lunarno vozilo je

David Scott pri delu na področju kraterja Descartes (Apollo-16)

imelo možnost doseči vsa 10 km oddaljeno točko in se vrniti s posadko in opremo v izhodiščno točko. Uporabnost vozila je dokazala tudi naslednja odprava Apolla-16.

Posadka Scott, Worden in Irwin se je srečno vrnila na Zemljo, potem ko je bila v vesolju 295 ur, 11 minut in 53 sekund. Dne 7. avgusta 1971 se je varno spustila na valove Tihega oceana. Strokovnjaki za vesoljsko medicino so ugotovili, da ni potrebe, da bi posadke, ki prihajajo z Lune, še nadalje zadrževali v karantenah, zato so vse tri vesoljce le temeljito zdravniško pregledali.

Tudi polet Apolla-15 je dal pomembne znanstvene rezultate. Potrdili so, da se je možno z lunarno ladjo spustiti na planinskem področju, kjer so na voljo le zelo omejene terenske razsežnosti. Posadka je prvič prinesla na Zemljo vzorce kamnin z gorovja na Luni. Na širokem področju sta vesoljca s pomočjo lunarnega vozila raziskala mnogo večjo površino in ostala na tleh Meseca dvakrat dlje od svojih predhodnikov.

Znanstveni program meritev je bil zelo obsežen, pomembni pa so bili tudi kasnejši rezultati, ki so jih dali znanstveniki iz številnih laboratorijev na Zemlji.

Tudi tokrat so merili in snemali iz dela vesoljske ladje, ki je ostal na tirnici nad Luno, obenem pa so sprožili okoli Lune tudi majhen umetni satelit. Ta je sicer kaj kmalu prenehal delovati, dal pa je nekaj zanimivih podrobnosti o ustroju magnetnega polja in številu delcev okoli Meseca.

Naslednja odprava na Luno je bil Apollo-16. Ta ekspedicija je predzadnja iz serije Apollo, ki se zaključuje. Kaj je novega prinesel Apollo-16 in kaj vemo danes o Luni več kot tistikrat, ko smo začeli pomišljati, da bi bilo morda koristno leteti na Luno?

Apollo-16

Apollo-16 je vzletel 16. aprila 1972. Posadka John Young, Charles Duke in Thomas Mattingly se je odpravila na visoko ravan na Luni, ki leži kakih 2450 m višje od pristanega mesta Apolla-15. Okoli 80 km južneje leži na tem področju krater Descartes, vzhodno od njega pa kraterja Zöllner in Kant. Tudi tokrat so opravili manjše spremembe na vesoljskih oblačilih in na ladji sami, polet pa je

potekal brez številnih zapletljajev, kakršni so bili značilni za predhodnega.

Številne podrobnosti poleta dajejo pester mozaik. Tudi pri poletu Apolla-16 so uporabili lunarno vozilo, prevozili pa so tudi mnogo večje razdalje kot pri odpravi Apolla-15. Young in Duke sta svoje delo opravljala izredno intenzivno. Lahkotno sta se gibala po Luninih tleh, vrtala vanje s svetri, postavljala aparature in druge pomožne naprave, izredno dejavna pa sta bila tudi pri zbiranju vzorcev kamnin. Skupno sta zbrala kakih 98 kg kamnin, merila sta magnetno polje na Luni ter opravila vrsto geoloških in geofizikalnih eksperimentov. Njun kolega Mattingly je iz komandnega modula zbiral druge zanimive podatke, pridno je snemal Luno in svetlobne pojave v vesolju. Ti posnetki so dopolnili posnetke prvega astronomskega observatorija, ki sta ga Young in Duke postavila v bližini ALSEPa ter snemala Zemljo in dele vesolja v ultravijoličasti svetlobi.

V četrtek, 27. aprila 1972 je komandna ladja Apolla-16 z dragocenim tovorom na krovu srečno pristala v Tihem oceanu, južno od Havajskega otočja v bližini letalonosilke »Ticonderoga«.

Se nekaj števil: *Natančnost pristanka* je bila zelo velika, saj je ladja pristala le 1,1 km od teoretične točke za pristajanje. Apollo-16 je opravil 2,220.000 km dolgo pot, polet pa je trajal 266 ur in 51 minut. Vesoljska ladja z vsemi raketnimi stopnjami in z gorivom vred je v trenutku starta tehtala 2,920.456 kg, v trenutku, ko se je komandni modul s posadko spustil na morske valove, pa le 5421 kg.

Apollo-16 je znanosti mnogo prispeval, postavil pa je tudi nekaj novih problemov. Ko so načrtovali polet v bližino kraterja Descartes, so menili, da bodo na tem področju prav gotovo našli nizpodbitne sledove vulkanske aktivnosti na Luni. Toda vse kaže, da teh ni bilo... Danes še ne vemo zagotovo, kako je nastala Luna. Prevladuje mnenje, da je nastala približno ob istem času ali pa nekaj prej kot naša Zemlja. Menijo tudi, da se ni iztrgala iz naročij Zemlje, da pa je njena daljna sorodnica.

Sestav mineralov in kamnin je na Luni nekoliko drugačen. Tudi medsebojna razmerja pogostosti raznih elementov so drugačna, in to za vsako področje Lune posebej. Znanstveniki je presenetilo dejstvo, da so na Luni odkrili

šibka lokalna magnetna polja. Lunine glo- binske plasti se obnašajo kot nekakšna želatina, ki se trese še dolgo zatem, ko so zamrli povzročitelji tresljajev.

Zanimivo je, da je na Luno kmalu po končani odpravi Apolla-16 priletel razmeroma velik meteorit, ki je povzročil potres zaradi trka. Ta potres so zabeležile štiri seizmološke avtomatične postaje na Luni in posredovale rezultate meritev na Zemljo.

Kaže, da ima Luna kakšnih 50–60 km debelo skorjo, vprašanje pa je, kaj je pod njo in kakšno je Lunino jedro, seveda, če sploh obstaja.

Če bi povzeli vse ugotovitve in doslej znane rezultate, bi morali priznati, da so znanstveniki marsikaj tega vedeli že pred poletji na Luno. Vendar o tem niso bili prepričani. Mnenja so še danes zelo deljena, odprave na Mesec pa se bližajo h koncu.

Zadnja odprava na Luno v okviru programa Apollo je *Apollo-17*, pristajalno področje pa je nekaj sto kilometrov severno od kraja, kjer je nekoč pristal slavni *Apollo-11*.

Tako se nekako naglo in brezperspektivno izteka program lunarnih raziskovanj s človeškimi posadkami. Medtem so v Sovjetski zvezi uspeli z nekaj podvigi, s katerimi so z avtomatiziranimi napravami brez človeške posadke prav tako prinesli z Lune vzorce tal. Spomnimo se, da je *Luna-17* spravila na Mesec avtomatično raziskovalno vozilo »*lunohod-1*«, ki je pokazalo izredno trdoživost. *Luna-20* je prav tako uspela prinesiti vzorce tal, ki jih sedaj analizirajo v sovjetskih laboratorijih.

Delo na raziskovanju Lune se tako začasno in navidezno bliža h koncu. Rezultati so dobri in pomembni, vendar ne presenečajo. NASA je močno skrčila obseg raziskovanj in mnogi njeni vodilni strokovnjaki, med njimi Wernher von Braun, jo zapuščajo. Pomeni to konec neke vesoljske iniciative v ZDA?

Raziskovanja planetov

V ospredju pozornosti so raziskovanja planetov *Marsa* in *Jupitra*. Največjo pozornost zaslužita nedvomno ameriška vesoljska sonda *Mariner-9* ter sovjetski napravi *Mars-2* in *Mars-3*.

Predvidevajo, da bo Mars imel vsaj kakih 17 let svoj umetni satelit – ameriški *Mariner-9*. Njegov predhodnik, *Mariner-8*, je imel smolo,

saj je že pet minut po vzletu rakete ta padla v valove Atlantika. - Kriva je bila drobna, komaj 0,025 mm velika dioda v centru za krmarjenje rakete *Atlas-Centaur*. Nad 65 milijonov dolarjev je stala NASO ta »malenkostna« napaka. Zato so morali start rakete z *Marinerjem-9* na krovu preložiti na 30. maj 1971. Naprava je v trenutku, ko je dobila drugo kozmično hitrost za pot proti Marsu, tehtala okoli 1031 kg, nato pa je zaradi korektur tira porabila svoje gorivo in je na dan, ko je zavila na tirnico okoli Marsa, tehtala le še 590 kg.

Na štiri velika krila so pritrdili na sondo 17.472 sončnih celic, ki jo preskrbujejo z električno energijo. Pravi čudež je, koliko aparature so uspeli stlačiti v to sondo, ki meri v premeru le 2,9 m. Vanjo so vgradili *televizijske kamere* za snemanje Marsove površine, *ultravijolični spektrometer*, *infrardeči interferometer* in *infrardeči radiometer*. Z njimi ugotavljajo, kakšna je Marsova površina.

V trenutku, ko so v Cape Kennedyju sprožili raketo z vesoljsko sondo na krovu, je bil Mars »le« 100,8 milijonov kilometrov daleč. Po 167 dnevih poleta so v Marsovi bližini sprožili raketni zaviralni motor in naprava je prišla na tirnico okoli Marsa, od koder še danes pošilja dragocene posnetke.

Podobne raziskave so opravili tudi Rusi. *Mars-2* se je vtiril na orbito okoli planeta 27. novembra 1971, in sicer s pomočjo avtonomnega sistema in ne na ukaz z Zemlje, ker potrebuje radijski signal do Marsa približno 16 minut! Naloga sonde *Mars-2* je bila posneti Marsovo površino in zbrati druge znanstvene podatke. *Marsu-2* je sledila postaja *Mars-3*. Ta se je 2. decembra 1971 približala Marsu na razdaljo 70.000 km in kmalu zatem sprožila proti Marsu *pristajalno kapsulo*, ki je mehko pristala na Marsu in začela posredovati podatke. Te podatke sicer ni dajala naravnost, temveč preko *Marsa-3*, ki je ostal kot matična ladja na tirnici okoli planeta.

Te naprave so posredovale *veliko dragocenih posnetkov* Marsove površine in dale *veliko podatkov*, ki bodo sčasoma prikazali sliko rdečega planeta v precej spremenjeni luči.

Omeniti moramo še prav posebno pomembno misijo, ki so jo opravili vesoljski raziskovalci. V preteklem letu se je začelo *raziskovanje globljega vesoljskega prostora*, in sicer planeta *Jupitra*. Ta podvig zasluži, da si

ga nekoliko podrobneje ogledamo in spoznamo, kako zahteven je tak projekt!

S Pionirjem-10 na pot proti Jupiteru!

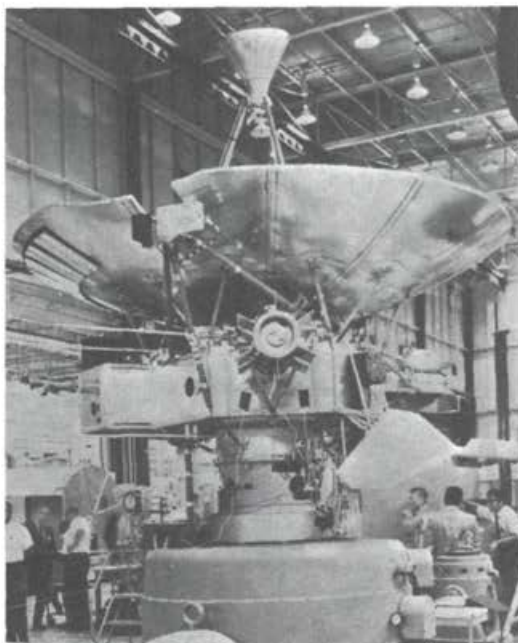
Tretjega marca 1972 se je *Pionir-10* odpravil na pot proti Jupiteru. Močna trostopenjska raketa Atlas-Centaur je pospešila plovilo do hitrosti 51.800 km/h, kar je največja hitrost, ki jo je doslej dosegel predmet, izdelan na Zemlji.

Tirnico Lune je *Pionir-10* dosegel že po 10 urah in 11 minutah. Kako dolgo bo trajal ta polet? Izračunali so, da nekaj manj kot dve leti! V začetku leta 1974 naj bi *Pionir-10* prišel blizu Jupiteru, mimo katerega bi letel v razdalji 140.000 km, nato pa bi se med njim in Saturnom prebil v velikem loku v prostor izven Sončnega sistema.

Glavno nevarnost za to izredno misijo predstavlja *pas asteroidov*, ki leži med Marsom in Jupiterom, nato pa še močan *sevalni pas* v bližini Jupitera, za katerega jakost cenijo, da je milijonkrat večja od Van Allenovega sevalnega pasu, ki obdaja našo Zemljo! Sevalni pasovi Jupitera bi utegnili vesoljska plovila, ki bi se jim preveč približala, poškodovati ali celo razrušiti! Tirnica *Pionirja-10* leži v glavnem v ekliptiki, to je v ravnini, po kateri se giblje Zemlja okoli Sonca.

Glavni cilji poleta *Pionirja-10* so naslednji: Raziskati je treba asteroidne pasove in sam planet Jupiter. Nadalje naj bi naprave v sondi merile več kot deset različnih količin v medplanetnem prostoru, posebej še v tako imenovani *heliosferi*, to je v pasu, kjer je sončni veter posebno intenziven. *Sončni veter* tvorijo delci, ki prihajajo s Sonca in jih usmerjajo medplanetna magnetna polja.

Asteroidni pas med Marsom in Jupiterom tvorijo nebesna telesa s premeri med 1,6–770 km, ki jih je vsaj 50.000 in krožijo v razdaljah med 270 in 550 milijoni km od Sonca. *Jupiter* je največji planet našega Osončja in je od Sonca oddaljen v srednjem 773 milijonov kilometrov. Njegova masa je 318 krat večja od Zemljine, njegovo leto pa traja kar 12 naših let. Kljub vsej zajetnosti se to telo kar hitro suče okoli lastne osi. Zanj so značilne *velike pege*, ki spreminjajo podobo in barvo. Astrofiziki menijo, da tvorijo Jupiterovo atmosfero *plini* metan, vodik, devterij in helij ter neka spojina vodika in dušika.

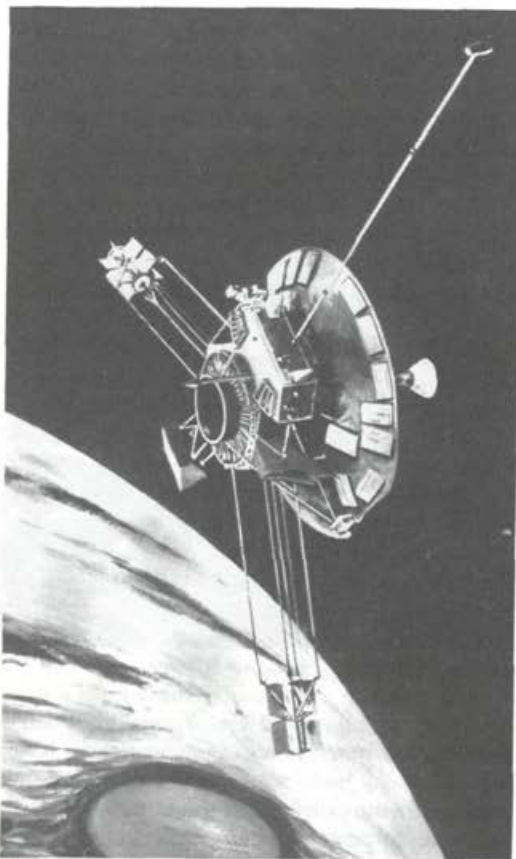

Tehniki pripravljajo Pionir-10 za polet

Pionir-10 preskrbujejo z energijo štirje *jedrski termoelektrični generatorji* vrste SNAP-19, ki bodo v Jupitrovi bližini dajali okoli 140 vatov električne moči, po štirih letih dela pa še vedno 100 vatov moči. Številne *merilne naprave* bodo seveda porabile svoj del električne energije, zato sodijo, da bo oddajnik sonde deloval z močjo le osmih vatov, kar pa pomeni, da bodo *velike antene* omrežja, ki spremlja sonde v globljem vesolju (DSN = Deep Space Network), dobile le stomilijardni del vata moči. Z drugimi besedami povedano je ta moč tako majhna, da bi z njo svetili miniaturno žarnico le tisočinko sekunde dolgo, če bi energijo zbirali milijone let!

Lahko si predstavljamo, kako dognane so sprejemne aparature gigantskih radijskih teleskopov, ki morajo prisluhniti tako šibkim signalom v daljnem vesolju in jih razpoznati iz močnih шумov okolice. Iz Jupitrove razdalje potuje elektromagnetni signal celih 45 minut in lahko si predstavljamo, s kakšnimi težavami so se morali spoprijeti strokovnjaki, ki bodo te signale sprejemali, dešifrirali in obdelovali.

Strokovni svet z velikim zanimanjem spremlja polet k Jupiteru in čaka na nove podatke v upanju, da bodo odgnili vsaj kakšno tančico s tega skrivnostnega nebesnega telesa.

Tako se bo Pioneer-10 približal Jupitru v začetku leta 1974 – seveda, če bo šlo vse po sreči

Prizadevanja na Zemlji

Številni problemi stojijo pred človekom današnje dobe, ki bo kmalu brez moči stal pred pomanjkanjem energije, hrane, vode, čistega okolja, ki mu bodo primanjkovali surovine in ki bo začel hirati v opustošeni okolici brez ohranjenega živega sveta. Vesoljska tehnika je močan pripomoček pri raziskavah te vrste.

Kozmični laboratoriji lahko s sodobnimi pripomočki (multispektralna fotografija, moderni senzorji, kompjutorska obdelava podatkov, izredno kvalitetna optika) spremljajo dogajanje na Zemlji. Naj naštejemo le nekaj pomembnih področij za uporabo te tehnike: poljedelstvo, gozdarstvo, borba proti rastlinskim škodljivcem, iskanje ribolovnih področij, vremenske prognoze, kartografija in geodezija, navigacija, iskanje mineralnih surovin in nafte,

iskanje uranovih rud, kontrola prometa, nadzor nad prometom, telekomunikacije in borba proti naravnim katastrofam, to so le nekatera področja, kamor je vesoljska tehnika začela vse intenzivneje posegati.

Zavedati se moramo namreč, da je na našem planetu mnogo problemov, ki jih bomo morali reševati sami in ki so pereči ter verjetno nujnejši od znanstvenih spoznanj o tujih svetovih. Zato bodo kozmični laboratoriji na tirnicah nad Zemljo vedno dobrodošli pomočniki sodobnega človeka. S posadko ali brez nje lahko te naprave uspešno pomagajo reševati celo vrsto nalog. Seveda, če bodo služile mirolnim ciljem.

Žal pa je v vesolje začela posegati tudi vojaška tehnika in prostor okoli naše Zemlje ni več prizorišče izključnih mirolnih prizadevanj. Vohunski sateliti, rakete in anti-rakete, laserski žarki v vesolju in uničevanje satelita s satelitom, to so že aktivnosti, ki nas zaskrbljujejo.

Toda na drugi strani se kažejo tudi mnogo pozitivnejša prizadevanja. Med nje sodi nedvomno prizadevanje za mednarodno sodelovanje.

Mednarodno sodelovanje v vesolju

Sodelovanje med posameznimi državami pri različnih vesoljskih projektih je že obstajalo. Toda šlo je v glavnem za kooperacijo med manjšimi državami, ki so na torišču vesoljske tehnike le malo pomembne, ali pa kvečjemu za sodelovanje neke države z ZDA. Pomemben je nedavni dogovor, ki so ga sklenili uradni predstavniki SZ in ZDA o vzajemnem sodelovanju v vesolju, o izdelavi sistemov, ki se lahko uporabljajo od obeh strani in naprav za reševanje posadk v vesolju.

To je velik korak naprej v prizadevanjih, da dosežejo stvarno znanstveno in tehnično sodelovanje. Desetega junija 1975 naj bi v SZ poletela kozmična postaja vrsta Saljut s tremi kozmonavti, štiri dni kasneje pa iz Cape Kennedyja še ladja vrste Apollo s tremi ameriški vesoljci. Posebni adapter naj bi omogočil združitev obeh naprav. Cenijo, da bodo izdelave teh novih sistemov veljale vsaj 200 milijonov dolarjev. Toda korist bo vsekakor večja. Zlasti, če se bodo končno sporazumeli ne le na vesoljskem, temveč tudi na vseh ostalih ravneh.

Človekovo okolje in varstvo narave

Inž. Ciril Jeglič

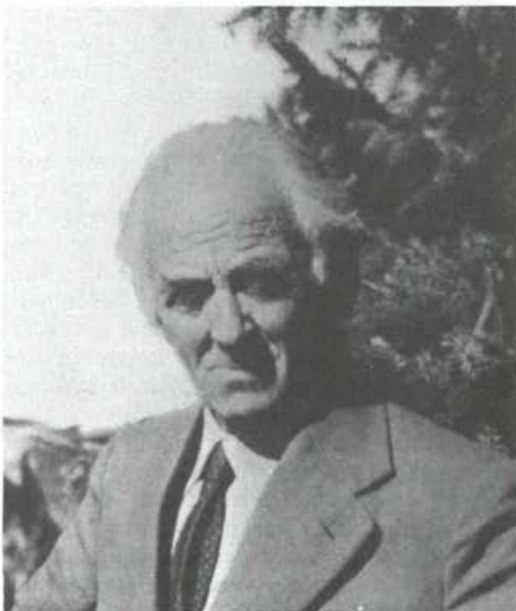
Človeški rod bo sam sebe zamoril, če ne bo nehal pustošiti narave v svojem življenjskem okolju. Sam sebi *zastuplja* zrak, vodo in rodovitno zemljo, zastuplja si hrano in s hrupom hromi svojo delovno sposobnost. Na to nevarnost opozarjajo številni ekološki strokovnjaki, ki proučujejo človekove odnose do naravnega življenjskega okolja. Dokazov, da nevarnost ni majhna, in hudih *svarilnih znamenj* je že toliko, da vznemirjajo prebivalstvo v marsikateri civilizirani deželi, kjer so sicer dosegli visoko stopnjo industrializacije in gospodarskega napredka in kjer zlasti mestno prebivalstvo uživa največ udobja od sodobnih tehničnih naprav.

Celó v prostranih deželah Sovjetske zveze, največje države na svetu, so znanstveniki potegnili za alarmne zvonce. Prej ali slej povsod prihaja na dan spoznanje, da človeku od narave dane dobrine niso neizčrpne; tudi *industrija* in *prometna tehnologija* ne bosta smeli več računati s tem, da sta zrak in rečna voda zastonj. Naglica in enostransko zanašanje, češ da je najprej treba skrbeti za hiter in dobičkanosen gospodarski razvoj, a naravo bomo lahko pozneje negovali, takšna naglica in malomarnost do narave sta že v marsikateri državi povzročili nepopravljivo škodo.

Zoper zamudništvo so nekateri politiki začeli hitro ukrepati. Začele so delovati posebne državne ustanove, ponekod celo ministrstva za *varstvo človekovega okolja*, v Ameriki in Evropi se zbirajo ogromni denarni skladi za odstranjevanje storjenih napak, na podlagi novih zakonskih določil se izvršujejo *strogi ukrepi* proti onesnaževanju, parlamentarci sosednjih držav se dogovarjajo o skupnem boju proti zastupljanju voda in ozračja, a tudi iz Združenih narodov prihajajo že vrsto let krepke spodbude za organizirano naravovarstveno sodelovanje.

Pred tremi leti je generalna skupščina OZN sklenila sklicati v Stockholm veliko *mednarodno konferenco* o človekovem okolju. Zdajle, ko pišemo ta članek, še ni mogoče natančneje poročati o končnih uspehih te izredno pomembne svetovne konference, ki je bila od 5. do 16. junija 1972. V Stockholmu so se zbrali odgovorni politiki in pooblaščeniki strokovni delegati iz 120 držav, med 4000 do 5000 udeležencev bo in tudi več kot 1000 novinarjev. *Varstvo človekovega okolja* mora postati *bistvena sestavina svetovne politike*. Na konferenci so podpisali vsaj nekatere mednarodne sporazume (npr. o nadzorstvu ozračja, o varstvu morja, o mednarodnih določilih proti onesnaževanju).

Mednarodna zapletenost naravovarstvenih vprašanj živo prizadeva tudi Jugoslavijo. Spomnimo se npr., kako *nafta* ubija Sredozemsko morje pa da reka Pad prinaša z *odplakami* iz industrijske severne Italije neznanse množine strupene nesnage tudi na obalo našega Jadrana; da je tudi Mura, ko priteka k nam iz Avstrije, prenasičena s strupeno umazanijo; da smo pri nas na pritisk sosednje Italije začeli hitreje zdraviti Reko, ki od industrije v Ilirski Bistrici prinaša umazanijo in strupene snovi daleč v podzemski kraški svet.

Ing. Ciril Jeglič

Konferenca je podrobno obravnavala zlasti *ogroženost življenja* v velikih mestih in industrijskih krajih. Toda taka *opozorila o zamudništvu* veljajo npr. tudi za Sarajevo in Ljubljano, ki se v zimski megli že kar dušita od smoga, od umazanije in strupa v vlažnem ozračju, ker skoraj ni vetra, ki bi prepihal zaprto mrzlo kotlino; in tudi pri nas imamo industrijo, ki brez pravočasno urejenih *varnostnih* naprav, le zaradi svoje »donosnosti« pustoši ljudem naravno okolje (Črna na Koroškem, Celje, Trbovlje, Hrastnik, Jesenice in dr.) in se šele začenja pokoravati zakonskim predpisom o varstvu zraka in vode.

V Sloveniji je nenavadno pozornost zbudila knjiga *dr. Franceta Avčina Človek proti naravi*, ki je izšla leta 1969, a spomladi 1972 smo dobili *Zeleno knjigo* (zbornik temeljitih strokovnih podatkov o ogroženosti narave in človeka na ozemlju SRS), ki jo je izdalo Prirodoslovno društvo Slovenije. Obe nam kličeta memento za današnji in jutrišnji dan. V maju 1971 pa je bila ustanovljena *Skupnost za varstvo okolja v Sloveniji*. Ta čisto prostovoljna organizacija združuje strokovne raziskovalce z naravovarstvenimi somišljeniki iz vseh družbenih plasti; rodila jo je potreba po enotni fronti vseh, ki hočejo življenje v naši deželi ohraniti *osnovne vire* zdravja. Upoštevajoč njene pobude, je republiška skupščina SRS že nekaj mesecev pozneje postavila *komisijo* za varstvo okolja, v kateri so poleg šestih poslancev tudi trije zastopniki naravovarstvene organizacije. V republiškem sekretariatu za urbanizem je začel delovati poseben *strokovni organ za nadzorstvo* ekoloških sprememb in za uresničevanje najnujnih ekoloških ukrepov. Pozvane so *občine*, naj bi si vsaka organizirala tudi lastno službo, ki bi nadzorovala ter preprečevala onesnaževanje zraka in sčasoma poskrbela za splošno varstvo naravnega človekovega okolja. Na pobudo Skupnosti je zdaj tudi v dopolnilih slovenske ustave zapisano, da ima vsakdo *pravico do življenja in dela v zdravem okolju*. Kratko naj omenim še to, da je Skupnost v februarju 1972 priredila poseben posvet o razvojnih in naravovarstvenih vprašanjih Ljubljane, ki ji zlasti promet in onesnaženost zraka že danes povzročata hudo stisko. Ustanavljajo se *področne (okrajne) organizacije* republiške skupnosti za varstvo človekovega okolja, tako v Ljubljani in v Mariboru, na Primorskem in Gorenjskem.

Skratka, marsikaj se je tudi pri nas začelo vidno obračati na bolje. Toda razdalje med besedami in dejanji so pogosto še velike; ponekod še preveč mogočno nastopajo »poslovni« ljudje, ki s svojo *profitarško* lakoto zlorablajo najbolj dragoceno ljudsko premoženje: človekov življenjski prostor v zdravem naravnem okolju. Biološke vrednote naših kulturnih krajin bodo bolj zavarovane šele tedaj, ko bodo *komunalni nadzorstveni organi* skrbeli tudi za dejansko izvajanje naravovarstvene politike.

Sicer pa naša občila (tisk, radio, televizija) prinašajo zdaj veliko več resnih naravovarstvenih opominov iz domačih krajev in od drugod po svetu. Tako smo brali, da se npr. celo na Švedskem, ki velja za deželo urejenosti in blaginje, pritožujejo, kako postajajo mesta, v katerih živi več kot 300 tisoč ljudi, neznosna za življenje, čeprav so v švedskih mestih življenjske razmere (kolikor so odvisne od človeka samega) na splošno precéj ugodnejše kot v drugih evropskih mestih; znanstveni raziskovalci ugotavljajo, da vrtoglave *spremembe*, ki jih prinaša sodobna civilizacija, močno vplivajo tudi na duševnost ljudi ter pomnožujejo v mestih ne samo živčnost in umrljivost, marveč tudi neprilagodljivost, asocialnost, nasilje in kriminal.

Raziskave povedó, da *mladi Švedi s podeželja* in iz manjših mest za *nikakršno ceno ne bi hoteli živeti v velikih mestih*. Dva Šveda od treh želita pobegniti iz Stockholma v manjša mesta.

Seveda pa ne gre za to, da bi prezirali ali zanikali raznotere prednosti mesta. Gre za to, da je treba pravočasno ustvarjati premišljeno razmerje med mestno naseljenostjo in neobremenjeno naravo; *ravno tehnika, če človek ni njen suženj, lahko tudi prepreči ali vsaj zmanjša onesnaženost in hrup* v tehničarjem človekovem okolju.

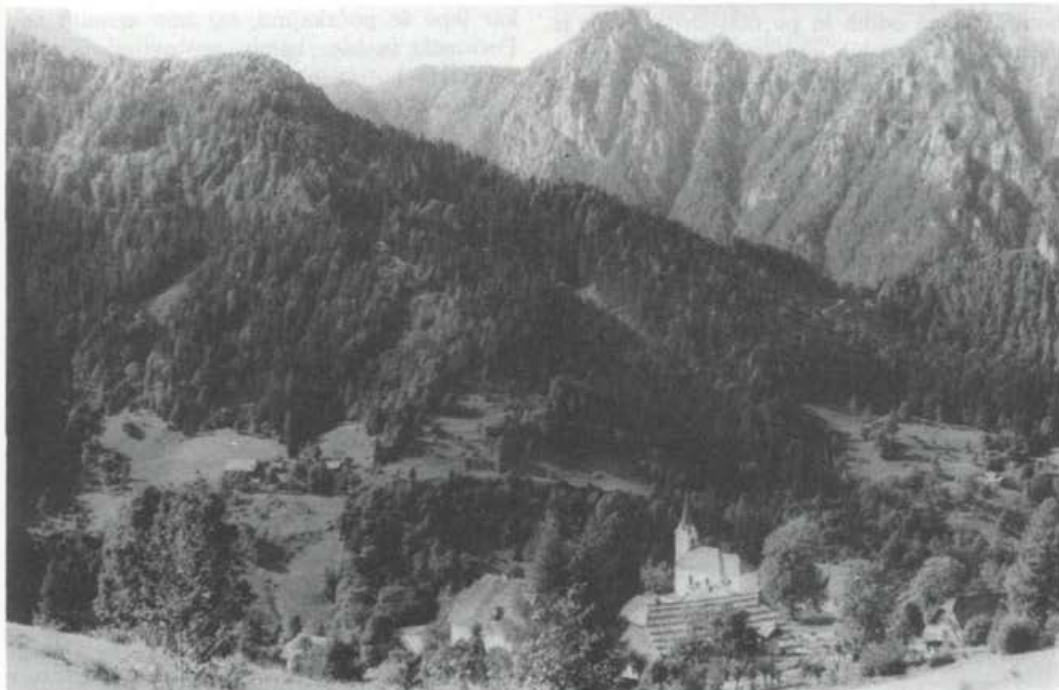
Mar nismo pri nas ponekod preveč pogumni ali slepo optimistični? Na nekdanjih *zelenih površinah* in *zavarovanih otroških igriščih sredi Ljubljane* postavljamo betonske palače in »maximarket«; vidimo le dolarje, ko neznansko zazidujemo slovensko obalo, merimo naraščanje standarda po avtomobilih in počitniških hišah, ki se sončijo na bregovih zapuščenih ali propadajočih kmetij, in zraven poudarjamo, da je Slovenija še zmerom »vrt Evrope«.

V zvezi z razlagami, ki prihajajo v našo javnost, pa se mi zdi potrebno dopolniti članek, objavljen v Mohorjevem koledarju 1972 pod naslovom »Razvoj kmetijstva pri nas in v svetu«. Članek kaže s številkami, kako se je pri nas v zadnjih desetletjih naglo *zmanjšalo število prebivalstva na kmetijah*; seveda ne manjka razlaga, da je s sodobno agrotehniko mogoče na manjši površini pridelati hrano za več ljudi. Podatki povedó, da se danes *le še petina vseh prebivalcev Slovenije preživlja s kmetijstvom*; napovedujejo pa, da naj bi leta 1990 znašal ta delež 8 odstotkov.

Geograf prof. dr. Vladimir Klemenčič je izračunal: Na Slovenskem imamo zdaj le še 22.000 kmetov, starih od 20 do 30 let (in v tem številu je skupaj zajeta moška in ženska delovna sila). Odštejmo zdaj 7000 naših

kmečkih ljudi, ki so na sezonskem delu v tujini (a od teh se bo malokdo vrnil v domače kmetijstvo), tedaj račun pokaže, da je v Sloveniji samo okoli 15.000 kmečkih delavcev, starih od 20 do 30 let. V Sloveniji je nič koliko hribovskih kmečkih krajev, kjer se že več let ni rodil noben otrok; že danes imamo 23 odstotkov slovenskega prostora, kjer je umrljivost prebivalstva večja od novorojenstva.

Pisec omenjenega članka v Mohorjevem koledarju pa pravi: »Ta preobrazba (pisec ima v mislih preobrazbo našega kmetijstva) prinaša s seboj mnogo pretresov, družinskih dram in razpada tradicionalnih struktur. Vendar se njej ne moremo upreti, niti jo zadrževati v prid ohranjanja podeželske idile. Dolžnost nas vseh je, da ta prehod blažimo...« Torej naj blažimo... Pa se zavedamo, kaj nam propada?

Onkraj Karavank. Iz Zelezne Kaple na jugozahodno stran pelje cesta skozi slikovito sotesko ob Korškem potoku, ki je vzorno zavarovana prirodna znamenitost. Ta cesta se popne v planinski kraj Korte. Slika kaže cerkvico (nadmorska višina 1000 m) z majhnim pokopališčem, kjer so zapisana sama slovenska imena; spredaj na sliki se vidi tudi glavna hiša Pristovnikove domačije, ki so jo v zadnjih letih preuredili v turistično gostišče, po bregovih pa je raztresenih še nekaj starodavnih kmetij, ki žive največ od gozda. Zanimivo je, da v ta planinski raj smejo z avtomobili samo domačini in vnaprej prijavljeni gostje. Letoviščarji, ki jih tukaj sprejmejo (prihajajo pa zlasti iz severne Nemčije in z Dunaja), so navdušeni, saj najdejo v tem sončnem zavetju med gorami resnično dovolj miru in čistega zraka. Visoko in samotno v gorah so te koroške Korte, vendar so dobile vodovod in elektriko, nikjer pa domačini in krajevne oblasti ne dovolijo, da bi se na kmetijah ugnezdili sezonski prišleki s svojimi počitniškimi hišicami. – Na sliki zadaj Obir.

In naj kar verjamemo v »gospodarsko upravičenost«, ki so jo iznašli enostranski raziskovalci, in naj bi kar potolaženo verjeli v *neizbežno usojenost propadanja*... Niti gola razumarska logika ne more temu pritrčiti. Pisec članka res gleda v kmetu predvsem pridelovalca hrane in samo mimogrede omeni »podeželsko idilo«. Vendar – kaj naj pove površna primerjava s podeželsko idilo, kadar ocenjujemo *gospodarsko vrednost* kmetijske dejavnosti v kultiviranih predelih naših hribovskih krajin?

Hribovski kmet ni samo pridelovalec hrane in ni samo samostojen prehranjevalec svoje družine, njegova pomembnost tudi ni izčrpana s tem, da je dajal narodu veliko zdravega in utrjenega naraščaja, in da je bil v osvobodilnem boju pogosto nenadomestljiv zaščitnik partizanskih borcev. Hribovski kmet je *najboljši oskrbnik prenekaterih naše kulturne krajine*, ki je še zdrava in lepa in takšna, da hodijo tja na oddih in po razvedrilo ljudje iz mest in industrijskih jetnišnic.

Stoletja so *kmečki ljudje* z ljubeznijo obdelovali zemljo, spoznavali okrog sebe naravni red in tako je nastala podoba usklajenosti, ki jo imajo kulturne krajine. Vztrajna *ljubezen do rodne grude* je npr. na našem Krasu in na Primorskem znosila grmade kamenja v ograde in med kamnitimi ogradami ustvarila vinograde, njivice, travnike, oljkove gaje, izoblikovala je čudovito prijaznost in krajinsko lepoto v Slovenskih goricah, po bregovih Pohorja, pod gorami Savinjske doline, pod Ratitovcem itn.

Menda ne bi smeli pozabiti, da je bil ta tihi, preprosti in trdoživi človek, ki je tenkočutno zaznaval vse živo okrog sebe in soustvarjal človeku ustrezno okolje, da je bil ravno ta pogumni, zvesti *obdelovalec domače zemlje* tudi najboljši varuh vitalnosti in lepote, kolikor je zdaj še imajo naše kulturne kmečke krajine. Noben stroj ne zmora tega, kar je storila ljubezen preprostega kmeta, zakoreninjenega v rodno zemljo. In huda zmeta je mnenje, naj bi zdaj na onemoglih ali že zapuščenih hribovskih kmetijah kar pustili, da jih spet gozd preraste; saj je tudi tam *človek bil tisti*, ki je samotno in temno divjino razsvetlil s duhom prijazne domačije ter ustvarjal za ljudi prijetno okolje.

Ne bo odveč ponoviti: marsikod danes *tako malo spoštovani kmet* ni samo pridelovalec

hrane – ravno on tudi skrbno ohranjuje živost narave v sleherni kmečki krajini, ki ji pravimo, da ima kulturno podobo. In kako krvavo bi že danes potrebovali *več takih oskrbnikov!* Pa še najbolj poceni on opravlja to *družbeno pomembno nalogo!* Nič ni torej čudno, če dandanes dajejo meščani v Švici in še v marsikateri državi kar presenetljive prispevke za pomoč kmečkemu prebivalstvu.

Pri nas veliko govorimo o *kmečkem turizmu*, vemo, da je zlasti hribovskim kmetijam potreben dopolnilni dohodek. Našim kmetijcem in drugim gospodarstvenikom je sicer znano, kako znajo hitro ukrepati napr. v Avstriji in Švici, vendar pa pri nas poskušamo »zreducirati problem kmečkega turizma zgolj na izobraževanje kmečkih žená in deklet« (ing. B. Korber) in malo se brigamo za *stvarno organizacijo* turizma, ki naj bi večal dohodek hribovskim kmetijam. Sklicujemo se na dober zgled škofjeloške občine in – kar lepo še počakajmo, saj smo zgradili nov Portorož in še bomo postavljali krasne, prekrasne hotele in palače!

Dober in slab zgled na naši strani Karavank pri Preddvoru. Pred nekaj leti je biolog Marko Aljančič dobil od kmeta v Potočah zapuščeno pajšstvo, v kateri so nekdanj lan sušili, in jo začel preurejati v počitniško bajto. V zunanjščini te bajte, ki tako pohlevno sedi v bregu sadovnjaka, je zvesto ohranjena prvotna oblika, spremenila se je le notranja ureditev. Pa kaj pomaga vsa tenkočutnost in marljivost takega kmečko navdahnjenega naravovarstvenika, ko pa so civilizatorji v soseski kmalu začeli zidati gromozansko vilo, tik nad bajto še garažo itd. Dandanes bi si človek moral nadeti plašnice ob očeh celó tedaj, ko zbeži iz mesta v staro kmečko vas.

Pa vendar, morda bi le še premislili o tisti skriti bolečini... Res bi v slovenski domovini ne smeli pozabiti: s polnim čutom dolžnosti moramo skrbeti tudi za obstoj in dobro počutje tistega hribovskega kmeta, ki premalo »producira« za naše trgovce. Grdo bi bilo in

kratkovidno, če bi mu zdaj poskušali dati samo nekakšno *socialno miloščino* za stare dni. Ta kmečki rod, ki nam zamolklo gine, je vreden polne *družbene podpore* in ne sme izumreti. Vračati mu narodov dolg s spoštljivim priznanjem, to je dolžnost nas vseh!

Pestunja Marička

Fran Roš

*Vsi drugi otroci so z doma odšli
in zdaj se igrajo na paši.
Kričijo, podijo se, pečejo si
krompir otroci ti naši.*

*Ko večkrat pove kaj veselega kdo,
se vsi zasmejijo, a Stane
za kravami teka in z bičem glasno
kdaj počí in plaši vrane.*

*Marička pa danes je žalostna vsa,
ker mora doma ostati,
po listje v gozd sta z vozom odšla
njen oče in tudi mati.*

*Na bratca Ivančka v zibelki tu
zdaj mora v hiši paziti,
da hrup noben mu ne zmoti miru,
in muhe od njega poditi.*

*Zdaj fantek spi, a kmalu iz sna
zbuđi se in solzen zaveka.
Previje ga in piti mu da
iz stekleničice mleka.*

*Pa še v naročje vzeti nato
ga mora in pestovati.
Res ni prijetno in ni lahko
ves dan doma samovati!*

*Preljubi bratec Ivanček moj,
le spi in rásti, da k letu
že tudi pojdeš na pašo z menoj!
Kako bo lepo še na svetu!*

Vigilija

Mihaela Jarc

*O, daj mi tišino, Neznani,
daj mi tišino, da iščem,
daj mi tišino, da čujem,
daj mi tišino, da snujem,
daj mi tišino,
da v njej te obiščem.*

*O, daj mi besedo, Neznani,
daj mi besedo, da jo rodim,
daj mi besedo, da jo izrujem,
daj mi besedo, da jo darujem,
daj mi besedo, da v molk se zdrobim.*

Miha Maleš: Gorenjska kmečka hiša

Razmišljanje o obtočnih motnjah v spodnjih udih

Prim. dr. Eman Pertl

V naslednjih vrsticah nimam namena n drobneje razpravljati o nastanku in razvoju vseh bolezenskih izprememb, ki izvirajo iz obtočnih motenj v spodnjih udih, marveč bi tudi rad opozoril na nekatere možnosti njihovega preprečevanja in zdravljenja v današnjih razmerah in okoliščinah, ob koncu pa še nakazal, kakšna bi naj bila takšna dejavnost v prihodnje.

Obtočne motnje lahko nastanejo v spodnjih udih v vseh treh vrstah obtočil, v *odvodnicah* (arterijah), *dovodnicah* (venah) in v *mezgovnicah* (limfnih obtočilih), vendar so najpogostnejše one v dovodnicah. Kljub temu bi pa bilo zgrešeno, če bi predpostavljali, da so *dovodnične obtočne motnje* vselej čisto same zase in da niti najmanj ne prizadenejo odvodnic in mezgovnic. Pogostoma se namreč te motnje med seboj prepletajo, in to posebno pri starejših bolnikih, ki trpijo hkrati tudi na posledicah bolezenskih dogajanj na srcu in odvodničnem ožilju ter bolehajo za raznimi drugimi boleznimi, npr. za sladkorno boleznijo, navadnim lišajem (ekcemom), kožnimi gnojenji, kožnimi plesnobami idr.

Posledice dovodničnih (venskih) obtočnih motenj v spodnjih udih vidimo na golenih in mečah tako rekoč že z golim očesom: razširjene dovodnice (vene, žile, krotice ali varice), ki se jim prej ko slej utegne pridružiti krotično (varikozno) vnetje kože na goleni ali celo krotična (varikozna) golenja razjeda (ulcus varicosum cruris). Ako so naštete tri bolezenske izpremembe že popolnoma razvite, govorimo o *krotičnem* (varikoznem) *skupku* (complexus varicosus). Le ta je pri nas zelo pogosten in pomeni pereč socialni in socialno medicinski problem.

Že približni izračun pove, da ima pri nas vsak peti občan opraviti z obtočnimi motnjami v spodnjih udih. Pri tem sta številčno prizadeta oba spola približno enako. Ne drži torej trditev, da gre pretežno za žensko bolezen, denimo zaradi nosečnosti, ki jo marsikatera ženska dolži, da je ravno zaradi nje dobila razširjene žile na spodnjih udih. Pri moških se krotice prav tako razvijejo in niso nič manj neprijetne kakor pri ženskah, čeprav pri moških okoliščina, kakor je npr. nosečnost, sploh ne prihaja v poštev.

Krotično vnetje kože na goleni. Srednja in spodnja tretjina goleni sta živo rdeči, vneti. Vidne so krotice na obeh golenih.

V čem je pravzaprav pravi vzrok, da se žile na spodnjih udih razširijo? Trenutno prevladuje povsod v znanstvenem svetu mišljenje, da se žile (dovodnice ali vene) na spodnjih udih bolezensko razširijo predvsem pri tistih, ki trpijo na *prirojeni* slabotnosti oziroma manjvrednosti ostenja dovodnic v spodnjih udih. Mimo tega pa pripomorejo k nastanku razširjenih žil (krotic) na spodnjih udih še mnoge druge okoliščine, kakor razne (posebno nalezljive) bolezni in bolezenska stanja (novotvorbe v mali medenici, razna zastrupljenja, kakor z nikotinom in alkoholom, svincem idr.), nadalje prevelika debelost, neprimeren oziroma nespameten način življenja, neustrezna obleka in obutev, delo stojé, pomanjkljiva higiena – in vsemu temu botruje v precejšnji meri nepoučenost, zdravstvena nerazgledanost.

Ni vseeno, kdo ima razširjene žile (krotice) na spodnjih udih, ne gre pa omalovaževati tudi vsega tistega, kar se jim utegne pridružiti. Kdor se namreč ravna natančno po načelih osebne in splošne higiene, verjetno vse življenje ne bo imel zaradi njih posebnih težav. Kdor pa ravna, bodisi iz malomarnosti ali nevednosti, prav nasprotno, bo že kmalu doživljal vse polno zapletov v zvezi z že obstoječimi kroticami, kakor *vnetje dovodnic* (phlebitis) in *krotično* (varikozno) *vnetje kože* na goleni. S tem pa se v prizadetem spodnjem udu čedalje bolj povečuje *zastoj dovodnične krvi*, ki oropa tkivo v zastojnem območju njegove življenjskosti, da pričinja razpadati, vse dokler se ne razvije *krotična golenja razjeda*; najpogosteje jo vidimo na notranji strani spodnje tretjine goleni. In s tem se začinja trnova pot premnoga bolnika. Prenekateri že zgodaj obnemore, postane negiben, za delo nesposoben in mora že v svojih najboljših letih v predčasni pokoj. To pomeni veliko gospodarsko škodo za prizadetega in za skupnost. Potemtakem imamo opraviti z značilno *socialno* ali *družbeno boleznijo*.

Obtočne motnje v spodnjih udih nastajajo tudi zaradi žil *odvodnic* (arterij). Te se razvijajo praviloma šele v poznejših letih, nekako med 50. in 60. letom, pa že tudi poprej, npr. pri bolnikih s sladkorno boleznijo, če se namreč že zgodaj razvije *zapnevanje* (arterioskleroza) žil odvodnic tudi v spodnjih udih. Kjer ni več prave prekrvljenosti z odvodnično (arterijsko) krvjo, pričinja tkivo v neprekrvljenem območju prizadetega spodnjega uda odmirati vse

dotle, da ne nastane zelo značilna *arterijska golenja razjeda*: okrogle ali ovalne, pravilne oblike, pogostoma na sprednji strani srednje tretjine goleni. V njeni bližnji in daljnji okolici ni nobenih drugih bolezenskih izprememb, pač pa je tu koža navadno izrazito bleda. Odvodnične (arterijske) razjede hudo bolijo, nemalokdaj bolj, če bolnik leži, kakor če je pokonci.

Zdravljenje arterijskih golenjih razjed je zelo težavno; zgodi se tudi, da ne preostane drugo, kot da tak ud odrežemo (amputiramo).

Manj znane so okvare na spodnjih udih zaradi obtočnih okvar v *mezgovnicah* (limfnih obtočilih), če se vnamejo zaradi okužbe s posebnimi gnojivnimi klicami, npr. s streptokoki, in se končno zamašijo. Ker se *mezga* (limfa) ne more več odtekati v večje mezgove, zastaja v spodnjem udu, ki dobičasoma obliko, kot jo ima slonova noga, in govorimo zato v takih primerih o »slonski nogi« (elephantiasis). Obseg takšnega spodnjega uda se izredno poveča, kar bolnika hudo ovira pri hoji in mu zato grozi prezgodnja invalidnost. Še

Krotični skupek na levi goleni. Krotice so na vsej goleni in na nartu, na meji srednje in spodnje tretjine goleni krotična golenja razjeda, v bližnji okolici je še vidno krotično vnetje kože na goleni. Prvi del slike kaže ogromno golenjo razjedo na levi goleni. Srednja in spodnja tretjina leve goleni sta v celoti izpremenjeni v razjedo. Drugi del slike kaže krotični skupek na levi goleni.

mного huje je, če se motnje v vseh treh obtočilih (dovodnice, odvodnice, mezigovnice) med seboj prepletajo, npr. če se razvije na enem spodnjem udu *krotični skupek*, na drugem pa *slonska noga*.

Omeniti moramo še eno bolezensko stanje, ki jo povzročijo obtočne motnje v spodnjih udih, namreč *povnetni dovodnični skupek* (syndroma postphlebiticum). V takih primerih gre za posledice po vnetju globoke dovodnice v spodnjem udu, če se pri tem zamaši globoka stegenska dovodnica in pričenja potlej ves prizadeti spodnji ud otekati, da postaja čedalje obilnejši. Takšno stanje pričenja prizadetega bolnika občutneje ovirati pri hoji in gibanju otečenega spodnjega uda sploh.

Pereče je seveda vprašanje, ali lahko še pravočasno *preprečujemo* posledice obtočnih motenj v spodnjih udih, nadalje, kdo naj skrbi za to vrsto zdravstvene dejavnosti, in končno, kako si predstavljamo preprečevanje in zdravljenje takšnih motenj v bližnji prihodnosti.

Gotovo ne moremo vplivati na *prvobitni* vzrok nastanka razširjenih žil (krotic, varic) namreč na *slabotnost* (manjvrednost) ostenja dovodničnega ožilja v spodnjih udih, ker je ta hiba bržkone že prirojena. Poznamo rodbine, v katerih so razširjene žile na spodnjih udih »doma«. Vsi, ki izhajajo iz takšnih rodbin, morajo računati s tem, da se bodo razširjene žile na spodnjih udih in njihove posledice najverjetneje nekoč pokazale tudi pri njih samih. Zato bi bilo še posebno priporočljivo, da bi vsi ti bili še pravočasno seznanjeni s to problematiko in bi si venomer prizadevali, da iz manjšega zla, razširjenih žil na spodnjih udih, ne bi nastalo hujše ali celo nepopravljivo zlo, krotični skupek, oziroma da se ne bi takšno stanje še zapletlo z motnjami v obtoku mezge itd.

Začnimo torej z *zdravstveno vzgojo* pri vseh tistih, ki so že po svoji dedni zasnovi nagnjeni k razširjenim žilam na spodnjih udih! (Moderna genetika bo prav gotovo razrešila marsikaj še vse doslej neznanega tudi v nastajanju bolezenskih izprememb na ožilju v spodnjih udih!)

Koga pa naj zadolžimo z *zdravstveno vzgojo* in kdo se naj briga za celotno dejavnost glede *preprečevanja posledic*, ki se utegnejo razviti zaradi razširjenih žil na spodnjih udih, kakor tudi zaradi bolezenskih stanj in posledic, ki se utegnejo pridružiti motnjam v obtoku odvodnic in mezigovnic?

To vprašanje je še vse doslej zavito v temo in še pravzaprav niti nismo pričeli, da bi ga poskušali kolikor toliko zadovoljivo reševati. Ker še *prvobitno preprečevanje*, (da bi učinkovali na sam vzrok bolezenskega stanja) ni v naši moči, moramo poskušati vsaj z *drugotnim* (sekundarnim) *preprečevanjem* zavirati vse tisto, kar bi utegnilo že kmalu imeti za posledico, npr. krotično (varikozno) vnetje kože na goleni ali celo krotično (varikozno) golenjo razjedo.

Najbolje je, da že otroke v domači hiši navajamo na red in snago, posebno pa na skrbno nego spodnjih udov (nog): vsakodnevno umivanje nog, primerna obutev (zavreči moramo »gumarice«, sploh obutev z mehкими podplati!), otrok naj ne nosi prevečkrat zakrpanih nogavic in naj ne hodi bos (ubodi in okužba z gnojivnimi klicami – vnetje in zamašitev žil,

»Slonska noga« (desno), krotičava golen (levo). Ves desni spodnji ud je razobličjen, okrog gležnjev globoke brazde. Razširjene žile (krotice) na levi meči

pozneje zastoj dovodnične krvi v spodnjih udih itd.). Razume se, da velja isto tudi za odraslega, vendar prihaja naša pomoč pri njem že razmeroma pozno in je zato naše prizadevanje neprimerno manj uspešno, ali pa se moramo zadovoljiti sploh samo s konservativnim zdravljenjem.

Ko vstopi otrok v osnovno šolo, bi se moral za njegovo splošno zdravje in zdravje njegovih spodnjih udov brigati tudi njegov učitelj, pozneje bi pa naj to skrb prevzeli učitelji za fizikalno vzgojo in razna telovadna (športna) društva. Pri tem pa moramo poudariti, da je slehernemu bolj kot orodna telovadba (zlasti v njegovih poznejših letih) potrebno znanje o najosnovnejši *gimnastiki*, še posebej pa znanje o *razgibanju* spodnjih udov. Na vse to premalo mislimo! Za vitkost in okretnost našega telesa bi morali skrbeti vse življenje in bi to moral slehernemu čimprej preiti v kri in meso.

Dandanašnji *hodimo vse premalo peš*, že zelo smo *zanemarili pravo planinstvo*, odмира pa v nas tudi *smisel za naravni način življenja*. Preveč hlatamo po jedi in pijači ter raznih, zlasti hipnih užitkih dvomljive vrednosti in prav to nas razvaja in oropa lastnih naravnih obrambnih moči. Posebno hudó okvarjajo obtočila v spodnjih udih kava, alkoholne (posebno žgane) pijače in *pretirano kajenje*, saj učinkuje nikotin najbolj kvarno na odvodnice v spodnjih udih! Potemtakem se pač ne smemo čuditi, da je zadnja leta čedalje več odvodničnih golenjih razjed z zelo neugodnim potekom (vse polno neprijetnosti, predvsem pa neznosne bolečine!).

Kakor je sicer povsem razumljivo, da bi morali mlade ljudi o vsem tem poučevati starši, zdravstveni delavci in učitelji, bi pa pri tem le morali sodelovati tudi vsi tisti, ki so količkaj izobraženi in razgledani v problematiki o posledicah zaradi obtočnih motenj v spodnjih udih.

V prihodnje bo prav gotovo potrebno, da se iz temeljev preusmeri celotna dejavnost preprečevanja in zdravljenja posledic zaradi obtočnih motenj v spodnjih udih. Doslej je večino takšnih bolezenskih primerov sprejemal in oskrboval bolnišnični oddelek (klinika) za kožne bolezni. Čedalje očitnejše postaja, da je takšno ravnanje samo še izhod v najhujši sili. V takih primerih namreč ne gre za pravo kožno bolezen, marveč je nujno, da najprej odpravimo, kolikor je to sploh mogoče, obtočne motnje v spodnjih udih.

Čeprav bo treba žrtvovati precejšnja materialna sredstva, ne bo preostalo drugo, kakor vso dejavnost, ki je v zvezi z zdravljenjem in preprečevanjem posledic po obtočnih motnjah v spodnjih udih, na novo organizirati. To pomeni toliko, kakor v ta namen ustanoviti *nove funkcionalne enote*, v katerih bi naj bilo celotno delo organizirano *teamsko* (team = delovna skupina). Pri takšni dejavnosti bi naj stalno sodelovali strokovnjak za ožilje (angiolog, ki bi naj bil obenem internist), ožiljni kirurg (angiokirurg), kirurg plastik in kožni zdravnik (dermatolog).

Razna kožna vnetja, ki se tako rada pojavljajo v poteku obtočnih motenj v spodnjih udih, minejo po kožnem zdravljenju razmeroma hitro, podobno se že kmalu izčistijo tudi razjede na golenih, vendar ostaja kljub temu odprto najbolj pereče vprašanje, kdo naj se loti obolelih žil samih in kdo naj pokrije nemalokdaj zelo razsežne razjede, npr. na golenih in drugod na spodnjem udu.

Vsega tega dermatolog sam sploh ne zmore, marveč samo skupina ustreznih strokovnjakov, pri čemer pa ne smemo prezreti pomena *fizioterapije* in *gimnastike*.

Iz teh nekaj misli, menim, izhaja dovolj jasno, da gre pri vsem tem za *kompleksno* problematiko, ki bi se je pa morali čimprej pametno lotiti, da bi jo mogli zadovoljivo rešiti. Samó ležanje in čakanje v nedogled, da bi se bolniku na kožnem oddelku (kliniki) morda le zacelila razsežna razjeda, pač nima nobenega smisla, požira pa ogromne vsote, ki gredo v milijone, ne da bi takšni izdatki bolniku že kakorkoli koristili.

Preprosta

Stanko Vuk

*V novembru, ko voda
na Doberdobo pozeleni,
bi rad šel v smeri
domačih močvirij
in krika divje gosi,
da bi o svetem Martinu
samoten, z lovci posédal
v krčmi ob kruhu
in črnem vinu...*

Ludviku Zorzutu ob osemdesetletnici

Uredništvo

Gospod Zorzut, osemdeset da ste jih že? Kdo bi jih vam prisodil? Se Brici vam ne bodo verjeli. Radovedno se bodo spogledovali in govorili: »Nunc Ludvik se šalijo!« Pa se ne, zakaj leta ne lažejo; prikrijejo jih le delovna zagnanost, vedrina, bistrost, dovtipnost, prikupna družabnost. Z vsemi temi lastnostmi pa je naš gospod Ludvik bogato obdarovan in to ga dela mladega, čilega in živahnega kljub osemdesetim letom.

Življenje g. Ludviku Zorzutu je začelo teči 24. avgusta 1892 v Medani. Oče Anton je bil nadučitelj, znan domoljub in zaveden Slove-

nec, ki je ob pomoči medanskega kateheta Franceta Smrekarja spravil v goriške šole Alojza Gradnika in se mimo prosvetnega in šolsko-vzgojnega dela še s tem zapisal med zaslužne može. Po osnovni šoli v domači vasi ga je pot vodila v Gorico, kjer je opravil enoletno vadnico in nemško gimnazijo z maturo (1913). Prva svetovna vojska ga je skupaj z očetom pregnala v begunstvo v Italijo, kjer je nekaj časa študiral na visoki šoli. Leta 1919 se je vrnil v rodno Medano.

Spomin na begunstvo in na vrnitev v rodni kraj je lepo opisal v črtici »Božič v izgnanstvu – božič v domovini«, objavljeni 1920 v goriški Mladiki. Že naslednje leto je moral spet zapustiti ljubo Goriško, tudi nadaljevanju študija na visoki šoli se je moral odreči; preselil se je v Maribor, kjer si je ustanovil družino, delal na magistratu do leta 1941, ko so ga od tam pregnali Nemci in se je moral umakniti v Ljubljano. Tu je ostal do leta 1944, nato je prišel v Gorico, kjer je prebil pet let (do 1949), se vrnil v rodno Medano, od tam se pa naselil v Kanalu, kjer še danes prebiva.

V Gorici je opravljal razne službe, bil nekaj časa referent za spomeniško varstvo, nato je delal v uradu za obmejna vprašanja, dočakal srečno vrnitev v osvobojeno Medano, hkrati pa boleče občutil mejo, ki je odtrgala velik kos slovenske zemlje, naseljene z našimi ljudmi. V Novi Gorici je bil med ustanovitelji goriške podružnice zgodovinskega društva in do upokojitve leta 1955 prvi upravnik Goriškega muzeja v Novi Gorici. Pomagal je tudi pri obnovi slovenskega planinstva po vojni in na ustanovnem zborovanju Planinske primorske zveze na Kuclju ga srečamo med ustanovitelji in prvimi odborniki, kako v improviziranih verzih zanosno povečuje ta dogodek.

Prve pesmi in krajšo prozo je objavljaval v Naših vajah, listu, ki so ga pred prvo svetovno vojsko izdajali dijaki na goriški gimnaziji. Pozneje je sodeloval pri celi vrsti časopisov na Primorskem, v obdobju med vojnama je opeval in opisoval predvsem Štajersko, kjer je bil v službi in si je upravičeno pridobil naziv »pohorski pesnik«. Toda Zorzut je predvsem sin vinorodnih Brd in si ga sploh ne moremo predstavljati drugače kakor sredi Brd in njegovih živahnih Bricev. Njihov je.

Po zadnji vojni je veliko sodeloval pri goriškem časopisju, pri raznih zbornikih, Planinski vestnik ga šteje za dolgoletnega sodelavca,

Ludvik Zorzut

Koledar Mohorjeve družbe pa se lahko pohvali, da mu je več kakor dvajset let med najbolj zvestimi sotrudniki. V njem je objavil za celo zbirko pesmi, za debelo knjigo pa črtic, potopisov, zgodovinskih, narodopisnih, umetnostnih razgledov, predvsem po svojih Brdih, po Goriški in Vipavski, Furlaniji, Tolminskem, Bovškem in prav do skrajnih mejá, kjer še prebiva naš rod, po Reziji in Kanalski dolini. Koliko dragocenega gradiva je ohranjenega v teh razgledih in zapisih, ki nosijo neizbrisni pečat Zorzutove izvirnosti in domiselnosti, iskričevega

pripovedovanja, v katerem si podajajo roko zgodovinar in narodopisec, pisatelj in pesnik!

Naš slavljenec je človek veselja, vedrine in smeha, iskriv družabnik, neprekosljiv improvizator v verzih. V svojih pesmih opeva lepote slovenske zemlje, poje o mladosti in ljubezni, njegova pesem spremlja človekovo življenje v vseh njegovih menjavah in razpoloženjih, od rojstva do smrti. Ob njegovem življenjskem jubileju mu želimo trdnega zdravja, da bi bil s svojo vedro modrostjo, s pesmijo in sproščeno besedo še dolgo med nami!

Prof. Francè Vodnik sedemdesetletnik

Jože Dolenc

Mislím, da je vsakdo, ki naj v imenu mnogih in za mnoge označi ob življenjskem jubileju slavljenčevo človeško podobo ali skuša prikazati sadove njegovega dela, pošteno in kritično ovrednotiti njegova pota in cilje, v resnični zadregi. Človeška beseda je ob takih priložnostih še posebno neobogljena. Namesto toplega občutka, občutka slovesnega razpoloženja, izpovedanega iz sproščene misli in v izbrušeni govorici, ostane navadno komaj kaj več kakor beseda kronista, ki si pomaga iz zadrege z navajanjem nekaterih slavljenčevih življenjskih mejnikov in z naštevanjem enot njegovega opusa.

France Vodnik je mnogostranska osebnost, vzlic svojim sedemdesetim letom, ki se jim bliža, neutrudno zagnan in delaven, še vedno ves zavzet za večno navzoče probleme slovenske kulture kakor v obdobju med obema vojnama, ki mu je s svojimi kritičnimi prispevki, predvsem pa s svojimi etičnimi izhodišči in vrednotenji vtisnil pečat, mimo katerega ne bo mogel noben objektivni slovstveni in kulturni zgodovinar.

Rojen je bil 5. marca 1903 v Podutiku pri Ljubljani kot mlajši brat pesnika, esejista in

kritika Antona Vodnika. Podutik je majhna kmetiška vasica, obdana od hribov, njiv in gmaj, do katere danes že neusmiljeno segajo tipalke ljubljanskega predmestja z vsem hrupom in avtomobilskim izpuhom, ki trgata živce in sta smrt za vsako poetično sanjarjenje, za kakršno je bila taka vasica še pred desetletjem kakor nalašč ustvarjena. *Ze ob izidu svoje pesniške zbirke »Borivec z Bogom« je zapisal o sebi, da je nagnjen k nekemu globljemu duhovnemu realizmu, k vsemu, kar je romantič-*

Prof. France Vodnik

no, mistično in skrivnostno. To nagnjenje prav gotovo izhaja iz romantične pokrajine, v kateri je preživel otroška in mladostna leta.

Šestrazredno osnovno ljudsko šolo je končal v St. Vidu nad Ljubljano, klasično gimnazijo na Poljanah v Ljubljani (1923), nakar je študiral najprej eno leto pravo, nato se je preselil na filozofijo, kjer je diplomiral iz slavistike (1928). Potem se je začela njegova učiteljska in pedagoška pot, ki mu jo je leta 1932 pretrgala Živkovičeva diktatura in je bil reaktiviran šele leta 1936.

France Vodnik se je živo zavedal, kaj pomeni biti pedagog za katedrom: narod, ki nima razgledanih, značajno trdnih, v ljudstvu in njegovem najboljšem izročilu zasidranih učiteljev in vzgojiteljev, nima pred seboj krepkega razvoja. Osebnostno značajan, odkrit in pošten, duhovno nepretrgano delaven, prežet z globokim čutom za humanizem in slovenstvo, kritičen do vsega, je s svojo človeško in delovno etiko vplival na generacije svojih učencev in jim tako s prepričljivo besedo in osebnim zgledom pomagal k takemu razvoju, da bi bil vsak s svojo osebnostjo kar najbolj zorel za plemenito službo narodu in človeštvu. To službo učitelja in pedagoga je opravljal na raznih gimnazijah – nekaj časa tudi na ljubljanskem učiteljskišču in na visoki šoli za dramsko umetnost – do jeseni 1965, ko je odšel v pokoj.

Šola pa je bila le eno področje njegovega razgibanega dela. France Vodnik je poleg profesorja še pesnik in esejist, kritik in polemik, pisec mnogih razprav o slovstvu in gledališču, živahen predavatelj, kot prevajalec pa še prav posebno posredovalec poljske kulture Slovencev. Prve pesmi mu je že kot petošolcu objavila »Zora-Luč«, ki je izhajala v Ljubljani in Zagrebu. Kot osmošolec je objavljal pesmi v »Domu in svetu« in »Ljubljanskem zvonu«. V gimnaziji je bil član »Razora«, literarne družine »Polet«, ki sta jo med drugimi vodila pisatelj France Bevk in pesnik Miran Jarc, ter ilegalnega »Okseja«, kateremu je pripadal tudi Srečko Kosovel.

Svoje pesmi je izdal 1932 v zbirki z naslovom »Borivec z Bogom«, ki je zbudila velik odmev v literarni kritiki. O teh pesmih je zapisal takole: »Skoraj vsaka moja pesem je izpoved človeka, ki stalno niha nad breznom skrajnosti vere in nevere, posvetnosti in religioznosti, narave in milosti...«

Poleg pesmi je zgodaj začel objavljati kritike, med katerimi je zlasti ocena znane pesni-

ške zbirke Antona Podbevška »Človek z bombami« sprožila ostre polemike. Pomemben je Vodnikov delež pri mladinski reviji »Križ na gori«, ki se je pozneje preimenovala v »Križ«, glasilo mladinskega gibanja, ki je sprožilo v ožjem pomenu religiozno obnovitveno gibanje, v širšem smislu pa družbeno, kulturno in socialno gibanje. Mladinsko gibanje je poudarjalo predvsem življenjsko pristnost in neposrednost človeške osebnosti, v zvezi z osebnim preporodom pa je težilo za tem, da bi vse javno življenje preželo z duhovnostjo, etosom in humanizmom.

Svoje prispevke je objavljaj tudi v raznih drugih revijah in listih, tako v »Mladiki«, v »Mentorju«, »Modri ptici«, v »Obzorjih«, v »Gledališkem listu«, »Ženskem svetu«, v podlistkih »Slovenca«, predvsem pa v »Domu in svetu«, ki mu je bil nekaj časa tudi sourednik, in pozneje v »Dejanju«, kjer je bil tudi v uredniškem odboru. Svoje kritike, eseje, razprave, literarne portrete, glose, polemične zapiske in podobno je objavljaj tudi po vojni v raznih revijah in listih.

Navzočnost Franceta Vodnika spremljamo tudi v raznih organizacijah. Bil je predsednik Mladega penkluba, ki ga je leta 1930 sam tudi organiziral na pobudo Izidorja Cankarja, od leta 1934 je član slovenskega centra Penkluba, član Slavističnega društva, Društva slovenskih književnikov, ki mu je več let po vojski tudi odbornik, član Društva slovenskih prevajalcev, odbornik Slovenske matice in Mohorjeve družbe.

V petdesetih letih kulturnega dela, ki ga je opravil, France Vodnik lahko s ponosom gleda kot orač po izorani brazdi in vidi, da je ravna, setev mu je lepo vzkllila in kljub pogostim viharjem zrasla v kleno zrnje. Kdor bi se hotel prebiti skozi obširni svet njegovih razprav, ocen, zapisov, polemik, esejev z raznih kulturnih in idejnih področij, literarno-zgodovinskih razgledov, študij in fragmentov, bi za to delo potreboval mesece in mesece. V zadregi nas rešuje obširna bibliografija, ki je dodana knjigi »Ideja in kvaliteta«.

Poleg samostojne zbirke pesmi »Borivec z Bogom« (1932) je že leta 1928 izdal »Slovensko religiozno liriko«. Njegove pesmi so bile objavljene tudi v raznih antologijah, v nekaj slovenskih, v slovaški, češki, francoski in italijanski (Salvini).

Za koprsko založbo Lipa je pripravil znamenito delo *Janeza Mencingerja* »Moja hoja

na Triglav« z obširno študijo o avtorju in opombami ter *Bogomirja Magajne* zbirko črtic in novel z naslovom »*Življenje in sanje*«; zbirki je napisal spremno besedo. Že ob svoji petdesetletnici je naš slavljeneec lahko pokazal na obsežno delo, ki se ga mu je nabralo za več knjig. Danes je del te njegove obilne žetve, ki jo je bogatil še zadnji dve desetletji, že zbrane v treh knjigah. To so »*Ideja in kvaliteta*«, izbor kritik in esejev, ki je izšel pri založbi Obzorja v Mariboru leta 1964. Knjigi, ki prinaša le delen prerez iz obsežnega doslej objavljenega in po raznih revijah in listih raztresenega gradiva, je napisal uvod dr. Bratko Kreft, Marko Dvořak pa je zanj sestavil izčrpen bibliografski pregled.

Štiri leta zatem je izdala Slovenska matica v Ljubljani njegovo »*Kritično dramaturgijo*« (1968), ki zajema skoraj celotno gledališko publicistiko Franceta Vodnika, enega najvidnejših predstavnikov slovenske gledališke kritike med vojnoma. Obsežno delo prinaša poleg gledaliških poročil, pregledov in ocen tudi slikovno gradivo, ki ponazarja vidnejše vloge naših gledaliških ustvarjalcev, besedilo pa dopolnjujejo tudi potrebna dokumentacija in opombe. In še tretja knjiga z naslovom »*Prevrednotenja*«, ki je izšla leta 1971 pri založbi Obzorja v Mariboru. Tudi ta knjiga vsebuje le del pisateljevih razprav z raznih področij, ideoloških in literarnih esejev, književnih ocen, študij in fragmentov, polemik in glos, ki jih je razporedil v temeljna poglavja z naslovi: *Dialektika in metafizika slovenstva*, *Estetika in sociologija umetnosti*, *Iz delavnice literarnega zgodovinarja in Polemike*.

Pripravil je obsežen *Poljsko-slovenski slovar*, ki je v tisku. V rokopisu oziroma v pripravi ima gradiva še za nekaj knjig; ena izmed teh z naslovom »*Spomini, ugovori in popravki*« utegne biti posebej zanimiva.

Ob vsem tem poklicnem in pisateljskem delu je France Vodnik tudi veliko prevajal, saj je samo iz poljščine poslovenil nad dvajset knjig. Navedimo le nekaj naslovov in imen iz tega obsežnega prevajalskega dela: H. Dixelius: *Sara Alelia*; Kossak-Sczucka: *Legniško bojišče*; Žeromski: *Povest greha*, *Pred pomladjo*, *Prah in pepel*; Kaden-Bandrowski: *Nad bregom velike reke*, *Mesto moje matere*; Jastrun: *Mickiewicz*; Iwaskiewicz: *Poletje v Nehantu*, *Mlin ob Lutinji*, *Stara opekarna*, *Mati Ivana Angelska*; Andrzejewski: *Pepel in dia-*

mant; M. Dabrowska: *Noči in dnevi*; H. Sienkiewicz: *V puščavi in goščavi*; Vojeslav Mole: *Ruska umetnost*, *Umetnost južnih Slovanov* itn.

Naj končam z besedami, ki mu jih je prijatelj Lino Legiša zapisal ob nekem drugem jubileju in najbolje označujejo celotnost in polnost značaja in dela našega slavljence: »*Vodnikovo delo je vselej uravnavala poštenost, za katero se je prizadeval njegov rod, tista poštenost, ki se ne stara, kakor bi dejal pesnik Zupančič. Ravnalo ga je srce, ki se ne razodeva samo v njegovi dinamični eruptivnosti. To se pravi, da gori v njem še vedno mlada in topla duša, kakršnih le redko najdeš.*« Naj bi mu gorela še dolgo!

Perice na Savi

Igo Gruden

*Revnih peric še dremáva telesa
v vetru razgibana kakor drevesa
zjutraj na Savi v omami bleščanj.
Megla se dviga že proti Ljubljani,
prvi so žarki nad njo nasmejani,
s tiha življenje se drami iz sanj.*

*Kosi se kopljejo v soncu kraj brega,
v lokih zamišljenih lastovka bega,
vód se dotika ji bežna perot.
Savskim pericam tesnó je na svetu:
gledajo kose in lastovke v letu,
zvon se oglašá iz daljnih samot.*

*Vse zasopljéne žené in dekleta
perejo dneve in tedne in leta,
trudne, brez pesmi gredó skozi mrak:
kosi zleteli so v vrh na drevesa,
kapljice vsak si s peroti otreša,
njim pa telo je kot v vodi oblak.*

*Most se v daljavi zasanjano boči,
vlak gre po njem in se komaj razloči,
v dihu meglé proti mestu gre tih:
sklonjene v delu nad nagnjene plohe
z brega strmijo za njim kakor sohe,
pesem vodá le šumi mimo njih.*

Šestdeset let urednika Jožeta Dolenca*

Dr. Stanko Cajnkar

Jože Dolenc je doma v Železnikih, kjer je bil rojen 20. aprila 1912. Njegovo rojstno hišo sem videl samo enkrat, ob pogrebu njegove matere. O življenju v tem skromnem domu vem le to, kar je Jože mimogrede povedal o svojih ljudskošolskih letih. Oče mu je zgodaj umrl, ko je bil Jože v prvi gimnaziji, in je zapustil šest otrok, tako rekoč nepreskrbljenih. Družina je bila gostač brez zemlje, kakor sploh večina družin v tem izrazitem proletarskem kraju. A ne bilo bi prav, če bi poskušal iz teh drobcov zgraditi sliko njegove mladosti. Svoj življenjepis bo moral sestaviti sam. Slutim pa, da je že v zgodnjih letih moral občutiti čez mero trpljenja, ob njem pa zato tudi dovolj zdrave duhovne moči, ki ga je resnila in zorila ter tako pripravljala na trdo življenje.

Ker sodi k celoti tudi njegovo šolanje na gimnaziji v Št. Vidu nad Ljubljano, njegovo

bivanje v ljubljanskem semenišču in na teološki fakulteti, njegovo slovo od tega zasilnega doma, služba in ob njej študij jezikov in svetovne književnosti na ljubljanskem vseučilišču, nekaj časa tudi v Zagrebu in na Dunaju, kakor tudi vojna, ki mu je ta študij pretrgala in ga za dve leti »angažirala« v ilegalnem delu za OF, kjer je opravljal razne funkcije, pisal okrožnice za skupino krščanskih socialistov, članke za Slovenskega poročevalca in druge ilegalne liste, bil v uredništvu radijskega »Kričača«, sourednik zbornika »Slovenska revolucija«, ki zaradi pomanjkanja papirja ni mogel iziti, doživel dachauski pekel, kamor so domobranci poslali za njim svoje odposlance, da bi ga jim izročili prav gotovo ne zato, da bi ga »osvobodili« – o vsem tem bi bilo prav, če bi pred odhodom v pokoj sam spregovoril. Spričo važnosti dogodkov, ki so segali tako globoko v življenje slovenskega ljudstva, naše odločitve namreč niso več čisto privatna zadeva.

Če se bo Jože Dolenc temu klicu odzval, ne bo s tem občutno pomnožil svoje literarne slave, pač pa si bo naložil nove dolžnosti in se lotil novega dela – zanj nevhvaležnega, sodobnemu razvajanemu mlademu rodu pa bi bila taka pričevanja v koristen pouk. Sicer bi bilo to delo v slogu njegovega življenja, ki je poznalo od predšolskih let samo dolžnost in delo.

Navajen dela in garanja je gledal na svoje študentske dolžnosti z očmi človeka, ki vé, kaj pomeni boj za vsakdanji kruh, pa naj bo to hrana za telo ali za dušo. Ne vem, kakšne rede je dobival za svoje šolsko delo. Tudi mi ni znano, ali se je učil z lahkoto ali s težavo. Iz drobcov poročil, kakršna so prišla do mene, bi navedel le enega, ki priča o izredni pridnosti: ob koncu svojih gimnazijskih let je lahko pokazal kup debelih zvezkov, v katere je vpisoval vsebino in oznake del iz slovenske in svetovne književnosti. Ob tako obsežnem poznavanju domače in tuje literature je razumljivo, zakaj se je tako odločno izjavil – tedaj je bil to običaj v šentviški gimnaziji, da so abiturienti povedali, kam nameravajo po maturi – da gre študirat slavistiko. Kot študent je organiziral in vodil Krekovo mladino v Selški dolini; po Žumrih pa je zgodaj prišel v stik s kršč. soc. gibanjem, v katerem je veliko delal.

Jože Dolenc

*Ta jubilejni članek je bil napisan in uvrščen v Mohorjeve koledar 1973 na izrečno željo uredniškega odbora in vodstva Mohorjeve družbe. – Op. odg. urednika.

V uradnih knjigah ljubljanske teološke fakultete – bil je in je verjetno še danes prvi in edini laik, ki je diplomiral na tej fakulteti – so opisani naslovi njegovih treh seminarških nalog: *Duhovni lik Luka Jerana, Sv. Alfonz Ligvorij med Slovenci, Skof Anton Alojzij Wolf*; za vse tri je dobil svetosavsko nagrado. Ko je prof. dr. Ivan Prijatelj bral nalogo o Luku Jeranu, je mladega visokošolca povabil na razgovor in ga spodbujal, naj pri takem delu vztraja. Vse tri naloge spričujejo *živo zanimanje za slovensko kulturno zgodovino*. Tej svoji prvi znanstveni vnemi je ostal zvest do danes. V 30. letniku *Časa* (1935/36) je objavil svojo prvo *razpravo o ilirizmu* na podlagi Jeranove korespondence z Vrazom. V isti reviji je pozneje objavljajal predvsem *ocene* leposlovnih del.

Njegovo slovo od semenišča zaradi ozkih mladčevskih razmer, ki so tedaj zavladale v njem, ni pomenilo prekinitve teološkega študija, še manj slovesa od duhovnega doma krščanske miselnosti, ki ji je ostal neomajno zvest. Po diplomi je bil v službi v programskem oddelku Radia Ljubljana in urednik radijske revije. Ob okupaciji je bil eden izmed redkih uslužbencev, ki so ga Italijani najprej zaprli in nato odpustili iz službe. Tedaj se je ves posvetil delu za OF.

Po osvoboditvi sva se mimogrede spoznala na neki vožnji v družbi s tedanjim ministrom in zvestim prijateljem Edvardom Kocbekom. Takrat je bil Jože Dolenc *član uredništva Slovenskega poročevalca*. Zakaj so mu v tej ustanovi delo nenadoma onemogočili, mi ni bogve kako razumljivo. Iz njegovega ogorčenega pisma nekdanjemu prijatelju in sodelavcu v ilegali in v krščanskosocialni skupini, ki je ob tem ostal brezbrizen, se spominjam, kako ga je ta krivica prizadela: »Za svoje delo in zvestobo dobivam ‚nagrado‘, ki je prisojena nasprotnikom kot kazen!« Potem je dolgo iskal zaposlitev neodvisno od dobre volje nadrejenih tovarišev, ki svojega prijateljstva ne razdajajo brez poniževalnih pogojev. Uredništvom nekaterih založb in publikacij je bil celó dan namig, naj njegovih prispevkov ne sprejemajo. Tedaj se je zatekel k Mohorjevi, kjer je sprva dobil skromno službo korektorja. Ko se je Janko Moder odpovedal službi urednikovega pomočnika, je stopil na njegovo mesto Jože Dolenc, ki je prav kmalu postal resničen urednik vseh Družbenih publikacij, medtem ko je meni ostalo samó ime glavnega urednika.

Biti urednik knjig Mohorjeve družbe, zlasti njenega *Koledarja*, ne pomeni preveč razkošne sreče. V resnici je tak revež bolj golman, ki prestreza udarce tuje in svoje ekipe. Vanj večinoma samó streljajo. Nihče ne šteje golov, ki jih je preprečil, vsi pa vedo za tiste, ki so se mu ponesrečili. Veliko časa prebije na tleh, včasih v blatu, v snegu, v brozgi. Njegovih izgovorov v hrupu in v jezi nihče niti ne poslušaja.

Koledar je čudna knjiga. Velja samó eno leto, vendar bi naj imela trajno vrednost. V njej bi naj bilo vse, kar si desetisoči želé, in nič takega, kar se zdi »vedežem« vseh kategorij neprimerno. To je čista kvadratura kroga. Zakaj »pregled dogodkov v minulem letu«, ko je tega v vseh časopisih na pretek, pravijo nekateri. Zakaj ste opustili »pregled dogodkov«, ki je že od nekdanj sestavnih del Koledarja, očitajo drugi, če ga ni. Takšen dialog utegne nastati ob kateremkoli članku. Urednik se končno za takšen križni ogenj ne meni več in naredi, kar pač more, kar se mu zdi, da bi moglo biti v skladu s koledarsko tradicijo.

Urednikovi problemi se začnó že s *kalendarijem*, ki je postal zlasti v zadnjih letih kar dosti zapleten, z njegovo zunanjo in notranjo opremo, ki jo ob izidu nekateri hvalijo, drugi ostro odklanjajo, s člančiči, ki pojasnjujejo cerkveno leto, Lunine mene, vzhod in zahod Sonca in kar je še takega. Astronomski del koledarja mu sicer priskrbijo sodelavci, ki pa so vsako leto v zadregi, ker ne dobe pravočasno knjig s skrajno natančnimi podatki. Pisatelj Finžgar, ki je opravljajal (s pomočjo drugih seveda) to delo dolga leta, je imel s posrečenim kalendarijem veliko veselja. Tudi Jože Dolenc ne more prikriti zadovoljnega obraza, če se mu že ta del Koledarja kolikor toliko posreči.

Vendar je snovanje kalendarija šele začetek porodnih bolečin pri ustvarjanju *celotnega Koledarja*. Ni dovolj, da sam ali skupaj z drugimi narediš »fleten« (to je Finžgarjev izraz) načrt, kaj naj pride v tega »enoletnega prostovoljca«, ki nosi na svoji naslovni strani letnico svojega rojstva in svoje smrti. Treba je še vrste obiskov, razgovorov in pogajanj, dopovedovanj in prošenj, preden je ta dolgi »tepežni dan« končan in so darovi zbrani. In če nisi nabral vsega, kar potrebuješ, moraš napisati sam. (Bogve, ali je kje v kakšni knjigi »Naredi sam« govor tudi o tej literarni obrti?). Primeri se, da kljub »fletnemu« načrtu in obljubam do zadnjega roka ostane urednik skoraj vsako leto za nekaj »zatržno obljubljenih« prispevkov tako

rekoč ogoljufan, skratka, ne dobi jih. Gorje ti, če boš zamečkal kako važno obletnico, kako smrt ali imenovanje. Še sreča, da rojstev ni treba omenjati.

Urednik Jože Dolenc skoraj ničesar ne spregleda; pred nekaj leti se mu je primerilo, da so ga kar v več dopisih grajali, češ da je spregledal stoletnico rojstva pesnika Antona Medveda. Vljudno jim je odgovoril, naj Koledar za leto 1969 natančneje prelistajo, pa bodo na straneh 117 do 119 našli zapis: Anton Medved (Ob 100-letnici rojstva); nobeden se na to pojasnilo ni opravičil. Če bi se urednik podpisal pod vsak prispevek, bi bilo včasih res videti, kot da je najmanj četrtno ali petino koledarja sam napisal.

Nalašč sem odprl Koledar za leto 1970, ki mi je bil slučajno pri roki. Kar zapovrstjo si sledijo *spominski članki*: Stanko Cajnkar – sedemdesetletnik; Francè Koblar, ob osemdesetletnici; France Bevk – osemdesetletnik; Božidar Jakac – ob sedemdesetletnici; Matija Tomc – ob sedemdesetletnici; Anton Janežič, ob stoletnici njegove smrti; Juriju Trunku ob njegovi stoletnici; Dr. Metod Turnšek – ob šestdesetletnici; Engelbertu Besednjaku v spomin; Rado Murnik – ob 100-letnici rojstva. Poleg tega so prav v tem koledarju njegovi še naslednji *raznourstni* prispevki: Preureditev cerkvenega koledarja; Božično voščilo; Slovenija, samostojna cerkvena pokrajina; Potovanja papeža Pavla VI.; Gospa Sveta (ob 50-letnici plebiscita); Znanju odprimo vrata; V Zlatoličju – največja elektrarna v Sloveniji; Djerdap – največje gradbišče v Evropi; Petdeset let slovenske univerze; Razgled po svetu: dva prevoda in naposled še Glasnik Mohorjeve družbe – v celem kar 23 prispevkov, za katere je bilo treba zbrati precéj gradiva.

Tudi v drugih letnikih Koledarjev ne manjka člankov z raznih področij, spominskih in drugih, ki jih je napisal urednik sam. Niti za Finžgarjevega urednikovanja ni prinesel Koledar toliko raznih prispevkov *religiozne* vsebine, kakor v letih, kar je njegov urednik Jože Dolenc. Verjetno je, da bi bil mogel tudi kdo drug prevzeti nekaj tega dela. Mnogi so bili naprošeni, da to storé, pa niso napisali ničesar. Nekaterih morda res ni nihče najel in povabil, z obljubami mnogih pa ima urednik dolgoletne slabe skušnje. Tudi jaz raje sam napišem, kakor da si odbrusim noge na poteh takih prošnjih dni.

Morda tudi duhovniki ne vedó, da so v Koledarju za leto 1971 tri obširne razprave z naslovi »Ob preureditvi cerkvenega koledarja«, »Nedelja – temelj in jedro cerkvenega leta«, »Od kdaj obhajamo božič«. Tudi te je napisal Jože Dolenc. Naštevanje prispevkov, ki jih je urednik sam napisal za vrsto koledarjev, ne sodi v takšen spominski članek. Ker so nekateri prispevki brez imena pisca ali so opremljeni s kako okrajšavo, ki jo je treba poznati, bi moral pri takem iskanju sodelovati avtor sam. Lahko pa trdim, da bi bilo njegovih prispevkov za *nekaj celih koledarjev*. V morebitni veliki zgodovini Mohorjeve družbe bo moralo biti posebno mesto posvečeno prav koledarju, ki je skoraj tako star kakor Družba sama. Dolenčevo uredniško delo bo moralo biti označeno kot častno nadaljevanje Finžgarjevega kolednikovanja.

Koledar je samó ena izmed rednih knjig Mohorjeve družbe. Ni dvoma, da je to otrok, ki ga je treba najbolj negovati. Ni pa edino branje, ki je namenjeno vsemu članstvu. Med najbolj krhkimi ustvaritvami so vsekakor vsakoletne *večernice*, za katere veljajo posebna pravila in merila. Na tem področju sta urednika samo iskalca tekstov, redaktorja in korektorja. Če je povest slaba, pa pade odgovornost brez oklevanja na uredništvo. To je že nekakšen nenapisan zakon, ki urednikov ne sme vznemirjati. Težave z večerniškim slovstvom so prav tako stare kakor Družba sama.

Včasih je treba seči po tekstih, ki so obležali v predalih, v skladu s pregovorom, da v sili hudič tudi muhe jé. Tako je Jože Dolenc v enem izmed suhih let priredil za tisk Podržajevo delo »Gorjani«, ki morda niti niso najslabše, kar je Mohorjeva v zadnjih desetletjih izdala. Avtor teksta »V izgnanstvo« je za takšno »ranocelniško« pomoč sam prosil. Pri mnogih rokopisih je to edina pot, ki vodi do uspeha.

Številni članki, ki so izšli v koledarjih, so bili podvrženi enaki boleči proceduri. Avtorji navadno nič ne protestirajo. Moj prvi pomočnik Janko Moder je bil v tem literarnem ranocelništvu pravi mojster. Članek, ki ga je predelal, je včasih dobil čisto drugačno podobo. Včasih ga je avtor komaj še prepoznal in priznal za svojega. Vendar ni mogoče trditi, da se je Jože Dolenc te literarne terapije naučil pri Janku Modru, saj se s takim uredniškim poslom ukvarja že od svoje prve službe. V takih

situacijah že zadostuje nekvalificirana učiteljica, ki se ji pravi zadrega. Dela pa je s takimi teksti izredno veliko. To je prava tlaka in zdi se mi, da je Jože Dolenc nekoč v Književnem glasniku v članku Urednik in avtorji, opisal tako razmerje med prvim in drugimi.

Ob vsem tem je bil Jože Dolenc razgledan pomočnik pri sestavljanju knjižnega programa in pridobivanju literarnih in strokovnih sodelavcev. S tankim čutom je prisluškoval utripom in željam sodrušnikov prav tako kakor poverjenikov in udov ter vse te želje spravljal v sklad s stvarnimi možnostmi Družbe. Na tisoče pisem, ki jih je napisal v obdobju svojega urednikovanja sodelavcem, poverjenikom in mohorjanom, govori po svoje o podrobnem delu, ki ga je opravljal z razumom in srcem. Bil je skrben lektor rokopisov, zmerom s srcem pri še tako preprostem sodrušniku, iznajdljiv in upoštevan svetovalec in pobudnik. Mnogo knjig je prišlo v mohorski program prav po njegovi zamisli in pobudi, med drugimi celotno sveto pismo, izbrana dela F. S. Finžgarja, Ivana Preglja, Fr. Detela idr.

Jože Dolenc ni napisal nobene izvirne knjige. Zato ga ni najti med pisatelji literarnih tekstov. Krpanje tujih rokopisov ne odpira vrat v svet prave literature. Pač pa je Dolenc z odločnim korakom in z butaro poslovenjenih tekstov prestopil prag doma *prevajalcev in redaktorjev* raznih del. Tu je dobil prostor med najvidnejšimi in najpridnejšimi. Svet za kuturo in prosveto LRS mu je že pred leti priznal, da je »seriozen prevajalec solidne umetniške kvalitete«. Za celo knjižno polico se mu je nabralo *lastnih prevodov* – nad trideset knjig.

Za Mohorjevo družbo je Jože Dolenc priredil zbornik slovenskih popisov božiča v naši domovini (*Božič na Slovenskem*, 1969), v rokopisu pa ima pripravljen tak zbornik popisov *velike noči* v naši domovini. Uredil je in z opombami opremil tudi 6. zvezek *Detelovega Izbranega dela*. V drugih založbah je izšla lepa vrsta njegovih *prevodov iz tujih slostev*, predvsem prevodov romanov, povesti, pripovedk in pravljic. Značilno za vse njegove prevode je, da jim je napisal izviren uvod in dodal izčrpne opombe.

Na prvem mestu, dasi po časovnem nastanku ne prva, je impozantna knjiga *»Najlepše antične pripovedke«*, kakor jim je v svoji nemški izdaji dal naslov Gustav Schwab. Knjiga obsega 867 strani, od teh je več kakor 20 strani uvoda, v katerem nam prevajalec odkriva pogled v antični pravljичni svet, ki ga dopolnjuje na koncu knjige obširen pregled grške in rimske mitologije. Že pred to knjigo je pri Mladinski knjigi izdal prevod *»Pripovedk o rimskih bogovih in junakih«* Gustava Schalka, prav tako z uvodom in

opombami, ki nam odpirajo pogled v stari rimski svet ter svet njegovih bogov in junakov. Ti dve zbirki antične literature bi mogli s svojimi uvodi in opombami občutno povečati zanimanje za antični svet na naših srednjih šolah. Mislim, da bi mogli biti zlasti sedaj, po tragični smrti grškega in deloma tudi latinskega jezika na naših šolah, odlično sredstvo za odkrivanje tega pozabljenega sveta. Odkar smo se odrekli temu svetu, smo duhovno revnejši, zakaj vsa evropska kultura in tudi naša je njen del, ima korenine v antiki. Koliko brezpomembnih poskusov samo v našem šolstvu je posledica odtujitve antiki. Vseučiliški profesor, ki predava povsem praktično znanost, mi je nedavno potožil, da postajamo tembolj nepismeni in v nekem smislu miselno okoreli, čimbolj se odtujujemo tej tisočletni dediščini.

V svet pripovedk in pravljic je stopil prevajalec Jože Dolenc že nekaj let pred izidom omenjenih dveh knjig, saj je že leta 1953 izšel njegov prevod nedosegljive knjige Selme Lagerlöfove *»Čudovito potovanje Nilsa Holgersona z divjimi gosmi«*. Tu se pravljica prepleta z resničnostjo švedske zemlje in njene zgodovine. Ta knjiga je bila desetletja najprikupnejše in obvezno branje švedskih šolarjev; iz nje so spoznavali svojo domovino. (Oddaja, ki nam jo je posredovala ljubljanska televizija, je bila le medel odsev tega, kar najdemo v knjigi.)

»Kitajske pravljice«, ki so izšle v slovenskem prevodu leta 1958, so resnične pravljice, tako svojevrstne, kakor je kitajska miselnost, ki jo Jože Dolenc razgrinja pred nami v spremni besedi k tej knjigi oziroma v njenem dodatku pod naslovom *»Kitajci in njihov pravljичni svet«*. Opombe seveda tudi tu ne manjkajo. Nekoliko bolj znan svet je miselnost Perzijcev, ki se zrcali v *»Perzijskih pravljicah«* (izdala Mladinska knjiga v 2 zvezkih leta 1962). Tudi ta prevod in uvod vanj je oskrbel Jože Dolenc. Leta 1968 je ista založba izdala 2 knjigi *»Finskih pravljic«*, prav tako v prevodu Jožeta Dolenca. Po njegovi zaslugi smo dobili v slovenskem prevodu še dve pomembni deli iz finske književnosti. To je predvsem veliki epos finskega naroda, klasično delo finske književnosti, roman Aleksisa Kivija *»Sedem bratov«* s 27 strani obsegajočo študijo z naslovom *»Finci in njihova književnost«*. Študija je prvi obsežnejši prikaz finske nacionalne književnosti in literarnega dela njenega prvega klasika Kivija. Drugo delo iz finske književnosti je roman *»Silja«*, pisatelja Fransa Eemila Sillanpää, pretresljiva zgodba lepe Silje, zadnje potomke svojega rodu, in obnem žalostna podoba socialnih razmer na Finskem na prelomu stoletja.

Iz književnosti severnih narodov je Jože Dolenc prevedel še naslednja dela: Olav Duun: *»Hoja skozi temo«* (1954); Johan Bojer: *»Zadnji viking«*, roman iz življenja lofotskih ribičev, to je norveških kmetov in ribičev, ki jih ogroža novi čas s svojimi miselnostjo in jih želja po lagodnem življenju vleče v vrtince, iz katerih se ne morejo več rešiti. Slovencem je prvi predstavil sodobnega norveškega pisatelja Tarjeia Vesaasa z dvema romanoma: *»Nočna straža«* in *»Ptice«*, dve deli z močnimi notranjimi dialogi, ki ob usodnih zgodbah junakov silijo bravca k razmišljanju. Romana sta izšla v zbirki Ljudska knjiga pri Prešernovi družbi 1968. V isti zbirki je deset let prej izšel roman švedskega pisatelja Wilhelma Moberga *»Jezdi še nocoj«*; v romanu je živo prikazano šved-

sko 17. stoletje, doba kmečkih uporov. Za Cankarjevo založbo pa je Dolenc prevedel istega avtorja dva romana z naslovoma: »*Kmetje se selijo čez morje*« in »*V novi domovini*«; žal, da sta izšla le dva dela obsežne trilogije, ki jo je pisatelj označil s podnaslovom »Svedska kronika« in opisuje selitev švedskih kmetov v Severno Ameriko, kamor jih je gnala gospodarska kriza doma in kjer so v trdem boju za obstanek našli novo domovino. Tudi tem delom je napisal spremno besedo, ki razodeva njegovo razgledanost v svetovni književnosti.

Življenje mornarjev, ribičev in pomorščakov, previvavcev obmorskih krajev in njihovo sožitje z morjem nam je Jože Dolenc prikazal v 500 strani obsegajoči zbirki z naslovom »*Ladja na obzorju*«, ki je izšla v obmorskem Kopru (1959). Knjiga je izbor slovenskih in tujih odlomkov iz raznih povesti, romanov in novel, ki govore o morju. Trije od teh pisateljev so Slovenci. Tu je bilo treba tekst samo opiliti, drugi so tujci, pisatelji ruskega, poljskega, nemškega, francoskega, norveškega, danskega, angleškega, ameriškega rodu; te je bilo treba prevesti. Prevajalec je izbranim tekstom dodal še kratko oznako pisateljev, ki je vrednost in uporabnost izbora zelo povečala.

Tudi prevod romana »*Črnc z Narcisa*« angleškega pisatelja poljskega rodu Josepha Conrada opisuje življenje na morju, njegove lepote in tveganja, morje kot simbol grozotnih sil, ki posegajo v človekovo življenje. Roman je izšel kot 76. zvezek zbirke Ljudska knjiga 1966. Kako Dolenca kot prevajalca mika vse, kar je v zvezi z morjem, potrjuje še en prevod: B. Travna »*Mrtvaška ladja*«. V delu se srečujemo s pretresljivo usodo ljudi, ki so obsojeni na garanje na »mrtvaški ladji«, ki so z življenjem tako rekoč opravili in le še čakajo, kdaj se bo ladja potopila in bodo rešeni.

Tu je še *kopica prevodov*, ki so nastali bolj po naročilu raznih založb kakor iz prevajalčeve težnje po lastni presoji in izbiri. Izmed teh je omeniti pretresljivo pripoved nizozemske pisateljice Clare Ascher Pinkhof »*Zvezdni otroci*« o življenju nizozemskih otrok v nemških taboriščih, in prav tako otrokom namenjeno zgodbo o plazovih v švicarskih gorah tudi nizozemske pisateljice An Rutgers van der Loeff Basenau »*Plazovi besne*«. Oba prevoda je izdala Mladinska knjiga. V zbirki Ljudska knjiga pri Prešernovi družbi so izšli še tile prevodi: A. Hayes, »*Dekle z vie Flaminié*«; James A. Cain, »*Poštar zvoní zmerom dvakrat*«; John Knittel, »*Abd-el-Kader*« in Alan Paton, »*Jokaj, ljubljena dežela*«, drama o rasni diskriminaciji v Južni Afriki, o tragični zapletenosti krivde belcev in črncev, ki jo po pisateljevi misli more razplesti samo človečanska ljubezen do bližnjega. In še ena izmed pravljčnih knjig je izšla v prevodu Jožeta Dolenca, to je »*Veter v urbuju*« angleškega pisatelja Kennetha Grahamea, ki jo je 1961 izdala Mladinska knjiga.

Med vsemi najbolj zahtevnimi deli, ki se jih je kot prevajalec lotil, je prav gotovo roman slovitega švicarskega pisatelja Gottfrieda Kellera »*Zeleni Henrik*«, ki je izšel leta 1965 v Cankarjevi založbi v dveh delih kot ena izmed knjig Svetovnega romana. Za prevajalca zelo zahtevno delo obsega v dveh knjigah preko 700 strani, samostojno študijo »Gottfried Keller, njegovo delo in življenje« (25 strani) in skoro 30 strani opomb.

Mnogo prevodov *krajših novel in črtic* je objavil v raznih koledarjih, pa trenutno najbrž niti avtor sam ne premore celotnega seznama teh prispevkov.

Po vsem, kar smo povedali in kar je razvidno tudi iz mnogih prevodov, ni dvoma, da ima Jože Dolenc posebno veselje s sprehodi po *pravljčnih svetovih*. Ne vem, kakaj. Mene pravljice že v otroških letih niso privlačevale. Moja mati mi ni pripovedovala pravljic. Morda sem prav zaradi te zamujene pravljčne dobe prenesel hrepenenje po pravljčnosti v svet resničnega dogajanja. Odtod najbrž očitek, da so moje knjižne osebe bolj kraljične in kraljeviči iz pravljic kakor resnični ljudje, češ da življenje o njih ničesar ne ve. Kako je bilo z Jožetom Dolencem in s pravljicami, ki naj bi jih pripovedovala njegova mati, mi ni znano. Nikoli nisva govorila o tem. Morda ga je pravljčni svet mikal zato, ker ta svet ne trpi nasilja in krivic, v tem svetu zmaga ujevo poštenost in pravičnost, zvestoba in dobrota. V velikem izboru tega pravljčnega sveta, ki nam ga je v prevodu prikazal Jože Dolenc, je dovolj prepričljivih dokazov o tem, zato bi navedel samo enega iz knjige »*Čudovito popotovanje Nilsa Holgersona z divjimi gosmi*«. Nilsa in jato gosi, s katero potuje na sever svoje domovine, stalno zasleduje in preganja lisjak, jim utrujenim ne dá spati in so v neprestani nevarnosti. Naposled ga Nils užene s pasjo verigo, in ko čuti, da jim zverina ni več nevarna, reče: »Tako, zdaj upam, da bo iz tebe še dober pes čuvaj!«

Ko smo leta 1956 obnovili nekdanji *Književni glasnik*, ki ga je urejeval do okupacije dr. Franc Kotnik, ni bilo videti, da bo to kaj več kakor skromna periodična publikacija. Vendar se je po zaslugi Jožeta Dolenca, ki je Glasnik urejal in zanj napisal tudi večino prispevkov, razvil v majhno *literarno* revijo. Prva številka 6. letnika, ki je izšla ob Finžgarjevi devetdesetletnici in je bila njemu posvečena, je podobna že pravi monografiji in je dragocena že zaradi obsežnega seznama *Finžgarjevih del*. Ko je bil Književni glasnik ukinjen z izgovorom, da zanj ni denarja, je bilo to samó deloma res ali pa sploh ne. Urednik Dolenc je v Književnem glasniku objavljajl *vsakovrstne* prispevke, predvsem pa je z živahnimi in kritičnimi *zapisi* spremljal vse mohorske knjižne izdaje, zlasti izbrana dela Ksaverja Meška, Fr. S. Finžgarja, Fr. Detele in Ivana Preglja. V njem je objavil vrsto *razgovorov* s sodelavci: z urednikom Finžgarjevih in Pregljevih del dr. Fr. Koblarjem, z urednikom Detelovega Izbranega dela prof. J. Šolarjem, s pokojnim prof. dr. M. Slavičem o prevajanju sv. pisma, s pesnikom Kocbekom, s pisatelji Jalenom, Kozarjem, Rebulo, z dr. Antonom Trstenjakom, z avtorjema Slovenske pesmarice M. Tomcem in L. Kramolcem itd. V tej ali oni obliki nam je predstavil vse vidnejše sodelavce pri Mohorjevi družbi. Pisatelj Alojz Rebula ga po vsej pravici ime-

njuje »botra« vseh njegovih spisov, ki so izšli pri Mohorjevi.

Ne bilo bi prav, če bi ne omenili tudi Dolencevega sodelovanja pri *prevajanju celotnega svetega pisma*, ki je izhajalo v letih 1958–61. Skromna opomba pod kolofonom na zadnji strani četrte knjige, ki navaja, da so bili v redakcijski komisiji, ki je pripravila celotno besedilo za natisk, dr. Jakob Aleksič, dr. Stanko Cajnkar, dr. Andrej Snoj (za novo zavezo) in Jože Dolenc, ki je skrbel tudi za tehnično redakcijo celotnega dela, ne pove, kakšno delo so ti sodelavci opravili. Le nekaj bežnih podatkov: imeli so več kakor 400 skupnih sej v petih letih priprav in dela, se pravi skoraj vse tedne in mesece semestralnih in poletnih počitnic v teh letih. Seje so bile navadno dopoldne od 8. do 12. ure, popoldne od 4. ure in so trajale navadno pozno v noč. Vsak izmed urednikov je imel nalogo, da primerja slovenski prevod vsaj z enim ali dvema prevodoma v druge jezike. Včasih je bilo treba pogledati, kako so to ali ono besedo prevajali slovenski prevajalci sv. pisma od Trubarja, Dalmatina, preko Čandeka, Japlja, Lesarja in drugih. V hudi zadregi smo se obračali po nasvet k prof. Jakobu Šolarju, sicer smo se pa pri prevajanju iz stare zaveze lahko popolnoma zanesli na našega odličnega hebraista prof. dr. Jakoba Aleksiča. Ohranili smo Slavičev prevod, ki smo ga od

stavka do stavka primerjali z drugimi prevodi in na spornih mestih uskladili z izvirnikom ter ponekod skušali najti ustrežnejši izraz. Podobno delo je bilo treba opraviti pri NZ. Vsak izmed članov redakcijske komisije je vnašal svoje opombe na stolpec krtačnega odtisa, na seji je bilo vse to treba uskladiti in Jože Dolenc je imel še posebej delo, da je te spremembe in popravke prenesel na nov krtačni odtis. Včasih, ko je taka seja trajala skoro do polnoči, je moral to delo opraviti v urah polnoči, zakaj do sedmih zjutraj je bilo treba oddati korekturo v tiskarno. Njegovo delo je bilo tudi vnašanje verzov in poglavij, vrst in opomb, pri lomljenju vseh štirih knjig je moral biti navzoč in oskrbel je skoraj sam celotno slikovno gradivo za vse štiri knjige in še marsikaj drugega.

Prav tako je Jože Dolenc pomembno sodeloval pri pripravi teksta in opomb za knjigo *»Jezusov evangelij«*, eno izmed letošnjih rednih knjig pri Mohorjevi družbi. Vzporedno s pripravo te knjige je sodeloval tudi pri izdaji tako imenovane *ekumenske biblije*, ki naj bi izšla še letos ali vsaj kmalu po novem letu 1973.

Poleg vsega tega je Jože Dolenc napisal dolgo vrsto *življenjepisov* za vse tri dosedanje knjige naše sodobne hagiografije, ki izhaja pod naslovom *»Leto svetnikov«*. Njegova zasluga je, da je tretja knjiga kljub nenadni smrti urednika prof. dr. Maksa Miklavčiča izšla pravočasno. Kolikšen je njegov delež pri tej kar monumentalni hagiografiji, bo povsem razvidno iz kazala v četrti, torej zadnji knjigi, v kateri bo objavljen seznam vseh avtorjev.

Za slovensko izdajo *»Volksbrockhaus«* – *Splošnega priročnega leksikona* pri Cankarjevi založbi je pripravil gesla iz stroke *»krščanstvo«*, *»judovstvo«*.

Jože Dolenc sam je *»kriv«*, da se mi je ta zapis tako razvlekel, *»kriva«* sta njegova pridnost in delo, ki ga je opravil, in ob njih lepa kulturna bera, predvsem pa njegovih *šestdeset* let, ki so naposled tak mejnik, ob katerem se je vredno ustaviti in se razgledati po prehojeni poti. Šestdeset let življenja in dela, od teh dvajset (1973 jih bo poteklo) dela in zvestobe Mohorjevi družbi v najtežjem obdobju njenega obstoja. Oboje – delo in zvestoba – terjata priznanje in spoštovanje. Za teh dvajset let zgodovine Mohorjeve družbe bodo še posebej nepogrešljiva njegova pričevanja. Bilo bi škoda, če bi nam jih ne ohranil in zapustil zapisana.

Miha Maleš: Novoletna voščilnica

Prof. Rado Bednařik 70-letnik

J. D.

Dne 2. avgusta 1972 je obhajal sedemdesetletnico življenja znani goriški profesor, književnik, vsestranski kulturni delavec in vzgojitelj dr. Rado Bednařik. Jubilant spada v skupino zamejskih izobražencev, ki so vse svoje življenje in sposobnosti posvetili delu za ohranitev našega ljudstva, za njegovo prosveto in vsestransko rast. Njegove zgodovinske, zemljepisne, narodopisne, splošnokulturne in leposlovne spise srečujemo že skoraj petdeset let po mnogih slovenskih revijah, časopisih in knjigah, zlasti na Goriškem in Tržaškem. Slovensko geografsko društvo v Ljubljani ga je zlasti zaradi njegovih poljudnih zemljepisnih in zgodovinskih šolskih knjig izvolilo za svojega častnega člana.

Profesor Rado Bednařik se je rodil 2. avgusta 1902 v Gorici, kamor se je leto dni poprej preselil njegov oče kot knjigoveški mojster. Gimnazijo je obiskoval v Gorici, maturiral pa je na škofijski gimnaziji v St. Vidu nad Ljubljano; družina je namreč morala med prvo svetovno vojno v begunstvo. Na ljubljanski univerzi je diplomiral iz zgodovine in zemljepisa, nato pa se je vrnil na Primorsko in se takoj vključil v vrste vodilnih prosvetnih in kulturnih delavcev. Za takratne razmere je bila njegova odločitev pogumna, kajti fašizem je bil že prevzel oblast in zaradi tega se slovenskemu izobražencu niso obetali dobri časi, temveč le spopad z nasilnim, totalitarnim in raznarodovalnim režimom. Rado Bednařik bi lahko ostal na varnem v Sloveniji, kjer bi se zaradi svoje nadarjenosti in strokovne usposobljenosti gotovo uveljavil, a se je raje odločil za delo med svojimi zatiranimi rojaki in postal kmalu eden njihovih vidnejših glasnikov. Tako je po vrnitvi v Gorico prišel v uredništvo »Goriške straže«, zatem pomagal pri urejevanju tržaškega »Malega lista« in končno bil eden izmed urednikov »Novega lista«, ki je bil dobri dve

Dr. Rado Bednařik

leti edini dovoljeni slovenski časopis v Italiji, dokler ga fašizem ni zatrl.

Ves čas je požrtvovalno sodeloval pri goriški Mohorjevi družbi, sourejeval »Naš čolnič«, »Družino«, »Jadranski almanah« ter ustanovil založbo »Sigma«. Bil je tudi tajnik Katoliškega tiskovnega društva v Gorici. V letih po prvi svetovni vojni je veliko sodeloval zlasti s pisateljema Francetom Bevkom in Damirom Fajglom. Izdal je več učbenikov in raznih knjig s področja leposlovja, zgodovine in zemljepisa. Naj omenimo predvsem njegovo delo »Goriška in tržaška pokrajina v besedi in podobi«, ki je sicer morala iziti (1932) v skrčnem obsegu, a jo je fašistična oblast pozneje zaplenila. Zelo delaven je bil v raznih prosvetnih društvih tedaj močno razgibane krščansko-socialne skupine in je tako prepotoval vso Primorsko in svoje bogato znanje razdal v nešteti predavanjih in člankih. To njegovo delovanje ni moglo ostati prikrito in je zato kmalu prišel v spor s fašistično oblastjo, ki ga je potem leta in leta preganjala. Petkrat je bil zaprt in končno ga je vojaško sodišče obsodilo na odvzem vseh časti, s čimer je bila seveda združena prepoved opravljanja kakršne koli redne službe. Bil je to hud udarec za moža in očeta sedmih otrok, udarec, ki ga more prav

razumeti le tisti, ki je na lastni koži občutil nekaj podobnega.

Radu Bednařiku gre priznanje, da je skupno z drugimi političnimi, kulturnimi in prosvetnimi delavci bistveno pripomogel k ohranjanju narodne in politične zavesti med Primorci, kajti to je bil prvi pogoj za dejanski množični upor, do katerega je prišlo med drugo svetovno vojsko. Tako ga z vso pravico prištevamo med pionirje narodnega in osvobodilnega gibanja.

Že od leta 1935 je poučeval na raznih šolah, leta 1946 pa je začel poučevati na slovenskih višjih srednjih šolah v Gorici, bil nekaterim tudi soustanovitelj in njih podravnatelj. Bil je poleg tega tajnik Dijaške matice in sodelavec pri Slovenskem dijaškem domu v Gorici. Leta 1951 je opravil doktorat na fakulteti za

leposlovje v Trstu. Za dijake je napisal enajst učbenikov in izdal osem knjig večidel s področja zgodovine in zemljepisa. Kot zaveden Slovenec je vzgojil v tem duhu sedem otrok, ki danes skoraj vsi delujejo kot vzgojitelji na slovenskih šolah v Gorici.

Od obnovitve Novega lista leta 1954 je njegov zvest in neprecenljiv sodelavec ter urednik. Več let je stalni sodelavec pri slovenskem oddelku radia Trst, kjer ima že stalni rubriki: Pratika in Liki naših mož. Uredil je tudi 14 letnikov Trinkovega koledarja.

Ko odhaja kot profesor v zasluženi pokoj, mu želimo trdnega zdravja in notranjega zadoščenja, ob katerem bo še lahko nadaljeval s svojim znanstvenim delom, ob lepem jubileju pa mu tudi Mohorjani čestitamo in želimo vse najboljše.

Ivan Pregelj in Mohorjeva družba

(Ob pisateljevi devetdesetletnici)

J. D.

Oktober 1973 bo minilo devetdeset let, kar se je rodil pisatelj Ivan Pregelj, ki se ga Mohorjeva družba spominja kot enega svojih najvidnejših sodelavcev. Svoje pesmi, črtice in povesti je objavljajl v mohorskih koledarjih, v večernicah in v Mladiki v desetletju pred prvo svetovno vojsko in v desetletju po nji. Njegov prispevek v mohorskih publikacijah je v teh dobrih dveh desetletjih tolikšen, da ga upravičeno uvrščamo med najuglednejše in najzvestejše mohorske pisatelje.

Leta 1973 bo tudi minilo sedemdeset let, kar se je Pregelj prvič oglasil v revialnem tisku (Slovanu) pod psevdonimom Ivo Zoran, in šestdeset let od objave njegove prve večje večerniške povesti, Mlade Brede, ki je izšla leta 1913. Ko že ravno navajamo jubilejne obletnice, omenimo še, da bo leta 1973 minilo ravno

petdeset let od objave njegovega Bogovca Jerneja, najznačilnejšega slovenskega ekspresionističnega teksta, in štirideset let od njegove snovno dekadentske Thabiti Kumi.

Pregelj je bil z Mohorjevo tako povezan, da se je hvaležno spominjal vsega, kar ga je družilo z njo. Za mohorjane je napisal v Koledarju MD za leto 1938 nekaj odlomkov iz spominov na to, »odkar je postal sotrudnik in

Ivan Pregelj (Po sliki Marija Preglja)

pisec te častitljive narodne vzgojiteljice.« V njih se s hvaležnostjo spominja vseh tistih mož, ki so mu kot dopisniku Mohorjeve družbe ugladili pot, imeli opravka z njegovimi spisi, sprejemali njegove reči, jih hvalili in ocenjevali in mu tako pripomogli do slovesa, da je postal priznan tudi kot ljudski pisatelj.

S svojim prvim spisom se je oglasil Pregelj v mohorskih večernicah za leto 1901; bila je to povest iz dobe pokristjanjevanja Slovencev z naslovom Blagovestnika. V koledarjih od leta 1908 do 1916 je skoro vsako leto objavljen vsaj po en njegov prispevek. Če je Pregelj pisal svoje prve prispevke za mohorski koledar, da »kaj zaslužim«, kakor sam pravi (v pismu prijatelju Plesničarju 27. januarja 1909), je nekaj let pozneje vzkliknil: »I glejte, včasih bi tudi rad malo vplival na naše ljudstvo . . . ukaželjno je in rado čita« (KMD 1913, 42). Iz tega hotenja je Pregelj domala oblikoval svoje črtice, novele in povesti, ki jih je napisal za Mohorjevo družbo, skrajša pod psevdonimom Mohorov, pozneje s pravim imenom. Ker večina teh pisateljevih zgodnjih črtic in povesti ni v njegovem izbranem delu, bi zaslužile, da bi izšle kdaj v posebni knjigi, prav tako – morebiti v obnovljeni mohorski knjižnici – njegove daljše mohorske povesti, ki jih tudi ni v izbranih spisih, kot so: Mlada Breda, Božji mejniki in Umreti nočejo. Mimo prispevkov v koledarjih in večernicah je Pregelj sodeloval tudi v Mladiki. O srečanjih z možmi pri Mohorjevi družbi, ki so imeli opravka z njegovimi spisi, naj govori pisatelj sam:

»Prvi, ki se ga spominjam, da sem stopil z njim v nekako gospodarsko slovstveno pisemstvo, je bil blagajnik Mohorjevih knjig, rajni profesor *Apih*. Bil je mož, ki mi je nakazal sploh moje prve honorarje in zadnjič, leta 1909, celó nekaj več, kakor pa sem po svoji sodbi zaslužil in pričakoval. Ko sem mu nato pisal, me je ljubeznivo opozoril, naj si ne jemljem k srcu, če sem po svoji sodbi dobil nekaj preveč. Mož da verjame, da bom Družbi kdaj še hvaležen in koristen delavec. Bog povrni možu njegovo dobro besedo! Zdi se mi, da ni bila zastonj.

Drugi gospod, ki sem imel poslej posla z njim, je prečastiti gospod *dr. Valentin Podgorc*. Spominjam se še nekaj njegovih pohvalnih pisem, enega o neki moji stvari, da je *kabinetno delo*. Videl in slišal sem gospoda samo enkrat, v Ljubljani na katoliškem shodu, kjer

sem gospoda tudi opozoril nase, da me je našel in povabil s seboj na Koroško kisló mleko pit. Ko sem hodil leta 1929 po Koroškem, bi ga bil lahko prijel za besedo, pa ga nisem. Še obiskati ga nisem šel, naj mi tega preveč ne zameri!

Tretji, ki sem mu stopil kot Družbinemu delavcu blizu, je pokojni profesor in senator *dr. Valentin Rožič*. Pisal mi je prvič glede *Mlade Brede* v Idrijo leta 1912. Hvalil je to moje prvo večje delo in mi obljubil tudi izdaten honorar 1000 kron, ki sem ga prejel v obrokih. Ta Mlada Breda je bila tudi prvi moj tiskani rokopis v Mohorjevih knjigah, ki sem mu *sam* opravil korekturo. Danes seveda s to povestjo nisem več zadovoljen in mi je kar všeč, da je knjiga pošla. Danes nisem več za dovoljen niti z jezikom niti s snovjo. Svojtčas je zadovoljila rajnega pisatelja *dr. Detelo*, gospoda *dr. Tomiška*, deloma tudi gospoda *Cvetka Golarja*, kateremu se je povest sicer nekaj preveč *vlekla, vlekla* . . . Z gospodom *dr. Rožičem* pa sem ostal v prijateljskih odnosih še mnogo pozneje, lahko rečem, do njegove prezgodnje smrti, pa četudi sem njegov spis o Sveti Trojici bral z zrelo hudomušnostjo in ga tudi tako v veseli družbi nekoč tolmačil. Bog mi greh odpusti, dragi Valentin.

Četrto svoje znanje pri Mohorjevi družbi sem sklenil z gospodom *dr. Francetom Kotnikom*. Kakor mi je gospod sam nekoč zaupal, me je spoznal o priliki nekega dijaškega sestanka v Gorici in na poti do Hude Južne. Kot z družbenim blagajnikom sem stopil z njim v zvezo za svoje večerniške povesti *Peter Pavel Glavar*. Pismeni pogovor med nama je bil gospodarskega značaja. Potožil sem gospodu, da utegne postati moj honorar za povest, ki nanj čakam, za tretjino manjši, kakor bi bil, če bi mi izplačali delo, ko so ga potrdili. Res se je to zgodilo spričo tedaj sahnóče valute. Bog z valuto! Ostal sem gospodu nadzorniku prijazen delavec slej ko prej do *Šolarjevega Cvetja*, kjer sem do zdaj izdal *Gregorčiča* in *Simona Jenka*.

Več kot zunanje pisateljsko znanje pa sem sklenil s *petim* gospodom urednikom Mohorjevih knjig, župnikom v p. *F. S. Finžgarjem*. Finžgarja sem poznal kot pisatelja in ga cenil. V Sori sem spoznal v njem tudi človeka, gostoljubnega gospoda in gostitelja, ki mu vem zahvalo za to do zadnjega. Celó nekake naočnike mi je podaril, ko sem prišel nekoč k njemu brez svojih ubitih. Prav od srca sem se

zveselil, ko je postal urednik družinskega lista *Mladike* in *Mohorjevih knjig*. Njemu kot uredniku sem znosil skrbno pisane svoje rokopise o *Božjih mejnikih*, *Petru Markoviču* in povest *Umreti nočejo*. V Finžgarju sem našel več kot doslej pri drugih urednikih. Mož je znal slovstveno soditi in svetovati, kaj in kako je treba pisati. Bil mi je vedno tudi imeniten oblikovni svetovalec, čeprav gleda svet tudi kot jezikovni mojster nekaj drugače kakor jaz. Rad mu priznam, da je *besedo* moje povesti tu pa tam okreplil, nikdar pa ne brez mojega dovoljenja in védenja, celó oporekanja, kakor je že navada med prijaznimi ljudmi.

Mož se je umaknil v zaslužni pokoj – jaz sem pustil pero. Težko pišem, nekoliko tudi zato, ker čutim, da časovno zaostajam. Z veseljem pa sem sprejel povabilo novega Družbina urednika, gospoda *dr. Jožeta Pogačnika*, da se odzovem vsaj s to malostjo Koledarju, ki ga prebiram leto za letom z nezmanjšano ljubeznijo.

Grešil pa bi, če ne bi opomnil še dvoje imen, ki so v zvezi z mojim pisateljskim delom za Mohorjeve knjige.

Prvo ime rajnega gospoda *Jožefa Fabijana*, župnika pri Sveti Luciji na Mostu. On je kot prvi moje pero priporočil Družbi, on je kupal Mlado Bredo, da jo je brez plačila delil v strelne jarke, on je bil, ki je do zadnjega verjel v moj pripovedni dar. Bog mu plačaj!

Bog plačaj še tistemu drugemu, ki mi je bil naklonjen in mi je menda tudi gladil pot pri Družbi. Pa saj nisem in nočem biti samopriden! Molčati o njem pa le ne morem. Moj veliki prijatelj, ki mi je pot ugladil v Mohorjeve knjige, je bil naš veliki *Janez Evangelist Krek! Slava mu!*

Naj bo ta obnovljeni zapis iz pisateljevih spominov na Mohorjevo družbo tudi zapis v spomin pokojnemu Ivanu Preglju ob devetdesetletnici njegovega rojstva (27. okt. 1883), in ob stodvajsetletnici Mohorjeve družbe. To je dolžnost hvaležnosti do pisatelja, ki je v veliko luč povzdignil našo deželo in podobe naših ljudi pretekle in sedanje dobe sklesal kakor spomenike bridke človečnosti.

Pregljeva telesna podoba komaj še živi v nas, ki smo ga poznali in srečavali v vsakdanjem življenju; odmaknila pa se je sedanjemu rodu. Ali ga bo ta rod spoznal v njegovem delu, mišljenju in trpljenju? Pregelj kot pisateljska osebnost zasluži spomenik v bronu ali

v kamnu, spomenik, v katerem bi bile vlite ali vklesane poteze njegovega obraza, poteze, ki bi razodevale njegovo duhovno podobo, poteze, iz katerih bi odsevale njegove misli in besede. Spomenik, ki bo pomenil za sedanji in za bodoče rodove vračanje k Preglju, k njegovi žlahtni besedi, k njegovi bridkosti in bolečini, k množici njegovih junakov, ki so bili naši očetje in matere, uporni in ljubeči, trpeči in verni.

Pregelj je geslo svojega dela izrazil z besedami: »Biti zdrav kot zemlja in dober kot Luč...«, hoteč pod tema vidikoma »*po umetnosti služiti domovini kot svečenik*,« kakor je zapisal v Usehlih vrelcih. Zato je prav, da se ga spominjamo tudi ob njegovi devetdesetletnici, čeprav je med nami le še duhovno pričujoč.

Domovini

Ivan Pregelj

*Vse pesmi moje tebe pojó,
use misli moje k tebi gredó,
use solze moje tebi tekó
– o domovina!*

*Tvoje ljubim stoletno gorjé,
Tvoje nebo, Tvoje morjé,
Tvoje zemlje tesne mejé,
– o domovina!*

*Bodi velika – ko sončni poldan,
bodi silna – ko v pušči orkan,
bodi moj grob – moj grob hladan,
– o domovina!*

Dva pevca iste pomladi

J. D.

To sta pesnika *Igo Gruden* in *Janko Gla-zer*. Dasi sta pela vsak svojo pesem, ju veže nekaj skupnega. Oba sta se rodila istega leta – 1893, oba sta rasla ob Župančičevi pesmi, oba sta se kot pesnika lirika uveljavila šele pred drugo vojno in po njej, oba sta tudi okusila pregnanstvo in trpljenje med zadnjo vojno.

Igo Gruden se je rodil 18. aprila 1893 v Nabežini pri Trstu, hodil najprej v domačo ljudsko šolo in v pripravnico za srednje šole v Trstu, dovršil gimnazijo v Gorici, študiral

pravo na Dunaju, v Gradcu in Pragi; zaradi vojne je moral študij prekiniti in je bil promoviran leta 1921. Po promociji v Pragi je bil nekaj časa v službi pri deželnem sodišču v Ljubljani, a se kmalu odločil za samostojno odvetništvo. Umrli je leta 1948.

Gruden je od objave prvih pesmi, ki jih je kot gimnazijec pisal za Zvonček, ostal zvest pesnikovanju vse življenje. Opeval je morje in ribiče, delavce v kamnolomih in proletarce in njihove žene, življenje na Krasu in v tržaški okolici, v pesem je zajel občutje obupa in potlačенosti, sovraštva in upora, pričakovanja in upanja v srečo človeštva, mračna občutja vojnega in prevratnega časa, zdaj se razmahne v ljubezenski poeziji, zdaj skuša uloviti misel v presunljivo izpoved, zdaj je hudomušen, pa tudi satirično resen. Že pred zadnjo vojno je izšlo več njegovih pesniških zbirk: »*Narcis*« (1920), »*Primorske pesmi*« (1920), zbirka otroških pesmic z naslovom »*Miška osedlana*« (1922), »*Dvanajsta ura*« (1939), po vojni sta izšli dve knjigi: *Pesnikovo srce* (1946) in »*V pregnanstvo*« (1945).

Pesnik Igo Gruden

V zimski pokrajini

Igo Gruden

*Z zvonika vran v samotno se drevo spusti;
sneg naletava in otožno poje zvon:
takó sem sam kot zimski dan, ki gre v zaton.*

*Z drevesa, zdi se mi, še vran drugam leti:
od vej se stresa sneg – in zopet vse molči.*

Človek

Igo Gruden

*Kakšna usoda obletava
me kot krila netopirja?
Sredi večnega vsemirja
vsaka zvezda mirno plava
svojo nezmotljivo pot.*

*Sem na svetu drobna bilka,
rosna kaplja, list drevesa,
prah, ki s cveta dih ga stresa;
ko kresnice sem svetilka,
vidim pot, uso polno zmot.*

V bregu

Igo Gruden

*Visoko v bregu sredi jesenskih trav,
ciklamov in žajblja dišečega,
poslušam pesem morja šumečega,
bolestno zvenenje sončnih daljav,
takt vésel, galeba vreščanje,
bežeče race nemirno kričanje,
drhtenje oljk in platan
in listov na trti:*

*o duh moj, razpni se čez morsko plan
v gasnoči dan –
še daleč je, daleč do smrti ...*

Večerna pesem

Igo Gruden

*Zarja je v obzorje vstala
in vse morje pozlatila;
prva senca v breg je pala
tiha kakor plašna ptica;
v senci njenih kril se skrila
s plaho lučko je kresnica:
skozi trte in platane
sveti tam in se ne gane.*

Jesenski večer

Igo Gruden

*Preko jesenskega brega
diha že prvi gri, gri ...
mrak na vinograde lega,
plaho pod latniki bega,
plaho drhti ...*

*Tiho je v bregu, vse mirno –
oljke v polsnu šelesté:
in skozi zarjo večerno
padajo sanje v nemirno
moje srce.*

Slika domovine

Igo Gruden

*Gledam v noč izpod šotora,
svet je zapuščen in tih;
ko se vanj pritiplje zora,
skozi rahli šum prostora
dómu pošljem prvi vzdih.*

*Poln bolesti, ki ne mine,
v srcu noč in dan imam
sliko daljne domovine:
ko da pal od bolečine
mučenici sem k nogám.*

Želja

Igo Gruden

*V vetru z morja, v vedrem zraku,
v blesku sinjega nebá
bi samotnemu oblaku
tja sledil, kjer sem domá.*

*Ves bi v soncu se razklenil,
a kot svinec sem težák:
domovina, kdaj bo krenil
k tebi trudni moj korak?*

Miha Maleš: Zima na Gorenjskem

Janko Glazer se je rodil 21. marca 1893 v Rušah pri Mariboru in je daljni sorodnik književnega zgodovinarja Karla Glaserja. Po končani štiriklasnici v Rušah je hodil na gimnazijo v Mariboru (1905–13) študiral slavistiko in germanistiko v Gradcu in na Dunaju, šel za tri leta v vojsko, po vojni pa nadaljeval študij v Zagrebu in Ljubljani. Leta 1920 je bil že suplent, dve leti nato pa stalni profesor na mariborski gimnaziji. Prvega oktobra 1926 je bil imenovan za prvega upravnika študijske knjižnice v Mariboru. Nemški okupator ga je izgnal v Srbijo, od koder se je po osvoboditvi vrnil na staro službeno mesto, kjer je ostal do upokojitve leta 1959. V rokopisnem oddelku knjižnice pa je ostal še dalje do pred nekaj leti. Danes živi v svojih rodnih Rušah.

Bil je v 4. gimnazijskem razredu, ko mu je Ljubljanski zvon objavil prvo pesem Spomenik (psevdonim Aleksij). Odtlej je sodeloval redno pri Ljubljanskem zvonu in Slovanu. Leta 1919 je izšla njegova prva zbirka »*Pohorske poti*« z ljubezensko, pokrajinsko–narodopisno in domoljubno motiviko. Naslednje leto je v njegovem izboru izšla »*Slovenska narodna lirika*«, ki ji je napisal tudi uvod.

Deset let za prvo je izšla njegova druga pesniška zbirka »*Čas-kovač*« (1929), v kateri prevladujejo pesmi z opisi pohorskega sveta, impresije iz narave, pesmi, posvečene misli na družino, svoj rod in narod. Tretja zbirka je izšla po osvoboditvi v zadržni knjižni izdaji, založila pa jo je tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celju 1946. Njen naslov je »*Ob jesenskem ekvinokciju*«. Leta 1953 je pri založbi Obzorja izšla antologija njegovih pesmi z naslovom »*Pesmi in napisi*«, za njegovo petinsedemdesetletnico je ista založba izdala izbor njegovih pesmi pod naslovom »*Pohorje*«.

Glazerjeve pesmi so izraz njegovega ljubezenskega in miselnega življenja, njegove tesne povezanosti z domačijo in njeno pokrajino, v kateri je ostal zasidran z ljubečo zvestobo. Več pesmi je naš slavjenec objavil v mohorski Mladiki in v Koledarjih. Poleg že omenjene zbirke ljudske lirike je za založbo Obzorja pripravil izbor pesmi o ljubezni pod naslovom »*Jaz in ti*«, ki je izšla v Mariboru 1952.

Iz svoje široke kulturne in literarne razgledanosti je pisal ocene leposlovnih del, razprave iz literarne zgodovine, etnografije in razne zgodovinske zapise z drugih področij, ki jih je ob-

Pesnik Janko Glazer

javljal največ v Časopisu za zgodovino in narodopisje, ki ga je nekaj let tudi urejal, dalje članke za Slovenski biografski leksikon itn. Janko Glazer je opravil tudi v prevajalski literaturi pomembno delo; omeniti je treba predvsem njegove prevode iz Goetheja in Prešernovih nemških pesmi. Več njegovih pesmi je bilo uglasbenih. Za svoje bogato, a tiho življenjsko delo je dobil 1968 Prešernovo nagrado.

Pesniku in kulturnemu delavcu Janku Glazerju se ob njegovem visokem življenjskem jubileju z iskrenimi voščili vsem, ki poznajo njega in njegovo delo, njegovo iskrenost in značajnost, pridružujemo tudi Mohorjani.

Materi

Janko Glazer

Videl sem tvoje razpokane dlani, ki delo vrezalo vanje je žulje do gorke krvi; slišal utripati srce sem, ki je trpelo: druge, ne sebe, le druge je v mislih imelo, zanje izmučilo mlade je svoje moči.

Dekla Gospodova, sužnja ljubezni, delavka – kdo se s poljubom bo sklonil do svetih ti rok? Tvoje življenje delavnik, poln truda, opravka, tvoje plačilo pozaba: grob skromen, ubog.

Oktober

Janko Glazer

*Z vsakega hriba klopotec v dan
zlate pesmi kuje;
kakor zveneče, suho zlato
jih z gričevja suje.*

*In pozlačena že v soncu blešči
usa se zemlja okoli:
usa ta pobočja, obronki po njih,
usi ti tihi doli.*

*In kakor čisto, težko zlato
je ljubezen v meni:
do teh vinogradov naših in gor,
do te sončne jeseni ...*

Ciproš

Janko Glazer

Spominu sina

*Ko ciproš zacveti,
so naše frate rdeče:
tako iz rane speče
kdaj se pokaže kri.*

*Kjer rastel, zelenel
je gozd dreves košatih
in ptic v njem – nád krilatih –
je zbor brezskrben pel;*

*kjer bučal je vihar
skoz veje in vrhove
in poln moči njegove
bil svet je, vsaka stvar –:*

*tam frata zdaj leži;
le ciproš cvete rdeče:
kakor iz rane speče
pokaže kdaj se kri.*

Pozdrav v domovino

Materi iz pregnanstva 1942

Janko Glazer

*Dvorišče z mesečino vse oblito –
pred oknom voda žubori v korito.*

*Na sina, ki je daleč, misli mati,
misli, poslušaj in ne more spati.
V svetlobi jarki domačija cela:
vrt, hlev in hiša, oreh, izabela,
plotovi svetli, strehe vse srebrne –
use, kot da čaka, kdaj spet on se vrne.
A on je daleč. Bog ve, kje nočuje
v tej mesečini sredi zemlje tuje.*

*Brez konca, kakor hrepenenje skrito,
pred oknom voda žubori v korito.*

*Kar curek živi onemí v molčanje,
kot da prestregel popotnik v dlan je
in žejen pije, pije in krepi se –
tedaj nad mater sen hladeč spusti se.
Ve: to je on, ki se za hip ustavil
pred hišo je domačo, jo pozdravil
in vse pregledal: oreh, izabelo,
hlev, vrt, dvorišče – domačijo celo ...*

*In neutrudno dalje v noč spočito
pred oknom voda žubori v korito.*

Na pot

Janko Glazer

*S kámenjem posute
ceste so in sprane –
glej, da si obuješ
čevlje podkovane!*

*S kámenjem posuta
strmica do sreče –
glej, da si ne raniš
duše hrepeneče!*

*Lahko nogi drobni:
varno se obuje;
težko duši nežni:
bosa v svet potuje.*

Pesnik Fran Eller

(Ob stoletnici rojstva)

Slovenski kulturni svet se bo 10. avgusta 1973 spominjal stoletnice rojstva koroškega rojaka, pesnika Frana Ellerja. Zibelka mu je tekla pri Mariji na Zilji; oče je bil učitelj, zaveden narodni in prosvetni delavec, mati pa je izhajala iz stare koroške rodovine Serajnikov, znane iz Miklove Zale. Ponos, da je iz rodu Serajnikov, izraža v pesmi Koroška pot:

*Kal' mi sila iz prezdravih cim:
kljubuje v srcu kri Miklove Zale
in uporni duh dedov Serajnikov.*

Gimnazijo je študiral v Beljaku, kjer je maturiral 1891, nato nekaj časa zgodovino, zemljepis in slavistiko na filozofski fakulteti graške univerze, od 1893 dalje pa pravo na Dunaju, kjer je bil promoviran 1899. Kot finančni in davčni uradnik je služboval po raznih krajih Slovenije, tako v Ljubljani, Litiji in Novem mestu, zatem deset let v finančnem ministrstvu na Dunaju (1909 do 1918), od 1919 pri poverjeništvu ministrstva za finance v Ljubljani, od leta 1920 do 1935 pa je bil redni profesor finančne vede in prava na univerzi v Ljubljani, kjer je živel tudi v pokoju do smrti 1956.

Fran Eller se je rodil v času, ko je bilo narodno-politično in kulturno življenje na Koroškem zelo razgibano in bi ostalo še v naslednjih desetletjih, če bi dežela še imela moze, kakršni so bili Anton Janežič in brata Einspielerja. Tako pa je Fran Eller edini v slovenskem slovstvu, ki predstavlja koroški delež v obdobju moderne. Od objave prvih pesmi v Ljubljanskem zvonu 1894 do izida prve pesniške zbirke z naslovom *Koroške pesmi*, ki mu jo je založila Slovenska matica (1947), je minilo več kakor petdeset let, kar je nekaj izjemnega pri slovenskih pesnikih. S pesmimi se je oglašal tudi v Slovenskem narodu in Slovanu. Kot študent se je na Dunaju pridružil Literarnemu klubu, se z Govekarjem, Cankarjem, Župan-

Fran Eller

čičem in drugimi navduševal za moderno in se celo v razpravi *Moderno kritično stališče* (LZ 1898) zavzemal za svobodno čustveno izpoved v umetnosti; kljub temu se Eller ni razvil v modernega pesnika. Temu so verjetno krive službe in priprava na profesorski poklic, ki so ga trgale od pesniškega dela. Po daljšem premoru je objavil več pesmi v Ljubljanskem zvonu (1925–1929), ki predstavljajo njegovo zrelo domoljubno in miselno liriko, potem se je leta 1935 spet oglašil v Domu in svetu s ciklusom sonetov in z vncem pesmi, v katerih izpoveduje ljubezen do pokojne matere, bolečino in žalost zaradi izgubljene Koroške, »mrtve zemlje«. S svojo ožjo domovino Koroško je bil z vsemi vezmi srca in misli tako povezan, da je svojo edino pesniško zbirko izdal pod naslovom *Koroške pesmi*, s čimer je dal poudarka aktualni vsebini, ki zajema pol stoletja boleče koroške zgodovine, kakor jo je doživljal pesnik sam, ki se je počutil domá na Koroškem kot tujca brez doma, kakor poje v pesmi Brezdomec:

*Dom dedni moj je pal... nikhár,
nikdar ne vstane več, na kamnu kamen.
Dom moj so le še tuji
domovi zdaj...*

Svitnica

Fran Eller

*Koroška zima. Sren zamrzli škriplje
v brezzvezdnato, v adventno trdo noč;
z dobrave lučka se ob lučki tiplje
pogumno iz vasic in samnih koč.*

*Seljani k svitnici gredo na faro
skoz mraz, odinja sivi čezinčéz;
vodniki spred in mlado zad in staro
v debelih plaščih, v kučmah do ušes.*

*Preprosti narod s tiho vero v duši,
čvrst, zarjam próti vstaja iz temnic ...
'Kdor naš si, čuj, dremávo se ne glúši!'
Budé zvonovi, v noč veli njih klic:*

*'O dolga noč, predolga do danice ...
Kdor naš si, kvišku zdaj na hudo pot;
korak naj za ogorki plamenice
popelje iz neskončnih vas mrakot.'*

*'O dolga zima ... sever jezno viha,
gazí bi rad, bi srca vam zamel;
kdaj spone razkopnijo, kdaj pridiha
zeleni jug iz bratovskih dežel?'*

*'Molči nad vami Bog ... Vi, dani, vzeti
v tujino črno, kómu vas je már?
Le up ko iskra drobna mirno sveti
pa v cerkvi še iz ozkih oken žar.'*

*Pojo zvonovi. Strmo po zadoljih
odmeve lomi s Karavank jim zid.
O čudo – roj kresnic na snežnih poljih ...
Takó v advent gredo, tja v plahi svit.*

Doma

Fran Eller

*Pred cerkvijo je trg že pust in prazen,
prešle so binkoštné večernice;
samó še tri stojijo vernice,
čebljajo in ne morejo narazen.*

*Za hišo dedej čedro si prižiga,
lenobo pase in bučelice;
ob steni mu zoré marelice,
pod lazom ječmen lat in reso dviga.*

*Iz krčme fantje so na prag se usuli
in dečle, bujne ko potonike;
vzhrumi globoki glas harmonike,
umes klarinet poskočno pesem fruli.*

*Še vrisk ... in v krčmo drugo se prelilo,
use utónilo je in zadihnilo ...
Z Osojščice je hladno pihnilo:
vojaški rog se báha sem čez Zilo.*

*A breg naš ne odmeva ... na robini
raztegnjen spi ... le olše srhnile,
nad loč so čaplje plaho prhnile,
mušice goni veter po modrini.*

*Skozi vas in ven pa tihotapi cesta
v hrib gor. Tam rovtarji domáčijo,
meglè tam krilijo, se vlačijo
na nočno nemško stran v ohola mesta.*

Sveti Krištof

Fran Eller

*Ko zadnjih dni duší me zloba,
trg poln laži je in klevet,
v nasilju tone stari svet,
razdvaja brate nezvestoba;*

*ko se priskuti mi do droba
požrešnih osvajačev red,
njih vrišč za vsako pest in ped,
vsa ta krvi pijana doba:*

*le Krištof še svetnik otmé me:
iz dna pod vrh bradač plečati
odnese me z drevesom v roki.*

*Cel mili maj na brezi sloki
že tam kramlja kobilar zlati ...
In ob slemenu sanja sleme.*

Umrl je dr. Francè Stelè

Uredništvo

Dne 10. avgusta 1972 je po krajši bolezni umrl v Ljubljani akademik profesor dr. Francè Stelè. Njegova življenjska pot se je končala tako nenadoma, da je močno pretresla predvsem tiste njegove prijatelje in znanke, ki so ga srečavali skoraj vsak dan ali bili z njim v pogostih stikih. Z njim smo izgubili človeka, ki je bil še poln načrtov in delovne vneme, moža, ki je z njegovim delom in življenjem povezanih šestdeset let slovenske kulture, še posebej slovenske umetnostne zgodovine.

Rodil se je v preprosti kmečki hiši v Tunjicah pri Kamniku 21. februarja 1866. Zorel je ob zgodbah deda Tomaža in že v otroških letih z željnimi očmi vsrkal lepoto pokrajinsko in kulturno bogate kamniške okolice. Dedovo pripovedovanje pravljic mu je poživilo domišljijo, kamniška ljudska šola in gimnazija v Kranju sta mu bistrili um, univerza na Dunaju z umetnostnozgodovinsko stolico odličnega profesorja Maksa Dvořáka mu je odpirala pot v strokovno znanstveno delo. Dvořák, ki mu je bil Stelè eden najljubših učencev, ga je pri študiju usmeril v raziskovanje srednjeveškega stenskega slikarstva na Kranjskem. Z razpravo s tega področja je Stelè leta 1912 tudi promoviral, v poznejših letih je to témo razširil na srednjeveško slikarstvo celotne Slovenije, vse izsledke pa je strnil v knjigi *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*, ki smo jo dobili leta 1969.

Z dr. Steletom smo že pred prvo vojsko dobili Slovenci prvega strokovnega konservatorja – varuha umetnostnih spomenikov za Kranjsko. Prva svetovna vojska ga je življenjsko prekalila ter mu s svojimi grozotami utrdila odpor proti nasilju in medčloveški moriji. Z galicijskega bojišča je prišel v rusko ujetništvo v Sibirijo, po koncu vojske pa se je leta 1919 čez Vladivostok, Japonsko, Združene države Amerike in Prago vrnil v domovino.

Dr. Francè Stelè

Ujetništvo v Rusiji mu je še bolj približalo slovanskega človeka, ga tudi obogatilo z novimi jeziki, tako da bi lahko ponovili s Prešernom: »Jezike vse Evrope je učene govoril...« Srečanje s tujimi deželami mu je razširilo človeško obzorje, ga obogatilo s spoznanji o moderni literaturi in mu odprlo pogled v kulturne zakladnice evropskih, azijskih in ameriških ljudstev.

Ob vrnitvi v domovino ga je čakalo veliko delo. Prevzel je vodstvo novo ustanovljenega Spomeniškega urada za Slovenijo v mejah stare Jugoslavije ter ga je uredil po najnaprednejših načelih, hoteč ohranjati umetnostnim spomenikom kar največjo estetsko in zgodovinsko pričevalnost. Pri tem je upošteval tako stilno vodilne umetnine kot tiste, ki so pognale na ljudsko pogojenih ravneh. Lahko se samó čudimo, kako je en sam človek zmožal delo, ki ga danes opravljajo številni spomeniški strokovnjaki v celi vrsti konservatorskih zavodov. Nepretrogoma je bil na nogah – vse peš ali s takratnimi prevoznimi sredstvi.

Z beležnico in s težkim fotografskim aparatom v nahrbtniku je dr. Stelè kdove koliko-

krat prebredel slovensko zemljo, jo spoznaval v njenih ljudeh, pokrajinskih značilnostih, zgodovini in umetnosti. Njegova skrb je zajela tako arheološke ostaline kot cele urbanistične in ruralne komplekse; reševal je srednjeveške arhitekture in jim vračal nekdanjo pričevalnost – samostansko cerkev v Kostanjevici, ptujski dominikanski samostan, Ptujsko goro, izpod novih ometov je priklical melodijo skritih gotskih fresk, se bojeval za spomeniško zakonodajo, ki jo je po njegovih načelih in prizadevanjih uresničila šele nova Jugoslavija, vse izsledke pa je sproti objavljajl ter jih vpletal v podobo slovenske in evropske umetnostne preteklosti.

Opravil je velikansko delo, premnoge spomenike rešil razpada, mnogo neznanih umetnin odkril, preštudiral in jih nam pokazal. Pri vsem tem pa je našel dovolj časa, da se je posvečal še pisateljskemu, prevajalskemu, uredniškemu, predavateljskemu in strokovno organizacijskemu delu. Skoraj ni bilo kulturne, zlasti pa ne umetnostne in muzejske ustanove, ki bi ji ne naklonil svoje pomoči in nasveta. Kako se mu je vse to posrečilo, je njegova skrivnost – ali pa je odgovor zelo preprost: sleherno delo in nalogo je prevzel s polno zavestjo odgovornosti ter se ravnal po starem reku: Ohranjaj red in red bo ohranil tebe!

Plod njegovih raziskovanj na področju zgodovine slovenske umetnosti je knjiga *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih*, ki je prvič izšla leta 1924 in bi jo lahko imenovali rojstni list slovenske umetnostne zgodovine. V njej je dr. Stelè prvič zarisal razvoj naše umetnostne preteklosti, nakazal njegove časovne razmejitve in poskušal nakazati v njem delež domačega ustvarjalnega genija, izhajajoč iz zavesti, da, kakor ni naroda brez zgodovine, tudi ni naroda brez umetnosti. Naslednje njegovo pomembno delo, ki pa je, žal, nedokončano, je zbirka *Monumenta artis Slovenicae* v dveh delih. Temeljne probleme slovenskega in evropskega slikarstva je zajel v knjigi *Slovenski slikarji*. V posebni knjigi *Umetnost zapadne Evrope* nam je orisal njene vire in glavne dobe njenega razvoja (1935). V tesnem sodelovanju z arhitektom Plečnikom, s katerim ga je vezalo dolgoletno prijateljstvo, sta knjigi *Architectura perennis* in *Napori*.

Kot človek, udomačen med slovenskimi umetnostnimi spomeniki in široko razgledan

med tujimi, je leta 1938 prevzel stolico za zgodovino umetnosti na ljubljanski univerzi ter jo vodil do svojega sedemdesetega leta; pri tem je vzgojil ves mladi rod naših umetnostnih zgodovinarjev.

S kakšno ljubeznijo in strokovno razgledanostjo je spremljal slovensko umetnost, pričajo razprave, ki jih je posvečal našim umetnikom v številnih katalogih k njihovim razstavam. V neštetih zapisih, razpravah, esejih i. p. je desetletja spremljal in presojal domačo in tujo umetnost. Tako mu je uspelo vključiti slovenski umetnostni razvoj v tek evropskega razvoja ter našemu trudu odkazati pravo mesto v svetovnem profilu. Svetovni umetnosti pa se je oddolžil tudi z že omenjenim delom *Umetnost zapadne Evrope*.

Ob ustanovitvi Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bil dr. Stelè med prvimi izbran za njenega rednega člana; šestindvajset let je bil tajnik razreda za zgodovinske in družbene vede, hkrati pa načelnik oddelka za zgodovino umetnosti, ki ga je poklical v življenje prav z namenom, da bi se posvetil raziskovanju domače umetnostne preteklosti. Leta 1954 je postal dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, leta 1970 Srbske akademije znanosti. Bil je član mnogih domačih in tujih znanstvenih ustanov, večkratni častni doktor, odlikovan s Prešernovo in Herdejevo nagrado itd. Predsednik Tito mu je ob osemdesetletnici podelil red zaslug za narod z zlato zvezdo, junija letos pa še red dela z rdečo zavestjo.

Bil je dolga leta urednik raznih literarnih, strokovnih in znanstvenih listov in revij od dunajske Zore do Časa ter Dom in sveta; kot dolgoletni in prvi tajnik slovenskega PEN kluba je iskal povezavo z drugimi narodi, predvsem s slovanskimi. S svojo človeško toplino je znal premostiti vse prepade, ki so ločevali ljudi različne nazorske pripadnosti. Modro razsoden je bil vsem odprt, vsem svetovalec, pomirjujoč graditelj, nikoli razdiralec. Celó velika razstava jugoslovanske umetnosti v Parizu, o kateri je sam pisal tudi v Mohorjevem koledarju 1972, je mogla dozoreti predvsem po njegovi zaslugi, saj je kot njen generalni sekretar znal premostiti nemajhne težave.

Razumljivo je, da je znanstvena in človeška osebnost dr. Steleta našla odmev tudi v tujini, kjer se je uveljavil ne samo na raznih mednarodnih umetnostnozgodovinskih in bizanto-

loških kongresih, marveč tudi kot človek, ki je vse resno razčlenjeval in resno presojal, s tem pa koristil stroki in svojemu narodu. Kakor je bil ves predan slovenski umetnosti, tako se je zavzeto posvečal tudi problemom jugoslovanske in bizantinske umetnosti. S svojim delom in nasvetom je bil zato nepogrešljiv tudi v krogu umetnostnih zgodovinarjev in konservatorjev drugih jugoslovanskih republik.

Pokojni dr. Stelè se je z vsem svojim delom vgradil v temelje naše kulture in še posebej umetnostne zgodovine. Temeljev ni samo gradil, ampak je sam postal temelj.

Njegova smrt pomeni bolečo izgubo tudi za Mohorjevo družbo, saj ji je bil dolga leta naklonjen svetovalec, sourednik, ustanovni član, podpredsednik odbora in sotrudnik. Zdaj, ko se je sklenila njegova življenjska pot in so ga položili v slovensko zemljo, ki jo je tako vdano ljubil in ji posvetil vse življenje, lahko presodimo, koliko tega dela in življenja je posvetil tudi njej. Mohorjeva družba je

ponosna in hvaležna, da je njeno kulturno delo obogatil z najzrelejšimi deli svojega peresa in ji posvetil mnogo zavzete skrbi.

Prvo Steletovo srečanje z Mohorjevo družbo sega v njegovo otroško dobo, ko ga je mati še pestovala z mohorsko knjigo v roki, oče pa doma na glas prebiral družini mohorjevke. Značilno pa je, da mu je nekdanje celovško uredništvo še kot študentu neki članek v smislu ciril-metodovske ideje zavrnilo kot preveč slovanofilski. Do ponovnega tesnejšega stika je prišlo, ko je urejanje mohorskih izdaj prevzel pisatelj F. S. Finžgar, ki je tudi dr. Steleta pritegnil v uredniški odbor.

Kako živo se je dr. Stelè zavedal poslanstva naše Družbe in kako resno se je lotil dela v njenem krogu, dokazuje članek *Problem slovenske ljudske knjižne družbe*, ki ga je priobčil v XXIV. letniku revije »Čas« (1929/30). V njem je analiziral tudi program mohorskih knjižnih izdaj, zraven pa poudaril, kako potrebno je dvigniti vsebinsko in oblikovno kvaliteto ljudstvu namenjenih knjig, da bodo ustrezale ne samo kulturno prebujenemu kmetu, ampak jih bo s pridom jemal v roke tudi inteligent. Nikakor ne smejo biti konservativne in samo skromno zabavne – pokažejo naj našo resničnost, in sicer tudi v umetniško zreli obliki. »Rešitev naše ljudske umetnosti je v poglobitvi v naše domačijstvo, materialno in duhovno, ter visok smotrni idealizem. Privreti pa mora iz nas spontano, kakor vse, kar se rodi iz ljubezni, spoštovanja in globoke človečnosti. Prav tako je treba ljudstvu dati poljudno znanstvenih knjig, ki pa naj jih napišejo priznani strokovnjaki, in tudi ilustracije naj bodo sodobne.« Odločno je odklonil meščansko mišljenje, da za ljudstvo zadošča skromnejša kvaliteta kot za inteligente; nivo mora biti za vse enak – namreč »nivo sodobnih stvariteljskih možnosti, nivo pridobitev sodobne znanosti in nivo potreb skozi današnji dan v bodočnost se razvijajočega življenja«, čeprav je seveda treba ljudstvu posredovati znanstvene izsledke v jasnejšem jeziku in z več razlage.

Idealen primer takega pisanja je dal dr. Stelè sam v svojih spisih za Mohorjevo družbo. Začel je v družinskem listu Mladiki, najprej s krajšimi članki: o znamenju pri Stični (XII, 1931), o Plečnikovem vojnem spomeniku na Breznici (XII, 1931), o Ljubljanskem gradu kot slovenski Akropoli (XIII, 1932), leta 1933 pa je – vznemirjen nad

Takole – z beležnico v roki je kdove kolikokrat prebredel slovensko zemljo in nam odkrival neznane umetnine

mazaškimi deli nekaterih lažnih umetnikov, zlasti nemškega Seppa Grassmücka – objavil v nadaljevanjih razmišljanje *Kje smo s cerkvenim slikarstvom*, v katerem je duhovito in nadrobno razčlenil glavne idejne, vsebinsko ikonografske in stilne sestavine cerkvene umetnosti kot posebne, tudi psihološko orisane umetnostne naloge od starokrščanskih do današnjih dni ter za glavno merilo postavil kvaliteto in umetniško resnost. Morda je koga celo začudila trditev, da tudi neveren umetnik lahko ustvari versko umetnino, če se naloge loti z vso odgovornostjo in iskrenostjo.

To delo je leta 1934 izšlo v ponatisu kot 66. knjiga Mohorjeve knjižnice z naslovom *Cerkveno slikarstvo, o njegovih problemih, načelih in zgodovini*. Leta 1935 je v Mladiki XVI. objavil še članek o sodobni evharistični umetnosti, v XV. in XVI. letniku pa je na pobudo tedanjega urednika dr. Jožeta Pogačnika izšlo zelo pomembno delo *Iz zgodovine slovenskega cerkvenega slikarstva*, ponatisnjeno v 93. knjigi Mohorjeve knjižnice kot *Cerkveno slikarstvo med Slovenci I., Srednji vek*. Prav ta knjiga pomeni eno temeljnih del in prvo veliko sintezo o slovenskem srednjeveškem slikarstvu, saj je rezultat avtorjevega dolgoletnega raziskovanja in študija. Naše slikarsko spomeniško gradivo je osvetlil in porazdelil po glavnih stilnih in delavniških skupinah, po ikonografski in umetnostnozemeljepisni strani. Na ta način je knjiga odlično dopolnila ilustrativno bogatejšo, po tekstu pa bolj zgoščeno slovensko-francosko izdajo prvega dela *Monumenta artis Slovenicae*, ki je izšlo leta 1935 pri Akademski založbi v Ljubljani. Ikonografsko tudi pomembna je drobna, albumu podobna knjiga *Slovenske Marije* (MK 114, 1940). Na prošnjo uredništva je pripravljaval novo, razširjeno izdajo te knjige.

Tudi Mohorjeve koledarje je večkrat poživilo Steletovo pero. Leta 1942 je prvič načel poglavje o vaških znamenjih in kapelicah kot nepogrešljivemu miku našega domačijskega izraza. V koledarju za leto 1945 se je dotaknil varstva spomenikov po vojni, v letu 1947 pa je posvetil »nekrolog« dvema našima najpomembnejšima, v pretekli vojni hudo prizadetima spomenikoma – minoritski cerkvi v Ptujju in kostanjeviški samostanski cerkvi. In spet je pisatelj, ki je vse življenje ostal s srcem tudi spomeniški konservator, sestavil

za Koledar 1953 članek o varstvu slovenske domačije, leta 1958 pa je v spominskem članku poveličal delo mojstra Jožeta Plečnika – *Od obličja do velemojstra*. Ob vseh pomembnih obletnicah Mohorjeve družbe je bil slavnostni govornik, tako ob njeni stoletnici in ob Finžgarjevi osemdesetletnici.

Prav zadnja leta je v pogovorih večkrat sprožil misel, naj bi Mohorjeva začela izdajati posebno zbirko, v kateri bi razni sodelavci obdelali slovensko ikonografijo. Obdelava posameznih tém bi bila trdna osnova za prihodnje večje delo, ki naj bi predstavljalo ikonografijo krščanske umetnosti na Slovenskem. Ikonografska zbirka naj bi zajela obdelavo tem, kot so: Sveta Nedelja, Ples mrličev, Trije kralji, Poslednja sodba, Vstajenje, Sveta Trojica, Krščanska simbolika v slovenski umetnosti itn. Obdelava posameznih tem pa naj bi zajela njihov nastanek, pot in spremembe v razvoju.

V to zbirko bi uvrstili še obdelave, kot so npr. Naše božje poti – za takšno delo bi bil potreben umetnostni in verski zgodovinar, ki bi znal povezati umetniški izraz z izrazom kulturnoumetniškega in verskega stanja. Dalje viški v naši likovni umetnosti: Ptujška gora, Hrastovlje, Celje, Velesovo, Sladka gora, Ljubljanska stolnica, Uršulinke, Groblje itd., Gotske poslikane cerkve, Simbolizem v gotskem slikarstvu, Čudeži v slikarstvu, Naši ljudski svetniki... Zlati oltarji na Slovenskem, O čem govori barok v slikarstvu in kiparstvu, Slovensko sožitje z likovno umetnostjo v posameznih dobah... pa portret, žanrsko slikarstvo, zgodovinska tematika v našem slikarstvu itn. Taka zbirka – vredna spomina pokojnega dr. Steleta – bi v marsičem dopolnila pregled umetnostnega dogajanja skozi stoletja na naših tleh.

Že samo pisateljsko delo dr. Steleta je Mohorjevo družbo močno zadelo, nič manj pa nas ni z njim povezala skrb, ki jo je družbi posvetil kot odbornik. To se je pokazalo posebno v letih po osvoboditvi, ko je ob razumevanju in podpori Borisa Kidriča skupaj s F. S. Finžgarjem, dr. Fr. Kotnikom, Prežihovim Vorancem in dr. Stankom Cajnkrajem pomagal Mohorjevo na novo urediti in prilagoditi novim družbenim potrebam in oblikam. Ob njegovi smrti nam je hudó žal, da Mohorjeva družba ni svojih zbirk obogatila še s katero izmed dr. Steletovih knjig. Tega dolga ne smemo pozabiti!

Dr. Francetu Steletu v spomin

(Namesto nagrobnega govora)

Dr. Stanko Cajnkár

Mohorjeva družba bi ne hotela siliti med velike znanstvene in umetniške ustanove, ki žalujejo za pokojnim profesorjem dr. Francetom Steletom ter svojo hvaležnost izražajo z osmrtnicami v časopisju ali z govori na Žalah. Delo pri tej stari in častitljivi knjižni založbi za slovensko ljudstvo ni povezano z visokimi naslovi in daleč vidnimi častmi. Zato je kar nekam neverjetno, da se je učeni univerzitetni profesor, član Akademije, večkratni častni doktor, odlični predavatelj in pisatelj s takšno vnemo udeleževal sej odbora Mohorjeve družbe ter bil do konca njen odbornik, kakor to spričujejo zapisniki, ki jih hrani Mohorjeva družba in kakor to potrjujejo osebni spomini na velikega moža, ki je z znanjem in ljubeznijo pomagal menda v vseh odborih, kar jih je Mohorjeva imela v tem stoletju.

Ko smo leta 1966 obhajali v Celju njegovo osemdesetletnico, sem poskušal očrtati njegovo delo za Mohorjevo družbo in seveda tudi njegovo življenjsko pot. Ker pa nam je nemška okupacija uničila tudi nekaj naših zapisnikov in velik del arhiva, nisem mogel zbranim odbornikom postreči s točnimi podatki. Zapisniki, ki so ohranjeni, so zelo pomanjkljivi. Ugotovil pa sem, da je bil dr. Stelè v odboru Mohorjeve že v času med obema vojnama.

V odgovoru na moje besede je dr. Stelè povedal, da segajo njegovi spomini na Mohorjevo v čase njegove prve mladosti. »Mati me je z mohorsko knjigo v rokah pestovala,« je rekel prevzet od spominov. »Oče je družini ob nedeljah bral iz mohorskih knjig. Ded se je naučil brati iz mohorskih knjig. Pa tudi sam sem rasel ob knjigah Mohorjeve.«

Take stvari se ne pozabijo. Knjige, ki jih je Mohorjeva pošiljala med slovenske ljudi, so postale del našega slovenskega sveta, kakor cerkve, kapelice, stavbe in spomeniki, ki so jih postavili slovenski ljudje. In ko je dr. Stelè postal konservator, bilo je to še pred prvo svetovno vojno, so ti kulturni spomeniki postali predmet njegovega študija in njegove ljubezni. Srečanje z velikim svetom v času študija in prve svetovne vojske pa te velike ljubezni ni zadušilo. Ostala je vse do dni njegovega končnega slovesa.

Res je, da so prav v tem času začele vdirati v naš majhni slovenski svet najrazličnejše kulturne, civilizacijske in umetniške novosti. »Mrtev je svet,« je takrat zapisal mlad slovenski študent. »V prelomu dveh vekov novega kujemo.« Da prihaja nov čas, je dr. Stelè vedel že pred vojno. Dom in svet je bil že takrat v rokah dr. Izidorja Cankarja. Stelè je bil na strani Izidorja in modernih. Kot urednik Doma in sveta je odprl vrata drznim poskusom ekspresionistov. Ena izmed številk Doma in sveta je prinesla sliko Meštrovicévega Križanega. Starejši rod je take poskuse zavračal.

Dr. Stelè morda ni vsega odobral, kar je velikodušno priobčil. Vedel pa je, da bo končno obveljalo le to, kar bo zdravo in močno. Med zdravo in kleno zrnje pa je sodilo marsikaj, kar je izdajala Mohorjeva družba. Zato ji je dr. Stelè ostal zvest. Povedal pa je, kako naj bi se tudi Družba modernizirala. Razložil je, kako bi bilo treba pisati, da bi bili zadovoljni tudi zahtevnejši bralci. Vendar ni svojega sodelovanja navezal na dokončno uresničenje take reforme. Morda je njegovi zvestobi botrovalo prijateljstvo s pisateljem Finžgarjem, ki je Mohorjevi posvetil vse svoje moči.

Vendar bi si upal trditi, da je bila Steletova zvestoba Mohorjevi bolj plod ljubezni do slovenske zemlje in do našega ljudstva kakor pa le odmev nekega velikega prijateljstva. Zaradi svoje navezanosti na slovenske ljudi in njihovo kulturo je bil dr. Stelè resničen konservator, resničen ohranjevalec dobrin in lepot, pravi kustos naših lepot in dragocenosti. Konservator mora imeti spretno roko in občutljivo srce. Mora znati ceniti tudi male in drobne stvari. Mora najti pot do prave podobe, mora prodreti pod omet. Zato mora znati potrpeti, čakati, upati in verjeti. Vse to je

dr. Stelè znal. Zato so ga ljudje imeli radi, najsi bo mladi ali stari, učeni ali preprosti. Redkokoga slovenski ljudje tako dobro poznajo, kakor so njega. Saj je bil povsod. Tako ne pozna naših krajev noben konservator. Ni bilo umetnostnega spomenika na naših tleh, ki bi ga on ne poznal.

Mohorjani ga poznajo po njegovih knjigah in člankih. Mi, ki smo bili z njim na nešteti sejah in slovesnostih, ne bomo pozabili na njegovo modro besedo, na njegovo ljubezen do vsega, kar je lépo in dobro, na njegovo več kot polstoletno zvestobo Mohorjevi družbi.

In memoriam

Tržaški nadškof dr. Alojzij Fogar Prelat dr. Jakob Ukmar

Jože Dolenc

Tržaški in primorski Slovenci so izgubili v letu 1971 dva velika moža, v katerih so imeli prava in resnična prijatelja, plemenita človeka, vzorna duhovnika, velika dobrotnika in neustrašena zagovornika pravic slovenskega človeka tako pred cerkveno kakor svetno oblastjo. To sta nekdanji tržaški nadškof *dr. Alojzij Fogar* in prelat *dr. Jakob Ukmar*.

Nadškof *Alojzij Fogar* je umrl 27. avgusta 1971 v Rimu v devetdesetem letu starosti. Rim je bil zanj mesto pregnanstva, kamor se je moral umakniti na pritisk fašizma, ker je branil svoje vernike pred nasiljem. Tako zgleden duhovnik in škof, tako kreposten in čist značaj, kakor je bil Fogar, bi v povojnih razmerah imel vso pravico, da se vrne na svoj nekdanji nadškofovski sedež in med svoje ljudi. Zakaj samo tako pravični in značajni škof, kot je bil pokojni Fogar, bi imel pravico, da duhovno vodi pokrajino, kjer žive različne narodnostne skupine. To bi bilo tudi v duhu koncilске miselnosti.

Alojzij Fogar je bil goriški rojak; rodil se je 27. januarja 1882 v Pevmi. Njegov oče Alojzij in mati Katarina sta imela devet otrok, med katerimi je bil Alojzij sedmi. Nadarjenemu dečku sta že zgodaj vcepila ljubezen do resnice

in pravice, ljubezen do materinega jezika in zvestobo do lastnega naroda. Iz teh vrlin sta izvirali njegova narodna zavednost in neustrašenost v boju za njegove pravice zlasti v takem okolju, v kakršnem je stalno v nevarnosti za svoj obstanek.

Po končani gimnaziji je študiral bogoslovje najprej v Gorici, nato v Innsbrucku. Leta 1907 je bil posvečen v duhovnika. Več let je bil katehet na goriških srednjih šolah in nato profesor bogoslovja v goriškem semenišču. Za škofa je bil posvečen leta 1923 in že naslednje leto imenovan za škofa takratne tržaško-koprške škofije. *Na tem mestu je ostal do leta 1936, ko ga je na pritisk fašizma moral zapustiti, »ne da bi se poslovil od svojih vernikov*

Pokojni tržaški škof dr. Alojzij Fogar in Srečko Suligoj, sedanji dekan v Medani, pred lateransko baziliko v Rimu

in ne da bi dočakal imenovanje naslednika,« kot piše dr. Lavo Čermelj v svoji knjigi »Slovinci in Hrvatje pod Italijo«.

Tako je nadškof Fogar delil usodo dveh svojih prednikov: škofa dr. Andreja Karlina, ki je moral to mesto zaradi nevzdržnih razmer zapustiti leta 1920 in se preseliti v Jugoslavijo, ter škofa Angela Bartolomasija. S častnim naslovom nadškofa v Patrasu v Grčiji je potem v Rimu, kamor je bil poklican, deloval v raznih vatikanskih uradih, nazadnje predvsem kot upravnik bazilike San Giovanni v Lateranu. Kadarkoli ga je obiskala skupina Tržačanov ali posamezniki in so ga vabili v Trst, se je vselej bridko nasmehnil in rekel, da bi prišel rad zaradi vernikov, zaradi vernikov, je ponovil.

Ob Fogarjevi smrti se je mnogim tržaškim in primorskim Slovincem obudil boleč spomin na hude čase, ko je fašizem skušal z vsem nasiljem zatreти slovenskega človeka in slovenski jezik in ga izgnati celo iz cerkve. Škof Fogar se je temu nasilju z vso odločnostjo upiral. V že omenjeni knjigi Lava Čermelja beremo, da je nadškof Fogar »skušal biti pravičen in braniti pravico vseh svojih vernikov, ne glede na njihovo narodnost in njihov jezik. Zavedal se je, da ne more zaustaviti raznarodovanja slovenskega življa, zato ga je skušal vsaj omiliti in preprečiti vsako nasilje!« Več let zapored je bil Fogar tarča podlih fašističnih napadov; da bi ga osamili, ga niso vabili na nobeno javno proslavo in kjer je bilo le mogoče, so ga ovirali pri izvrševanju njegovih nadpastirskih dolžnosti. Ko je bil junija 1935 na birmovanju v Koprju, so fašisti uprizorili hude izgrede v koprski stolnici.

V Zgodovini goriške Mohorjeve družbe je zapisal Fudolf Klinec: »Škof dr. A. Fogar je moral oditi iz Trsta, ker je bil zvest svojemu škofovskemu poslanstvu in ker je bil pravičen do vseh svojih vernikov, do Slovencev, Hrvatov in Italijanov. Njegova krivda, ali bolje veličina je bila v tem, da se je uprl fašistični raznarodovalni politiki in da ni hotel biti na noben način sredstvo »za penetracijo italijanstva v obmejna ozemlja«. Z grozo v duši je odklonil skušnjavo, da bi Cerkev zaslužnil državi in da bi ponižal vero v orodje za raznarodovanje slovanskih manjšin na Primorskem.

Fašizem je hotel, da bi škof izvršil na cerkvenem področju to, kar so razni prefekti in kvestorji in fašistični pokrajinski tajniki delali na civilnem področju: nasilje nad slovenskim

življem, zatrtje slovanskega bogoslužja, izločitev slovenskih in hrvaških duhovnikov in namestitev italijanskih dušnih pastirjev v slovenskih župnijah, in sicer italijanskih duhovnikov »fašističnega prepričanja«, kot je javno zahteval tedanji videmski fašistični poslanec Piero Pisenti.

Škof dr. A. Fogar, veliki goriški sin, je moral oditi, ker je obsojal zatiranje Slovanov v Julijski krajini in ker je zahteval od samega vladnega načelnika Mussolinija in od drugih fašističnih vrhov, naj jim priznajo osnovne narodne pravice. Mučeniški škofje dr. A. Karlin, A. Bartolomasi, dr. F. B. Sedej in dr. A. Fogar so svetle žrtve prenapetega nacionalizma in borci za krščansko pravičnost med narodi...«

Besede škofa Fogarja, ki jih je zapisal o nadškofu Sedeju v poslanici ob 25-letnici škofovanja, veljajo tudi za njega samega: »Zgodovina bodočnosti bo zanamcem predočila zasluge in koristi, ki jih je Cerkvi in Italiji obrodilo Vaše strogo katoliško zadržanje. Nedorodnost in pobožnost Vas ožarjata s svojim bleskom, avtoriteta s svojimi zmagami, a Ti, ponižni, pa ne ponižani, v borbi preizkušani, a ne premagani, si velikan, ki z božjo pomočjo utrjuješ slavo katoliškega episkopata. »Kdor Tebe blagoslavlja, bodi blagoslovljen; kdor Tebe preklinja, bodi preklet!« Ti je zaklicala Cerkev na dan škofovskega posvečenja. »Kdor Tebe blagoslavlja, bodi blagoslovljen!« Ti danes verno in ljubeče kličeta duhovščina in ljudstvo vse cerkvene pokrajine. Pozdravljen, Nadpastir, nadaljuj med nami svoje poslanstvo!«

Tako neustrašen duhovni pastir zasluži, da se ga s hvaležnostjo spominjamo vsi Slovenci.

Na vernih duš dan 1971 se je tiho poslovil od tega sveta msgr. dr. Jakob Ukmar, starosta slovenskih duhovnikov na Tržaškem, človek izrednih umskih razsežnosti, kristalno čist značaj, evangelijsko strpen, očarljivo ljubezniv, pravičen in nepodkupljiv. Kakšno osebnost so izgubili zamejski Slovenci z njim, je pokazal njegov pogreb, kjer sta ramo ob rami stala kristjan in komunist, delavec in izobraženec. Le nekaj mesecev pred smrtjo – julija istega leta – so obhajali 70-letnico njegovega mašništva in leto dni nazaj mu je teološka fakul-

teta v Ljubljani ob svoji petdesetletnici obstoja podelila častni doktorat kot priznanje njegovemu kulturnemu in znanstvenemu delu, pomembnemu ne le za slovensko bogoslovno znanost, marveč tudi za našo narodno zgodovino.

Pokojni Ukmar je bil kot človek in duhovnik, kot znanstvenik in narodni delavec tako markantna osebnost, da zasluži z vsakega teh vidikov samostojno obdelavo. Pisatelj Alojz Rebula mu je posvetil svoj zadnji roman, ki izide kot reden letni knjižni dar hkrati s tem Koledarjem in drugimi knjigami za leto 1972. Roman pa ni posvečen samo spominu uglednega duhovnika, v nekaterih poglavjih je msgr. Ukmar lik tistega duhovnika, ob katerem se je pisatelj zgledoval in ga nam v nekaterih prizorih živo predstavil. Tudi to je eden od razlogov, da letošnji Koledar spregovori nekoliko več o življenjski poti in delu pokojnega msgr. Ukmarja.

Rodil se je 13. julija 1878 na Opčinah. Po ljudski šoli v domačem kraju je hodil v nemško državno gimnazijo v Trstu. Leta 1880 je kot dvajsetleten maturant stopil v goriško bogoslovje. Po treh letih, dne 14. julija 1901, ga je goriški nadškof kardinal Jakob Missia posvetil v duhovnika, nakar je kot glavni semeniški prefekt dovršil v Gorici še četrti letnik bogoslovja. Zatem se je vrnil v Trst. Škof Nagl ga je poslal za kaplana v Rojan, kjer je deloval štiri leta (1902-1906). Tu je ustanovil slovensko dekliško Marijino družbo in nato še za žene, obe sta še danes zelo delavni. Poleg običajnega dušnopastirskega dela je mladi kaplan urejal kar dva tednika: »Družinskega prijatelja« in »Zarjo«, ki ju je izdajal v letih 1904-1910. Prenaporno delo ga je hudo izčrpalo, da so se Rojanci že resno bali zanj.

V tem času je izbruhnila tako imenovana »ricmanjska zadeva«, ki je ogrožala cerkveno edinost na Tržaškem. Škof je novembra 1906 poslal za župnega upravitelja v Ricmanje modrega in podjetnega Ukmarja, ki je v najtežjih časih te župnije s skrajnim potrpljenjem, s prizanašanjem, uvidevnostjo in dobroto pomiril duhove. Nekaj tega takratnega vzdušja je v svojem romanu »Divji golob« obnovil Alojz Rebula. Škof Nagl mu je v priznanje dosegel od sv. očeta odlikovanje »Pro Ecclesia et Pontifice«. Istočasno mu je zaupal še službo kaplana pri Starem sv. Antonu v Trstu, ki jo je prav tako zgledno opravljial več let. Modrega in

zmožnega duhovnika je septembra 1910 imenoval za ravnatelja Škofijskega zavoda blizu stolnice. Zavod je bil pravzaprav malo semenišče, iz katerega so gojenci obiskovali mestne šole. Vzporedno s tem je bil imenovan najprej za pomožnega, pozneje pa za rednega profesorja verouka na nemški državni gimnaziji v Trstu. Bila so to leta, ko se je mladi Ukmar z vso vnamo posvetil vzgoji mladine.

Med prvo svetovno vojno so ga kot politično sumljivega zaprli za pet tednov na ljubljanskem gradu in mu prepovedali poučevati na gimnaziji. Da bi se umaknil neljubemu nadzorstvu, je zapustil za »študijski dopust«. Po temeljitem študiju in opravljenih rigorozih je 24. maja 1917 dosegel na dunajski univerzi doktorat iz bogoslovnih ved. Vrnil se je v Trst in spet poučeval verouk na državni gimnaziji vse do konca Avstro-Ogrske, ko se je spet moral umakniti iz šole; italijanske oblasti so namreč takoj po prihodu v Trst ukinile prejšnjo državno gimnazijo, na novo ga pa niso več namestile. Dne 1. avgusta 1923 so ga upokojili.

Dr. Jakob Ukmar

Toda z vsem dotedanjim dušnopastirskim in vzgojnim delom je dr. Ukmar tako globoko zaoral v brazdo cerkvenega in javnega življenja na Tržaškem, da bi bila njegova odsotnost v naslednjih letih, v letih čedalje hujšega fašističnega nasilja, neprecenljiva izguba. Prva povojna leta so klicala po obnovi ne le na socialnem in gospodarskem področju, marveč še bolj na verskem in narodnem. Cerkev na Tržaškem je preživljala hude čase. Tržaški škof dr. Andrej Karlin je moral zapustiti svoje mesto in z njim vred je mnogo najbolj narodno zavednih in kulturno delavnih duhovnikov moralo zapustiti Primorsko in Istro ter se umakniti v Jugoslavijo. Cerkvena hierarhija pa je po smrti nadškofa Sedeja in po prisilnem odhodu škofa Fogarja dejansko odpovedala pred fašizmom in postala celó orodje njegove politike, vsaj kar zadeva odnose do slovenskega in hrvaškega ljudstva. Malo in veliko semenišče v Gorici sta se zaradi vojnih ruševin le počasi obnavljala. Zato je tržaški škof odprl začasno bogoslovno semenišče za tržaške bogoslovce v svoji vili v Škednju in septembra 1919 imenoval dr. Ukmarja za semeniškega ravnatelja. Skupno s prijateljem dr. Ivanom Tulom sta tri leta sama poučevala vse bogoslovne vede. Ko je bilo obnovljeno osrednje bogoslovje v Gorici, so se tržaški bogoslovci vrnili tja.

V letih 1922 do 1940 je dr. Ukmar opravljal pomembne službe na škofijskem ordinariatu v Trstu: skrbel je za bogoslovce in duhovnike, opravljal je službo branilca zakonskih vezi pri tržaškem škofijskem sodišču, bil je sinodalni izpraševalec, dolgoletni urednik Škofijskega lista in predvsem iskan pridigar. Vsako leto je govoril na duhovniškem evharističnem kongresu pri kapucinih na Montuzzi. Večkrat je vodil duhovne vaje za duhovnike in bogoslovce, tudi v Gorici in Mariboru. Celih 25 let je bil redni postni pridigar v župniji sv. Jakoba v Trstu, v Škednju pa je imel vsako nedeljo sv. mašo s pridigo, nad dvajset let je vodil šmarnično pobožnost, spovedoval in bil ljudem tudi za vse druge težave vedno na razpolago.

V obdobju fašističnega nasilja se duhovnik, kakršen je bil po svojem značaju in prepričanju dr. Ukmar, ni mogel sprijazniti z razmerami, ki so bile v popolnem nasprotju z najosnovnejšimi krščanskimi načeli. Bil je zmerom v prvih vrstah, ko so slovenski in hrvaški duhovniki v Vatikanu terjali pravično ravnanje s svojimi verniki ter spoštovanje naj-

osnovnejših narodnih pravic v cerkvi. Tudi pri tem je bilo treba veliko poguma, če pomislimo na odnose pokorščine med katoliškim duhovnikom in njegovim škofom zlasti v predkoncilskem pojmovanju. Ves ta čas se je sam ali skupaj z drugimi slovenskimi duhovniki vztrajno, odkrito in odločno upiral totalitarni in raznarodovalni politiki fašizma. Pri vseh pobudah, akcijah in ukrepah, ki so bili sprejeti proti omenjeni politiki, njenim navdihovavcem in izvrševavcem, je ta zvesti sin kraške zemlje igral odgovorno vlogo. V tistih temnih časih je takšen odločen nastop terjal veliko mero moralnega in fizičnega poguma.

Omenimo še, da se je pokojni msgr. Ukmar v letih 1940 do 1960 uveljavil kot izredno sposoben sodnik pri nadškofijskem cerkvenem sodišču v Benetkah, pod čigar pristojnost spada kar 14 škofij, med njimi tudi tržaška in goriška.

Napisal je célo vrsto knjig, veliko nabrana duhovnega bogastva pa čaka v njegovih še neobjavljenih spisih, zlasti v pridigah, ki jih je nad tri tisoč. Skoro vse njegove knjige: *Vesoljni cerkveni zbor*, *Mariologija*, *Naša daritev*, *Poslednje reči* (v pripravi za tisk) sta izdali Mohorjeva družba v Gorici in knjigarna Fortunato v Trstu, kjer je pokojni deloval, vodil in svetoval mnogo let.

Doživel je 93 let, od teh 70 let duhovniškega življenja. V svojih zapiskih je pustil dragoceno zapuščino. Od svojih škedenjskih faranov se je poslovil z naslednjim pismom: »*Skozi petdeset let sem vam oznanjal božjo besedo v škedenjski župni cerkvi. Danes vam jo oznanjam za slovo po svojih duhovnih sobratih. Hvaležen sem vam, da ste tolikokrat z molitvami spremljali moje tukajšnje delovanje. Hvala vam za vaše zaupanje, ki ste mi ga skazovali v spovednici. Hvala vam tudi za vse dobrote, ki sem jih užival od vaših radodarnih rok. Bog naj vam vse obilo poplača. – Ostanite zvesti sveti Cerkvi, zvesti tudi v sedanjem nemirnem svetu, zvesti do zadnjega diha. Živite v miru in ljubezni, da se ob smrtni uri preselite k večni ljubezni. Molite za dušni blagor gospoda Jakoba, ki vas je zelo ljubil.*«

Lik velikega Slovenca, gorečega duhovnika, temeljito izobraženega in razgledanega, prsrčno dobrega, do skrajnosti poštenega in pravičnega msgr. Jakoba Ukmarja bo ostal v trajnem spominu vseh, ki so ga poznali, zlasti v hvaležnem spominu vseh poštenih in zavednih Slovencev na Primorskem.

Josipu Kravosu v spomin

Uredništvo

Josip Kravos, Tržačanom poznani »Jofež« se je poslovil, preden smo mu mogli izpolniti željo, da bi izdali zbirko njegovih črtic z naslovom »Vaše, naše in moje zgodbe«, v katerih opisuje dogodke in doživetja v obdobju petindvajsetih let (od 1920 do 1945). V njih je opisal ne le del svojih bridkih doživetij, iz njih odseva tudi vsa tista križeva pot, na katero je bila obsojena primorska zemlja po prvi svetovni vojski. V njegovih spominih se srečujemo z usodo, trpljenjem in ponižanjem ljudi, ki jih je fašizem hotel streti z ječo in internacijo, z mučenjem in nasiljem, zato so del primorske in tržaške preteklosti, pričevanje časov, ki jih ne bi smeli pozabiti. Pokojnik je tržaškim Slovincem skozi desetletja pomenil sinonim za vedrost in življenjski optimizem, tako dragocen zaveznik v težavah in skrbeh. Bil je trdno povezan z vsem narodnim življenjem v Trstu in okolici, da so njegovi spomini v resnici del tega življenja.

Josip Kravos se je rodil 5. avgusta 1909 v revni kmečki družini v Dobravljah na Vipav-

Josip Kravos

skem. Sodeloval je že od mladih let v domačem prosvetnem društvu »Zarja«. Ker nadarjenega fanta domači niso mogli šolati, se je odpravil v Trst, se izučil krojaške obrti in odprl lastno krojačnico, ki je kmalu postala zbirališče pevcev, razširjevalcev slovenske knjige, pravo ilegalno prosvetno središče, v katerem je priredil celo razstavo takratnih mladih slovenskih umetnikov Spacala, Cesarja in Lukežiča. Ob procesu proti Pinku Tomažiču in tovarišem so ga zaprli, mučili in nato poslali v internacijo v južno Italijo, kjer je z ženo prebil do konca vojne 1945.

Po osvoboditvi se je takoj s podvojeno vnemo lotil narodnega in prosvetnega dela pri Sv. Ivanu. Bil je med ustanovitelji prosvetnega društva »Slavko Škamperle«, član svetoivanskega pevskega zbora in dramske družine. Zadnja leta se je z mladostno vnemo lotil pisanja spominov, ki so se mu oblikovali v preproste zgodbe, prepojene s šegavostjo in vedrino. Objavljal jih je v »Jadranskem kolerarju«, v »Primorskem dnevniku«, v »Mladiki« in nekaterih drugih primorskih listih. V zbirki goriške Mohorjeve družbe je izšlo nekaj njegovih zgodb v samostojni knjigi z naslovom »Kuštrava glava« (1972), pri celjski Mohorjevi pa čaka priložnosti za izid podobna zbirka z naslovom »Vaše, naše in moje zgodbe«.

Dne 13. aprila 1972 je nenadoma za vedno utihnil glas Josipa Kravosa. Na stotine in stotine Svetoivančanov in Sentjakobčanov in ljudi iz središča mesta se je 16. aprila poslednjič poslovilo od pokojnika, mu izkazalo čast in spoštovanje. Pokopali so ga na katinarskem pokopališču, kjer počiva odslej na še slovenski zemlji, od koder se odpira pogled na Trst, ki ga je mladega sprejel in v katerem je do poslednjega diha izpovedoval svoje trdno in neomajno slovenstvo.

Jesenska slika

Janko Glazer

*Že bukóvje je odzelenelo
in pred hišami so gole brajde,
že pospravljeno je s polja klasje.
Prek strnišč prezeba dolgočasje –
le v rudečih, tenkih kopah ajde
še zlati se sonce zapoznelo.*

Božje rojstvo v nas

(Božično voščilo)

»Glejte, oznanjam vam veliko veselje, ki bo za vse ljudstvo: Rodil se vam je danes v mestu Davidovem Zveličar, ki je Kristus Gospod«.

(Evangelij pri polnočnici)

Bog je prišel. Tukaj je. Čas je iz večnega toka spremenjen v dogajanje, ki ga skušamo doumeti iz nepričakovane besede božjega označila. Božič pomeni, da je Bog izgovoril človeštvu in vsemu svetu svojo zadnjo, svojo najglobljo, svojo najlepšo besedo v učlovečeni Besedi; besedo, ki ne more biti nič več preklicana, ker je to božje končno veljavno dejanje, ker je to Bog sam v svetu. In ta beseda se glasi: Ljubim te, ti svet in ti človek.

Tri božične maše nam razodevajo trojno Kristusovo rojstvo: Kristusovo rojstvo v troedinosti; Kristusovo rojstvo v zgodovini; Kristusovo rojstvo v nas. Kaj nam pove ta božična misel?

Prvo rojstvo obhajamo v temni noči. Maša – polnočnica – se začne z besedami: »Gospod mi je rekel: »Moj sin si ti; jaz sem te danes rodil« (Ps 2,7). Prva maša spominja na skrito rojstvo božjega Sina, ki se je zgodilo v sv. Trojici. Če hočemo doumevati najglobljo skrivnost Kristusovega rojstva, moramo premišljevati skrivnost vseh skrivnosti, večno »ravnanje« sv. Trojice. Bog je troedin, nam govori razodetje. Po tem »ravnanju«, ki bi ga lahko tudi imenovali božji »načrt«, pošlje Bog svojega Sina na svet kot učlovečeno Besedo svoje ljubezni. Bog Oče nas je ustvaril, Bog Sin nas je odrešil, Bog sv. Duh posvetil. Tako smo povezani s sv. Trojico. S tem, da živimo, čutimo in mislimo, smo skrivnostno povezani z božjim življenjem samim. Podobnost s Kristusom se osredotoči v »resnično živčem«, z milostjo obdarovanim človekom tako, da ta postane tempelj svetega Duha, kakor pravi sveto pismo. Cilj krščanskega življenja in krščanske molitve v svetu pa je, da doživimo svet kot »posodo in bivališče božjega«.

Druga maša – zorna ali pastirska maša – se začne z besedami preroka Izaija: »Luč bo svečila danes nad nami« (Iz 9,2). Božji Sin se je učlovečil neke noči pred dva tisoč leti v mali vasi, v Betlehemu. Položili so ga v jasl in povili v plenice, ker v prenočišču zanj in njegovo mater ni bilo prostora. Mati ga je došla, kakor doji vsaka človeška mati svojega otroka. Kristus, ki ga sveto pismo imenuje »Čudoviti, Bog, Knez miru, Oče prihodnjega veka, čigar kraljestvu ne bo konca« (Ps 92,1), je bil kakor vsi otroci: drobceno, nebogljeno bitje. Sprejel je nase vso človeško revščino in stisko. Pozneje je živel povsem odmaknjen, neopažen, ko je pa javno nastopil, je povsod naletel na nerazumevanje, dà, na sovraštvo: živel je v uboštvu, v njegovi družbi so bili preprosti ljudje, ribiči, ki v tedanjem judovskem svetu niso imeli kdove kakšnega ugleda; očitali so mu celó, da se druží s cestinarji, z grešniki. Naš Bog je postal neznansko majhen. Ta majhnost, ta neznatnost, ta nepomembnost našega Boga je skrivnost. S tem je postavil Kristus ponižnost za temeljno zapoved »novega stvarstva«. V tem je skrivnost božiča, kakor se je takrat razodela v Betlehemu.

Tudi tretja ali dnevna (velika) maša se začne v vstopnem spevu z Izaijevimi besedami: »Dete nam je rojeno in Sin nam je dan« (Iz 9,5). Te besede ponazorujejo tisto rojstvo, ki se dnevno dogaja v nas.

Velika svetnica Jedrt (iz Helfte) piše v svoji knjigi »Poslanec božje ljubezni«: »Nekega dne sem stopila na dvorišče, se usedla k ribniku in ogledovala ljubkost kraja. Bistra voda, ki je tekla tam mimo, zelenje dreves, spreletavanje ptic, zlasti golobov, predvsem pa blažen mir, vse mi je bilo v užitek. Začela sem premišljevati, kaj bi temu razpoloženju blaženega ugodja mogla še dodati, da bi bila moja radost še popolnejša. Mislila sem si, da bi morala imeti poleg sebe prijatelja, ki bi mi s svojo zaupljivostjo in vdanostjo osladil samoto. Tedaj si ti, moj Bog, moje misli naraval k sebi, in brez dvoma si bil ti tisti, ki si mi jih vlil. Pokazal si mi, kako bi moje srce moglo postati bivališče zate. Zato moram v hvaležnosti, kakor me ta voda opominja, tok svojih misli napejljati nazaj k tebi. Kakor ta drevesa, moram tudi jaz cveteti v zelenju dobrih del, se krepiti in razvijati v dobrih delih. Kakor ti golobi in svojem svobodnem letu, moram tudi jaz poleteti k nebu... Tako ti bo moje srce pri-

pravilo prostor, ki bo dragocenejši kot vsaka ljubkost. Ves dan me je prešinjala ta misel. Zvečer, preden sem šla spat, ko sem pokleknila in molila, sem se nenadoma spomnila besed iz evangelija: ‚Kdor mene ljubi, bo živel po moji besedi in moj Oče ga bo ljubil in prišla bova k njemu in pri njem prebivala.‘ Tedaj je začutilo moje srce, da si prišel k meni in ostal pri meni.«

Biti kristjan se pravi s Kristusom skupaj rasti, po izreku cerkvenega očeta: »Bog se je učlovečil, da bi človek postal bogopodoben.« Vsak kristjan bo prišel v svojem življenju do točke, ko se bo moral soočiti s ponižnostjo. Ob tem soočenju se bo odločalo njegovo življenje, njegovo bivanje. Pravi kristjan je samo tisti, ki

zna to vdano sprejeti in se v tej vdanosti izkaže vse življenje.

Nesebična služba Bogu in bližnjemu pomeni uresničevati mišljenje Kristusa. Kristus nam obljublja in ne samo obljublja, resnično nam daje nebesa, ker smo mu v podobi brata, v podobi bližnjega dali jesti, mu žejnemu ponudili pijačo, ga sprejeli pod streho, ga oblekli, mu pomagali v stiski, ga obiskali na bolniški postelji. Če bi bila v nas trajno pričujoča misel, da se nam Kristus neprestano kaže v podobi bližnjega, če bi tega bližnjega resnično ljubili, bi zavladal pravi mir na zemlji, tisti mir, ki so ga oznanili angeli v božični noči: »... in na zemlji mir ljudem, ki so Bogu po volji«.

Stare božične pesmi iz Beneške Slovenije

Iz Laz

*O poslušajte vsi ljudje,
kaj vam jest povjedu bom:
Oj Marija z Jožefom
gresta v to mjesto Betlehem.
Tje po mjestu hodita,
pru milo jerprge prosita.
Kjer jerprge ne ušafata,
pru žalostna postaneta.
Prjet, k' je bilo punoči,
Marija Jezusa porodi.
Vu plenice ga je povila,
v jasalca ga je položila;
oslič in uolič sta ga gledala
in s suojo sap'co ga ogrjevala.
Častimo Marijo,
ki nam je rodila Jezusa,
ki nam je rodila Jezusa,
Zveličarja cjel'ga sveta!*

Iz Mersina

*Tam stoji te vartac,
te vartac je pun rožic,
z rožcam' je nasajen.
Tode pride angel,
te angel gor' z nebes.
Te angel je vtrgu rožco,
to rožco dišočo:
podau jo je Mariji,
Mariji Devici.
Marija jo je dahnila,
zanosila Jezusa.
Devet mjescu ga je nosila,
cjelih mjescu devet:
to nuoč ga je rodila,
to nuoč, na Sveto Nuoč.
To nuoč ga je rodila,
to nuoč, na Sveto Nuoč.*

Ljudska koralna

*Te dan je usega veselja,
Devica je rodila
tega Sina božjega –
Devica je ostala –
našega Odrešenika,
Stvarnika nebeškega
in angelskega kralja.*

Luč v nas

Vinko Beličič

Oskar Vidrih je spovedniku šepetaje povedal svoje ne posebno številne pa tudi nič kaj izredne grehe od zadnje spovedi, izrekel sklepne besede »Več se ne spominjam« in čakal na spodbudni pouk. Kapucinski pater v temi za leseno mrežo je približal glavo v profilu in vprašal o nečem, kar je Vidriha nekoliko zmedlo.

»Kaj pa petki? Kako je s petki?«

»Petki... tako... kakor drugi dnevi,« je odgovoril v zadregi. »Brez vzdržka od mesa... saj po koncilu so post tako olajšali... tako omilili, da...«

Obmolknil je in neprijetno se je počutil.

»Posta res ni več, kot je bil včasih, ob petkih smemo jesti meso, moramo pa zato opraviti kako dobro delo... obiskati kakega bolnika... bližnjemu izkazati pozornost... potrebnemu s čim pomagati. Niste vedeli tega?«

Oskar Vidrih je šepnil: »Žal mi je, pozabil sem.«

»Vsi moramo skrbeti, da luč v nas in med nami vsaj brli; da ne ugasne za zmeraj. Nebesa bi nam tedaj postala nedosežna, in kakšen smisel bi še imelo to naše življenje?«

Po patrovih besedah je zbraneje kakor ponavadi odmolil kesanje, počakal na križ odveze in vstal, da takoj zmoli pokoro.

Ta spoved na predbožično nedeljo je Oskarju Vidrihu pomenila začetek dejavne ljubezni do bližnjega – začetek življenja, ki se ne izčrpava v izbranih besedah in uglajenem vedenju, marveč v sočutju z vsemi trpečimi; ne v iskanju srečnih in nasmejanih, temveč v srečavanju z zaznamovanimi in odrinjenimi.

A kje so ti zaznamovani in odrinjeni? Mar v hišah sredi vrtov, onkraj železnih, na vrhu ošiljenih ograj, ki varujejo pred cesto, ločujejo od ljudi, da se še pes na begu nima kam zateči? V hišah s telefonom in citofonom, s centralno kurjavo, ko samó skozi okno vidiš, da je zima, s televizijsko anteno? Tam, kjer se na smrekah od prvega mraka pa dokler se ne zdani, ena-

komerno prižigajo in ugašajo raznobarnve okrogle žarnice, razglašajoč vsem naokrog: »Tudi mi praznujemo božič, dobro se imamo, nič nam ne manjka!«?

Oskar Vidrih je ženi, ki se je pripravljala na mešenje, izbral orehe in jih zmlél. Nato je začel izbirati rozine, del sempatja kakšno v usta in rekel:

»Čuj, ti hodiš veliko med ljudi: ali je v našem kraju kaj revežev? Kaj takih, ki posebno težko živijo? Ki so pozabljeni?«

Ni mogla verjeti, da prav sliši; samo gledala ga je napeto.

»Kaj takih, ki bi bili potrebni pomoči?« je nadaljeval mož. »Ki ne bi bili užaljeni, če...«

»Oh, kje pa živiš, Oskar!« je vzkliknila. »Že Kristus je napovedal: Reveže boste imeli vedno med sabo.«

»In vendar –«

A takoj ga je ustavila. »Skrivajo se, ker jih je sram. Zato jih ne vidiš. Sram jih je, ker so se vsi drugi tako povzpeli nadnje.«

Oskar Vidrih je rekel:

»Ta božič ne sme miniti, ne da bi midva kaj storila zanje. Otroci nama so odrasli, hvala Bogu. Ozreti se morava končno navzven.«

Ko je dišalo vse po kvasu in moki, je z dotlej nepoznanim veseljem brodil po mlačni vodi in pral rozine.

Sneg jima je hrustljal pod nogami, ko sta stopala proti kraju vasi, kjer je že gospodovala gmajna z naraščajočo večerno burjo in je sojenje borov spominjalo na večnost. Steza je bila nevidna, morala sta paziti na smer. Obrisi zapuščenih barak in narušenih zidov so tonili v temo in praznino.

Oskar Vidrih je stal s polno mrežo ob vratih, na katera je žena vedno glasneje potrkavala in klicala: »Karmela, slišite?«

Vrata so se za spoznanje odprla, svit petrolejke je šinil skozi režo na sneg. Ženička je mežikala prestrašena, rdeče oči so utripale iz samih gub.

»Karmela... ne bojte se... saj me poznate, ne? In to je moj mož. Za sveti večer sva vam nekaj prinesla.«

»Oh, gospa Vidrih, vi ste!« se je drobceno smehljala. »Jaz sem pa mislila, da burja ropota z vrati, ko je vse tako razškatlano. Stopite noter... Oh, vse je tako umazano pri meni... pečko kurim, a gorkota sproti uha ja ven.«

Pol potice, steklenica marsale, čaj, sladkor, limone, jabolka . . .

Karmela je stala pred njima, in ker ji je petrolejka svetila za hrbtom, ni bilo videti solz, ki so ji zalivale oči. Tudi Vidrihova sta stala in ji v toplih dlaneh ogrevala vsak eno roko.

Tudi ko sta se vračala in je na pobeljeni, grapasti gmajni bilo treba paziti na vsako stopinjo, sta molčala – kot v pričakovanju, da se zdaj zdaj začuje iz daljave čisti, zvesti zvon svete noči.

Na božično jutro se je zemlja zbudila v vati molka in čistini gorskega zraka: vse belo, vse nedotaknjeno. Ko sta Vidrihova šla k maši, sta milo presenečena ostrmela nad dvema kalinoma, samcem in samico, ki sta žametno popivkavala po negibnih, z deviško belino naphanih grmih. Vse leto ju ni bilo na spregled, a božični sneg ju je vselej priklical sam Bog ve od kod. Živočrnih glav in karminasto rdečih prsi sta se spreletavala z vejice na vejico in se pritajeno pogovarjala.

»Čeleste je tudi že vstal,« je ugotovil Oskar Vidrih.

Izmed hiš jima je od daleč stopical naproti fant s preklano spodnjo ustnico, kjer se mu je nenehno pocejala slina, s kalnimi očmi, ki niso nikdar gledale v kaj določnega in so vendar vse obvladovale, da je bilo človeku mučno ob njih. Revno oblečen, zaripel od premraženosti je Vidrihovima vzbujal sočutje. Ali ker je že večkrat zamrmral za njima kako neumljivo, brez dvoma nič kaj laskavo in razsodno besedo, ga nista jemala zares.

Tokrat pa je obstal, nekaj se mu je raznežilo v obrazu in začel je desnico vleči iz žepa. Ves v zadregi je izmumljal voščilo.

»Vesel božič tudi tebi, Čeleste!« je srečen vzkliknil Oskar Vidrih in mu stiskal mrzlo, koščeno, nemočno roko. Tudi ta led je prebit! je občutil. Potisnil mu je v dlan nekaj večjih kovancev.

»Na, Čeleste, da se s čim pogreješ – ali da danes kaj boljšega pokadiš.«

Čeleste je stal in gledal kovanec v svoji dlan. Obličje mu je zažarelo v svetlobi, kakršne bi Vidrihova nikdar ne bila pričakovala na tistem izmaličenem obrazu.

»Vidiš, Oskar, kako malo je kdaj treba, da človeka osrečiš! Da si ga pridobiš za prijatelja,« je rekla, ko sta ga pustila za sabo. A

Vidriha je bilo sram. »Kako sem se mogel tako pozno spomniti!«

Čeleste je še vedno stal na istem mestu, upiral oči v svetli denar in ni mogel verjeti.

Medtem ko je tramvaj hitel rahlo navzdol po belem pobočju in je Oskar Vidrih gledal temno gladino morja pod sabo, je žena ob njem pretrgala molk.

»Kakšno bova našla Cintijo?«

»Žalostno. Kar vidim jo.« In pogladil je sinji zavitek na kolenih.

Ko sta šla počasi po zatohlem hodniku in se ozirala po bolnikih, so jima od sočutja trepetale ustnice.

»Da pridem še tako zdrav sèm noter, prej ko v tednu dni bi zbolel!« se je zgrozil Oskar Vidrih. »Objestneži bi morali večkrat zaiti v te prostore.«

Cintija je ležala na boku: suhljata roka je k belemu obrazu na beli blazini tiščala majčken tranzistor. V hipu so njene od skrivanih solz omrtnvele oči oživele in naglo se je usedla.

»Kako je, Cintija? Malce dolgčas, ne? A zmerom bliže je dan, ko se vrneš v šolo, med prijatelje.«

Deklica se je otožno nasmehnila in se zagledala v sinji, z rdečim trakom prevezani štirioglati zavitek.

»Glej, našli smo zate veselo knjigo, in debelo, in s slikami. Smejela se boš od srca. Samo žalostna ne smeš biti, Cintija! In pomaranče jej, in čokolado – na!«

»Te babica pogosto obiše?« je vprašala gospa Vidrihova kar se da prisrčno, saj je vedela, da sta se papa in mama razšla in je deklica padla na babičine rame.

»Kadar le more. Pa tudi sošolci so prišli včeraj. Tranzistor so mi podarili.«

»Drži se, Cintija!« jo je pogumil Oskar Vidrih. Ni smel pokazati, kako se mu smili. »Jaz že kar vidim tvoja rdeča lica, vse bo spet dobro, boš videla. Si že kdaj čula o planinski rožici, ki se ji pravi *soldanella nivea*? Takšna volja do življenja je v nji, veš, takšno hrepenenje po svetlobi, da z razgreto glavico počasi predre ledeno skorjo, nakar se v soncu razcvete. Si predstavljaš, kako lepo je to videti? Vse naokrog led, ona pa cvete!«

Pogovarjali so se, dokler ni potekla ura. Ob slovesu je bila Cintija vsa prezračena. Gledala je za njima in čutila, kako ji skrb in ljubezen znancev vlivata moč v povešene perutke.

Oskar Vidrih je videl vedno več nereda in trpljenja okoli sebe in začel ga je obhajati občutek nemoči.

Tedaj je naletel na veliki, poglavitni greh: napuh.

Mislej in Kolombin, ki sta hodila v isto cerkev, se že dolgo nista srečavala ne v nji ne pred njo. Mislej se je izogibal Kolombina in ni mu odpustil, da je moral nekoč iz njegovih ust slišati neprijetno resnico.

»Jasno, Mislej, zdaj ko si se trdno usedel v svoji službi, ti sindikat ne služi več. Izstopil si, da ti ne bi delal kakih nevšečnosti. Samo nase misliš. Ne veš, da mora biti sindikat močan, če naj za svoje člane kaj doseže? In da nas je veliko, ki se bojujemo za svojo pravico?«

O želji po spravi, ki jo je Kolombin večkrat pokazal, ni maral niti slišati. Če na cesti nista mogla eden mimo drugega, se je Mislej ali zagledal v izložbo ali krenil na drugo stran ali pa se je nenadno spomnil, da je nekaj večnega pozabil, in odhitel nazaj.

Oskar Vidrih je bil obema enako blizu in je poskusil temu stanju napraviti konec. Ko je Misleju izrekel novoletno voščilo, je pogovor napeljal na Kolombina.

»Oprosti, Marko, se ti zdi prav, da sta si s Kolombinom že toliko časa tako mrzla? Verjetno je vsega kriv nesporazum. Končno vendar v isti cerkvi molimo isti očenaš...«

»Kar pusti ti to!« je zagorel Mislej. »Napeljal me je, da so drugi slišali, egoizem mi je očital, nevoščljivost ga razganja... A jaz že vem, kaj delam, Kolombin mi pač ne bo solil pameti!«

Oskar Vidrih je poraženo povetil glavo. Sklenil je, da se bo ob petkih spet postil, dokler ne bo Mislejeve mrznje na Kolombina konec. Mogoče se to dolgo ne bo zgodilo, ali luč v njem bo ta čas imela čemu svetiti: skrbi, da bi se človeški napuh unesel.

Tedaj se mu je pozornost obrnila za spremembo malce proč od ljudi.

Kadar na planoti po snežju pritisne mraz in zareže burja, pomolijo po zbrisih iz snega suhe bilke. Iz za zidov se kadi v viharnih belih vrtincih, kakor bi se po zavetnih kotih neukrotljivo pasel neviden ogenj. Takrat se vse poskrije, le psi so prepuščeni sami sebi.

Psi raznih pasem: suhi in sestradani, prezebljeni in preplašeni, vedno na beg pripravljeni nenehno tekajo po cestah in stezah z gobcem pri tleh – psi brez gospodarja, ki nimajo imen in si ne upajo zalajati.

In še drugi: ne dosti bolj siti, toda privezani ali vsaj za ograjo, ubogljivi, koprneče gledajoči zdaj tu zdaj tam v prostost – njih lajež na neznanec je rezek, oni so v službi! Pluto, Vil, Ringo, Rolf, Dobby – vsak s svojim imenom, s svojim značajem, s svojimi očmi.

Dobby, največji med njimi, najponosnejši, vselej pripravljen na pogovor z Oskarjem Vidrihom. Prednje noge upre v cement, napne prsi, vzravna glavo in pomoli gobec med železnima palicama v ograji, dá se ščegetati po vratu, rad posluša občudovanje, da je lep in močan kakor konj – vse njegovo vedenje pravi: Saj si tudi prizadevam, da bi bil! Kaj je v njegovih očeh? Kaj govori njih globoki molk?

Oskar Vidrih nenadoma ne prenese več, da bi šel kak ostanek iz kuhinje ali z mize v smeti. V mesnici se mu čudijo: saj vendar nima psa, pa vedno vohlja, kje bi zapazil kaj odvečnega. On molči in se smehlja. In tako vsak večer obiskuje svoje nove prijatelje. Malega Ringa vrh zida najprej stisne za beli gobček, in ko zasliši ponižno cviljenje, se zasmije in mu strese, kar je prinesel v papirju. Rolf preskoči ograjo, mu do določene razdalje pridrvi naproti, pohlasta, kar dobi, do skrajnosti polize papir, a ga kljub temu popade in z njim ko z ljubim spominom oddirja spet na stražo. Dobby jemlje izmed prstov košček za koščkom tako obzirno in umerjeno, kakor da v toplem gobcu sploh ne bi imel zob.

Gospa Vidrihova možu pomaga zbirati živež in se smeje: »Oh, ti pa tvoji psi!«

Ali on jo pomiri: »Misliš, da mi bo škodilo, če mi sveti Frančišek tam gori zapiše kdaj kakšen križec?«

Ko na smrekicah po vrtovih že davno več ne utripljejo raznobarvne božične lučke, psi Oskarja Vidriha laglje rinejo skozi ledene dneve. In vedno bliže so gorkemu času, ko bodo ob jutranjem prebujanju stresali s sebe drobceno bezgovo cvetje.

Grm

Stanko Vuk

*Ob vodi, ki je črna ko tegoba,
brinjev grm v vetru čepi,
samo žalost se vanj lovi
in senca divjega globa.*

Darovanje

Felix Timmermans

V težki sopari, ki je pritiskala s sivo rumenega neba, je kopnel sneg po cestah in strehah flamskega Jeruzalema Genta...

Na trgu, kjer je ljudstvo z rdečimi nosovi in cepetajočimi nogami hrumelo okrog stojnic, sta prišla iz krčme in prenočišča »Pri zelandškem grbu« Jožef in Marija.

Jožef je nosil v naročju otroka, zavitega v škotski šal, in si utiral pot skozi gnečo, da bi mogla Marija skozi, ki je potrpežljivo šla za njim in imela pri sebi kletko, v kateri sta stisnjeni druga k drugi čepeli dve grlici.

Jožef je kar na slepo krenil po cestah, vedno proti mogočnemu cerkvenemu zvoniku, ki je sivkasto štrlel iznad hiš visoko v nebo. Plašno se je ozrl po Mariji, stisnil otroka k sebi in pospešil korak, da bi bil čimprej v cerkvi.

Znašla sta se pod visokimi, hladnimi oboki. Iz gruče, ki je poslušala pridigarja, je stopila k njima velika žena, ki ji je plašč s kapuco visel na suhih ramenih kakor na palici. Zaradi snežnobeke, nagubane avbe in dveh vranje črnih oči je bil njen veli, redovniški obraz z visečimi lici še bolj rumen in star. Toda okrog mično rezanih ustnic se je pokazal mladosten smehljaj mirne vesti. Pristrčno kakor mati je pozdravila Jožefa in Marijo.

»Najbrž sta prišla k darovanju?«

»Da,« sta malo v zadregi prikimala Jožef in Marija.

»Gotovo sta prišla iz Betlehema? Tako daleč! Joj, kako čudovito lep otroček!«

»Ali naju morda poznate?« je začudeno vprašal Jožef.

»Le tako sem mislila,« se je pomenljivo nasmehnila Mariji, jo prijela za roko in dejala: »Gospodova milost sije iz vas; iz katerega rodu ste?«

»Iz Davidovega,« je zajeceljal Jožef, ki ni mogel razumeti, kaj hoče ta žena.

»Potem bi bilo mogoče,« je dejala starka in njena rumena, koščena lica so rahlo zardela od sreče; »potem bi bilo mogoče, da bo svet izpremenil svoj obraz.« Takoj nato je vprašala: »Ali čakata še koga?«

Kmečka kolednica

Leopold Stanek

*Bog daj, Bog daj
leto zdravo,
vaši hiši
srečo pravo!*

*Najprej gospodarju –
zemljo obdeluje,
z modro glavo
dni bodoče snuje.*

*Potlej gospodinja –
ogle tri podpira,
mati je in deci
raj srca odpira.*

*Vaši deci –
zdrav je zarod,
nanj ponosen
naš je narod.*

*Tudi pomagачem –
srečo vsej družini,
dosti blagoslova
v hlevu pri živini!*

*Mladih setev
varji, Bog, brstenje,
varno skoz viharje
vodi jih v zorenje!*

*Bel golob nad mizo
hiši mir ohrani –
mir s sosedi
v srenji zbrani!*

*Bog daj, Bog daj
leto zdravo,
vaši hiši
srečo pravo!*

»Ne,« sta odkimala oba.

»Potem pa kar z menoj,« je dejala, »pomagala vama bom; tam zadaj je cerkovnik Sooke.« S svojo rumeno, z mlahavo kožo prevlečeno roko je pomagala staremu cerkovniku, ki si je za marmornatim svetilnikom pravkar potlačil ščepec v nos in je zdaj urno pridrsal bliže. Bil je že star mož z debelim bledim vodeničnim nosom z neizbežno svečo na koncu; velike noge, ki so na upogibajočih se kolenskih nosile njegovo tresočo se telo, so tičale v toplih, debelih črnih copatah.

»Ah, to je za daritev!« je veselo vzkliknil in presenečen dvignil prst, ko je zagledal grlici. Ko pa je sklonil glavo h kletki, je omalovažujoče dejal: »Suhcani živalci!« Nato se je nenadoma obrnil k Jožefu. »Svečo za pol franka ali za deset centov? Ampak te ne gore dolgo, prehitro se topijo.«

»Dajte mi eno za pol franka,« je mimogrede pripomnil Jožef. »Toda,« je radovedno vprašal in pokazal na ženo, ki se je z Marijo že oddaljila po cerkveni ladji in zaupno kramljala z njo, »kdo je ta stara ženska, ki ve, da sva prišla iz Betlehema?«

»O,« je dejal cerkovnik, »je ne poznate? Ta ve vse! To je prerokinja Ana, ki je štiriinosemdeset let stara in tiči od jutra do večera v cerkvi. Jasnovidna je!« – in cerkovnik je pokazal na čelo.

Prav tam v ozadju cerkve, kjer se je v svetlobi okroglega poslikanega okna svetlikal majhen bakren oltar, sta Marija in Ana klečali na stopnicah; ko je cerkovnik prižgal svečo in vzela denar ter odšel, sta jela Jožef in Marija darovati Gospodu nebeskih trum svoje dete, ki ga je Marija na svojih bledih rokah dvignila proti oltarju.

V tistih časih je prebival v srcu flamske dežele, na višinah gore Klus, v razvalinah kamnitega mlina na veter puščavnik Simeon; častitljiv starec, ki ga je obšel sveti Duh in ki je čakal in napenjal oči, kdaj pride Zveličar na svet. Kajti v njegovi mladosti mu je bilo nekoč razodeto, da njegova starost ne bo u čakala smrti, preden ne bo deležen velike tolažbe Gospodove.

Ko je prišel čas, ga je sveti Duh napotil v kraj, kjer bo videl luč, ki je postala meso in ki so je polni širni svet in ljudje.

Ponoči je sanjal, da stoji v veliki gentski cerkvi velikanski snop žita, katerega težke bilke segajo do stropa in ki je imel gotovo več žita v sebi kot vsa flamska in holandska polja

skupaj. Ta sen je s tolikim veseljem napolnil njegovo dušo, da se je prebudil, v naglici je še enkrat premislil svoje sanje, jih zbral ter veselo vzkliknil: »To je!«

Ne da bi se menil za noč in mraz, je vstal s svojega slamnatega ležišča, si urno poškopril z vodo svojo plešasto glavo in dolgo, rumeno brado, izpil skodelico mrzlega mleka, ogrnil sivo, zakrpano meniško kuto čez srajco iz kozje dlake in se odpravil proti Gentu.

Ko je hitel skozi živahne gentske ulice, so se ljudje začudeni ozirali za njim in ga zasramovali. Toda on jih ni slišal; le temu se je morda malo začudil, da niso kakor en mož drli v cerkev, da bi tam občudovali Zveličarja.

Ko je zagledal cerkev, je začel moliti, da bi se spotoma ne zgrudil ali da bi si ne zlomil noge.

Kakor preganjan je stekel v cerkev in kakor prebit obstal, ko je našel ladjo skoraj prazno.

Ali je bil njegov sen laž?

Tam, kjer je v sanjah videl velikanski žitni snop, je mislil, da bo našel škofe in prelate, ki bodo ob kadečih se kadilnicah in grmenju orgel

Miha Maleš: Marijino darovanje

pozdravljali Zveličarja. Zdaj pa ni videl drugega kakor kamenje, ki je bilo golo kakor roka!

Brezbrižen, potr in razočaran je nekaj časa poslušal gospoda župnika na prižnici in oddrsal s svinčnimi nogami po cerkvi naokrog. Ogle doval je podobe in luči, nenadoma se je zdrznil – tam zadaj, pred bakrenim oltarjem je sedela med staro, v molitev zatopljeno ženo in starim možem mlada mati, ki je držala dete proti tiho goreči sveči.

Zopet ga je spreletela tista sladka zona, ki ga je dvignila nad čas in večnost, ki je napolnila njegove oči s solzami in v kateri se je vse njegovo bitje izgubilo v nesluteni krasoti. To so bile vedno velike ure njegovega življenja, ko je Bog prebival v nejm; s svojo dušo kakor tudi s svojimi prsti je začutil, da je nemočno dete tisti, ki ga je iskal.

Previdno je stopil tja, položil Mariji roko na ramo in s tresočim se glasom vprašal sprva malo začudeno mater:

»Ali smem vzeti svojega Gospoda v naročje?«

Rada mu je dala dete v dolge, lepe roke.

Solze so mu drsele v brado; brž ko se je dotaknil otroka, se mu je zdelo, da je njegova duša narasla in se odprla in je on sam postal prazen, čist prostor. Bil je omamljen od Boga in njegovo telo je bilo kakor razsvetljeno.

Tudi Ana, Jožef in Marija so opazili to po njegovih očeh, ki so postale nečloveško lepe, kakor angelske. Z glasom nekoga, ki se blažen odpravlja umirat, so hvaležno zapele njegove ustnice: »Gospod, zdaj pa daj svojemu služabniku v miru oditi s tega sveta, kakor si dejal, kajti moje oči so videle tvojega Zveličarja, ki si ga izbral izmed vseh drugih narodov, luč, ki naj razsvetli pogane in proslavi tvoje ljudstvo.«

Začudeni in ganjeni so poslušali te lepe besede, in stara Ana, ki je vse te čudežne stvari slutila v malem bitju, je blaženo zamaknjena planila na noge, pokleknila in poljubljala povite otrokove nožice.

Ta vela žena, ki je vedno zaman molila k nebu za sad svojega telesa, ki je, sama brez otrok, čutila čudežno ljubezen do njih, je zdaj občudujoče strmela v Marijo in si je na tihem iz dna srca želela, da bi bila rešena svoje slavne modrosti in preroškega daru in da ne bi bila nič drugega kakor preprosta mati, taka, kakršno je videla Marijo, ki se je srečna ozirala po svojem otroku.

»Mamica,« ji je zašepetala Ana, »mamica, kako si vendar srečna!«

Materinsko veselje in čist ponos sta zasijala v Marijinih solznih očeh.

Toda glej! Temna senca je šinila čez Simeonov otroški obraz. Marija jo je opazila in bojazen se je prebudila v njej; njeno srce je jelo utripati v mučni slutnji.

Simeon je v duhu nenadoma zagledal vse otrokovo življenje, njegovo trpljenje in slavo in v tej prihodnosti trpečega božjega Srca, krvi in solz je zagledal v ospredju tudi podobo mlade matere.

Zgrozil se je, zatisnil oči in bridkosti poln dejal: »Glej, ta otrok bo postavljen za padec in vstajenje mnogih in za znamenje, ki mu bodo ugovarjali, da se bodo razodele misli mnogih src... Ti pa, o mati,« njegov glas je okleval, »meč bo tvojo dušo presunil!«

Marija je mahoma pojmila, da pomeni ta meč trpljenje in smrt njenega otroka. Njeno mlado materinsko srce je ob teh besedah počilo in se raztrgalo in bledica ji je pokrila obraz, kakor bi ji vse življenje ugasnilo v telesu; zgrudila se je in ustrežljive Anine roke so jo prestregle. Tedaj je Marija še enkrat stegnila roke po svojem otroku in se onesvestila.

Nocoj

Jakob Šešerko

*Skrivnosten šepet
med gostim sneženjem
boža vas.
Plitve gazi
rahlo vežejo
zametene hišne prage.
Izpod belih streh žare okna
in zdaj pa zdaj
se odpre hišna dver
na stežaj
in snop luči
plane v naročaj
bele noči.*

*Pred polnočjo
se od vsake hiše
utrne luč
in zaniha v božji hram –
ves bleščeč;
luči se strnejo
potopljene v siju
betlehemske zvezde...*

Vstajenje

Vinko Beličič

Drobčno pokljanje odpirajočih se storžev po borih, ko v tišini prigrava sonce prvih aprilskih dni in komaj opazno veje vetrič lepega vremena – minilo je.

Na tiho nedeljo mi med mašo od zagrnenih križev uide pogled skozi stisnjeno okno visoko pod stropom na levi: nabrekli brsti divjega kostanja se v soncu svetlikajo kot dragulji in veja se lahko stresava v burjci – minilo je.

Drevje in grmje začenja zeleneti, tudi s tdovratnih cerov že odpada listje. Vse je eno samo sladko upanje, in mehko se od tal suk-ljajo modrikasti dimi. Gospodarjeva mila bela golobčka – samec in samica – se nič več ne spreletavata po prekopanem vrtu. Menda sta kljuvala rožnata očesca na razpeljani trti, ki poleti senči prosor pred hišo, gospodinja pa ju je ujela – in bilo je po njima. Čivkalo je nebogljeno in zapuščeno v hiški pod visokim napuščem ... in po dveh dneh obmolknilo. V jami pri košatem pušpanu je še zdaj nekaj belega perja; kar je bilo mehkejšega, so ga raznesli vrabci za gnezda. Nista torej živela čisto zaman, akoprav je smrt preširoko zajela.

Kaplan je s prižnice razvnel vernike: »Kakor presadimo rožo, da lepše raste in razkošnejše cvete, tako gremo za veliko noč tudi k spovedi, da začnemo rasti iz novih tal!«

Glej, zares čutim zrahljana tla pod sabo in okoli sebe, vse diši po cvetju – samo zakaj tako brzi ta zlati čas aprila? Čmrlji obiskujejo vijoličaste in žolte rožice po gmajni, z visokih, še čisto golih, kot usahljih akacij se oglašajo ptice, tla so suha, gorka in vabljiva. Od zime in meglja premrlo telo si želi sprostitve, spanja in pozabe: samo pol ure, čudovite pol ure ležati na topli suhi travi med pečinami in brinjem!

Kakor iz tuje dežele se čuje neenakomerno in neutrudno sopihanje lokomotive, ki iz vagonov sestavlja vlak: tam so ljudje, tam so naperi, tam so skrbi. Tam je čas – kruti gospodovalec, a jaz sem se mu iztrgal, moja misel občuje s svetom, ki je onkraj njegovih meja.

Duše, čutim vas okoli sebe v tej čudežni uri! Samo pomislil sem s hrepenenjem na vas, ki ste bili vir in priče moje sreče, in že ste se odzvali: eni iz grobov, drugi iz daljav. Zdaj mi zastaja beseda v vašem krogu. Srce jeclja krik zahvale za ljubezen, s katero ste me imeli radi in ste mi pomagali v stiskah vse do te ure.

In kaj bo odslej?

Duše zgleďnice, ne boste me zapustile! Deležne milosti božje, ker ste po nji hrepenele, me boste tešile, ko se bodo tla majala pod mano.

Kaj mi pravite to uro, ko diši zemlja po brinju in soncu? Da je le tisti močan, kdor vase zaupa, dasi ga stresa hlad, ko čuti svojo samoto in zapuščenost? Ne samo vase, vem: predvsem zaupa v Tistega, ki z nitkami milosti priklepa nase ponižne, čiste in goreče. Drugi se ne zmenijo zanj, ker jih gluši in opaja vrvež izobilja. Sučejo se po gladkih parketih plesišča sami okoli sebe in še oken ne odpro, da bi videli daljne gore.

Dolinica pod mano vriska od same nove zelenine, ptice se spreletavajo čeznjo in se nič ne boje, tako so prevzete od ljubezni. Grmi v belem cvetju – vsakopomladne prikazni: teden dni negibno gledajo v svet, potem pa zbledijo in jih ni več. Pridejo in minejo pekoči mesci – in šele tedaj se jih spet spomnim, ko gledam rdeče, črne in temnomodre plodove.

Vsemu je moč najti nekaj, kar je bilo prej.

O dragi, rešeni okov ila in zemeljskih bolečin, ali se še veselite vstajenja vsega, čemur daje življenje in lepoto ta naša zemlja? Ne morem drugače razumeti slasti, ki jo čuti duša ob tem klitju, odpiranju, dehtenju, žužnjanju in petju, kakor da se vi mudite sredi tega najlepšega, ob čemer vam je cvetelo srce nekdanj – preden ste se vrnili v prst ali preden so nas ločile daljave.

Resnično – beseda mi zgublja voljnost, ker govorim z vami, a ne čujem odgovora. Zrno mora umreti, da zraste iz njega novo, bogatejše življenje in večje slave vredno: to verujem in obenem trepečem, ker se čas do tiste usodne ure tako naglo krajša.

Dejal sem: »usodne ure« – in v bolečini zamižal kot pred skokom v črno praznino. Kako silno me priklepa nase ta zemlja! Ali pa ni bilo tudi Tistemu na Golgoti srce prepolno groze pred zadnjo in najtežjo preskušnjo? Groza je bila velika – kelih pa kljub krvavim sragam ni šel mimo Njega, treba ga je bilo izpiti do dna.

Slavi je sledila sramota, čudežev zmožni ljubezni je odgovorila v kis namočena goba, ponujena na konici dolge sulice.

Le kdor pogumno kaj dragocenega žrtvuje, ker ne mara okameneti in strohneti v lastni lupini, ne bo ves umrl; le njemu se ne bo s smrtjo vse izteklo. Pridružil se bo živim, ki bodo pobiti potovali v Emavs: potolažil jih bo, osrčil in osrečil.

Beli vzpon

Jakob Šešerko

*Odbij se, oko,
od izzivajoče golote!
Vzpni se, misel,
nad galaktično osvetje!
Ne namakaj svojih kril
v motne vode,
ker boš vedno težje vzplula!*

*Odpri, Marija,
vse obale belih oceanov,
da izplaknejo gnijoče dno
nerazcvelih rož;
rosni dih zastrti
v cvetnih čašah ...*

Miha Maleš: Novomašniška čestitka

Od severovzhoda začenja peti veter podsončnik, po valoviti gmajni raztreseni bori zmerom glasneje sopejo – vrnil se je čas! Lokomotiva se je nekje umirila, a vse je napeto; vse čaka, da zapoje zvonovi velikosobotnega večera: »Kje, smrt, je zdaj premaga tvoja, in tvoje ostro želo kje?«

O duše prijateljice, pojdite jim, zmagoslavnim, z menoj naproti!

Novomašnikova molitev

Jakob Šešerko

*Mojzes se je pred gorečim grmom sezul,
sveti Frančišek je svečeništvo odklonil ...*

*– Učenik, Tvoj apostol sem
in drhtim v svetem srhu:
Prvikrat je v kruhek
v mojih maziljenih rokah
zaplala Tvoja božja kri! –*

*Žrtveni dar
se je vzpel do nebes ...*

*– Oče, med trilijoni sonc in zvezd
vedno najdeš naš planet
in na Zemlji Sinovo sled
in – človeško srce!
Naj pri tem iskanju gorim
kakor plamenica,
v velikem loku vržena v svet;
njen ris naj odbliśnie
Tvojo navzočnost! –*

*Novo posvečeni roki
sta v širokih, belih rokavih
zakipeli kvišku ...*

Mati

(Svetopisemske podobe)

Ali pozabi žena na svojega dojenčka, da bi se ne usmčila sina svojega telesa? (Iz 49,15).

Tedaj sta prišli h kralju dve ženski (hotnici) in stopili predenj. Ena teh žena je rekla: »Prosim, moj gospod! Jaz in ta žena stanujeva v eni hiši in pri njej v hiši sem porodila. Tretji dan po mojem porodu je porodila tudi ta žena. Bili sva sami. Nobenega drugega ni bilo pri nama v hiši. Samo midve sva bili doma. Sin te žene pa je ponoči umrl, ker ga je poležala. A sredi noči je vstala, vzela mojega sina od moje strani, ko je tvoja dekla spala, ter ga položila v svoje naročje; svojega mrtvega sina pa je položila meni v naročje. Ko sem zjutraj vstala, da bi svojega sina podojila, glej, je bil mrtev. Ko sem ga pa ob jutranjem svitu pazljivo ogledala, glej, ni bil moj sin, ki sem ga bila porodila.« Druga žena pa je rekla: »Ne, nasprotno, živi je moj sin in mrtvi je tvoj sin.« Ta je odvrnila: »Ne, ampak mrtvi je tvoj sin in živi je moj sin.« Tako sta se prepirali pred kraljem.

Tedaj je kralj rekel: »Ta pravi: 'Ta, ki živi, je moj sin in mrtvi je tvoj sin'; druga pa pravi: 'Ne, ampak mrtvi je tvoj sin in živi je moj sin.'« Kralj je torej velel: »Prinesite mi meč!« Prinesli so meč pred kralja. In kralj je ukazal: »Razdelite živega otroka na dvoje ter dajte polovico eni in polovico drugi!« Tedaj je kralju rekla žena, katere je bil živi sin, kajti ljubezen do njenega sina jo je bila prevzela: »Prosim, moj gospod, dajte ji živega otroka in nikar ga ne morite!« Druga pa je rekla: »Naj ne bo ne moj ne tvoj, le razdelite ga!« Tedaj je kralj razsodil: »Dajte oni živega otroka in nikar ga ne morite! Ona je njegova mati!« (3 Kralj, 16-27).

Ko pa je voda v mehu pošla, je (Agara) odložila dečka pod grm. Potem je odšla in sedla za streljaj daleč; dejala je namreč: »Naj

ne vidim, kako deček umira.« Tako je sedela na strani in glasno jokala. Bog pa je slišal dečkov glas in angel božji je iz nebes poklical Agaro in ji rekel: »Kaj ti je, Agara? Ne boj se! Kajti Bog je slišal dečkov glas tam, kjer je. Vstani, vzemi dečka in ga drži za roko!...« In Bog ji je odprl oči, da je zagledala studenec. Šla je, napolnila meh z vodo ter dala dečku piti. In Bog je bil z dečkom... (1 Mojz 21,15-19).

Nato je faraon vsemu ljudstvu ukazal: »Vsakega dečka, ki se narodi, vrzite v Nil, vsako deklico pa pustite pri življenju!« Neki mož iz Levijevega rodu je šel in se oženil z Levijevo hčerjo. Žena je spočela in rodila sina. Ko je videla, da je lep, ga je skrivala tri mesece. Ko ga pa ni mogla dalje skrivati, je vzela zanj pletenico iz papirusovega ličja, jo zamazala z asfaltom in s smolo, položila vanjo dečka in jo postavila v ločje kraj Nila. Njegova sestra pa se je ustopila od daleč, da bi videla, kaj se bo z njim zgodilo.

Tedaj je prišla faraonova hči, da bi se kopala v Nilu. Njene dekline pa so hodile ob Nilu. Zagledala je pletenico sredi ločja in poslala svojo deklo, da bi jo prinesla. Ko jo je odprla, je zagledala otroka in glej, jokajoč deček je bil. Zasmilil se ji je in je dejala: »To je kateri izmed hebrejskih otrok!« Nato je rekla njegova sestra faraonovi hčeri: »Ali naj grem in ti pokličem doječo ženo izmed Hebrejk, da ti bo otroka dojila?« Faraonova hči je odgovorila: »Pojdi!« In deklica je šla in poklicala otrokovo mater. Tej je faraonova hči rekla: »Vzemi tega otroka in mi ga hrani in jaz ti bom dala za to plačilo!« Žena je otroka vzela in ga dojila. Ko pa je otrok dorasel, ga je pripeljala faraonovi hčeri. Vzela ga je za sina in imenovala Mojzes; rekla je namreč: »Iz vode sem ga potegnila.« (2 Mojz 1,22-2,10).

Ljubezen je potrpljiva, je dobrotljiva; ljubezen ni nevoščljiva, se ne ponaša, se ne napihuje; ni prešerna, ne išče svojega, se ne dá razdražiti, ne misli hudega; se ne veseli krivice, veseli se pa resnice, vse veruje, vse upa, vse prenaša. (1 Kor 13,4-7).

In Jezus je šel od ondod in se umaknil v tirske in sidonske kraje. In glej, prišla je žena Kananejka iz tistih krajev in je zavpila: »Usmili se me, Gospod! Mojo hčer zelo muči hudi duh.« Toda ni ji odgovoril besede. In pristopili so njegovi učenci ter ga prosili:

Miha Maleš: Po narodnih motivih

»Odpravi jo, ker vpije za nami!« On je odgovoril: »Poslan sem le k bolnim ovcam Izraelove hiše.« Ona pa je prišla in padla predenj, govoreč: »Gospod, pomagaj mi!« Odgovoril je: »Ni prav, da bi se kruh vzel otrokom in vrgel psom.« Ona pa je rekla: »Res je, Gospod; saj tudi psički jedó od drobtinic, ki padejo z mize njih gospodarjev.« Tedaj ji je Jezus rekel: »O, žena, velika je tvoja vera; zgodi se ti, kakor želiš!« In njena hči je bila zdrava od tiste ure (Mt 15,21-28).

In tvojo lastno dušo bo prebodel meč. (Lk 2,35).

Stale so pa poleg križa Jezusovega njegova mati in sestra njegove matere, Marija Kleopova in Marija Magdalena. Jezus se je ozrl na mater in na zraven stoječega učenca, katerega je ljubil, ter reče materi: »Žena, glej, tvoj sin!« Potem reče učencu: »Glej, tvoja mati!« In od tiste ure jo je učenec vzel k sebi. (Jan 19,25-27).

Poklical ga je in mu rekel: »Ko bo Bog sprejel mojo dušo, pokoplji moje telo! Spoštuj svojo mater vse dni njenega življenja. Pomniti namreč moraš, kakšne in kolikšne nevarnosti je prestala v svojem telesu zaradi tebe. Ko pa bo tudi ona dopolnila čas svojega življenja, jo pokoplji poleg mene! (Job 4,3-5).

Spolnuj, moj sin, zapoved svojega očeta, ne zametuj nauka svoje matere! (Preg 6,20).

Moder sin razveseljuje očeta, neumen sin pa je žalost svoje matere. (Preg 10,1).

Vrla žena je krona svojemu možu, sramotna pa je kakor gniloba v njegovih kosteh. (Preg 12,4).

Kdor najde dobro ženo, je našel nekaj dobrega, je prejel milost od Gospoda. (Preg 18,22).

Poslušaj svojega očeta, ki ti je dal življenje, in ne zaničuj svoje matere, ko se postara! (Preg 23,22).

Okó, ki očeta zasmehuje in zametuje pokorščino materi, naj izkljujejo krokarji ob potoku in ga požro mladi orli. (Preg 30,17).

Spoštuj očeta in mater, kakor ti je Gospod, tvoj Bog, zapovedal, da boš dolgo živel in ti bo dobro v deželi, ki ti jo daje Gospod, tvoj Bog! (5 Mojz, 5,16).

Kmečki večer

Jože Pogačnik

*Visoki voz sena pred podom je obstal,
večerni dim iz hiš se tih je prikodral.*

*Teleta privezujejo dekleta, molzejo:
na tihi dvor pojo žehitari cinkasti.*

*Pometajo pastirji bósi temen hlev,
še enkrat hlapec konje rjavčke napoji.*

*Pred hišo čok si gospodar je poiskal,
počasi sedel, si osnažil z bilko cev*

*pa za večerjo si nažgal še eno pipico
in gleda pod nebo, če mar dežja ne bo.*

Redké so zvezde: Bog bo že nam vreme dal!

*Zaklepajo dekleta, gospodar je vstal;
a glej: še vedno je zavihan mu rokav!*

*Ker jutri z zarjo prvo ob pol štirih spet
odiidejo kosit na daljno senožet.*

Binkošti

P. Lippert S. J.

»Ko je prišel binkoštni dan, so bili vsi zbrani na istem kraju. Tedaj je nenadoma nastal z neba šum, podoben bližajočemu se silnemu viharju, in je napolnil vso hišo, kjer so sedeli. Prikazali so se jim jeziki kakor plameni, ki so se porazdelili ter obstali nad slehernim po eden. In napolnjeni so bili vsi s Svetim Duhom in so začeli govoriti v drugih jezikih, kakor jim je dajal Duh, da so govorili. Bili so pa v Jeruzalemu Judje izmed vsakega naroda pod nebom, bogaboječi možje. Ko je nastal ta glas, se je zbrala množica in se zavzela, ker jih je vsak slišal govoriti v svojem jeziku« (Apd 2,1-6).

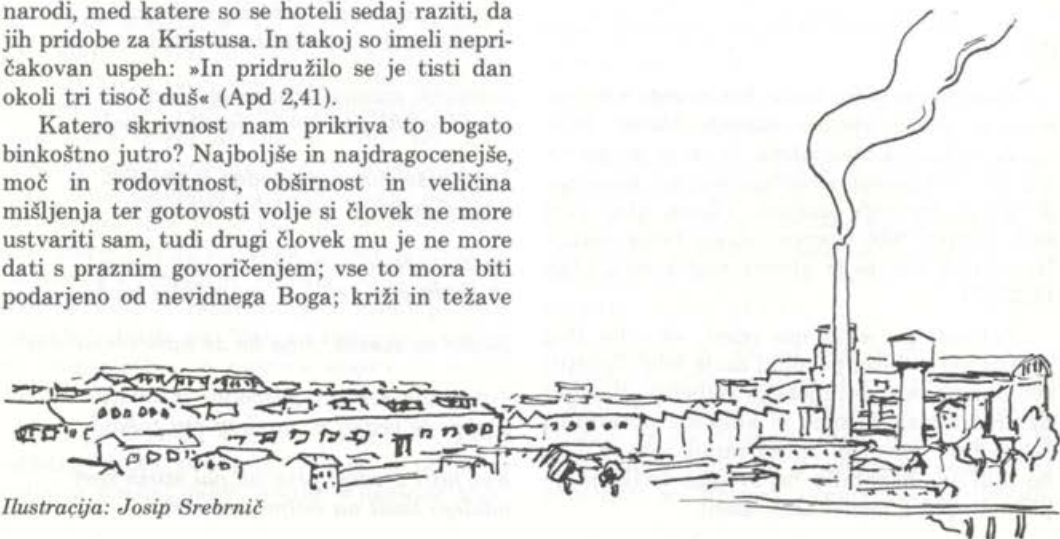
Ena sama jutranja ura doseže sedaj to, česar Jezus ni mogel doseči z vsemi potovanji v svoji triletni učeniški dobi, z vsem svojim naukom in delovanjem, česar učenci s svojo dotedanjo vzgojo in samoizobrazbo niti približno ne bi dosegli, česar si niti niso upali postaviti kot cilj, ki ga je treba doseči, namreč: popolna prenovitev njihove narave, prežetje življenja s pogumom, vero in gotovostjo, delovanje in misel na prihodnost ter moč, delujoča tako daleč, kakor daleč prebivajo narodi, med katere so se hoteli sedaj raziti, da jih pridobe za Kristusa. In takoj so imeli nepričakovan uspeh: »In pridružilo se je tisti dan okoli tri tisoč duš« (Apd 2,41).

Katero skrivnost nam prikriva to bogato binkoštno jutro? Najboljše in najdragocenejše, moč in rodovitnost, obširnost in veličina mišljenja ter gotovosti volje si človek ne more ustvariti sam, tudi drugi človek mu je ne more dati s praznim govoričenjem; vse to mora biti podarjeno od nevidnega Boga; križi in težave

mu ne morejo dati tega, to mora pasti v njegovo dušo, kakor pade ognjeni žarek, ki vžiga in premaguje. Duh mora »biti dan«.

Ravno zato je on, Sveti Duh, ki nas obdaruje in napolnjuje z ljubeznijo do Boga, Duh, v katerem se Oče in Sin sklonita eden k drugemu in pripadata drug drugemu, Duh, v katerem božja vsemogočnost vzvalovi in prestopi svoje meje, da bi s svojo stvariteljsko močjo izoblikovala praznino in jo napolnila z lepoto. To je Duh, v katerem Oče iz ljubezni pošlje Sina na svet, da se vsega daruje svetu, Duh, v katerem govori Sin: Vzemite me, moje telo in mojo kri. To je Duh darovanja, Duh požrtvovalnosti, Duh pokorščine, edinosti in občestva.

In prav zato, ker je Duh darovanja, mora tudi on biti neko darovanje, neki dar. Poslan mora biti in priti, njega moremo le prejeti: »On ni narejen, ne ustvarjen, ne spočet, ampak izhaja«. Ta Duh more le izhajati, izžarevati tako svobodno in neovirano kakor silen vihar. Kako bi torej sploh mogli pričakovati, da bo ta Duh nekaj vsakdanjega, da bo kakor blago, razpoloženo na trgu, ki se zamenjava in kupuje, prideluje in prodaja; da ga bo mogoče vklepati v knjige, formule in mrtva pravila ter ga pustiti, da odreveni? Njega, Duha žarečega ognja? Le malemu številu je bil dan in dasiravno je sijal nad množico kot blagodejno sonce, jih je bilo med vso zbrano množico le

Ilustracija: Josip Srebrnič

nekaj, ki so čutili dih njegovega pihljanja. In tudi v življenju teh izvoljenih so binško redke.

Toda tudi to malo je že preobilje in polnost. Od enega samega poslanstva sv. Duha more živeti svetovna zgodovina do konca sveta. Vedno znova se pojavljajo ognjeni jeziki, nasledniki onih binško, vedno znova se pojavljajo glasovi, s katerimi se izraža božje veličastvo, vedno znova nastopajo pred pri-

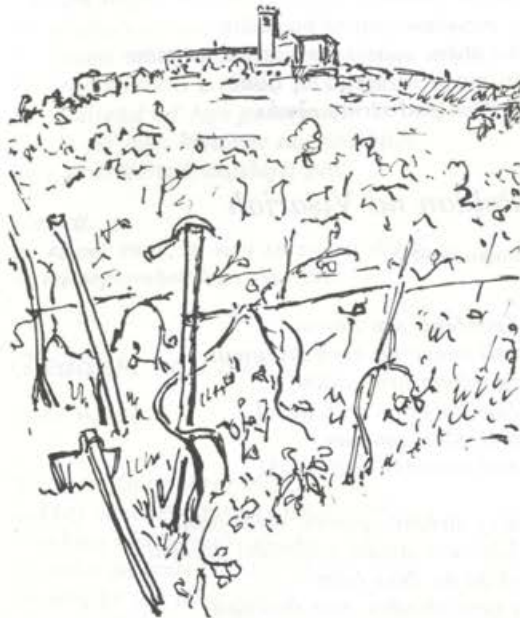
slušujočo množico ljudi, ki jih sicer zasmehujejo kot norce in pijance, a jim vendar poljubujejo rob njihove obleke kot dobrotnikom zemlje; ljudi, ki jih nihče ne razume, ki pa vendar odkrivajo misli vseh src; ljudi, ki se ničesar ne dotaknejo, ne prevračajo in ne podirajo, a vendar obnavljajo obličje zemlje.

Duh in življenje sta darovana, v malih ognjenih jezikih sicer, a vendar sta močnejša od vseh zemeljskih sil.

Kmet in tovarna

Ludvik Zorzut

*Iz vasi me avtobus pobere zjutraj rano
in še druge. Jútranjico kósi žvrgolijo
v moji brajdi. Trte v slaju se solzijo
v mojem vinogradu, milo, bridko zroč za
mano.
Kam od dóma? Žalostno me gledajo gorice.
Kápljajo z mladik očes, oj, kápljajo solzice,
zémľjo močijo še ne, še ne mi razorano.*

Josip Srebrnič: Brda

*Brzobus tako vesel, poln délovnih ljudi,
čez Vrhovlje se spustí v Dolino k šumni Soči,
ven iz Brd, kar trikrat: zjutraj, opoldan,
ponoči.*

*Dremljem? Sanjam? Še s seboj jih nosim klete
te skrbi.*

*Zemlja moja, te prekopljem v plantice brsteče,
ti zasejem graha, sirka, dántice rdeče ...
Stop! Sirena tuli, gre mi v dušo, da bolí ...*

*Zemlja, slišiš me, sem vate vlil ves trud in znoj,
tvoje božal sončne sem bregé zelene,
v dimu, v prahu zdaj, vkovan med štiri stene,
se dušim, mi venomer ropoče silni stroj.*

*Ha! Denar, da me omamlja, strašno to mamilo?
Ne' Le kmetu traktor, sadju avto – prevozilo.
Sinu pa? ... Kaj bo še kmet, naslednik moj?*

*Breg, moj breg, sem že nazaj. Me čakaš zvest.
Res? Dvoživka sem? Jo strem na svojih trdnih
plečih,*

*jo zagrebem v lehak rvavih teh, puhtečih.
Kdo me zapostavlja? Stisnem trdo, kmečko
pest.*

*Zvon bo, zvon glušíl sireno zapeljivo,
zvon bo, zvon mi búdnico pel v póľje, v njivo.
Kdaj še bomo brali lepšo kmetovo povest?*

Daritev

Jakob Šešerko

*Božajoče božje dlani
po gnetenju pretepena duše
zamesijo novo testo
in na razpokanem ognjišču
znova zažari žerjavica;
svež kruh zadiši
dopadljivo
kakor Abelov dim ...*

Osmica

Vinko Beličič

*Povsod sije julij in dela čudež
ob fortissimu škržatov.*

*Jaz pa sedim pod orehom:
ne žge me več sonce,
greje me vino od znotraj –
in sapa od morja me hladi.*

*Sedim pod orehom,
pod brajdo košato z zelenimi grozdi.*

*Zemlja, izmučena od rodenj in vedno rodeča:
hvala ti za to predvečerno uro oddiha,
hvala ti za obljubo prihodnjih veselih ur!*

Na paštne

Vinko Beličič

*Gostitelj rvajih metuljev, zaspanih čebel,
temnosinji bodičasti gladež,
poslednji utrip izmučene gmajne,
suholist ne more skriti srca, ko se zmračí:
do jutra bo bdelo in gostov čakalo.*

*Mi pa pojdemo otipavat jagode svojih trt,
v mesečino čričke poslušat,
ko nočni vonj aster oživlja spomine
in morje utrujeno od ljudi
počiva pod strmo obalo.*

Poldan na Višarjah

Vinko Beličič

*Zgoščena ura dneva
vidi sonce na vseh vrhuncih,
zgoščena ura oddiha
čuje govorico treh dežel
pod istim zvonom,
pod milostjo božjih kril.*

*Stoj, dehteči, pojoči, svetli dan,
žile mi s svojim zdravjem prečisti,
otópi mi želo časa
z igro oblakov nad macesni,
s šumom studenca iz tišine v molk!*

Cvetoči mandelj

Vinko Beličič

*Bila je črna mrzlota
in bo zelena senca
– a zdaj je cvet pri cvetu
nabit po vejah, čakajoč.*

*Od topllega dežja zbujen
prihaja rožnati navdih v ptice,
srce od slasti prevzeto koprni:
Odpri se, odpri!*

*Odpre se – breg in morje ostrmíta,
neznana ptica v novo luč zagostoli.*

Verzegnís*

Vinko Beličič

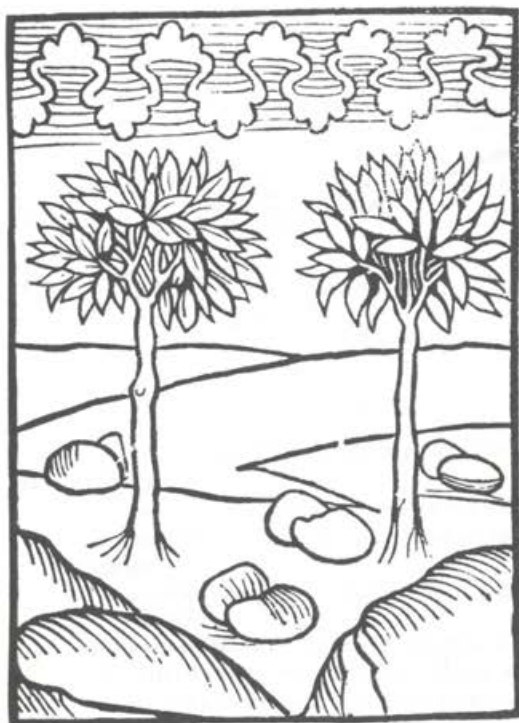
*Biti na zasneženem vrhu,
onkraj golih, še zimskih gozdov,
gledati na vse strani
in misliti na davnino –
ko april prebuja dolino
s cvetjem češenj in zelenino objezerskih vrb!*

*Biti na tisti blesteči planjavi,
dočakati sonce popoldneva,
ko oživijo ptice v dolini
in se mladi rod raztaplja v muziki
– in starega sladko bolé spomini...*

*Življenje, čutim te v močnih dlaneh –
življenje – večno dehteči april, kukavica
pobočij,
ki sneg odganja v višine...*

*Odžene ga, oddahne se, mine
– in že je spet bel tisti vrh.*

* Kraj blizu Tolmezza

September

Vinko Beličič

Umreti,
 ko so drevesa umita in zemlja napojena,
 ko oblaki oddahnjeni modrijo daljne griče,
 ko vrabci srečni v lužah se škrope,
 ko je divjad od žeje potešena,
 ko sla po jugu lastovke na žice kliče,
 ko v grozdje sok najslajši gre.

Umreti,
 ko ni več muk, in svet sproščen drhti
 in mi september lega na oči.

Gledanje na vzhod

Vinko Beličič

Mrtvi in živi onkraj meje,
 onkraj vrhuncev med vami in menoj
 – onkraj blišča njih snega:
 še dehti po smrečki sred srca,
 še utriplje luč iz ur tišine,
 jaslic mili čar ne mine.

Mrtvi in živi onkraj meje,
 isto sonce, preljubi, na vas
 komaj še vidne, ko odmeva nova pesem sinic.
 Vi in jaz v sijaju rastočih jasníc
 jočemo, ker je vse dalje tisti čas.

Boleč spomin

Lojze Kozar

Vseh svetih dan se nagnil je že v noč.
 Nebo oblačno sklanja se nad bore.
 Med njimi ogenj plapolá in v plamen vroč
 zanaša veter prvi sneg.

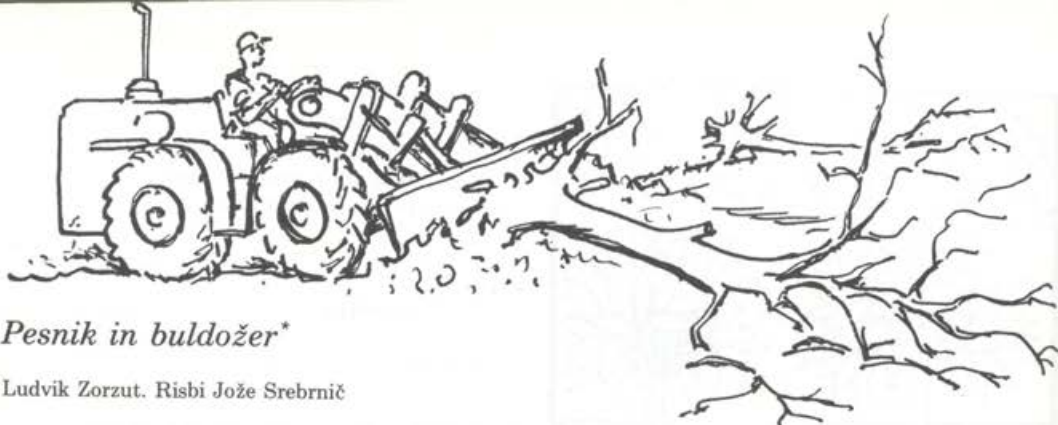
V ozadju je Srebrni breg
 ves žalosten in osamel med griči.
 Prek ognja skačejo fantiči,
 odprtih ust lové snežinke.
 Kaj mar so njim zdaj žalostinke!

Okoli velikega križa med grobovi
 se zgrbljeni ljudje tiščijo k zemlji.
 Mislijo na smrt – ali pa samo na novi
 mošt doma, ki v vrču je nastavljen želji
 vseh, od žalosti potrebnim
 krepkega požirka.
 Po glavi jih pokríl je sneg igrivi,
 da vsi so kakor starci sivi,
 ki za sprevodom hodijo pogrebnim.

Vidim se, kako stojim ob strani,
 triletén in ves nebogljén.
 V srcu nosim glad prerani
 ranjene ljubezni kakor temno želó,
 ki prebada moje bistvo in zavdaja
 strup bodočim letom, dnevom, uram.
 Zato nagubano je v skrbi moje mlado čelo
 in sem sam, brezmejno sam!

Med gručo norčavih otrok ne grem,
 saj gluhi so za tujo bolečino.
 Med stare še ne smem,
 ne seže več jim tuja bol v globino
 duše, razpokane od lastnih težkih ran.

Tedaj pa, kakor da se iz megle je zgostil,
 stoji in čaka pred menoj moj mali brat,
 da greva bedna v gosti mrak
 in naletavajoči sneg, ko medli sij že dogorele
 sveče
 na materinem grobu nama v žalostnih očeh
 drhteče poigrava se s pekočimi solzami.

Pesnik in buldožer*

Ludvik Zorzut. Risbi Jože Srebrnič

1

Jaz v grobu bdim, mi davni duh plamtí
in svéti, grem usako noč ven na oglede
tja k naši hiši, v vas, o, tiho, brez besede
grem vasovat, ko bije ura polnočí.

Sprehajam v poljih se, po rázorih, gor po
bregéh,
pod trte, češnje grem, pod zvezde padajoče,
a vi, te moje vzdihé čujete – vnebovpíjoče?
Na Brda pal je težki, tuji greh.

Kdo, Brdom hermelina belega je vzel?
kdo češnje, smokve je izrinil in druge še
žlahtnine
in oljke v vinskem bregu, drage nam spomíne?
Moj duh obstal je, v sencí onemel.

Trgatev uso opojno, kdo jo še pozna?
Ni pesmi več deklet ubranih,
ni vriska fantov razigranih,
le pesem mošta v kotu klokotá ...

Kje si domá, preljubo ti veselje?
Joj! Naše grozdje traktor v Vinsko klet
zapelje ...

Iz Brd si svoje davne šepetam motive ...
počivat grem v sen večné božje njíve.

*Pesnik v pesmi je Alojz Gradnik

2

Veliki pesnik, nežni lirik, pluje v tebi
žlahtna kri.
Kaj bi? O, nisva si midva v sorodu.
Sta pesništvo in tehnika v nenehnem
antipodu.
Med nama ni, ne bo prijateljskih vezí.

Usmiljenje? Sočutje? – Mi pôjem neznan.
Je vsako čustvo v meni zamorjéno,
mi duša stroj je, mi srcé jekleno,
široki lemež – ostra moja dlan.

Vsevprek lomastim, rjovem, use podrem,
use stare trte, staro drevje strem,
presečem zemlji srčno žílo,
ji delam, vem, veliko silo.
A kmet obrajta me, z oranjem se ne múči,
mu v brajdi ropotam ponočí še, ob luči.
To nove dobe duh je in obnove strog ukaz!
O, pesnik, res, spreminjam Brdom starolep
obraz.

Kar reci mi, da sem sodobna, divja zver,
a sem v resnici le nedolžni buldožer.

Vstajenje na gomilah

(Nagrobni napisi)

Očetu:

*Zvon – je zbudil se v zvoniku,
ko si večno ti zaspal.*

*Grob – je kriknil v nemem kriku:
ustal je – prvi cvet iz tal.*

Materi:

*Sinu dala si življenje,
ki biló je tvoja smrt.
Kristus tvoje bo vstajenje,
ko zacvête večni vrt.*

Bratu:

*Srečen si med jasne svate
šel iz temnih bolečin.
Brata nimam. V mislih nate
brat mi bodi vsak trpin.*

Sestri:

*Polno sladkega nasmeha
videl sem te zadnjikrat.
Onkraj groba se ne neha:
biti sestra, biti brat.*

Prijatelju:

*Dan je moj ko v tesnih vratih
v gluhi noči glasen ključ;
grob je tvoj ko v žarkih zlatih
v tihem domu sončna luč.*

Mašniku:

*Pozdrav od vsake svete maše
prihaja v grob iz cerkve naše;
iz večne luči sije žar:
Tvoj grob postal je tih oltar.*

Učitelju:

*Pod večnim soncem ni ga veka,
pod milim nebom ni človeka,
da tvojih ukov zbríše sled;
odmev je božjih nam besed.*

Umetniku:

*Nad temne sence, tesne zmote
k izviru Luči in Dobrote
ožarjen orel si se vzpel:
Resnica tvoj je dom in del.*

Otroku:

*Očevala so te nebesa
v lepoti duše in telesa;
in preden si zagledal svet,
zacvêtel si v nebeški cvet.*

Starčku:

*Sejal ljubezen si med brati,
ljubezen žanješ v žetvi zlati;
pretesen bil bi slednji grob
za tvoj premnogi polni snop.*

Poljedelcu:

*Kaj biló je truda
tvojega z menoj;
spavaj – poje gruda –
tih objem je moj.*

Pevcu:

*Pevce vsak utihne,
prava pesem ne;
pevec njen izdihne,
pesem ne umre.*

Vsakemu:

*Zvezda se utrne,
zapusti nebo;
duša se povrne,
dvigne si telo.*

Višarska legenda

Stanko Vuk

*Predolga je rajža,
pretemna je noč:
vžgi nam, Marija,
nebeško luč.*

Narodna

Prvi septembrski snegovi so čez noč zameli gore. Globoko iz Rezijske doline zrejo stare, preperle hiše začudeno na Kanin, ki se je posrebril, samotne smreke na travnatih klančih so se ukrivile v prvi mrzli sapi. Jesen je. Čas vrnitve se je približal.

Pastirji s planine Grublje, z Nizke, s planine za Javorom, s Planice, iz Kota in s planine Črnega potoka pod Mužci so prišli s čredami v dolino, a osojski mežnar Tomaž, ki so ga leta komaj malo zlomila in zime le za spoznanje posrebrile po laseh, ni dočakal, da bi se vrnil sin, divji lovec.

Ure mu teko tegobno.

Séde na prag v zadnjem oktobrskem soncu, gleda v gore in moli po hribovsko, toda iz srca: za hčer, ki se je omožila v Bjelo, a ni srečna z možem in nima otrok; za rajno, ki je skrbela za hišo in je njena postelja zdaj hladna in mrzla; za vreme, da bi ne deževalo in bi lahko posekal v skoraj navpičnih tratinah še nekaj krme za ovce; za koruzo, da bi bilo dovolj polente na zimo, in zase, grešnika, da bi bil kmalu odpoklican iz te revne Rezijske doline.

»Pri štirih vetrovih«, v samotni krčmi ob osojskem potoku, igra lajna za slab groš dolge jesenske večere. Gosta, mrzla megla prihaja z gor, daleč za meglo, tam nad Žrdjo, pa so zvezde. Potem pridejo vlažne oktobrske noči, le nad Kaninom je nebo mrzlo in jasno, ko da ga je očistil mornik z gobo, napojeno v kisu, v Subici se oglasi v noč ura za verne duše v vicah in jok zvonov šumi v vetru ko črna voda.

Takrat, še skoraj poleti, mu je prinesel redkobesedni gozdar novico: grofovi hlapci so

pri kolku ujeli Tunina in ga odpeljali v Skluže.

Tomažu je zastalo srce. Za hip mu je srce v nedrjih oledenelo, potem se je zopet zganilo, kakor se odpre rana, iz katere zacurljajo tri štiri goste kaplje krvi.

Prestar je bil, da bi se odpravil v Skluže prosit milosti.

Dolga je dolina, da bi jo Tomaž prehodil. In še opravljal bi nič ne. Ostal je potrj pod Kaninom, prižigal sveče in poslušal fante, ki so na večer, samotni, brez Tunina, peli: »Rasti, rasti, rožmarin...«

Na noč svetega Lukeža evangelista pa mu je padla na posteljo mesečina in je videl v snu: Velika srebrna zvezda se je ustavila nad bajto in po prosojni megli je prišla z gor v njegovo preprosto sobo prečudovita Mati božja višarska. Imela je sinji plašč in sama je bila. Mladega Sina, ki je še slaboten, je pustila v zavetni cerkvi tam gori sredi snegov, na Višarjah. Njen obraz je bil otožen.

»Mati božja, zakaj ste žalostni?« je vprašal Tomaž.

»Kaj bi ne bila,« je dejala Mati božja. »Od pomladi do jeseni hodijo k meni ljudje, od vseh vetrov romajo prek gor in skozi doline, le na zimo, ko pokrije sneg na debelo smreke in tratine okoli cerkve, da ni najti ne praga ne trdnih hrastovih vrat, za božič, ko nama je s Sinom najbolj mraz in sva najbolj otožna in sama, takrat ni romarja, da bi nama delal družbo, tam gori na Višarjah, sredi snegov.«

Velika srebrna zvezda nad bajto se je utrnila, mesečina je padla ko ivje s postelje na pod in Tomaž je bil zopet sam.

Pomel si je oči: v sobi je bil samo še vonj po zrelih jabolkih.

Stopil je na prag.

Ozek in črn rezijski potok se je vil ko žila zgoščene krvi. Smreke so šumele v vetru s vera. Zvezde so mirno gorele nad hribi.

Takrat se mu je zazdelo, da je bilo znamenje, kar je videl. In zaradi tega znamenja se je zaobljubil: če pride sin iz ječe, pojmeta za božični večer na Višarje, in da ne bo Materi božji in Sinu mraz, ju bosta ogrnila s svojima raztrganima suknjama, oče s svojo Mater božjo, Tunin s svojo pa Sina.

Potem je čakal.

V decembru je tanka plast snega pokrila rušo v dolini. Steze so postajale lužaste, prehodi preko hribov nemogoči. Pritisnil je mraz.

Tomaž je čakal sina.

Pripravil je leščerbo, dolil lanenega olja in urezal dve podpornačji.

Zmrzovalo je. Večeri so bili mrzli in jasni. Iz doline so se videle luči v Koritih pod Kaninom kakor v Betlehemu nad jaslicami.

Tri dni pred božičem, pod noč, je potrkal tujec na vrata. Obraz mu je bil zarasel, lica upadla.

Tomaž se je prekrizal in si komaj upal vprašati: »Tunin?«

»Da, jaz sem,« je odgovoril oni od zunaj. »Odpri!«

Ugasnila sta trsko, ki je še gorela, in Tunin se je oteščal s tem, kar je našel v shrambi. Potem je razložil, kako je ubežal iz ječe v Sklužah, da mora še nocoj preko Kanina in potem dalje v Trento, k divjemu lovcu Kverhu, kjer bo na varnem do pomladi.

»Čez Kanin boš šel,« je dejal Tomaž, »a ne še v Trento. K Materi božji višarski sem te zaobljubil za božični večer, če prideš iz ječe, in tja morava prej.«

Po polnoči sta se molče vzdignila na pot. Vzela sta grčasti podpornačji, sin, ki je stopal spredaj, je nesel leščebro, oče za njim culo z mrzlo polento in sirom.

Do planine Grubje sta hodila v trdi noči po snegu dobre tri ure. Vsa premražena sta legla v seno.

Naslednje jutro sta bila ob prvi kalni svetlobi pod ledenikom na severni strani Kanina. Pri Beli peči, tam, kjer rasto poleti planike, velike kot jesenske zvezde, sta se oteščala.

Kope gor so se grmadile visoko pod nebo. Bog ve, kje so se skrivali srnjaki in s kadečimi se gobci iskali mahu pod snegom ali lubja mladih brez. V Mrzlem potoku so zledeneli vsi tanki curki gorske vode. Močvirske loke pod Mangartom so se prevlekle s temnim, zamolklim ledom. Gore so se kopicile okoli, ko da bi bile rezane iz trdega javorovega lesa. Njim je bila megla hlad in sneg svatovsko oblačilo.

Proti poldnevu, ko je postalo nebo jasno in prosojno ko na pomlad, sta prišla romarja do Rabeljskega jezera: ležalo je sredi snegov ko zelen list bršljana.

Potem sta počila.

Tiste čase so hranile zarjavele ključe višarskega hrama tri vikarije, ki so ležale na treh cestah, po katerih so prihajali romarji: za gorjane s težkim polenom ona v Mrzli vodi, za vesele romarje s severa, ki so nosili s seboj sodček vina, ona v Žabnicah, za reveže in pastirje iz Furlanije ona v Ovcji vasi.

Pod večer sta potrkala na vrata vikarije v Mrzli vodi. Star gospod je prišel odpirat. In ko je slišal, kaj želita, se je nehote premaknil in za trenutek mu je zmanjkalo besed.

»Ključče?«

»Da, ključče!«

Vikar je videl njuna oguljena suknjiča in lačne oči, pa se je spomnil, da je krona Matere božje višarske iz suhega zlata.

»Ne dam!« je viknil. »Potepa sta, pa ne romarja,« in je zaloputnil težka, okovana vrata.

A Tomaž in Tunin se nista vrnila. V zavetišču na koncu vasi sta prenočila in čemerni krčmar ju je zbudil ob prvem petelinjem klicu.

Pričela sta se vzdigovati na Višarje.

Pot med velikimi košatimi smrekami je bila nedotaknjena. Že dolgo ni bilo tod človeške stopinje. Odtisi v snegu so kazali, da jo je le tu in tam v diru presekal divji zajec ali kozel, ki je iskal še zelen grm.

Megla je zožila prostor med smrekami.

Sveže, srebrno ivje je pokrilo veje, redki brinjevi grmi so dišali po zemlji, ploščati šopi trave so silili iz snega.

Joj, nihče ni vedel, kdo je očistil romarska znamenja, na katerih je z nerodno roko narisano, kako teče Kristusu iz srčne rane curek rdeče krvi, ki pere verne duše v vicah... Tudi tisto, na katerem je napisano, da je tu nagle smrti, ob uri, ki je skrita in je morebiti še nocoj, umrl grešnik in romar iz Čedadada. In tudi tisto, na katerem se v krčih vije Gospod, nevidni Lovec na potih našega življanja... Morda je bil to nočni dež, morda pa veter od morja, kdo ve.

Tunin in Tomaž sta se vzdigovala trudoma in počasi.

Na večer sta prišla pred cerkev. Sneg, visok več sežnje, je gledal skozi motna stekla v hram božji in vrata so bila čisto zasuta.

Odložila sta leščerbo in podpornačji ter z rokami pričela grebsti sneg od vrat. In ko sta se dogrebla – glej: vrata so bila odklenjena.

Pokleknila sta in po kolenih šla do oltarja, kjer sedi v mrazu, samotna in otožna, sladka Mati božja višarska.

Tu sta prižgala sveče.

Potem je Tomaž slekel suknjo sebi in sinu, z nerodno hribovsko roko odel s svojim suknjičem Mater božjo, s sinovim božjega Sina.

Dolgo sta molila.

Ker pa sta bila trudna in lačna, sta sedla na prag, da se odpočijeta in oteščata.

Gosta tema, ki je prihajala iz Zajezerske doline, je ugašala ko črna megla pod zvezdami. Gostosevci so goreli nad Gamsovko, nebeški strop se je stiskal nizko nad goro in hram Matere božje je bil ko iz pisane majolike.

Trudna sta se naslonila na trdna hrastova vrata in zaspala.

Prvi pomladni romarji so ju našli zmrzla na cerkvenem pragu.

Pozabljene sanje

Lojze Kozar

Poti je konec.

Zdaj me vodi pot samo nazaj. Če bom šla nazaj.

Ne vem, nisem še pomislila na to, kajti doslej sem morala samo naprej, vedno dalje, iz mesta v mesto, od kasarne do kasarne.

Morda sem neumna, nekako obsedena od ene same misli, da ga moram najti, pa če se je skrnil pod črno mater zemljo. Tudi tam bi ga izgrebla, da bi mu pogledala v obraz, kdo je, kakšen je njegov pogled, njegov nasmeh, kakšen je trzaj njegovih ust.

Milivoje Rosič, piše na vratih. Kapetan. Visoko torej ni prišel, kljub vsemu ne. Zakaj, »kljub vsemu«, kaj ima to opraviti z njegovim činom? Morda pa je kapetan kar velik as, kdo ve?

Kako tesna je ta predsoba!

Saj ga niti ne bom mogla videti vsega naenkrat, ko bo vstopil. Videla ga bom samo v obraz, v oči, jaz bi pa rada sprejela vsega vase, vso njegovo podobo, da bi vedela, kdo je, kakšen je, da bi potem vedela, kdo sem.

Milivoje, kakšno čisto in vedro ime. Kaj ni v sorodu z jutranjim soncem, ki se prismeje izza hriba in te preseneti s slepečo svetlobo, ki jo omili z mehko dlanjo svoje toplote?

In Rosič, morda je mlad in svež kakor kristalna rosa na pajčevinasti niti, sijoča in dragocena, pa tako krhka in nestalna?

Ne vem, nič ne vem. Čutim samo, da se mi v grlu nekaj gnete, da moram kar naprej požirati, in kako so mi oči zamegljene in rosne od neumne in nezaželene mokrote.

Če bom jokala, kako ga bom videla? Videti ga pa moram, natančno in dokončno.

Njegova zunanja podoba mi bo odkrila njegovo srce.

Zakaj mi je prav zdaj tako težko in mehko pri srcu? Doslej nisem jokala. Samo včasih. Takrat pa vso noč, vso dolgo neprespano noč. In taka noč je za tisoč drugih noči. Je kdaj slutil moje solze? Se je kdaj vprašal, kako mi je, kakšna sem zdaj?

To bom zdaj zvedela. Ostala bom tu, dokler ga ne bo, če me le njegovi ne napodijo ven. Ne morejo me. Rekla bom, da ne grem, da imam pravico biti tukaj.

Kdo neki je bila ta, ki mi je odprla? Tako čudno me je pogledala.

»Kaj želite in kdo ste?«

»Z gospodom Rosičem bi rada govorila,« sem rekla čisto mirno, kakor da gre za nepomembne stvari.

Ona pa se je našobila, me škodoželjno in zaničljivo pogledala in rekla:

»Sta ga že dve iskali. Predvčeraj ena in včeraj ena. Toda ni ga doma,« je rekla na tak način, da sem razumela, da je doma, samó da noče biti doma.

Stala sem pred vrati in gledala v tla.

»Žal mi je. Na svidenje,« in je zapirala vrata.

»Čakajte, prosim. Vsaj to mi povejte, kje ga najdem, v kateri kasarni?«

»V kasarni? Zakaj v kasarni?«

»Gospod je kapetan, zato sem mislila...«

»Vi iščete starega gospoda? Če ga iščete zaradi sina –? Ste se zapletli z njim, kaj? Zdaj pa kar k očetu! In potem pred matičarja, preprosto, kaj?«

»Ne, ne, saj ga sploh ne poznam. Prišla sem v čisto drugi zadevi.«

»Bom vprašala.« In je zaprla vrata.

Dolgo sem čakala, naposled se je le prikazala.

»Gospa pravi, da ni vredno čakati, ker se gospod pozno vrne.«

»Nič ne de. Lahko počakam. Toda rada bi se malo usedla. Veliko sem hodila in sem zelo utrujena. Predvsem pa ne bi rada pohajkovala po ulicah.«

»Naveličana, kaj?«

»Da. Samo ne tako, kakor vi mislite. Povejte gospe, da jo prosim, če se lahko v veži malo usedem.«

Ko se je ponovno vrnila, sem smela stopiti v tole malo sprejemnico.

»Toda vrata moram zakleniti,« je rekla zviška in našopirjeno odšla.

Zdaj sem že dolgo sama in čas se tako brezmejno počasi odmika. Samo enkrat se je zaletel v sprejemnico mlad dolgolasi fant, me nesramno meril z očmi in ocenjeval, ko pa je videl moje rdeče oči, se je spačil kot opica in se umaknil.

Nekje na drugi strani je gotovo še drug vhod, saj neprestano slišim, da nekdo prihaja in odhaja. Morda je celo že doma, pa mu niso nič povedali? Čakala bom, dokler ne pride. Ven se ne dam vreči.

Nisem zaman oblezla toliko mest in iskala tega Milivoja Rosiča, da bi se zdaj, ko sem na cilju, umaknila.

Zdaj bo kmalu vse mimo. Lahko bom pisala domov, da sem živa in se vračam, da ne bodo v skrbeh. Tista moja suhoparna kartica ju gotovo ni potolažila:

»Ne bodi v skrbeh in ne išči me. Vrnila se bom. Še enkrat: ne išči me! Milka.«

Vem, da me ne išče in mojega odhoda ali bega ni prijavila milici. Pozna mojo trmo. Vem, da trpi, pa ji ne morem pomagati. Ali ona ve, ali sluti, koliko sem pretrpela jaz? Potrpi, mama, samo še en dan, dva dni. Potem bo vse drugače. Zopet bom postala tvoja dobra punčka, tvoja Milka.

Kako bedasto ime imam. Morda je lepo, toda jaz sem že dolgo jezna nanj. Zakaj neki se je mama odločila za takšno ime? Lahko bi bila Štefka, Jožica, Sonja, Tončka, toda ona je hotela Milko, Milka, Milivoje, Milka!

Očetu nisem poslala niti pozdrava, niti omenila ga nisem, o-če-ta!

Zdaj nekdo gre. Stopa proti vratom. Položil je roko na kljuko. Planem kvišku, pa sem čisto pijana in se moram oprijeti mize. Srce mi divje bije in se mi zdi, da mi bo izskočilo, njegovi udarci v neenakem ritmu butajo ob mojo bluzo, boleči so in se moram skriviti nekoliko na levo stran, da bi omilila bolečino.

Toda med vrati stoji gospa.

Čaka, da bom pozdravila ali kaj rekla, toda jaz od razburjenja ne spravim besede iz ust, čeprav razločno oblikujem »dober dan.«

»Rekli so mi, da čakate mojega moža.«

Prikimam, še vedno nema in zmedena.

»Lahko poveste kar meni, da vam ne bo treba čakati.«

»Ne morem. Moram videti njega.«

»Ne vem, kdaj se vrne. Včasih ob treh, včasih ponoči ob enajstih ali pa šele drugi dan. Taka je njegova služba. Zato le povejte kar meni, kar mu imate povedati. Pri nas nimamo skrivnosti.«

»Res ne?« se začudim tako neumno, da me gospa pozorno pogleda in moram povedati oči.

»Vi niste od tukaj, ste od daleč?«

»Od daleč. Iz Slovenije.«

»Moj Bog, iz Slovenije! Pa ne, da ste samo zato prišli v Beograd, ker imate mojemu možu nekaj povedti? Kdo pa vas pošilja?«

»Nihče. Sama sem se za to odločila.«

»Vi, če mislite morda izsiljevati mojega moža ali kaj podobnega, ste se uračunali. Je preveč pameten, da bi nasedel vsaki frklji.«

»O tem sem trdno prepričana.«

»Kaj ga poznate?« je bila gospa brezmejno radovedna.

»Da, ne, no tako ga poznam.«

»Veste kaj, zdaj mi je pa dovolj. Zdaj pa prosim, odidite.«

»Rada bi ga čakala tukaj. Utrujena sem in ceste mi je že preveč. Nikar ne mislite, da sem kar tako prišla k vam. Naredila sem dolgo in mučno pot, da sem končno odkrila sled, ki me je pripeljala v tole vašo hišo. Zdaj moram čakati, da ga bom videla. Potem bom odšla in nikdar več me ne boste videli.«

»Ali ste tako prefrigani ali pa niste pri pravi pameti!«

»Morda to drugo, drugače me menda ne bi bilo tukaj. Bila bi s svojimi kolegi na morju ali v planinah. Zdaj po maturi bi se tudi meni prileglo. Toda ne morem, dokler ne vem, kako je z menoj.«

»Kako je z vami? Menda vendar niste . . . «

»Ne, gospa, ne. Toda vi me ne morete razumeti, on, vaš mož, me bo takoj razumel.«

»Zares te ne razumem. Neumno je, vendar se mi smiliš. Saj si kakor posebljena bridkost,« me je začela gospa tikati.

»In strup, gospa. Zase in za druge. Morda pa bom danes ozdravela.«

Zdaj me gospa dolgo in vztrajno opazuje. Njene oči preiskujejo sleherno potezo mojega obraza in na svoji koži natanko čutim njihovo

sled. Obraz ji je napet in poln suma, dvoma in neke trde odločnosti. Nato se naglo obrne in ko gleda proč, reče:

»Si lačna? Nekaj ti pripravim.«

»Nisem,« odgovorim, čeprav ne vem, kdaj sem zadnjič kaj jedla.

»Kavo pa lahko popiješ. Grem in ti jo pripravim.« V njenem glasu je užaljenost, jeza, bolečina in sočutje, vse obenem.

Zdaj sem zopet sama in čakam. Čakam, kakor vse te dni, ko sem hodila po sledi njegovih služb. V kolikih uradih, sprejemnicah in pisarnah sem sedela v teh desetih dneh, odkar sem zdoma, ko so uradniki in pisarji brskali po starih papirjih, prekladali mape in obračali stare scefране in orumenele liste, dokler niso nekje na dnu našli pravega in me napotili dalje, do naslednje postaje.

In kako so povsod hodili mimo mene uradniki, vojaki in oficirji, se mi posmehovali, mi predlagali sestanek, me gledali zviška, me ocenjevali kakor kakšno na prodaj blago in samo zelo redki so komaj rahlo zaslutili, kako težka, žalostna in mučna je moja pot in koliko bridkosti se je moralo nabrati v srcu, da sem premagala vse pomisleke in šla za njim, da ga nekje najdem in ga vidim.

Samo da ga vidim, kajti nisem še do konca domislila, kaj naj mu rečem, ko ga bom našla, ko bo stal pred menoj. Ne tisti iz moje težke bolne domišljije, ki mi ga je vsak dan naslikala stokrat in vedno drugačnega, ampak tisti pravi, ki je samo eden in do kraja resničen. Tako lahko se je bilo pogovarjati z njim v domišljiji, toda kako bo zdaj v resnici?

Ne, nič nočem misliti, nobenih sklepov nočem napraviti. Vse mora priti samo od sebe. Ali bova stala vsaksebi in se samo gledala, ali pa se mu bom vrgla okrog vratu in končno naslonila glavo tja, kjer bi morala vedno počivati, v miru, radosti, predani varnosti.

Sama ne vem, česa si bolj želim: ali naj gredó minute hitreje, da ga bom čimprej videla, ali naj se vlečejo počasi, da še dolgo ne pride do odločitve, ki lahko tako usodno preokrene vse moje življenje.

Temna usedlina mojega obupa v srcu pravi: Nič se ne bo preokrenilo. Vse bo teklo po starem. Kar je enkrat zavoženo, je zavoženo za vselej. In kdo naj kaj spremeni? On? Pozabljajš, da mora imeti že okrog petinštirideset let.

Gospa, njegova žena, pa kuha kavo. Slišim jo, kako hodi sem in tja. Koraki so zdaj od-

ločni, zdaj mlahavi, zdaj hitrejši zdaj zopet počasnejši, kakor da premišljujejo, če naj nemu sledi še drugi.

Mlajša je od moje mame. Lepša pa nikakor ni, niti zdaleč ne, kajti moja mama je še zdaj zelo lepa. Kako lepa je morala biti šele nekoč. Takrat je bila mlada kakor rosa. Kakor rosa! Rosa, Rosič. Milivoje Rosič. Sliši se kakor mili moj Rosič.

Kazalci na moji mali uri se pomikajo neskončno počasi in vendar sem že nekaj ur v tej sobi. Sonce je zlezlo nekam naokrog in okno je že dolgo v senci. Naj samo ne bo prej mrak, da ga ne bi mogla čisto natančno videti, ko bo prišel.

Toda čutim, da bo kmalu tukaj. V meni vstaja nerazumljiv nemir in se mi zdi, da se delim na dvoje in en del natanko opazuje drugega, kako drhti v nervoznem pričakovanju.

Ali ni nekdo spodaj zaprl vrata? Niso to koraki na stopnicah? Nekoliko počasni, preamalo odločni, da bi bili njegovi. Ali pa so le njegovi? Ko bi bila vrata odprta, bi kljub svoji dolgi poti in napornem iskanju zdajle pobegnila, tako me je strah tega snidenja, ki me čaka.

In kaj naj rečem, čemu sem prišla? Moj Bog, ko bi mogla vsaj za dve, tri minute odložiti snidenje, da bi se zbrala, da bi se spomnila, kaj naj rečem, ali ti ali vi. Zdaj ni časa za premislek, pa tudi če bi bil, ne morem misliti, kajti vsa sem usmerjena samo v korake, ki se bližajo vratom.

Kako dolgo to traja in kako neskončno dolgo, preden najde ključ ključavnico in se obrne, in obrača se s takim truščem, da mi v glavi povzroča bolečino. Vrata se počasi odlepajo od podbojev in zevajo vedno bolj, kakor da hočejo požreti ali izbljuvati nekaj velikanskega.

Rada bi se umaknila daleč od vrat, pa je sprejemnica tako tesna. Kakor v megli vidim nekoga med vrati. Moram se zbrati, moram biti mirna, si prigovarjam, ko se svet vrti vedno hitreje. Ko oni zapira vrata, si z dlanjo obrišem oči in zdaj je svet postal nekoliko določnejši.

Ta mali svet, v katerega sva zdaj ujeta on in jaz. Kako bova našla izhod iz te tesnobe?

Morda pa je tesnoba samo v meni? On me gleda nekako zaničljivo radovedno in zdi se mi, da obenem prisluškuje, ali je kdo v kuhinji. Tam je zdaj grobna tišina, toda jaz vem, da ta tišina prisluškuje pri vratih in vleče na ušesa

vsak najin gib, dih in bitje najinih src. Za to tišino on ne ve.

Vsiljivo všečno in prozorno zapeljivo me pogleda in govori pridržano, da ga je mogoče slišati samo od blizu:

»Zopet ena, ki je nekaj doživela, kaj? In zdaj se je prišla pritožiti. Stavim, da ne ve, kako se vojak piše in odkod je doma. Takrat to ni bilo važno, kaj? Samo da je fant, in lep fant. Sicer pa so vojaki sami lepi fantje, kaj? Toda, mucka, take stvari je treba urediti v pisarni. Ne bi prišla rajši jutri tja?«

Ko bi le molčal, že davno bi se mu vrgla okrog vratu, tako je postaven in velik, da bi mu s temenom ne segla niti do ramen. Vsa postava razodeva moč, veličino, ponos, odločnost, toda njegov glas vse to zanika in razodeva majhnega človeka, neboljšenega in nesamostojnega, človeka, ki ga vrtinčijo strasti, ki je v četi poveljnik, sam v sebi pa suženj.

Zdaj vidim natančno njegov obraz, obraz, ki je maska, pripravljen za vsako lopovščino, toda z brezmejno opreznostjo in brez najmanjšega tveganja.

To je torej on, on, Milivoje Rosič!

»Kaj me tako gledate? Recite vendar kaj. Vam lahko kako pomagam?«

»Ne, ne morete. Meni ne.«

»Kaj pa potem pravzaprav hočete?« Postaja nezaupljiv, nekaj sumi. Misli, da ga hočem kakorkoli prelisiti, zato se še bolj obda s hladom, ki sem ga začutila, ko je vstopil.

Gledam mu v oči. Napeto in preiskujoče. Toda ne odkrijem ničesar, nobenih čustev, ampak samó veliko mero opreznosti in mačje prisiljene priliznenosti. Odkašljati se moram nekoliko, preden zmorem kaj reči.

»Morala sem vas videti.« Nisem rekla, »hotela sem vas videti«, ker ne bi bilo čisto res. Zares sem ga morala videti.

»No, in? Kakšna je ocena, če vprašanje ni neskomno?«

Premišljuje in odlašam z odgovorom. Če bi bila starejša, bi morda vse skupaj olepšala in povedala puhlo hvalo, toda meni je komaj osemnajst, zato sem neizprosna:

»To tukaj,« pokažem na njegov čin, »je lahko nekaj velikega, toda kot človek ste čisto navaden poprečen slabič.«

Sem ga udarila v obraz, da je tako zardel? Sem ga zadela tja, kjer je najbolj občutljiv? Zdaj sem povedala in v meni je tišina in praznota. Doslej sem bila polna strahu, upanja, dvoma, bolečine, zdaj se je vse umaknilo tihi,

zapuščeni praznini. Bom zdaj laže živela? Bom srečnejša? Sem se zdaj našla? Mar zdaj vem, kdo sem?

Barva njegovega obraza je postala modra. Dal bi mi zausnico, če ne bi bil tako brezmejno previden.

»Nesramni ste! Mar ne veste, kdo sem jaz? Kdo ste pa vi? Še predstavili se niste.«

»Povedala sem, kdo in kaj ste vi. Vam pa ni treba spraševati, kdo sem. Vi morate to vedeti.«

Gleda me, opazuje in v njegove oči se seli strah. Vidim, kako mu misli bliskovito stečejo nazaj v preteklost. Za nekaj trenutkov so nejasne in negotove, potem se ustavijo ob trdni neizpodbitni gotovosti.

»Hudiča, kakšna podobnost! Je to mogoče? Da niso vmes leta, bi rekel, da je Renata.«

Vidim, da mu je vse jasno in da popolnoma natančno vé, kdo sem. Samo malo veselja naj pokaže ob snidenju, pa bom vse pozabila, preklicala bom svojo prejšnjo sodbo, samo na čelo naj me poljubi in me rahlo stisne k sebi, pa bom vse življenje z ljubeznijo mislila nanj, ponosna bom nanj in vsem bom povedala, kako imeniten, junaški in lep je moj oče!

Toda veselja v njegovih očeh ni, ampak samo velika mera nelagodnosti, skrbi in pritaženega strahu, saj vidim, kako vleče na uho, če naju morda žena ne posluša.

Ne morem več zadržati solz, ki tečejo ne od bolečine, tudi ne iz ne vem kakšne žalosti, pač pa iz jeze, zakaj je on tak nič, in zakaj sem jaz tak nič, da ni vredno, da bi me prijel za roke in preprosto rekel: Ti, moja hči!

Ga res ne morem k temu izzvati? Ni na meni prav nič vrednega? Naj mu razkrijem svoje srce in svojo dušo? Toda ni več časa. Vstopila je žena in obstala pri vratih. Zdi se mi, da vse ve. Toda on tega ne opazi in naju začne seznanjati:

»Veš, Ljuba,« vem, da je ženi tako ime, vendar mi gre med solzami na smeh, kako pasje neiskreno zveni ta Ljuba v njegovih ustih, »to je hčerka neke moje znanke iz davnih let, ko sem služil v Sloveniji. Mislim, da je bilo v Ptuj. Saj ste tam doma, gospodična, kajne?«

Gospodična mi je rekel. Znova me je zatajil, kakor že takrat, ko še nisem bila rojena. Kako zanič moram biti, da mu ne morem vlti toliko poguma, da bi rekel ženi: Reci in delaj, kar hočeš, to je moja hči.

»Le čemú se pretvarjaš! Poglej njo in sebe v ogledalu.«

»Toda poslušaj . . .«

»Molči, reva, molči! Vsi trije natanko vemo, pri čem smo. Pa nam povejte, kako vam je ime, da se bomo laže menili. In usedimo se, da bo udobneje.«

»Hvala, saj bom takoj odšla.«

»Seveda, seveda. Toda moramo se vendar pomeniti. Povejte, kaj želite, saj menda niste prišli tako daleč samo zaradi njegovega obraza?«

»Samo zaradi njega. Zaradi njegovega notranjega obraza.«

»No, da, to se tako reče. Morda pa ste v škripcih, v stiski za denar, pa ste se spomnili, da bi morda . . .«

»Hvala, gospa. Imam mamo, ki prav lepo skrbi zame. Imam tudi očeta, ki je vsaj tako dober kot mama in skrbi zame bolj kakor pravi

oče, hočem reči, bolj, kakor če bi mi bil pravi oče.

Zato ne potrebujem ničesar. Edino, kar sem potrebovala, je bila gotovost. Zvedeti sem morala, kakšen in kateri je moj oče. Zdaj vem. In to je dovolj.

Že dolgo mi je ležalo na duši, v čem je moja mama kriva, da nimam pravega očeta in mi drugi otroci ob vsaki zameri lahko vržejo v obraz pankrta. Zakaj vas ni znala pridobiti, da bi se z njo poročili. Zdaj sem vesela, da je tako prišlo in ste jo pustili na cedilu v njenih najtežjih dneh.

Zdaj bom lahko vse svoje sanje o vas pozabila. Izbrisala si vas bom iz srca tako temeljito in brez sledu, kakor si vas je že davno izbrisala moja mama.

Grem, ker me čakata. Oba, mama in oče, in trepečeta zame. Kako ju bom odslej imela rada!«

Očnica

Vladko Kogoj

V revni gorski koči, nekje na pobočju Julijskih Alp, sta živela mati in sin. Obdelovala sta nekaj puste, s kamenjem kar gosto posejane zemlje. Par ovac in koz je dopolnjevalo njuno bogastvo. Kadar so kje v bližini sekali gozdove, je šel sin za zaslužkom. Na noč se je vračal k svoji, že ne več mladi materi. Res nista bila bogata, a živela sta v miru, ker sta bila zadovoljna s tem, kar jima je nudila zemlja in kar je zaslužil sin. V revni koči je bilo vse več ljubezni in miru, kot ga je često v proti nebu štrlečih palačah.

O prostem času se je sin hudo rad povzpelnjal na gorske vrhove. Ko se je vračal, je bil še vse bolj vesel, še vse bolj poln življenja kot prej. Tedaj so se mu oči kar iskriale.

Ob neki priložnosti mu je mati rekla:

»Sinko, le kaj najdeš tako lepega na tistih pustih vrhovih, da tako rad zahajaš nanje? Ako bi ne bila že tako v letih, bi še jaz rada pogledala s tabo.«

»Mamica, ti ne veš, kako je tam gori lepo!«, ji je odvrnil sin. »Vzpenjaš se navzgor, navzgor, vedno više. Gozdovi in travniki ostanejo po malem za tabo. Nato pa živa skala ter tu in tam snežišča, pa že tako velika, da jih niti poletno sonce povsem ne raztopi. Tam čakajo novega snega, novih plazov.

Tu in tam pa planinsko cvetje. Tudi tu pri nas je cvetje lepo, a tam gori se mi zdi le še vse lepše. Med živimi skalami je tu in tam šop nizke trave in kaka redka, drobna cvetka. Zdi se, kot da bi se sramovala živeti v tistih višinah.

Nato pa vrh. Ko si se nanj povzpел, se ti zdi, da si se približal nebu, samemu Bogu.

Tako zelo majhen neznamen si v primeri z goro, vrh katere stojiš, a vendar čutiš, da si le nekaj v stvarstvu.

Mamica moja, vsega tega pa ni moč opisati, vse to je treba osebno doživeti.«

Mamica je gledala v sinove žareče oči in poslušala njegov topli glas.

Mislila si je:

»Le kako mora biti res lepo tam gori!«

Pri tem ga je skoraj zavidala. Rečem skoraj, ker ljubezen matere do svojih otrok je tako velika, je tako brezmejna, da jim sploh ne more zavidati.

»Veš kaj, mamica,« je povzel sin, »kako mi je žal, resnično žal, da na vrhovih še nisem našel take cvetke, res planinske, ki bi bila še v

posebno veselje in zadoščenje vsem onim, ki bi se preko vrhov skušali približati samemu Bogu. A upam, še vedno upam, da jo bom končno le našel.«

Ko je šel sin za delom, ko je šel sin na vrhove, se je mati obračala k ljubemu Bogu s prošnjo, da bi mu dal srečo, da bi le kje našel tisto lepo, tako zaželeno cvetko gorskih vrhov. Obračala se je k Bogu kot k dobremu očetu, s katerim se otrok povsem lahko porazgovori.

»Bog moj ljubi,« ga je prosila, »ti, ki si tako dober in ki razumeš svoje sirote, dovoli mojemu sinu, da bi našel kje na tvojih vrhovih tako cvetko, ki bo viden znak, da so vrhovi res bliže Tebi, ki si sicer povsod pričujoč, a na vrhovih, v samoti, si le bliže človeku kot v prenatrpanih mestih. Prosim te, daj mu še to vidno znamenje svoje ljubezni in naklonjenosti do mene in do njega in sploh do vseh, ki ljubijo in ki bodo še ljubili vrhove.«

Tako se je pogovarjala z Bogom in zdelo se ji je, kot da bi ji prikimal z razpela, češ: »Le še malo potrpi, pa ti bo zadoščeno.«

In res, nekega dne se je sin vrnil z vrhov z veselo skrivnostjo v srcu, ki jo je razodel le svoji materi.

»Veš, mati,« ji je rekel nekam skrivnostno, »našel sem rastlinico z več popki, ki so prav

taki, kot bi bili iz samega žameta. Rase pa v prav ozki razpoklini na skali. Še malo dni, pa bodo njeni popki odprti, razcveteni. Prav res upam, da je ravno ta tista rastlinica, ki sem jo že leta in leta zaman iskal po vrhovih.«

Zvečer se je mati zahvalila ljubemu Bogu za izkazano milost.

Čez nekaj dni pa ji je sin prinesel cvet, katerega je nazval očnica. Le enega samega je utrgal, prav za mamo, ki sama ni mogla več na vrhove, da bi ga tam občudovala. To je bil majhen cvet, prepoln oči, vsaj tak se je zdel. Lep, resnično nežen cvet, katerega očke so strmele v višino, proti nebu, proti Stvarniku, ki ga je priklical v življenje ne le v svojo slavo, ampak tudi v veselje tistih, ki so se in se bodo še vzpenjali na vrhove. Kasneje so to cvetko nazvali tudi planiko, to je prebivalko planin.

Rastlinice so se razmnožile daleč na okoli, a to le po vrhovih, ker so to cvetke, ki gledajo s svojimi drobnimi očmi proti nebu.

Dozdevni ljubitelji planin so jih skušali presaditi v doline, kjer pa so cvetele le leto dni, morda dve, nato pa umrle. Materina prošnja jih je izprosila za vrhove in ne za doline. Kdor jih hoče torej videti, kako gledajo s svojimi očesci proti nebu, se mora povzpeti na vrhove, ki nas približajo nebu, torej samemu Bogu.

Janezek pod češnjo

Jože Plot

Na Fazancu češnje zore, v rdečem drevesu drhte dekliske roke in se dečla smeje, srečo šteje:

»Janezek, ali so češnje kaj lepe?«

»So!«

»Kaj, in še lepše so, kadar cveto? Kadar gnezdece znašajo ptičke, redostne siničke! Ali ni fletna pomlad zelena?«

»In nočca ognjena!«

»In mokrc spomladni, ki vročino gasi!«

»O, vse je fletno in lepo tako!«

»Janezek, tebi je vse samo lepo. Pa kaj je najlepše, Janezek moj?«

»Oj, Micika, pst! Kje pa so mamica, kaj pa zdaj delajo mamica vaša?«

»Mamica naju ne vidijo, mamica ne poslušajo, mamica za pečjo nogavico pleto!«

»Micika, češnja cvetoča, – s srečo me objemi!«

»Pa me ujemi, pa me vzemi! Nisem riba, ne čofotam.«

»Kako bi te vzal, kako objel, – kaj si ko ptička v drevo mi zbežala?«

»Dol pa ne grem, veš, dol ne smem; mamica naju že vidijo, mamica naju poslušajo!«

»Mamica za pečjo nogavico pleto!«

»Saj mi lahko na glas poveš, da te bom slišala, da bom izvedela, kaj hodi h gorjankam Janez z Doljan?!«

»To drevo bom izruval in ga bom nesel Doljancem v spomin.«

»Poskusi, Janezek, le poskusi, kakšne korenine so to!« Se smeje, se smeje: Janezek češnje pobira po tleh in jih šteje, srečo šteje, ki ž njo čaka nanj Micika.

Jeraševa Mila

Zora Tavčar

Zadnji mesec je Mila opazila pri možu neko zatajevalno pozornost, kakor da se je skoraj sramuje. Ko se je neko opoldne sklonila nad škafo, da si ga zadene, je prvič opazila tisti preiskujoči, skoraj nežni pogled. Njegov vsakdanji obraz je postal praznično ozarjen:

»Nikar no, Mila.«

»Zakaj pa ne?« je odsekala skoraj trdo, »boš mar ti?«

Ker se ni takoj znašel, je obmolčal, Mila pa je s škafofom kakor razjarjena od nečesa šinila v drvo.

Drugič je pri mizi odložila žlico prej kot ponavadi in se je spet srečala z njegovim prazničnim obrazom. Sama ni vedela, zakaj jo jezi ta nenadna pozornost, za katero se ji je zdelo, da je ni potrebna. Odtlej jo je čedalje pogostejše prestrezal s tistimi novimi, zamaknjenimi očmi.

Nato je začela še tašča, stara Jeraševka. Najprej jo je ošinila s sporazumnim pogledom, ko sta dopoldne pili kavo, in nato rekla kakor mimogrede:

»Kakšno jajce bi si pa le ocvrla takole dopoldne za moč, ne pa, da samo ližeš tisto kavo.«

Sedaj je morala končno nastopiti.

»Le kaj imate vsi z menoj, ali me ne morete pustiti v miru? To cikanje in namigovanje, ko vse skupaj nič ni.«

Stara se ni pustila kar tako zmeti: »No, mene to ne zanima, to so vajine stvari. Nazadnje pri zdravi mladi ženi to ne bi bilo nič čudnega. No, če praviš, da ni nič, ni nič. A kaj sem že hotela reči, jajce si pa vseeno kdaj ocvri.«

Videti je bilo, da je starka vseeno verjela svoje.

Tako je sklenila nekega večera, ko sta z Jeraševcem z nove pisalne mize v gorenji hiši pospravljala papirje, ki jih je bilo zaradi trgovanja z lesom vedno več, da napravi konec slepomišenju. Z očmi nad papirjem, porisanim s

kvadratki, diagonalami in pikami, na katerega je Jakec zaznamoval debelino lesa ali širino desk, je rekla skoro z užitkom:

»Otroka pa ne bo, ne vem, kdo si ga je izmislil!«

Možu so lica trznila in obraz mu je počasi ugasnil. Vendar, ko si je kot zgubljen nekajkrat pogladil z desnico brke, se je zbral, udaril z majhno levico vdano po pisalni mizi in pomirjen dejal:

»Eh ja, tako je pač.«

Bil je spet isti krotki, dobrovoljni Jakec.

Tako se je torej okoli nje vse spet umirilo in nič več ni bilo med domačimi tistega prazničnega zarotništva.

Vendar se Mila sama ni mogla pomiriti. Neodvisno od njene volje in neustavljivo je bilo nekaj v njej kljub vsemu vsak dan bližje nekemu neizbežnemu zaključku. Od kraja je bila še preveč prevzeta od gospodarskih poslov in tako polna vneme na novi domačiji, kamor se je bila primožila, da se ni dosti mudila s to mislijo. A sedaj, ko se je po svoji trmasti volji tako osamila, se ji je zdelo, da jo je začelo tisto nekaj v njej vedno bolj nezadržno prehitovati. Bilo je, kakor da je naenkrat nekaj obvladalo njeno telo, medtem ko je njena volja želela drugače. Hotela je še toliko prenavljati Jeraševino, jo utrjevati, in za to je potrebovala tudi svoje telo. To pa jo je iz njene ravno urezane poti hotelo potegniti v drugačen red – in temu se nekaj v njej ni hotelo ukloniti.

Še hušje je postalo, ko je vedno težje skrivala svoje pogoste slabosti. Vendar jih je hotela premagati s tem, da se je še bolj zagnala v delo. Nikoli se ji niso opravila tako odsedala in še nikoli ni tako zlahka obvladovala gospodarstva kakor tisti mesec. V njej je divjala maščevalna ihta nad slabostjo, katera jo je vztrajno lomila. Delo na domačiji je steklo, kakor da bi se bila utrgala vzmet in bi kolesje stroja podivjalo v nekem vrtoglavem ritmu.

Smreke v bregu nad Smolevo, ki sta si zanje prejšnji večer Jeraševci v Kos še tolkla v dlani, so morale biti do večera že olupljene na žagi. Za konec tedna je veletrgovec v Loki že pričakoval deske. V nedeljo je moral biti denar zanje že v pisalni mizi, če pridejo mizarji. V skednju je že čakal lepo očiščen prostor, kamor bodo začasno postavili novo opravilo za gostilno.

Zato so bile tu nove skrbi, denar je sicer pritekal, a sprti tudi odtekal. Da bo mogoče

izplačati pohištvo, se je morala Mili posrečiti kupčija za parcelo pod Mladim vrhom, kjer si je hotel loški advokat postaviti lovsko kočo. Drugače bo Mila pač morala seči na dno skrinje, kjer je pod rjuhami začela nalagati zase nekaj šopov stotakov, da bi jih nesla v hranilnico.

Jeraševc je negotov, kakor da je izgubil pregled nad dogajanjem, zgubljeno taval med žganjarijo in razdejano gostilno, še najraje pa se je zgubil po kupčijah; doma je bilo vse v Milinih rokah in vse v teku, kakor da se mudi, ker se ima zgoditi vsak čas kaj bogve kako pomembnega.

Končno se je tudi zgodilo. Ko so postavljali pohištvo v gostilno, je Milo, ki je bila zaradi nosečnosti vedno bolj razdražljiva, zjezilo, ker so bili potisnili omaro do vrat:

»Kaj nimate nobene pameti?« je skočila mednje. »Kakor da ne bi bilo tja do kota še dosti prostora.«

Ko se niso takoj zganili, se je sama uprla s hrbotom v stranico in jezno odsunila omaro. Tisti hip jo je prebodla surova bolečina. Omara se je zavrtela pred njenimi očmi, in ko je bolečina vnovič navrela, jo je zvililo k tlom in onesvestila se je.

V kamri, kjer se je zbudila, sta okoli postelje stala zdravnik iz Loke in stara Jeraševka, ob vzglavju pa je sedel otožnega, a znova ozarjenega obraza njen mož.

»O ti moj Bog,« je skoraj zajokal, sedaj, ko je prvi strah zanjo popustil. »Takole si se zmučila, reva, namesto da bi bila povedala. Saj bi ti najel še eno dekle, če bi bilo potreba. Veš, da pri taki stvari ne bi stiskal z denarjem.«

Kljub nesreči, ki se je bila zgodila, mu v očeh ni ugasnila krotka svetloba, ki jo je vžgalo novo upanje. Ta otrok je šel, prišel bo drugi in na Jeraševini bodo kakor na davno opusteli njivi, ki je zopet zazelenela, zamrgoleli otroci. Zaverovan v to misel si je pomirljivo obraz, obdan z obiljem razpuščenih las. Vanjo, ki je sedaj rekla, dvignjena v postelji, kakor da je skozi njo znova zaplalo njeno jedro zdravje:

»Kaj! Da ni bilo tistih neokretnežev doli v gostilni, bi se bila takrat tiste omare sploh ne lotila. To je, da ne morem gledati, če se človek ne zna obrniti, kakor je treba.«

»Tako se ne dela, gospa,« je rekel mladi zdravnik, in Mili se je zdelo, da lahko govori, ker ne razume, kako je, če je ženska sama sredi

tolikega dela. To ni kakor tiste brezdelne gospe po mestih, ki se devet mesecev samo prekladajo iz sobe v kuhinjo.

»Vidite, gospa,« je poudaril s poučnim glasom zdravnik, »ne bi vam bilo treba zgubiti otroka. Sedaj boste tudi drugega težko donosili.«

»O drugič bomo pač že drugače skrbeli, če drugi ne, bom gledala nanjo jaz. Le kako da sem bila tako neumna; saj sem opazila, pa je vse zatajila,« se je vtaknila stara Jeraševka.

»Tudi če bi prodal zadržno smreko v bregu, sedaj ne boš več tako garala, še za v kuhinjo in gostilno bom dobil koga.«

In Jeraševc je držal besedo. Ko si je Mila opomogla in vstala, je prišlo dekletko iz žirovske strani za drugo dekletko k hiši. Delo, ki je bilo medtem teklo v počasnejšem ritmu, je pod Milinim čvrstim vodstvom spet oživel. Dala je prebiti zid med gostilno in ropotarnico, ki je ležala na sončnem kraju. In ko je bil prostor prebeljen, so ga mizarji preuredili v okusno preurejeno gosposko sobo za boljše goste. Gostilna je bila sedaj na pogled domača kakor kakšen planinski dom. Stari Pestotnik je prav zanjo ujel velikega divjega petelina, ki so ga dali nagačiti in ga nato pritrdili na steno. Ves prostor je bil prijetno obit z macesnovino, obešalniki so bili posebej naročeni pri kroparskih železarjih. Vse je dišalo po firnežu. Loški advokat se je tudi končno odločil in kupil parcelo v Mladem vrhu, pa še stavbni les je povrhu naročil pri Jeraševcu. Vse je bilo torej spet v redu, le da je njen mož s tistimi pozornimi očmi še vedno od nje nečesa pričakoval. In ko je kmalu nato vnovič zanosila, tega ni več skrivala. Pustila je, da so hodili okrog nje kakor okrog svečenice.

Toda bilo je zaman. Mila tudi tokrat ni donosila. Tudi drugi otrok je v njej odmril, kakor da ni mogel pognati korenin v telesu, ki se ga je z vsjo silo branilo.

Tisto jesen so nekam zgodaj ponaredili, kar je bilo glavnega, zato se je Mila odločila, da se odpravi v Sopotnico. Hotela je obiskati očeta in ga vprašati za neki nasvet. Jakec je bil zjutraj odpeljal s Pramom deske v Loko, stara Jeraševka pa je bila odšla k pozni maši in tako je Mila ukazala Francetu zapreči. Do poldneva bo lahko nazaj, ne da bi jo kdo prešel. Naglo se je šla preobleči.

V gorenji hiši je nedeljsko dišalo po poribanem podu, pa še po mešanici tobaka in kadila,

po kateri je zaudarjala Jakčeva nedeljska obleka, kadar je prihajal od Sv. Bolantina. Skozi šestero majhnih oken je valovila svežina. Kljub tolikim oknom pa je bila v sobi zastrta svetloba, saj je luč komaj proniknila skozi gosto zaveso lončnic na oknih in skozi pajčolan hruškovih vej. Mila je odgrnila to rastlinsko zaveso in pogledala, kaj dela France. Spodaj se je že svetila rumeno prepleskana kočija in hlapec je pravkar pregrinjal prednji sedež s križasto odejo. Da, France je sam uganil, da hoče danes kočijo. Sedaj je pomirjeno odklenila starinsko omaro in pogrebla med nedeljskimi oblekami. Snela je sivo, do vratu zapeto obleko iz tankega mezlana. Potem si je nataknila visoke nedeljske čevlje in nazadnje si je pred ogledalom na novo spletla lase v dve kiti ter si ju ovila okoli glave. Šele tedaj je stopila v kamro. Tam na oknu ni bilo rož in dve okenci sta gledali naravnost v obraz jutru, ki je prihajalo izza gozdnatega Hrastnika. Mali prostorček je kar slepil oči, da si jih je morala zaslونiti z dlanjo, če je hotela razločiti ključ v skrinji. Visoka skrinja iz hrastovine s poslikanimi stranicami, ki so od starosti že izgubile svežino barv, je plavala v luči. Ključ je zaškrta in zadišalo je po uležanem. Visoke skladovnice rjuh in brisač in kdove kakšnih potrebnih in nepotrebnih kosov Miline bale je čez in čez prekrilo skrinjo, le čisto na robu se je stiskal predal z mašnjimi knjižicami, iz katerih so molele prevelike podobice. Oljčna vejica je kukala izza kupa obklekljanih robčkov. Toda ne to ne ono ni bilo videti, da zanima Milo. Še enkrat je dobro zapahnila vrata v gorenjo hišo, nato pa je segla v režo med dvema kupoma posteljnine in izvlekla iz globine skrinje tenak zavoj. Preložila ga je v majhno škatlico, ga trdno preganila in končno škatlo prevezala z vrvico.

Spodaj in veži je vzela z vrha morajne prazno košaro in zginila z njo v klet. Kmalu se je vrnila s polno, prekrito s snažnim prtičem. Pred hlevom ji je France podal vajeti in bič, pomagal ji je v kočijo, in preden je odpeljala, je skrbljivo pripomnil:

»Ne vem, če je dobro, da se takšni vozite okrog... Da ne bo spet kaj narobe!«

»Ne skrbi, France, saj je komaj sedmi mesec,« je zdravo odbila nasmejana Mila in kočija je zadržala čez leseni mostiček preko Sore.

Tudi Milo je malo zaskrbelo, pot ni bila kratka, a kaj, ko je bilo treba spraviti denar,

tako da bi vrgel kakšne obresti. Oče v Sopotnici je bil preudaren in gospodarski človek, lahko ji bo svetoval. Naložil ga bo v kak donosen posel. Pa bi bilo tudi zares nespametno, ko bi pri takšni bogatiji ne imela nič na knjižici. Toplo ji je bilo okoli srca, ko je pomislila, kako občudujoče bo oče pogledal tisti njen šop stotakov. Stisnila je škatlico v žepu, jo potisnila še globlje in prsi so ji zaplale v ponosu, sedaj je bila – nekdanj bajtarska hči – trdna gruntarica.

Pa veselje ji je zamrlo, ko je naenkrat začutila, da prihaja njena ura. Pognala je konja in namesto v Sopotnico zavila v Loko. Še tisto popoldne je bilo rojeno drobno, zanikrno otroče, ki so ga komaj obdržali pri življenju. Kljub temu ga je Mila kar razveseljena vzela v naročje, obrnila ga je in tedaj razočarano vzdihnila:

»Na, ko človek enkrat le dočaka, je pa še punče povrh! Pa še tako drobižasto, da ne vem, če bo za kakšno rabo.«

Res, kakšnega posebnega materinskega čuta Mila ni imela. A svojo dolžnost je opravila, otrok je bil tu, kakršenkoli že, Jeraševina je imela dediča.

Pozna jesen

Jakob Šešerko

*Gozd zaveso je odgrnil
in svetlo je, da je kar nerodno;
bukve, breze so do golega se slekle,
pregnile temni mah
z obleko večno modno.
Zdaj jesensko sonce lahko boža
bela bedra bréz, obline bukev
in kosmatim hrastom greje skorjo.*

*Kmalu sever krošnje bo viharyl,
gozd uročil, ga odel v kožuhe bele.
In tedaj iz svojega brloga
bo prišla lisica v gladu razbesnela,
z laježem vse vprek preklela,
vso idilo belo, svoje basni,
sveži sneg, ki jo s stopinjo vsako
v smrt izdaja – s strelom od človeka,
ki bi rad že grel si z njeno dlako
svojo kožo.*

Darinka

Erna Starovasnik

Po desetih letih zakona sta Anica in Tone dokončno vedela, da nikoli ne bosta imela otroka. Res so jima pred petimi leti, po neskončnih pregledih, dali zdravniki rahlo upanje, da se včasih le še godijo čudeži.

Toda čudež se ni zgodil.

Tako tih je bil njun dom. Vse preveč tišine je bilo v njem. Tone je odhajal na žago, kjer je bil mizar, Anica pa je opravljala dela na majhni domačiji.

O, kar dovolj dela sta imela. A njuni večeri so bili samotni. Tiho sta se pogrezala vsak v svoje misli. Včasih, ko sta se sredi tišine njuna pogleda srečala, so oči nemo vpraševale:

»Zakaj?«

Prav takšnega večera je bilo nekoč izgovorjeno: »Kaj, če bi vzela kakšnega otroka za svojega?«

Povprašala sta na občini. Zvedela sta, da imata vse pogoje in bi otroka lahko posvojila. Ko bodo našli zanju kaj primernega, ju bodo obvestili.

»Rad bi imel fantka,« je rekel Tone.

»Dobro, pa fantka,« se mu je nasmehnila žena. Potihoma si je seveda želela deklico. A kaj to! Kar po njegovem naj bo, da bo imel večje veselje.

Nato sta čakala. Tedne in mesece dolgo. Vpraševala sta na občini, toda prav takšnega otročka, kot sta si ga želela, prav tedaj ni bilo.

Rada bi bila namreč dobila otročička, ki bi imel vsaj že leto dni. Ne dosti več, ker sta menila, da bi se jima nemara težko privadil. A tudi manj ne.

»Ne vem, če bi znala ravnati s čisto majhnim detetom,« je pomišljala Anica.

Nekega dne, ko se je mož vrnil, je Anica takoj opazila, da je nenavadno vznemirjen. Radovedno ga je pogledovala med kosilom. Res je kaj kmalu prišel z besedo na dan.

»Zvedel sem za otroka,« je dejal.

»Za otroka? Res?« je presenečeno vzkliknila.

»Da, Anica. Ni daleč od tod. Pol ure z avtobusom. Tovariš na žagi mi je povedal zanj. Malo nerodno je, ker je otrok še prav majhen. Komaj šest tednov ima. Deklica je.«

Anica je priprla oči.

– Komaj šest tednov ima. Deklica je. –

Deklica je... deklica je... In sam Tone je zvedel zanj.

Medtem pa je mož že govoril o nenavadni otrokovi usodi.

Pripovedoval je, da je mož dekličine matere pred dvema letoma izginil v svet. Mlada žena je doma ostala sama s triletnim sinkom. Težko se je na skopi zemlji prebijala skozi življenje. Mož se je le poredko oglašal, domov pa sploh ni prišel.

V tretjem letu njenega samevanja je prišel v Zadar služiti vojake mlad slovenski fant. Na obhodih po mestu je spoznal lepo, mlado in vročekrvno Dalmatinko. Vse proste ure je nato prebil pri njej. Ko je odslužil kadrovski rok, je bila dekleta že tri mesece noseča...

Domačim niti omenil ni, kaj je storil. A iz Zadra so prihajala pisma. Ko mu starejša sestra le ni dala miru, je nekoč odmahnil z roko:

»Ah kaj! Kdo mi piše? Neka prismojena ženska, ki mi je verjela na lepe oči. Menda sedaj pričakuje otroka. Prava reč!«

»Kar si si skuhal, boš tudi snedel,« ga je očitajoče zavrnila sestra. Fant pa se je posmehnil: »Izginil bom.«

Tri mesece zatem je res šel. Doma so vedeli, da je odšel, pobegnil. Le to in ničesar več. Ni se poslovil in niti pozdrava jim ni poslal.

V začetku novembra, takoj po vseh svetih, pa je v njihov dom prišla tuja ženska. V naročju je imela novorojenko.

»Prinesla sem mu jo. Njegova je. Jaz je ne morem imeti. Mož mi je pisal, da se vrne za božič domov. Ubil bi me, če bi našel to dete pri meni,« je govorila.

Fantovi so se otepali otroka na vse pretege. Nazadnje je ženska položila sveženj na klop in izginila v noč.

Od tedaj je deklica v njihovi hiši, nihče je nima rad. Mati jo je zavrгла, oče se ne zmeni zanj. Kaj misliš, Anica, bi bilo to nekaj za naju?«

Žena, ki je pozorno poslušala možovo pripovedovanje, je razmišljala. Po kratkem molku je spregovorila: »V grehu je bilo spočeto to dete. Slabih staršev je. Ali misliš, da ne bo vse to ostalo v njej?«

Tone je vzdihnil. Nato jo je svetlo pogledal: »Ko se otroci rodijo, so nedolžni. Pokvari jih šele življenje, slaba družina, okolje, kjer rastejo. Tako mislim jaz.«

Sklonila je glavo. Nato je prikimala.

»Jutri je nedelja. Sla bova in si ogledala otroka. Potem se bova odločila,« je rekel.

Tisto noč nobeden izmed njiju ni dobro spal. Bitje stare ure ju je opominjalo, kako silno počasi se pomika čas naprej.

Pri jutranji maši se je zazrla Anica v obraz Device. – Preblašena, kako naj se odločim? – so vpraševale njene misli.

Ali je bilo res le migotanje sveč? Ali pa je bil nežen nasmeh Brezmadežne, ki jo je opogumil. Ne, tega Anica ni vedela. Čutila pa je, kako ji je lahko in toplo postalo pri duši.

Pogumno je stopala popoldne ob možu po tuji vasi. Lepa kmečka hiša ob široki cesti je pričala, da ljudem v njej ni slabo. Verjetno se jim godi celo prav dobro. A dobrote v njihovih očeh Anica ni našla, ko sta s Tonetom vstopila. In če že v očeh ni dobrote, kako naj bo v srcu?

»A zaradi otroka sta prišla? Ahm,« je godrnjala zajetna gospodinja.

»Kar odnesita ga. Ne bo nam žal za njim,« se je obregnil krepak možakar, gospodar.

»Imamo svojih dosti,« se je posmejala hči in stisnila k sebi svoja otroka, dečka in deklico.

»Kar zadosti,« je kimal mlad moški, najbrž zet, ki se je priženil na domačijo.

»Že, že. A kje je otrok?« je vpraševal Tone.

Povedli so ju v ozko, hladno izbo.

»Tu, pri dekli spi; ni prostora drugje,« je rekla gospodinja.

Anica in Tone sta obstala ob otrokovem ležišču.

In našla sta dete, v plenice povito... Le kakšne plenice? V umazanih cunjah je ležalo malo, nebogljeno bitje na vreči, napolnjeni z ličkanjem in prekrito s starim izpranim predpasnikom.

Anica in Tone sta se spogledala. Toliko revščine, pa na takšni domačiji, so govorile njune oči.

Tedaj je dete odprlo očke. S pogledom, sinjim kakor pomladno nebo, je zamežikalo v sivino novembrskega dne. Nato so se mala ustka potegnila v nasmeh.

»Da, vzela jo bova,« je bolj dahnila, kot spregovorila Anica. Z dlanjo je pogladila otrokove dolge črne laske, ki so silili izpod preprane čepice.

»Tako sedaj,« je oddih olajšanja prišel iz gospodinjinih ust.

Zopet sta se srečala Tonetov in Aničin pogled.

»Da, takoj,« je prikimal Tone.

»Kako ji je ime?« je vprašala Anica.

»Čakaj, kako že? Eh, neko tuje ime ima,« je mencala gospodinja.

»Renata,« ji je pomagala hči v zadregi.

»Mhm, saj,« je kimala gospodinja.

Anico je zazeblu v prsih. Pogledala je debelušno žensko. Za vsako mačko pri hiši, za vsako kravo v hlevu gotovo ve, kako ji je ime. Za otroka, ki je vendarle kri njene krvi, ne ve...

Mlada je razvila otroka. Zadovoljno se je pretegovalo drobno bitje, ko mu je menjala zaprane plenice. Res je bilo drobceno in nebogljeno, toda deklitini gibi so bili čvrsti. Videti je bila zdrava.

»Malo joče. Če je le sita, je pridna,« je kakor v tolažbo rekla mlada, preoblekla deklico v svežo srajčico in porumenelo volneno jopico, ji zavezala kapico enake barve in jo naposled še zavila v flanelasto rjuho.

»V tem jo je prinesla mati,« je omenila gospodinja, ko je hči položila zavito dete Anici v naročje.

»Kaj pa papirji? Ali ničesar nimate?« je vprašal Tone.

»O, imamo. Pojdi in poišči,« je namignila gospodinja hčerki.

Kmalu se je mlada vrnila z otrokovim rojstnim listom.

»Je krščena?« je vprašala Anica.

»Krščena? Ne vem. Menda ni,« je neodločno zmigovala ženska z rameni.

»Se bova še pozanimala. No, pa zbogom,« je pozdravil Tone.

Nerazločno mrmranje jima je zagodrnjalo v odgovor.

»Moj Bog! Kakšni ljudje! Niti niso vprašali, kdo sva, od kod sva in kam greva z otrokom,« je zmajevala z glavo Anica, ko sta bila že na cesti.

»Saj! Še za psa človek vpraša, kako mu bo, če ga že da od hiše,« se je grenko nasmehnil mož.

Na to, da jima niti niso ponudili, da bi kaj prigriznila, ali jima dali vsaj požirek pijače, nista pomislila.

Stala sta na avtobusni postaji in Anica je tiskala k sebi mali sveženj, da bi mu bilo

toplo od njene toplote. Avtobus je kmalu pripeljal in čez dobro uro je dete dobilo svoj prvi obrok hrane v novem domu, ki ga je sprejel z vso ljubeznijo.

Joj, koliko potov, koliko pisanja je bilo, preden je mala punčka postala posvojeni Tonetov in Aničin otrok!

Ni bila še krščena in ko jo je sivolasi župnik obliil z blagoslovljeno vodo ob krstnem kamnu, je vprašal:

»Renata-Darinka, ali hočeš biti krščena?«
Dà. Darinka sta ji dala ime.

»Za naju je pravi božji dar. Darinka naj bo,« se je smehljala Anica, ko sta izbirala ime.

In mala Darinka je rasla. Rasla je v sreči, ljubljena od obeh z enako ljubeznijo.

»Mam, mam, ma-ma,« je začebljala nekega dne.

»O moja mala. Moja ljubljena,« se je srečno sklonila k njej Anica in jo stisnila na srce.

»Ti naša mamica,« je ves srečen pogladil Tone ženo po laseh.

»Ata, a-ta, a-ta,« je vzklikala Darinka nekoliko pozneje.

»Ali jo slišiš?« je ponosno pogledal Tone Anico.

Vsak dan je deklica razveselila nove starše s kakšno posebnostjo. Ob letu dni je shodila. Občudovala je svečke na božičnem drevesu in rdečo lučico ob jaslicah. Radostno je vzklikala in mahala z debelušnimi ročicami.

Nič več ni bilo mučne tišine v malem domu. Nič več niso bili samotni večeri. Ko sta se pogostokrat sklanjala Tone in Anica nad zibelko, sta se vpraševala:

»Kakšna bo? Kako nama bo rasla?«

Rasla jima je v veselje in srečo. Dorasla je šolo, prvo obhajilo in birmo. Dobro se je učila in lepa so bila njena spričevala.

»Naša punčka. Naše dekcle,« sta bila ponosna nanjo Tone in Anica.

Da, popolnoma njuna je bila. Nikoli ni vprašala po njej njena mati, saj še vedela ni, kje je in kako se ji godi. Za očeta, ki se je pred leti izselil v Nemčijo, sta zvedela, da se je tamkaj oženil. Nikoli več se ni oglasil, niti svojcem ne.

Okoli petnajst let je bilo Darinki, ko je nenadoma postala zresnjena in zamišljena.

»Kaj ti je? Ali si bolna?« je skrbelo Anico.

Dekle pa je zmajevalo z glavo. Ne, ni bolna. Nič ji ni.

Želela je postati medicinska sestra.

»Oh, če boš šla v šole, bom tako sama,« je tožila Anica.

»Gre naj, če jo to veseli,« je odločil Tone.

»Vsako nedeljo bom prišla domov,« jima je zatrjevala.

Res je prihajala. Za en dan v tednu je prinašala v hišo vedrino in domačnost. Anica pa je štela čas le še po nedeljah v tednu.

Minevala so leta. Darinka, ki je zrasla v lepo dekcle, je doštudirala. Kot morje sinje oči in bogati črni lasje so pritegnili marsikateri pogled.

»Omožila se nama bo. Izgubila jo bova,« je potožila nekoč Anica Tonetu.

»Glej jo no! Dekleta se vendar poroče, ko pride njihov čas,« se je smejal mož.

Povedati ji bova morala, kako no, da ni . . . da ni.«

»Da ni najin otrok, meniš?« ji je pomagal. Prikimala je in vzdihnila.

»Skrivnost vama bom zaupala,« jima je neke nedelje reklo dekcle.

Radovedno sta jo pogledala.

»Fanta imam. Ali ga smem pripeljati domov?«

V trenutek tišine se je oglasil Tone z vprašanjem:

»Fanta imaš. Glej no! Kaj pa je?«

Darinka je zardela in povesila pogled.

»Zdravnik je. Ni iz mesta. Z dežele je doma,« je rekla.

»O, zdravnik je? Pa je dober? Je pošten in veren?« je vpraševala Anica.

»Je, mamica, je. Saj ga sicer ne bi marala,« se je nasmejnilo dekcle.

»No, lepa skrivnost,« je kimal Tone.

»Oh, očka! Jaz pa sem se bala, da bosta nasprotovala,« ga je svetlo pogledala.

»Nasprotovala? Ne zakaj? Odrasla si, pametna tudi dovolj, da boš sama vedela, kaj ti je v srečo. A tudi midva bi morala tebi izdati skrivnost,« je v zadregi vzdihnil Tone.

»Skrivnost? Kakšno neki?«

Svetle oči so romale od enega k drugemu.

»No, očka! No, mami! Kaj imata za bregom?« ju je bodrila.

Tone se je v zadregi odkašljeval, Anici pa je šlo na jok in je skrivala pogled.

Bledica je jemala dekletov obraz.

Nazadnje se je Tone opogumil: »Da, Darinka. Da, punčka naša. Morava ti povedati, da nisi, nisi . . .«

Ni mogel naprej. Prijel je dekletovi nežni roki v svojo široko, od zadrege potno dlan in jo toplo stiskal.

Anica pa je tiho ihtela.

Darinka je razprla oči in trpko sladke nasmeh ji je prešinil obraz. Nato ju je odrešila:

»Da nisem vajin rodni otrok, mi želita povedati, kajne?«

»Ti veš, Darinka? Ti veš?« je kriknila mami.

»O, vem. Že dolgo vem. Dobrih pet let že,« je pokimala.

»In nikoli nama nisi omenila?« je strmel Tone.

»Zakaj očka? Ničesar se ne bi spremenilo,« je menilo dekle.

»Že davno bi ti bila morala povedati,« je zastokala Anica.

»O, v začetku že. Pa saj sta bila vendar ves čas tako dobra z menoj. Zakaj naj bi vaju žalostila?« je zmignila z rameni in nadaljevala: »Ne razmišljajta zdaj o tem. Mami, očka, saj se imamo vendar tako radi.«

»Tudi sedaj naju še kličeš očka in mami? Tudi sedaj...?« je dahnila Anica.

Začudeno jo je pogledalo dekle: »Ja, zakaj pa ne?! Že davno sem ugotovila, da oče in mati nista le tista, ki dasta otroku življenje. O, koliko je še potrebno, preden zraste v človeka. Sedaj v službi, posebno ker delam pri otrocih, sem imela neštetokrat priložnost to še posebej ugotoviti. In vidva sta vendar dajala to nesebično v polni meri.«

»O, Darinka, Darinka,« je šepetala Anica.

»Tako srečna sem, da vaju imam. Ljuba, dobra človeka. Očka, mami,« se je smehljalo dekle.

Prijela je zgarano Aničino in žuljavo Tonetovo roko in ju stisnila na mlade prsi.

Tonetove in Aničine oči so se spogledale. Čutila sta, da so še vedno družina.

Kakor da je uganila njune misli, je v svetlem nasmehu rekla Darinka: »Naj prinese življenje karkoli že, mi trije bomo zmerom pripadali drug drugemu. Pa ne le mi trije. Tudi Marko, ki mu bom postala žena in nekoč najini otroci, vsi bomo vajini. In vidva naša.«

Zopet so se srečale oči moža in žene. V njihovih srcih je vzplamtela trdna zavest, da nista živela zaman.

Hlapček Jure

Fran Roš

Bila je pomlad, ko je Juretu umrla mati. Očeta je izgubil že prej in tako je ostal zdaj sam. Bil je petnajst let star. Odšel je po svetu iskat si službo. Sprejel ga je kmet, da mu je delal na polju in pozno v jesen pasel živino. Potem pa je fantu dejal:

»Zima bo in zate ne bo več dela. Kaj bi zastonj jedel pri meni! Preberi si službo! Plačila ti ne morem dati, saj si imel hrano in ležišče pri meni. Vzemi svojo malho in tiste svoje orglice in pojdi, kamor hočeš!«

Jure se je takih besed ustrašil, vendar se ni branil:

»Če je tako, pa pojdem! Zdravi ostanite!«

»Kaj ne vidiš, da bo zima? Kjer si poleti delal, tam še čez zimo ostani! Na pomlad se oglasi!«

Pričel je rositi dež, ponujal se je sneg in ceste so tonile v blatu. Jure pa je bil brez strehe. Stopil je v široko belo hišo in vprašal za službo. Gospodar, rejen kmet, ki mu je bilo Skopušnik ime, se mu je v obraz glasno zasmejal:

»Kaj vendar misliš! Da bi mi samo jedel čez zimo in se grel pri peči? Za to te pač ne potrebujem.«

»Hrane ne zahtevam. Nikoli me ne boste videli niti jesti niti sedeti pri peči! Vso zimo bom samo pletel koše in jerbace, da jih boste lahko prodajali.«

»Da nikdar ne boš zahteval hrane, praviš? Kaj ti nisi ustvarjen kakor mi drugi ljudje, ki moramo jesti? Kaj pa storiš, kadar je čas kosila ali večerje in si lačen?«

»Orglice imam pa si nanje zaigram. Pesem mi napolni ušesa pa tudi želodec.«

»Glej, glej! Nisem še slišal kaj takega! To mi je pa všeč, fant!«

In Jure se je pogodil s kmetom Skopušnikom. Hrane ne bo nikoli zahteval in ostal bo

pri kmetu vsaj leto dni. Za plačilo bo prejel kokoš. Če pa ga bo kmet kdaj videl jesti, ga bo lahko pri priči pognal iz službe in od hiše brez kokoške v plačilo.

»Hehe,« se je zadovoljno smejal kmet. »To sem dobro uganil. Če fant ne bo jedel, a mi bo koše in jerbase pletel, bom imel z njim lep dobiček.«

»Kako bi takšenle siromak le mogel živeti brez hrane?« je podvomila gospodinja, ki je bila boljšega srca. »Ali se ti fant nič ne smili?«

»Kaj bi se mi smilil? To je njegova skrb, sam je tako hotel.«

Hlapček Jure je pri kmetu Skopušniku tudi pozimi našel vedno dosti dela. Pridno je popravljaval orodje, čedil pri živini, pletel koše in jerbase. Še bolj se je trudil na pomlad zunaj na polju vse od jutra v noč, a ni nikoli potožil. Zjutraj, opoldne in zvečer, ko je družina sedla k mizi v hišni veži in jedla, je stopil v hlev. Tam si je zaigral na orglice in se pogovarjal z živino.

Nikdar ni rekel nikomur, da je lačen. Nihče ga ni videl, da bi bil kaj drugega kakor orglice dal v usta. Vendar je moral jesti, če je hotel ostati živ in zdrav. Jestiti je moral naskrivaj. Pri kravah v hlevu se je lahko nalokal mleka. Dekla, ki se ji je fant smilil, mu je večkrat pod kup listja skrivaj položila kos kruha, mesa in jabolka. Za vse to je vedela tudi gospodinja.

Gospodar pa je bil zadovoljen in se je rad pohvalil z Juretom, ki nič ne jé, pa mu vendar koristno služi. Na sejnih je skupil lepe denarce za koše in jerbase, ki mu jih je hlapček spletel pozimi.

Tako je minila zima, pomladi je sledilo poletje in nastopila je že jesen. Prišel je čas, ko je fant vsak dan gnal živino na pašo k potoku, ki se je ob njem širil Skopušnikov travnik.

Nekega dne je kmet pomislil:

»Kmalu bo leto, kar je fant pri meni v službi. V plačilo mu bom moral dati kokoško, tako sva se domenila. Raje pa bi jo pojedel jaz sam. Bolje moram paziti nanj, ker morda pa vendarle naskrivaj jé in bi me rad ukanil. Če ga zasačim, ko bo ravno jedel, ostane kokoška meni! Fanta pa napodim zdaj pred zimo, ko se bo delo zunaj nehalo.«

Nekega dopoldneva se je pogoltni kmet odpravil iz hiše. Le nekaj časa je korakal po cesti, potem je zavil na poljsko stezo, ki je vodila na njegov travnik ob potoku. Tam je rasla mogočna hruška, ki so jo bili to jesen že obrali.

Ogledal se je okoli sebe. Nikjer ni bilo videti človeka. Debel, kakršen je bil, se je z velikim trudom povzpel do prve veje na hruški in še više. Tam zgoraj skrit je hotel opazovati Jureta, ki bo prignal govedo semkaj na pašo. Hotel se je prepričati, ali bo fant jedel ali ne, in ga zasačiti pri tem.

Prikazala se je čreda krav in volov, za njo pa je stopical hlapček bos in s palico v roki.

»No, zdaj bom videl, ali res nikoli ne ješ, pobič!« je menil kmet Skopušnik, ko je nepremično sedel v hruški in oprezoval izza debele veje. Toda nič! Jure ni jedel, raje si je zaigral na orglice in medtem hodil sem in tja, da bi se ogrel, kajti pihala je hladna jesenska sapa.

Že je minila ura. Gospodarja so pričele boleti kosti in mravljinici so se mu spreletavali po nogah in rokah, ko je nerodno čepel na drevesu.

Nenadoma je zadržal dih.

Hlapček se je približal hruški, toda gledal je v tla, kakor da tam nekaj išče. Sklonil se je in pobral droben sad, ki je na pol gnil ležal med listjem v travi. Obrisal si ga je v roko in hlače, nato si ga je prinesel k ustom in zasekal zobe v njegovo še užitno polovico.

»Zdaj te pa imam!« je z drevesa zaklical Skopušnik. »Jedel si mojo hruško in zdaj ne dobiš kokoške! Izgubil si pravico do nje! Tako sva se domenila! Hahaha!« In pri tem je kmet od veselja zaploskal z rokami ter izpustil vejo, ki se je zanjo držal.

»Uh!« je tedaj prestrašen zavpil in težak, kakršen je bil, mimo vej telebnil na tla, pod drevo, da je kar zahreščalo.

»Joj!« je zaječal, se trikrat prevalil stokajoč v bolečinah, nato pa mu je nekaj kakor gosta megla zasenčilo možgane. Ves bled je negibno obležal.

»Gospodar!« je v strahu vzkliknil Jure. Hotel je kmeta dvigniti, a ni zmožal dovolj moči. Pognal se je v tek proti vasi, na Skopušnikov dom, da prikljče ljudi na pomoč.

Kmet se je bil pri padcu hudo udaril na glavo. Bruhal je iz ust ter krvavel iz nosa in ušes. Na nosilih so ga odnesli domov in položili na posteljo. Ob njej so stali njegovi domači ljudje, pri vratih pa tudi Jure. S kalnimi očmi se je gospodar ozrl po vseh, nato pa je s težavo prav rahlo povedal:

»Bliža se zima, zato naj si hlapček poišče službo drugje! Jedel je hruško z našega drevesa, sam sem ga pri tem zasačil. Tako je

izgubil pravico do plačila in ne dobi kokoške. Obljubite mi vsi, da mu kokoške ne boste dali!»

Vsi so mu pritrdili, da bi ga pomirili.

»Oh, kako mi je hudo!« je tožil bolnik. »In vse te moje nesreče je kriv samo tale fant, ki stoji pri vratih. Zaradi njega sem zlezal v drevo...«

»Zaradi mene?« se je Jure začudil. »Zakaj le niste meni rekli, da bi bil jaz namesto vas šel na hruško!«

Kmet je godrnjal in stokal, dokler ga spet ni popadla omotica.

Drugo jutro mu je bilo bolje in vprašal je:

»Ali Jure še ni odšel?«

»Pravkar odhaja,« so mu odvrnili.

»Kar hitro naj gre, a brez kokoške! Samo on je kriv, da moram tako hudo trpeti...«

Prav tisto uro se je Jure poslavljaj od hiše, pri kateri je služil malo manj kakor leto dni. Gospodinja mu ni smela dati kokoške na pot, tako je obljubila svojemu možu. Rekla pa je:

»Na, Jure, pa vzemi gosko namesto kokoške! Žal mi je zate, ker si bil priden in zvest. Želim ti, da najdeš srečo, ki si je vreden.«

Zahvalil se je gospodinjji, dekli in še drugim, ko je vsem po vrsti segel v roke. In še gospodarju je zaklical zbogom.

Posadil si je gosko v malho tako, da je njena bela glavica z rumenim kljunom gledala iz nje. Zaigral si je na orglice in krenil na pot, po širokem svetu iskat dobrih ljudi. Gotovo jih je našel. Kajti povsod na svetu se najdejo tudi dobri ljudje.

Vražje jezerišče

(Odlomek iz povesti)

Joža Likovič

Nad Ljubljanskim barjem so se unesli zoporni spomladanski viharji, gosti deževni curki, ki so se usipali kakor iz enega besnečega lija, so pojenjali. Modro nebo se je dobrohotno odprlo od Menešije do sočnih rakiških košenin. V mladih travah na cesarskem mahu so se rodile drobcane rose in željno čakale na ljubo sonce, da se razpne s kraških gorá na barsko ravnino ter jo osreči s toplim nasmeškom; lahek zdalec je potegnil preko spodnjih mahov.

Globočice in vretja pod Ljubljanskim vrhom so se umirila in prenehala bruhati kalno neurno plav iz cerkniških shramb in iz samotnih pivk Planinskega polja, debele vode so se razlile po bevškem in bistrickem jezerišču do borovniških mahov ter obležale kakor napeta, siva in zamolkla poplavna gomila. Pomladansko sonce je bilo zapredeno še v meglene povitke, vendar je prijetno prigrevalo, da so se ob visokem barju pri Notranjih goricah

prebudile tudi pritlikave hiše, ki jih je do črnega otepalo zgodnje deževje. Na kopnih zletiščih so se zbirali zakasneli žerjavi, divji golobi so se spreleteli proti Žalostni gori, na trdinah so se odprla skrita jezerska okenca, v njih se bodo zvečer zopet ogledovale bele zvezde in barski večniki, ki jih je razpodila vodna plav.

Zrnice na udelani zemlji ob Ljubljanci so čez dan vnovič oživele. Barjani iz Ribjeka in Vnajnarjev so zadovoljno raztrumljevali svoje čolnice in oblake po skritih vodnih pretokih in poplavljenih brazdah, med jelšami in grbastimi vrbami ter po prelivih in dražnicah, kjer je ob poplavi zgubilo rumeno sonce svojo dobro voljo in blagoslove. Gornje lehe, ki jih ni utopila široka povodenj, so pripravljali na drugo setev; tolažili so se z lepo, pestro vedrino nad krimskimi zagoščki in izanskimi zaraščaki, ki je naznanjala lepše in srečnejše dneve, saj je palo toliko dežja, da bi ga lahko zdevali v goste kopice ter vozili na kras in v suho Čičarijo.

V mraku so se razžarele apnenice v Podpeči, ognjen sijaj je strašče migljaj nad lomninami in plašil vrane. Iz krčme pri Betu na močilniški okljuki so se oglašali čolnarski hlapci in cigarji, ki so si privezovali svoje male duše z zveščelim vinom; njihov zaslužek na puščobni Ljubljanci je bil slab, veselili so se boljšega dela na štradonih in pri gradnji nove železnice čez debela Blata, brž ko se utečejo velike vode in vrnejo laški merjevci.

Ko je minila zadnja večerna luč v pomoč in tolažbo revnim, so se začeli pri Kominu razhajati zapozneli brodniki; zgodaj zjutraj, ko se bo držala še slana vesel in te zavnic, bodo zagazili s preobloženimi čolni in ladjami vodo narastle Ljubljance ter pripeljali tržaško blago v mesto do mitnice na gosposkem Bregu. Od Žalostne gore do Ljubljanskega trnovskega jeka je po mračni vodi tisoč težkih veslajev in žuljev, sto skrbi, da jih na vožnji ne ujame zakleti večnik na črnem močilniku ter ne pahne z viharjem čolnov in dragih tovorov na dno vražje krnice.

Nato se je odmirajoče stvarstvo odmaknilo v daljne pozabe, bele breze, mahovi, vresja in borne kočice priseljencev so onemele. Zadnji valovi na Ljubljanci so se razšli, barjanske samote so za ta dan odmrle brez življenja in moči. Mlad mesec je ostal sam samcat sredi neba podoben blesteči oblubi, da jezerišče ne bo nikdar več žugnilo s svojimi viharinami strahotami in vodami, da bo barje živelo v lepem miru in nerazdružljivem prijateljstvu s soncem in ognjem in pohlevnimi dežjaki.

I

Nad barsko planjavo se je spočel pozno pomladni večer, ki je bil vseč barjanom na požarnicah, kjer so požigali suha šotišča. Rahel podsončnik je pihljal od vrhniških brežuljkov in se poigral s trstičjem sredi močav. Nebeška zlahta na podkrimskih hribcih je občemela v treh božjih vežah, mati Ana, z golobi skrbni Jožef, zaščitnik brodnikov, in Marija, zavetnica cvetnih romarjev in rakiških rev.

Med jezerišči in retovji so se zgubljali klici pastirjev, ki so preganjali živino s trdine in jo zapirali v tesne staje. Pisane družine rac so se nehale pasti na strženih; dvigale so se z neznatnim vriščem, poletavale vzdolž Kušljanovega jarka in se zgubljale v gostem ločju, brez prave sledi.

Zlagoma se je vse pritajilo, ožuljene dlani in zaskrbljena srca, tudi revno selo na Zablatah. Zvezde se še niso zatrnile, molčeče barske lehe, zrnice in mahove so poživljali nešteti tanki dimčki; ti so se neprestano svedrali, vili in ginili v močvirnem ozračju, kakor da jih pijejo in srkajo nevidne ustnice mrakov, ki so polzeli preko Srobotnika, Trebevnika in Ljubljanskega vrha. Barjani, rojaki in prihajajoči so požigali surovi svet in udelavali

črne lehe; požgana šota bo najizdatnejši gnoj za setev in lepo rastje ter bujno življenje.

Anžohova družina se je prebijala na Zaplatencah s tremi siromaškimi križi; ob luštrekovem kropčku na skopih žgancih so jo morili pomanjkanje, mraz in dim iz pogorelc. Mladi Anžoh je ta večer prenehal plesti lesu; staro je odnesla jesenska povodenj, ki se je bila razlila preko nezavarovanih ledinc ter se zajedla prav do praga domačije, kakor še nikoli. Ako bodo letos krčili novino, bo potrebna za premostitev jarkov in jezerskih okenc trdnejša lesa, čez katero bodo spravljali na vlačuljah trebež in kozače za kurjavo, kopice sena iz bičja ter pičli živež. Obrnil se je k očetu, ki je zvijal divjo trto in jo pripravljaj za stremenice pri čolnu; lanske so se vse pregulile pri težkih vožnjah na Ljubljanci, ki je lena voda, brez pravega žitja in vneme za bister tok.

»Pri Goščavcu že požigajo lehe,« je nestrpno omenil sin ter naslonil lesu pod stražo, »tudi na Špeličkovem mahu se vlečejo dimi. Bonkarjeve pogorelce tlijo že četrti večer. Samo pri nas čakamo in ne vržemo ognja v zemljo. Z malim trudom bi pripravili lepo leho, ako požgemo tiste krpe na gornjem mahu; pridelali bi na jesen najslajšo belo ajdo, ki je pravi med za Posavke, nam bi pa vrgla kupce denarcev, da ne bi večno oteпали boba in luštrekovega kropčka, pa makovničnega kruha in redkega soka. Še priseljeni naročniki, ki so se komaj ničasto poženili na prazne skledice in gole roke ter neudelane mahove, že leta prekupčujejo z ajdo in zeljem in živijo boljše kot mi, stari barjanski rojaki. Oče, pest ognja, malo trdne volje in gorak veter, pa bomo preštevali svetle čenčke...«

»Le kam siliš,« je zavrnil Anžoh sina. »Povodnji se še niso uletele, žabe se tudi še niso izregljale in kličejo vodo s hribov. Veš, kako je predlanskim povila voda z ajdo, niti za gnoj je ni ostalo.«

»In kje bomo požigali letos? Na tistih koncih pri račjih mlakah se je mah že tako ujedel, da je ostala sama nerodovitna polžarica, na kateremu bi kvečjemu rastle muhci in bič, ki ga niti dihur ne poduha. Saj ni, da bi govoril!«

»Kaj boš marnjal in se delal premetenega, kot bi hodil v enajsto šolo pod vrhniškim mostom! Tisti svet bomo letos še obdelali, surovine ne bomo načenjali, povodnji je še niso našle, prihraniti jo moramo za najhujše čase.

Surovi mah je vreden več kot cesarski križevci, ki bi jih vrgla ajda.«

Janez bi rad ugovarjal očetu, beseda sem beseda tja, poznal je njegovo neizprosno zahtevo, ki je ni bilo mogoče zavrniti; često je prihajala v neko prepirljivo trmo in voljo, podobno negibni vodi v zakotlji, ki je ne premakne noben vihar. V zadregi je preložil dogotovljeno lesno, zaprl lino na svisljih, nato je ogrnil suknjič in se odpravil po praznem opravku proti zatoku stare Ljubljane. Mati je klicala za njim, da je večerja pripravljena in mleko zavreto, tudi bob je pripečen. Čul je opominjajoči glas sestre, ki ga je vabila k domačemu ognjišču, toda on se je uporno odpravil od doma. Zamahnil je z roko v nemar in dejal, naj mu pustijo mleko v peči; ljubil je postano mleko, ki diši po sladkobni smodi in tleči šoti, ker ga je spominjalo na sto navad, ki jih je preživljal v mlajših letih v Zalokah in na Zablatencah.

Nad stoječo vodo se je nabirala prosojna para, ki se je ognezdila kot mrka meglica na razkrižju, kjer brunda vrag v kvaternih nočeh; dobrava brez je čuvala skriti kotiček. Semkaj se je vedno zatekel, kadar se je sporekel z očetom zaradi obdelovanja mahov in barja. Zlezel je na grbasto vrbo in pogledal, če so mladice že godnje za poplet, da jih bo skupil v Notranjih gorinah pri jerbaserjih. Pod njim se je motno svetlikala v mrtvi pozabi gladina skoraj negibne stare Ljubljane; zamišljeno je zrl za njenim tajinstvenim, počasnim odtokom in se vdajal nemirnim mislim, kako bi se osvobodil enoličnega zagrenjenega življenja na barju, kjer se kruh skriva lačnim ljudem. Daleč za prevaljskimi strženi so žarele apnece, pravijo, da imajo apnarji trdo delo, veliko ognja, kruha pa toliko, da v apnariji od gladu še ni nihče razpočil.

Med hršljikovjem je skrivnostno zašumelo, suhljad je hrstela pod nogami nočnega neznanca. Janez se je poskusil potajiti, toda gole mladice ga niso mogle skriti. Spustil se je na vrbovo grbo in malce osupnil, pred njim se je režal berač Kolotajček, pritlikav čudaški vetrenjak z barskih samot, star kot Trebevnik po eni strani. Majal je s ščetinasto brado in stresal prazno malho.

»Glej ga, kleka! Pozen si! Boš vsaj pri nas prenočil. Nad šoto je prav toplo, skledico mleka dobiš, pa prgišče boba in kožuh smetane.«

»Berač ne živi od ene hiše! Se mi mudi na staro šrango, jutri bo semenj na Vrhniki, tam bom nabernal nekaj pretetih beličev, da bo za ščep tobaka.«

Kolotajček se je široko zasmejal in poredno požugal Janezu, ki je obstal sredi vrbove krošnje.

»Kaj pa preganjaš po drevju. Polhi še spijo, hruške tudi še ne boš tresel, saj je jug komaj zlizal sneg po jaških. Ali te je speljala ajdovska deklica?«

»Mólči, mólči, čemú pa se ti potikaš tukaj, vedno si na cesti kot burja spomladi,« je poskušal odriniti Janez beraškega premetenca od nadaljnega poizvedovanja. »Od katere strani si pridrobenclja?«

»Pri Goričevih sem bil; tam je vse veselo, vino teče za tri kvatre od miz. Pri Japelnu sem se skrila kakor jež v kot in prisluškoval tujim besedam. Gosposka z učenimi papirji in pisanimi navodi, ki zna več kot hruške peči, se je zbrala in modruje dolge tedne in mesece ter pregleduje brezuge blata in virja prav tja do Ribjeka pod Žalostno goro, železnico bodo naravnali iz Ljubljane do Trsta, to bo prava vesoljna vožnja! Pravijo, da se bo naletelo čez tisoč tujcev, Lah, Ogr, Ličani, Čiči vsi bodo na veliko služili pri gradnji železnice, to bodo sami gladeži in kradeži, ki se bodo repili okoli naših deklet in kašč ter lagali, da se bo od njih kadilo. Ampak gosposka se bo ukanila hi, hi, hi! Na jezerišču bo huda, železnica ne bo mogla teči po niti, treba bo pol Krima obrniti in ga zavaliti v vretja in močvirska brezdna, ki segajo pod morsko dno in v Matjaževe kamre, kjer beloži zmaj. To bo rahovš!«

Janez se je okretno zavihtel z gnezdaste krošnje in strmeče dahnil: »Železnica? Bes te naj pojaše, Kolotajček, če me plašiš!«

Obšel ga je priduh strahu in nemira. Preteklo poletje je bil v Ljubljani, ko je pomagal čolnariti Žuljnarju; šoto sta peljala na Žabjek. Pri Sodčku sta nekoliko posedela in popila bodrico črnokalca; lokavi trnovski jekarji in križem govoreči potovci, ki so se zatekali v angelski grad k tržaškim dekletom, so jima pravili o novi železnici, gradili jo bodo preko barja ter bo speljana dol do morja. Pri njej bo za služek mnogo lažji in izdatnejši kot pa s čolnarjenjem in raztovarjanjem blaga na Ljubljani.

»Kako pa bodo spustili železnico čez jezerišče?« je zaskrbelo Janeza.

»Kako neki? Železnica ni miš, ki jo spustiš iz luknje,« je zvito razlagal Kolotajček. »Tiste hudičeve kremplje z Žalostne gore bodo privlekli na pomoč. Rožmanov kovač bo zvaril verige in večna vretenca pa jo bodo spehali pod Gabrov vrh in Srobotnik. V Borovnici bodo sezidali most v dva stropa in na sto reber, da bi lahko stal babilonski stolp v njegovi sencí. Prav na rakiške senožeti boš gledal z njega, še ajdovski zid in rimske šance pod Špiklom boš lahko videl.«

Berač je dvignil glavo in globoko srknil zrak, predejal je malho in pokimal fantu:

»Kaj ti bom gladil brado s srečo pri železnici. Pomni, prava sreča je vedno prazen meh. Domov pojdi in lezi! Zvezde so brez luči, k deževju se pripravljaj. Če niste požgali, pohitite, samo s setvijo počakajte, da vam je ne potrga neurna močvirnica.«

Kolotajček je nagloma odvezal malho in izročil Janezu skrotovičen papirček. »Velik šotar Tone pošilja tole stvarco za tvojo sestro Ančko, pazi, da bo vse prav, ljubezen je bolezen, lahko uroke dobi.«

Še preden se je Janez dodobra uvedel, je Kolotajčka nato zmanjkalo, kakor da se je usedel lisici na rep, za slovo še praznega črha ni dal od sebe.

Janez dolgo ni mogel zaspati; oči so bile zaradi razvnetega razmišljanja malce boleče. Beračeva vest ga je potrdila v krepki volji, da zapusti ob ugodni priliki puščobno domačijo in si zasluži drugje slajši košček kruha. Kaj naj počne v teh samotah sredi dolgočasnih močav

in nedostopnih jezerišč! Bajta je stara in lesena, štiri stene so postale pretesne za vso družino. Lišaj se je bohotno razrastle okoli razpok, ostreše se je močno nagnilo, kakor da bo vsak čas zdrsnilo s križnih tramov, ki so jih glodali desetletja požrešni črvi in jih mleli v prah. Mrtvaška ura je v tihih nočeh oznanjevala neizogiben konec. Voda je že večkrat privrela do ledine, še malo, pa bo odneslo bajto in vso nesrečo.

Zares! Domačija je bila med puščobnimi jelšami resnično bedna, vlažna, skrušena sama vase, boječ sončni žarek se je redkoma spustil v notranjščino hiše kakor v nevarno brstičje, trepetal je, kakor da se kesa, ker ni mogel ogreti sobe in izbe, ki sta bili dve borni suhoti. Naveličal se je dušeče megle, neplodnega dela in mrzle vode, ki se je včasih bežno uletela, ko so bili mahovi še visoki, sedaj pa leži cele mesece ter kvarí zemljo, zrak in dobro voljo.

Najlepša leha je postala zaradi naraščajočih povodnji najslabša tržaška loterija! Vsake kvatre se odpro divje zijavke, vretja bruhnejo grdo vodo, če se le zasolzi neznatna oblačica v Menešiji. Povodenj potrga ajdo, rž, strnišče, da ne ostane niti zagrabek vrednosti, ne za lačen želodec, ne za ubogo žival. Prašiči so prteni in vehljavi, mačka pa prede leto in dan: denarja ni, denarja ni... Oče, ki se je komaj domogel do dveh mladovnih krav, je tako zaverovan v to črno barsko zemljo kakor skopuh v kepo zlata; pri vsej revščini ne ve kako se jé kruh, po svetu pa je bil komaj od peči do vrat in koračljaj do Goričevcev, ter do bevškega jesenskega semnja.

Vsebina

Splošna oznaka koledarja za leto 1973	4
Astronomski koledar	6
Premakljivi prazniki po gregorijanskem koledarju	7
Bogoslužni koledar za leto 1973	8
Julijanski koledar za leto 1973	32
Pripombe h Koledarju 1973	33
Godovi svetnikov v novem splošnem bogoslužnem koledarju	35
Spremembe v svetniškem koledarju za posamezne mesece	37
Svetniški godovi po rimskem misalu — 1970 Ob stodvajsetletnici Mohorjeve družbe (Dr. Vekoslav Grmič)	39
Slovenska knjiga (Dr. Franc Sušnik)	41
Delež mohorske lepe knjige v slovenski kulturi (Jože Gregorič)	44
Anton Janežič vzor slovenskega kulturnega delavca (1828—1869) (Dr. Anton Slodnjak)	46
Kako sem urejal Mohorja in Mladiko (Dr. Jože Pogačnik)	54
<i>Pred pomladjo</i> (Stanko Vuk)	57
Spomin na mohorjevske Prevalje (Dr. Franc Sušnik)	59
Ko so bile slovenske knjige še nevarne (Jakob Richter)	60
Zgodovina in zemljepis pri Mohorjevi v 120 letih (Silvo Kranjec)	63
<i>Pastirska</i> (Stanko Vuk)	65
<i>Napis pod sončno uro</i> (Janko Glazer)	72
Prispevek Mohorjeve družbe k slovenski zdravstveni publicistiki (Dr. Eman Pertl)	72
<i>Marec</i> (Janko Glazer)	72
<i>Želja</i> (Igo Gruden)	76
<i>Februar</i> (Stanko Vuk)	76
Sv. Mohor jim je kazal pot (Ludvik Zorzut)	77
Iz ničav in težav poverjenika MD (Mihaela Jarc)	80
<i>Golobica</i> (Stanko Vuk)	82
900-letnica krške škofije (Jakob Richter)	83
Ob loškem tisočletnem jubileju (Dr. Pavle Blaznik)	86
Korenine slovenskega železarstva segajo daleč v preteklost (Inž. Stanko Dimnik)	92
Slovenski kmečki upori v 15. in 16. stoletju (Dr. Bogo Grafenauer)	99
Nova stopnja v graditvi samoupravne socialistične družbe (Dr. Gorazd Kušej)	107
Novi mejniki pri osvajanju vesolja (Inž. Vlado Ribarič)	114
Človekovo okolje in varstvo narave (Inž. Ciril Jeglič)	121
<i>Pestunja Marička</i> (Fran Roš)	125
<i>Vigilija</i> (Mihaela Jarc)	125
Razmišljanja o obtočnih motnjah v spodnjih udih (Prim. dr. Eman Pertl)	126
<i>Preprosta</i> (Stanko Vuk)	129
Ludviku Zorzutu ob osemdesetletnici (Uredništvo)	130
Prof. Francè Vodnik sedemdesetletnik (Jože Dolenc)	131
<i>Perice na Savi</i> (Igo Gruden)	133

Sestdeset let urednika Jožeta Dolenca (Dr. Stanko Cajnkari)	134
Prof. Rado Bednařik 70-letnik (J. D.)	140
Ivan Pregelj in Mohorjeva družba (J. D.)	141
<i>Domovini</i> (Ivan Pregelj)	143
Dva pevca iste pomladi (J. D.)	144
<i>V zimski pokrajini</i> (Igo Gruden)	144
<i>Človek</i> (Igo Gruden)	144
<i>V bregu</i> (Igo Gruden)	145
<i>Večerna pesem</i> (Igo Gruden)	145
<i>Jesenski večer</i> (Igor Gruden)	145
<i>Slika domovine</i> (Igo Gruden)	145
<i>Želja</i> (Igo Gruden)	145
<i>Materi</i> (Janko Glazer)	146
<i>Oktober</i> (Janko Glazer)	147
<i>Ciproš</i> (Janko Glazer)	147
<i>Pozdrav v domovino</i> (Janko Glazer)	147
<i>Na pot</i> (Janko Glazer)	147
Pesnik Fran Eller (Ob stoletnici rojstva) (J. D.)	148
<i>Svitnica</i> (Fran Eller)	149
<i>Doma</i> (Fran Eller)	149
<i>Sveti Kriřtof</i> (Fran Eller)	149
Umrl je dr. Francè Stelè (Uredništvo)	150
Dr. Francetu Steletu v spomin (Dr. Stanko Cajnkari)	154
In memoriam: Tržaški nadškof dr. Alojzij Fogar — Prelat dr. Jakob Ukmar (Jože Dolenc)	155
Josipu Kravosu v spomin (Uredništvo)	159
<i>Jesenska slika</i> (Janko Glazer)	159
Božje rojstvo v nas (Božično voščilo)	160
Stare božične pesmi iz Beneške Slovenije: <i>Iz Laz, Iz Mersina, Ljudska koralna</i>	161
Luč v nas (Vinko Beličič)	162
<i>Grm</i> (Stanko Vuk)	164
Darovanje (Felix Timmermans)	165
<i>Kmečka kolednica</i> (Leopold Stanek)	165
<i>Nocoj</i> (Jakob Seřerko)	167
Vstajenje (Vinko Beličič)	168
<i>Beli vzpon</i> (Jakob Seřerko)	169
<i>Novomařnikova molitev</i> (Jakob Seřerko)	169
Mati (Svetopisemske podobe)	170
<i>Kmečki večer</i> (Jože Pogačnik)	171
Binkošti (P. Lippert S. J.)	172
<i>Kmet in tovarna</i> (Ludvik Zorzut)	173
<i>Daritev</i> (Jakob Seřerko)	173
<i>Cvetoči mandelj</i> (Vinko Beličič)	174
<i>Verzegnisi</i> (Vinko Beličič)	174
<i>Osmica</i> (Vinko Beličič)	174
<i>Na pašne</i> (Vinko Beličič)	174
<i>Poldan na Viřarjah</i> (Vinko Beličič)	174
<i>September</i> (Vinko Beličič)	175
<i>Gledanje na vzhod</i> (Vinko Beličič)	175
<i>Boleč spomin</i> (Lojze Kozar)	175
<i>Pesnik in buldožer</i> (Ludvik Zorzut)	176
<i>Vstajenje na gomilah</i> (Nagrobni napisi)	177
Viřarska legenda (Stanko Vuk)	178
Pozabljene sanje (Lojze Kozar)	180
Očnica (Vladko Kogoj)	184
Janezek pod češnjom (Jože Plot)	185
Jerařeva Mila (Zora Tavčar)	186
<i>Pozna jesen</i> (Jakob Seřerko)	188
Darinka (Erna Starovasnik)	189
Hlapček Jure (Fran Roš)	192
Vražje jezerišče (Joža Likovič)	194
Vsebina	198

Redna knjižna zbirka Mohorjeve družbe Celje v jubilejnem letu 1972 (1852–1972)

MOHORJEV KOLEDAR ZA NAVADNO LETO 1973. Uredil Jože Dolenc v sodelovanju z uredniškim odborom (Rado Bordon, Stanko Cajnkar, Emilijan Cevc, Jože Dolenc, Jože Lodrant, Rafko Vodeb). Opremil in barvne ilustracije naslikal akad. slikar Stane Kregar. Ovitek in 32 strani v štiribarvnem tisku. Naklada: 65.000 izvodov.

JEZUSOV EVANGELIJ. Z uvodi, opombami, barvnimi ilustracijami in zemljevidi. Pripravil uredniški odbor: Rado Bordon, Stanko Cajnkar, Jože Dolenc, Jožko Kragelj in Rafko Vodeb. Zunanja oprema in zemljevidi: Bojan Kirn. Vsa knjiga v štiribarvnem tisku. Naklada: 80.000 izvodov.

Alojz Rebula, **DIVJI GOLOB.** Roman. Slovenske večernice 123. Urednik Rado Bordon. Opremil akad. slikar Lucijan Bratuž. Naklada: 66.000 izvodov.

Francè Vodnik, **OD OBZORJA DO OBZORJA.** S črnobelimi ilustracijami (fotografijami). Mladinska knjižnica 1. Urednik Francè Vodnik. Opremil Bojan Kirn. Naklada: 63.000 izvodov.

120 LET MOHORJEVE DRUŽBE. S črnobelimi ilustracijami (fotografijami in reprodukcijami dokumentov). Uredila Jože Dolenc in Rado Bordon. Avtorji: Marijan Breclj, Francè Dobrovoljc in Jože Dolenc. Naklada: 65.000 izvodov.

STENSKI BARVNI KOLEDAR MOHORJEVE DRUŽBE ZA LETO 1973. Dvanajst barvnih ilustracij akad. slikarja Staneta Kregarja. Brezplačna priloga k redni knjižni zbirki Mohorjeve družbe Celje za leto 1973 (stenski koledar ni v prodaji). Naklada 64.000 izvodov.

SKUPNA NAKLADA KNJIG V REDNI KNJIŽNI ZBIRKI MOHORJEVE DRUŽBE CELJE ZA LETO 1972 JE 338.000 IZVODOV; SKUPAJ S STENSKIM BARVNIM KOLEDARJEM PA 402.000 IZVODOV.

Mohorjani in vsi prijatelji dobre, lepe slovenske knjige! Ostanimo zvesti 120-letnemu kulturnemu izročilu Mohorjeve družbe, najstarejše slovenske knjižne založnice!

Naj ne bo zavedne slovenske družine doma ali na tujem, ki bi bila brez mohorjev! Pridobivajmo Mohorjevi novih naročnikov!

MOHORJEV KOLEDAR
za navadno leto 1973

Uredil Jože Dolenc

v sodelovanju z uredniškim odborom
(Rado Bordon, Stanko Cajnkar, Emilijan Cevc,
Jože Dolenc, Jože Lodrant, Rafko Vodeb)

Opremil in barvne ilustracije naslikal
akad. slikar Stane Kregar

Izdala in založila
Mohorjeva družba v Celju
v redni knjižni zbirki za leto 1972

Za založbo dr. Rado Bordon

Tisk: ČP Gorenjski tisk v Kranju

Natisnjeno oktobra 1972
v 65.000 izvodih

Na podlagi 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčevanju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ št. 33-316/72) ter mnenja republiškega sekretariata za prosveto in kulturo v Ljubljani (št. 421-2/72 z dne 21/8-1972) je knjiga MOHORJEV KOLEDAR 1973 oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov.

STUDIJSKA
KNJIŽNICA
V CELJU